ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ.

Σκυρος.

ΙΚΗ
ΙΟΥ
ΟΣ
Π.Θ.
Η
ΙΣ
ΑΤΟΣ
ΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ - 1925

VJ 64

H.A.520

NK
955
.S6
C53
1925
c.1

Εμίν Κυρίαν Ἰουρίαν Ραυτιβάν
μέ βαθειά ἐκτίμηση
ἡ ἄθειρη φυσία
Ἀγγελικὴ Καλαμιμιζάκη

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

ΑΡΧΕΙΟ ΤΩΝΗ & ΙΩΑΝΝΑΣ ΣΠΗΤΕΡΗ
ΤΕΛΛΟΓΛΕΙΟ
ΙΔΡΥΜΑ
ΤΕΧΝΩΝ
Α.Π.Θ.

ΣΚΥΡΟΣ

Βιβλιοθήκη
ΤΕΛΛΟΓΛΕΙΟΥ
ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΤΕΧΝΩΝ
Α.Π.Θ.
Κωδ. 02053

0640012909

ΛΤ
02423/ΧΑΤ

ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

ΣΚΥΡΟΣ

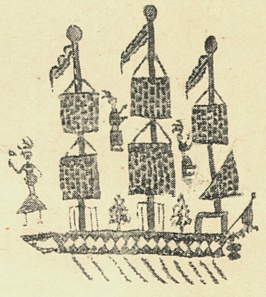

ΑΘΗΝΑΙ 1925
ΤΥΠΟΙΣ Α. Ε. Β. Ε· Π. Γ. ΜΑΚΡΗΣ & ΣΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΡΙ

«Ξεσκέπασε τὴ δημοτική σου παράδοση καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρίσης γυμνὴ τὴν ψυχή σου».

Ἴδας, Ἑλληνικὸς πολιτισμός.

ΗΛΑΪΚΗ μας τέχνη εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς γνήσιες ἐκδηλώσεις τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ, τὸ στερεὸ θεμέλιο κάθε νεοελληνικῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Μελετώντας τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς λαϊκῆς μας τέχνης θὰ γνωρίσωμε καλύτερα τὴ φυλή μας καὶ τὸν ἑαυτό μας καὶ τότε θὰ μορφώσωμε σύμφωνα μὲ τὴ συνείδησί μας αὐτή, μία νέα ἀληθινὰ ἑλληνικὴ καὶ ἐθνικὴ αἰσθητικὴ καὶ τέχνη, ποὺ θὰ βοηθήση νὰ δημιουργηθῆ ὁ πολιτισμός μας, βγαλμένος ἀπὸ τὶς πραγματικὲς δυνάμεις τοῦ ἔθνους.

Ἀπὸ καιρὸ οἱ ξένοι πολιτισμένοι λαοὶ πρόσεξαν σ᾽ αὐτὴν τὴ σπουδαία ἐκδήλωσι τῆς ἐθνικῆς των ζωῆς καὶ οἱ σοφοί τους ἔχουν δημοσιεύσει σημαντικὲς ἐργασίες μὲ τὰ πορίσματα τῆς μελέτης τους. Οἱ ἔρευνες αὐτὲς βοήθησαν στὸ μέρος τους νὰ διαμορφωθῆ στὴ δύσι πλούσιος πολιτισμὸς μὲ τὴ χρησιμοποίησι τῆς λαϊκῆς τέχνης στὴ σύγχρονη καλλιτεχνικὴ παραγωγή.

Ὡς τώρα στὸν τόπο μας ἔχουν γίνει πολλὲς καὶ ἀξιόλογες μελέτες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, γιὰ τὸ δημοτικὸ καὶ τὸ λαϊκὸ τραγούδι, δὲν ἐδόθηκε ὅμως καμιὰ σοβαρὴ προσοχὴ στὶς ἐφαρμοσμένες τέχνες, ἐνῶ αὐτὲς ἀποτελοῦν μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες τὸ ἀδιάσπαστο σύνολο τῶν ἐθνικῶν μας ἐκδηλώσεων. Μὰ καὶ ὁ πολιτισμός μας, ὄχι ἀρκετὰ θεμελιωμένος στὸ σύγχρονο ἑλληνισμὸ μὲ τὶς ἀληθινές του δυνάμεις, εἶναι συχνὰ μίμησι τῶν ξένων· αὐτὸ ἀληθεύει καὶ γενικὰ γιὰ τὴν ἀναγεννητικὴ προσπάθεια τῶν τελευταίων ἑκατὸ χρόνων καὶ εἰδικὰ γιὰ τὴ μελέτη καὶ χρησιμοποίησι τῆς λαϊκῆς τέχνης. Καὶ εἶναι νὰ λυπᾶται κανεὶς ποὺ ὡς τώρα δὲ μελετήθηκε σὲ μᾶς ἡ λαϊκὴ ἐφαρμοσμένη τέχνη καὶ γιὰ ἕναν ἄλλο λόγο. Μέρα μὲ τὴ μέρα χάνονται ἢ σκορπίζονται τὰ δημιουργήματά της, παραμορφώνονται ἢ ξεχνιοῦνται, ζυμωμένα καθὼς εἶναι μὲ τὴν καθημερινὴ ζωή, ποὺ ἀνοικτὴ σὲ κάθε εὐρωπαϊκὴ ἢ πρωτευουσίανικη ἐπίδρασι θυσιάζει ἕνα ἕνα τὰ πολύτιμα λείψανα τῆς ἐθνικῆς μας κληρονομίας.

Λίγες σχετικά, καὶ αὐτὲς ὅμως φτωχὲς πληροφορίες γιὰ τὰ δημιουργήματα τῆς λαϊκῆς μας τέχνης, σὲ παλιότερα χρόνια, βρίσκομε σὲ παλιὰ προικοσύμφωνα, ἄλλα κείμενα,

περιγραφὲς ταξιδιῶν ξένων περιηγητῶν κτλ. ποὺ μᾶς ὁδηγοῦν μακρύτερα ἀπὸ τὸ 16. αἰῶνα. Τὰ ἔργα ὅμως τῆς λαϊκῆς τέχνης ποὺ σώζονται σήμερα δὲν εἶναι παλιότερα ἀπὸ τὸ 17. αἰῶνα. Ἐλάχιστες εἶναι καὶ οἱ σύγχρονες ἐργασίες ποὺ ἀποβλέπουν νὰ διαφωτισθοῦν ὡρισμένα κεφάλαια τῆς λαϊκῆς μας τέχνης, ἀπὸ τὶς ὁποῖες κυριώτερες εἶναι τῆς κ. Ohnefalsch-Richter Griechische Sitten und Gebräuche auf Cypern, τοῦ κ. A. J. B. Wace A catalogue of embroideries of the Greek islands in the archipelagos, τοῦ κ. Ἀ. Ζάχου, Aeltere Wohnbauten auf Griechischem Boden καὶ τοῦ κ. Δ. Λουκοπούλου Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις, σκεύη καὶ τροφαί.

Σκοπὸς τῆς πραγματείας μου αὐτῆς εἶναι νὰ συντελέσω ὅσο μπορῶ καὶ ἐγὼ νὰ μελετηθοῦν καὶ νὰ διαφωτισθοῦν τὰ ζητήματα τῆς ἐφαρμοσμένης λαϊκῆς μας τέχνης. Κέντρο τῆς ἐργασίας μου εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικώτερες νησιώτικες, ἡ σκυριανὴ τέχνη, τὸ σπίτι μὲ τὸν ἐσωτερικό του διάκοσμο καὶ ἡ χειροτεχνία, φορεσιά, ὑφαντό, κέντημα, ξυλουργική, κεραμική, μεταλλουργία. Συμπληρώνονται αὐτὰ μὲ πληροφορίες γιὰ τὰ ἴδια θέματα ἀπὸ τ' ἄλλα νησιὰ καὶ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα καὶ ἔτσι ὁ ἀναγνώστης θὰ μπορέση νὰ πάρη μιὰ ὅσο γίνεται συνολικώτερη εἰκόνα. Τὴν περιγραφὴ συνοδεύουν σκίτσα καὶ φωτογραφίες παρμένες ἐκτὸς ἀπὸ μικρὲς ἐξαιρέσεις ἐπὶ τόπου.

Ἰούνιος 1925

Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη

2

ΣΤΗ ΣΚΥΡΟ

Ο λιμάνι τῆς Σκύρου, ἡ Λιναριά, εἶναι λίγα μικρόσπιτα ψαράδων καὶ βαρκάρηδων μὲ τὴν ἐκκλησούλα τους καὶ τὸ σχολεῖο.

Ἀπὸ κεῖ ὡς τὸ μοναδικὸ χωριὸ τοῦ νησιοῦ εἶναι δυὸ ὧρες δρόμος.

Τὸ ἥσυχο αὐτὸ λιμανάκι ζωντανεύει κάθε ὀκτώ, ποὺ ἔρχεται τὸ πλοῖο.

Πλῆθος ἀγωγιάτες μὲ κάθε εἶδος φορτηγὰ ζῶα, τὰ περισσότερα σκεπασμένα μὲ πλουμιστὰ ὑφαντά, μαζεύονται στὸ στενὸ ἀκρογιάλι γιὰ νὰ παραλάβουν τοὺς ταξιδιῶτες. Ἄλλοι φορτώνουν γοργὰ τὶς ἀποσκευές, ἄλλοι βοηθοῦν τοὺς βιαστικοὺς ξένους ν᾽ ἀνεβοῦν στὰ ζῶα, ὅταν δὲ θέλουν ν᾽ ἀναπαυθοῦν λίγο στὸ μικρὸ καφενεδάκι, πρὶν ξεκινήσουν γιὰ τὸ χωριό.

Σὲ λίγο ἡ κίνησι σταμάτησε, τὰ πρῶτα μικροκαραβάνια ἔφυγαν καὶ οἱ λίγοι ποὺ δὲ θὰ ἤθελαν καὶ αὐτοὶ νὰ περάσουν τὴ νύκτα τους στὴ Λιναριά, παίρνουν μὲ τὰ ζῶα τους τὸ ἀνηφορικὸ μονοπάτι γιὰ τὴν κορφὴ τοῦ λόφου ποὺ κυκλώνει τὸ χαριτωμένο λιμανάκι.

Ἀπὸ τὴ ράχη του ρίχνομε μιὰ στερνὴ ματιὰ πρὸς τὸ λιμάνι μὲ τὰ σκορπισμένα σπιτάκια του καὶ τὴ λίγη πρασινάδα καὶ ἔπειτα πέρα πρὸς τὸ πέλαγος μὲ τὴ Ρηνεία, τὴ Σκυροπούλα καὶ ἀντικρὺ τὴ μεγάλη μαύρη γραμμὴ τῶν εὐβοϊκῶν βουνῶν, καὶ προχωροῦμε.

Ὁ δρόμος κατεβαίνει βιαστικὸς στὴν κοιλάδα τοῦ ἰσθμοῦ ποὺ ἑνώνει τὰ δυὸ μέρη τῆς Σκύρου, τὸ βορεινὸ καὶ τὸ νότιο, καὶ ἀφοῦ περάσωμε μέσα ἀπὸ ἀμπέλια καὶ συκιὲς ἀνεβαίνομε ἀνάλαφρα πυκνὸν ἐλαιῶνα γιὰ νὰ φθάσωμε σὲ καταπράσινο ὕψωμα μὲ τὴ δροσερὴ βρύση τ᾽ Ἀντωνιοῦ.

Φθάσαμε στὸ μισὸ δρόμο.

Οἱ ἀγωγιάτες ξαποσταίνουν, οἱ καβαλάρηδες ξεπεζεύουν γιὰ νὰ δροσισθοῦν στὸ καθάριο νερὸ τῆς βρύσης ἢ καὶ νὰ δοκιμάσουν κανένα δροσερὸ ὀπωρικό, εὐγενικὰ φιλεμένο ἀπὸ καμιὰ χωριατοπούλα τοῦ γειτονικοῦ περιβολιοῦ.

Ξεκινοῦμε πάλι, αὐτὴν τὴ φορὰ ἐπάνω σὲ βουναλάκια μέσα σ᾽ ἀραιὸ πευκῶνα. Ἀριστερά μας ἁπλώνεται ὡς τὸ βάθος ὅμορφο μεγάλο λαγκάδι, ἀλλοῦ δεντρόφυτο, ἀλλοῦ καλλιεργημένο, ποὺ φθάνει ὡς τὴν ἀντικρινὴ βουνοσειρά. Ἄσπρα μικρὰ ἐρημοκκλήσια τὸ στολίζουν, σπαρμένα δῶ καὶ κεῖ ὡς τὴν ἀντικρινὴ ριζοβουνιά, ὅπου ξεχωρίζομε μέσα σὲ πρασινάδα τὴ σιλουέτα τοῦ ἐρειπωμένου μοναστηριοῦ τοῦ Ἄη-Δημήτρη. Σὲ λίγο μέσα ἀπὸ ἕνα ἄνοιγμα τῶν βουνῶν φαίνεται δεξιά μας ἡ θάλασσα τοῦ Αἰγαίου, ποὺ περιβρέχει τὸ ἀνατολικὸ περιγιάλι τοῦ νησιοῦ. Καὶ ξαφνικὰ σ᾽ ἕνα γύρισμα τοῦ δρόμου φανερώνεται τὸ κατάλευκο χωριό, σκαρφαλωμένο στὶς ἀπότομες πλαγιὲς ψηλοῦ λόφου, μὲ τὴν κορφή του στεφανωμένη ἀπὸ τὸ παλιὸ κάστρο.

Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει καὶ ξετυλίγεται τὸ μοναδικὸ πανόραμα τοῦ χωριοῦ. Στὸ βάθος ἡ θάλασσα, μακριὰ κάτω ὁ κάμπος, μπροστὰ ἡ καταπράσινη ρεματιὰ τοῦ Κηφισοῦ καὶ στὰ πλάγια τὰ μεγάλα βουνά.

Μικρὴ κατηφοριὰ μᾶς φέρνει στὰ πρῶτα σπίτια. Ἐδῶ εἶναι καὶ τὸ κτίριο τοῦ σχολείου, κακόμορφο δημιούργημα τῆς νεώτερης ἀρχιτεκτονικῆς, δυσαρμονικὸ πρὸς τὸ γραφικὸ περιβάλλον.

Σιγὰ σιγὰ πυκνώνονται τὰ σπίτια καὶ ἀρχίζει τὸ κεντρικὸ καὶ στενὸ καλντερίμι ποὺ μᾶς φέρνει στὴ μέση τοῦ χωριοῦ, χωρὶς νὰ φανῇ ἡ πατροπαράδοτη πλατεῖα—καθὼς δὰ λείπει καὶ ἀπὸ τ᾽ ἄλλα νησιά—μὲ τὴ γραφικὴ βρύση καὶ τὸν πλάτανο, ποὺ χαρακτηρίζουν τόσο τὰ χωριὰ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας. Ὁ δρόμος φαρδαίνει ἐδῶ λιγάκι σχηματίζοντας μὲ τὰ μαγαζάκια τὴν ἀγορά.

Ἡ ἀνωμαλία τοῦ ἐδάφους γέννησε πλῆθος στενά, ἀνηφορικὰ καὶ κατηφορικὰ δρομάκια, ποὺ κόβουν ἀπ᾽ ὅλα τὰ μέρη τὸ μικρὸ χωριουδάκι.

Στὸ λαβύρινθο αὐτὸ τῶν δρομίσκων ἀνοίγονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ οἱ πορτοῦλες τῶν σπιτιῶν, ἄλλοτε διάπλατα καὶ ἄλλοτε μὲ κλεισμένα τὰ ξώπορτα, ποὺ μᾶς ἀφήνουν νὰ μισοβλέπωμε τὰ χαρακτηριστικὰ ἐσωτερικὰ τοῦ σπιτιοῦ. Λιθόκτιστες σκάλες στηριγμένες σὲ μισότοξα φέρνουν ἀπὸ τὸ δρόμο στὸ δεύτερο πάτωμα.

Οἱ δρόμοι μὲ τὶς καμπύλες τους γραμμές, τὶς ἀνηφοριές τους, τοὺς κάτασπρους τοίχους τῶν σπιτιῶν, τὶς σκάλες τους, τὴ μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ πεζουλάκια καὶ τὰ μισοτελειωμένα μπαλκόνια δίνουν μὲ τὴν ποικιλία τῶν γραμμῶν τους ἐξαιρετικὴ εὐχαρίστησι στὸ βλέμμα καὶ στὴν ψυχή. Οἱ νοικοκυροῦλες, καθισμένες στὴν πόρτα τους, μὲ τὴ ρόκα στὸ χέρι, ἔχουν πάντα γιὰ τὸν ξένο ποὺ φθάνει ἕνα εὐγενικὸ «καλῶς ὥρισες» ἢ ἕνα χαιρετισμὸ γιὰ τὸ διαβάτη.

Προχωρώντας ἀπαντοῦμε πλῆθος ἐκκλησίες, ἄλλες μικρὲς καὶ ἄλλες

4· ΣΚΥΡΟΣ

μεγαλύτερες, ὁλόασπρες, μὲ κομψοὺς τρούλους ἢ μὲ τοξωτοὺς ἐξωνάρθηκες, στριμωγμένες ἀνάμεσα στὰ σπίτια.*

Οἱ περισσότερες εἶναι ἰδιωτικές, ἀπομεινάρια παλιᾶς ἀρχοντιᾶς οἰκογενειῶν ποὺ συνήθιζαν νὰ ἔχουν τὴν ἐκκλησιά τους. Ἄλλες εἶναι ἐνοριακὲς καὶ μέσα σ᾽ αὐτὲς ἡ Μητρόπολι, ἡ *Παναγιὰ ἡ Μελικαροῦ*, ποὺ τιμᾶται στὴ μνήμη τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου. Ποικιλία στὶς διαστάσεις τους, ποικιλία καὶ στὶς ὀνομασίες τους: *Τσαρὰ (Κυρὰ) Ψωμοῦ, Τσαρὰ Κουτσοῦ, Λεμονήτρα, Παναγιὰ τῆς Σαροῦς* κ. ἄ.

Μία ἀπὸ τὶς πιὸ παλιὲς ἐκκλησίες ὑψώνεται στὴν κορφὴ τοῦ λόφου μπαίνοντας στὸ κάστρο. Εἶναι τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς τοῦ Ἅη-Γιώργη, ἱδρυμένης κατὰ τὴν παράδοσι τὸν καιρὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, στὸ 10. αἰῶνα, ἀπὸ τὸν ὅσιο Ἀθανάσιο. Σὲ πολὺ μικρὴ ἀπόστασι μέσα στὸ κάστρο, πάνω στὸ ὕψωμα, ἀπαντοῦμε ἐρείπια σπουδαίου βυζαντινοῦ ναοῦ, τύπου θολωτῆς βασιλικῆς, τοῦ ὁποίου διατηρήθηκε ἡ ἁψῖδα μὲ τὸ σύνθρονο καὶ λείψανα ἀπὸ πλούσια μαρμαρόστρωσι.**

Ἀπὸ τὴν κορφὴ αὐτὴ ἔχομε ὁμορφότατη θέα. Βλέπομε τὸ κάτασπρο χωριὸ ποὺ ἀγκαλιάζει τὸ λόφο καὶ χαμηλότερα τὸ ποτάμι τοῦ νησιοῦ, τὸν Κηφισό, ποὺ ἀναβρύζοντας ἀπὸ τὴν πηγή, τὴν *Ἀναβάλσα*, δροσίζει στὸ δρόμο του μικρὴ κοιλάδα γιὰ νὰ χυθῆ μέσ᾽ ἀπὸ περιβόλια, καλαμιῶνες καὶ λυγαριὲς στὸ Αἰγαῖο.

Αὐτοῦ σχηματίζεται τὸ πιὸ ὄμορφο ἀκρογιάλι τοῦ νησιοῦ, μὲ τὰ καταπράσινα ἀμπέλια, τοὺς γραφικοὺς ἀνεμομύλους καὶ τὴ χαριτωμένη καμπύλη τῆς ἀτέλειωτης ἀμμουδιᾶς, μὲ τὰ λίγα βραχάκια τοῦ Μόλου καὶ τὰ νησάκια Πωριά.

Στὴ ρίζα τοῦ λόφου κοντὰ στὴ θάλασσα βλέπομε μικρὸ συνοικισμὸ ἀπὸ λίγα σπιτάκια μὲ τὶς ἀποθῆκες, τὰ *μαγαζιά*, ὅπως ὀνομάζονται καὶ ἀλλοῦ.

Εἶναι οἱ χαμοκέλες, ποὺ μέσα τους ξεκαλοκαιρεύουν οἱ πιὸ πολλὲς οἰκογένειες, γιὰ νὰ εἶναι κοντὰ στὰ κτήματά τους, γιὰ νὰ μαζεύουν καὶ νὰ ξεραίνουν τὰ σῦκα τους, νὰ τρυγοῦν καὶ νὰ πατοῦν τὰ σταφύλια τους, νὰ μουστιάζουν καὶ νὰ βγάζουν τὴ σούμα τους· γι᾽ αὐτὸ καὶ τὰ μαγαζιὰ αὐτὰ λέγονται καὶ *πατητάδες*.

Δεξιὰ στὴν ἄκρη τοῦ νησιοῦ βρίσκονται τὰ ψηλὰ βουνά του, ὁ Κόχυλας, ἡ Διχούνοια κ. ἄ., μὲ τὶς βαθιὲς χαράδρες καὶ τὴν ἄγρια βλάστησί

---

*) Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα κυριαρχεῖ στὶς ἐκκλησίες τὸ σταυροειδὲς μὲ τροῦλο, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μονόκλιτες θολωτὲς μὲ τροῦλο ἢ καὶ χωρὶς αὐτόν, καὶ δὲ λείπουν καὶ τὰ σταυρεπίστεγα. Ὅλες εἶναι κτισμένες στοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους καὶ σώζουν λείψανα ἀπὸ παλιὰ βυζαντινὰ κτίσματα, ὅπως κίονες, κιονόκρανα, γλυπτὰ ὑπέρθυρα κ. ἄ. Οἱ περισσότερες εἶναι καὶ ἐσωτερικῶς ἁσπρισμένες, σώζουν ὅμως ποῦ καὶ ποῦ μερικὲς καλὲς τοιχογραφίες.

**) Εἶναι ἡ λεγομένη Παλιὰ Ἐπισκοπὴ (1) ποὺ κτίσθηκε, ὅπως μαρτυρεῖ μαρμάρινη ἐπιγραφή, «ἐπὶ Σάββα Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ Σάββα Ἐπισκόπου τῶν ὧδε 895 μ. χρ.» (2).

5. ΔΡΟΜΟΣ ΣΤΗ ΣΚΥΡΟ

τους, και μακριὰ κάτω ὁλόγυρα ἁπλώνεται τὸ ἀπέραντο Αἰγαῖο μὲ τὶς σκιὲς τῶν ἀπόμακρων νησιῶν του.

Ἡ θέα αὐτὴ εἶναι ἀληθινὰ ἐπιβλητικὴ καὶ τὴν ἐπιβλητικότητά της αὐξάνει ἡ ἀνάμνησι τῶν αἰώνων ποὺ πέρασαν μὲ τὶς μεγάλες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Κίμωνος, καθὼς καὶ οἱ περιπετειώδεις περίοδοι τῶν βυζαντινῶν καὶ φραγκικῶν χρόνων, μετὰ τοὺς ὁποίους οἱ ἀντιζηλεῖες τῶν Βενετῶν καὶ Γενοβέζων μᾶς φέρνουν στὴν τούρκικη σκλαβιά, στοὺς ἀγῶνες τῶν ἁρματολῶν, ποὺ τόσο συνδέονται μὲ τὴ Σκῦρο καὶ τὴν ἐλευθερία.

Στὰ λιβάδια καὶ στὰ βουνὰ τοῦ νησιοῦ βόσκουν τ' ἀμέτρητα γιδοπρόβατα, ποὺ παράγουν τὸ περίφημο σκυριανὸ τυρί. Τὸ μαλλί τους οἱ χωριανοὶ δὲν τὸ πολυμεταχειρίζονται στὶς φορεσιὲς καὶ τὰ κεντήματά τους παρὰ τὸ ἐμπορεύονται ἔξω σὲ μεγάλη ποσότητα.

Τὰ περισσότερα φορτηγὰ ζῶα, καθὼς καὶ τὰ ποίμνια, ξεχειμωνιάζουν ἀδέσποτα μέσα στὶς χαράδρες τοῦ Κόχυλα καὶ τοῦ Ἄρη. Τὰ περισσότερα φεύγουν μόνα τους ἀπὸ τοὺς στάβλους μὲ τὰ πρωτοβρόχια καὶ πηγαίνουν σὲ ὡρισμένα μέρη τοῦ χειμαδιοῦ. Καὶ ὅταν τὴν ἄνοιξι στερεύουν οἱ λάκκοι τῶν νερῶν τῆς βροχῆς ποὺ τὰ πότιζαν, παρουσιάζονται μόνα τους στὶς πλαγιὲς καὶ τὶς βρύσες τῶν βουνῶν καὶ ἐκεῖ τὰ ξαναπιάνουν οἱ χωρικοί, συχνὰ μὲ θηλιές, ὑποτάσσοντάς τα πάλι στὸν ἀνθρώπινο ζυγὸ ὡς τὸ φθινόπωρο.

Στοὺς λιγοστοὺς κάμπους τοῦ νησιοῦ, ὅπως στοῦ Κολικρῆ καὶ στὸ Τραχύ, σπέρνουν στάρι, κριθάρι, σμιγάδι, καλαμπόκι καὶ λαθούρι, ποὺ τοὺς χαρίζει τὴν περίφημη σκυριανὴ φάβα.

Τ' ἄλλα γεωργικὰ προϊόντα εἶναι ἀσήμαντα· σὲ περασμένους ὅμως χρόνους καλλιεργοῦσαν μπαμπάκι καὶ λινάρι, τόσο τουλάχιστον ὅσο ἔφτανε γιὰ τὴν ἀτομική τους χρῆσι. Σήμερα καλλιεργοῦν ἀρκετὸ καπνό, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ σημαντικὸ εἰσόδημα γιὰ τὸ νησί. Τὸ ἀμπέλι, οἱ συκιὲς καὶ οἱ ἐλιὲς εὐεργετοῦν καὶ ἐδῶ τὸν τόπο.

Δάση ἔχει τὸ νησὶ μικρὰ καὶ ἀραιά.

Ἦταν, φαίνεται, σκεπασμένο σὲ παλιότερα χρόνια μὲ πυκνὰ μεγάλα δάση ἀπὸ πεῦκα καὶ βελανιδιὲς καὶ μὲ πλούσια βλάστησι ἀπὸ πρινάρια, σκίνους καὶ λυγαριές, μὰ οἱ πυρκαϊὲς καὶ ἡ ἀνοργάνωτη ὑλοτομία τ' ἀραίωσαν καὶ ἄφησαν μόνο κάπου κάπου στὰ ΒΔ μερικὰ δάση ἀπὸ πεῦκα καὶ στὰ ΝΑ λίγες τοῦφες ἀπὸ ἀγριόδεντρα.

Τὸ νησὶ ἔχει καὶ πλούσια λατομεῖα ἄσπρων καὶ χρωματιστῶν μαρμάρων, φημισμένα καὶ στὴν ἀρχαιότητα, ποὺ λέγονταν *σκυρία ποικίλη λίθος*.

Οἱ κάτοικοι, μὲ τὴν ὡραία κορμοστασιά τους καὶ τὸ γελαστὸ ὕφος τους, ἀντίθετα ἀπὸ ἄλλους νησιῶτες εἶναι λιγώτερο θαλασσινοὶ καὶ περισσότερο βοσκοὶ καὶ γεωργοί—ἕνας βέβαια ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ τοὺς κράτησε τόσο σφιχτὰ ἑνωμένους μὲ τοὺς θρύλους καὶ τὶς παραδόσεις τοῦ νησιοῦ τους καὶ

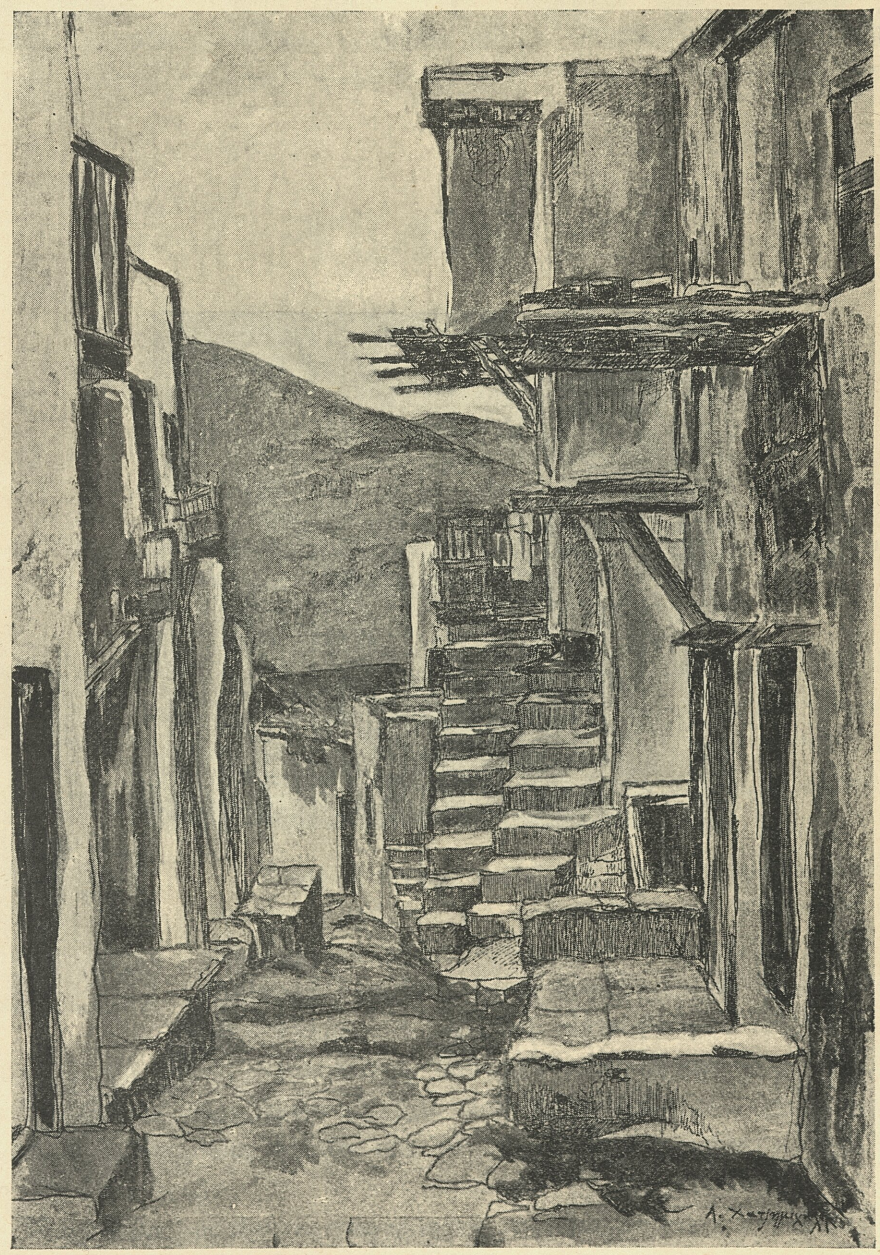

6. ΔΡΟΜΟΣ ΣΤΗ ΣΚΥΡΟ

δημιούργησε ἕνα εἶδος τοπικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ φανερώνεται κυρίως σὲ κάθε εἶδος καλλιτεχνικῆς χειροτεχνίας. Καὶ ἴσως νὰ μὴν εἶχαν τὴ ζωτικότητα καὶ τὴν εὐμάρεια ποὺ βλέπομε, ἂν ἡ ἐξαιρετική τους φιλοπονία καὶ τὸ ἐμπορικὸ πνεῦμα μερικῶν δὲν ἀναπλήρωναν τὴ φυσικὴ στασιμότητα ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς γεωργικοὺς πληθυσμούς.

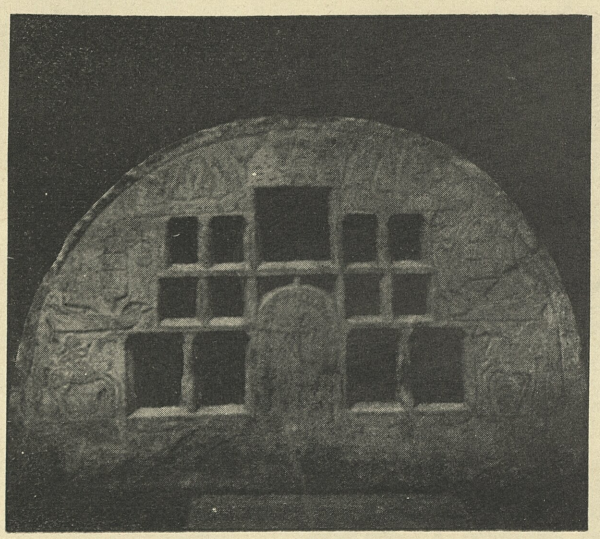

7. ΦΕΓΓΙΤΗΣ ΤΗΝΙΑΚΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Α΄ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ

«Ἀπὸ τὶς ἐκκλησιὲς καὶ τὰ ἀρχοντόσπιτα θὰ προμαντέψῃς τὴν ἀρχιτεκτονική».

Ἴδας, Ἑλληνικὸς πολιτισμός.

Τὸ λαϊκὸ σπίτι εἶναι γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ μιᾶς χώρας ὅ,τι ὁ θρῦλος γιὰ τὴ λογοτεχνία ἢ τὸ λαϊκὸ τραγούδι γιὰ τὴ μουσική. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λαϊκοῦ σπιτιοῦ εἶναι ἐθνικά. Ἡ δύναμί τους στηρίζεται στὴν παράδοσι καὶ στὴ ζωὴ τῆς φυλῆς.

Ἀπὸ τὰ χωριάτικα σπίτια θὰ προμαντέψωμε τὴν ἀρχιτεκτονική μας καὶ θὰ δημιουργήσωμε τὸ σωστὸ τύπο ἑλληνικοῦ σπιτιοῦ, σύμφωνα μὲ τὶς παραδόσεις καὶ τὴν αἰσθητική μας. Καὶ τότε ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ σπίτι θὰ εἶναι μεγαλύτερη καὶ ἡ ζωή, ἐξελιγμένη σ᾽ ἕνα ἑλληνικὸ περιβάλλον, θὰ δώσῃ περισσότερη δύναμι στὴν ἐθνική μας ὑπόστασι.

Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἔχει σταματήσει σήμερα στὴ βυζαντινὴ ἐκκλησιά, ἂς μελετήσωμε λοιπὸν καὶ τὰ χωριατόσπιτα, διδακτικὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν εἶναι ὡραῖα.

Ἡ πατρίδα μας ἀπὸ τὴ γεωγραφική της θέσι ἀνάμεσα σ᾽ ἀνατολὴ καὶ δύσι κλείνει μέσα της δυὸ ἐπιδράσεις. Τὴν ἀνατολίτικη ἐπίδρασι, ποὺ δέχεται ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἀπὸ τὰ πιὸ ἀρχαῖα χρόνια, τὴ βρίσκομε σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς ὡς τὴ σύχρονη. Τὴ δυτικὴ ἀρχίζει νὰ τὴ δέχεται στὰ χρόνια τῆς φραγκοκρατίας ἀπὸ τὰ φράγκικα κράτη ποὺ ἐγκαταστάθηκαν τότε στὴν ἀνατολικὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου. Οἱ ἐπιδράσεις ὅμως αὐτές, καθὼς καὶ ἡ τούρκικη ἀργό-

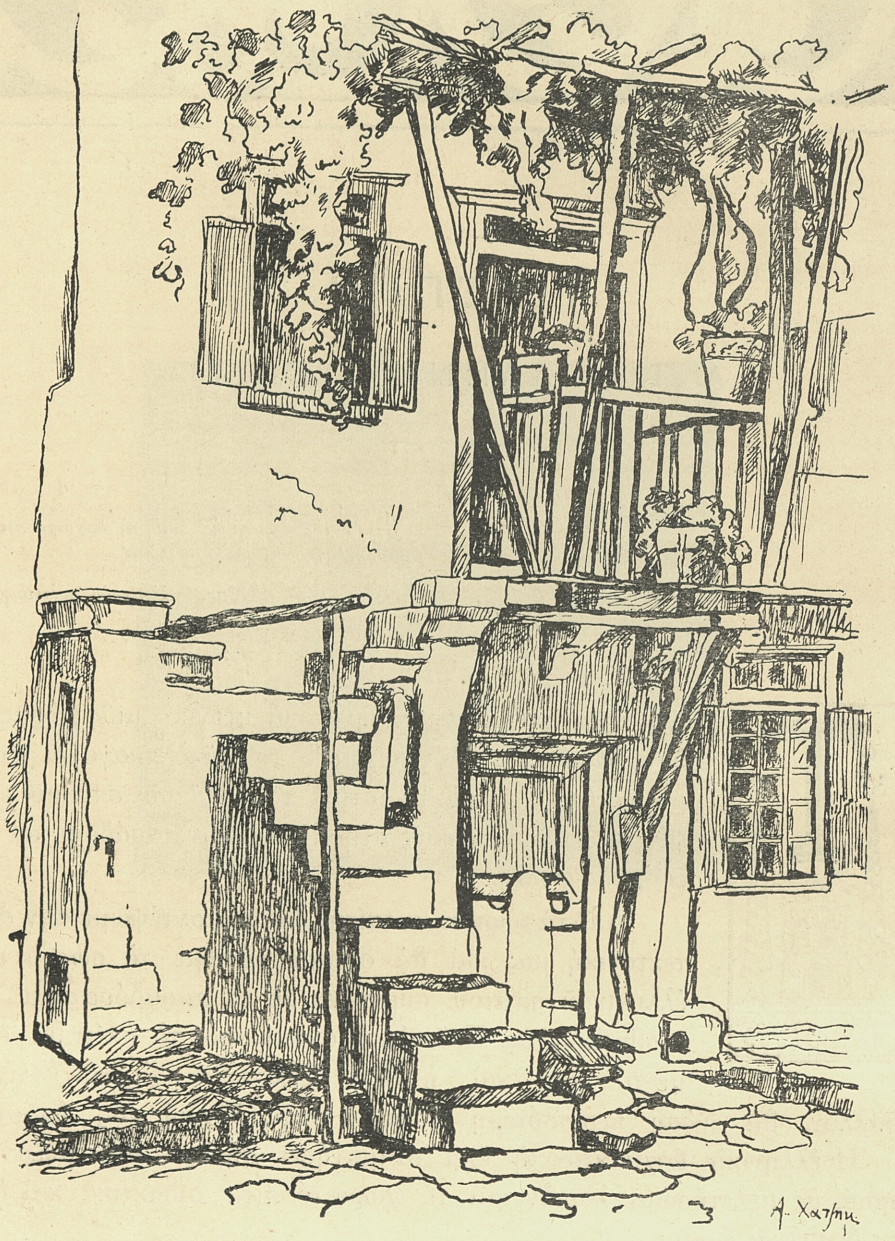

9. ΣΚΥΡΙΑΝΟ ΣΠΙΤΙ

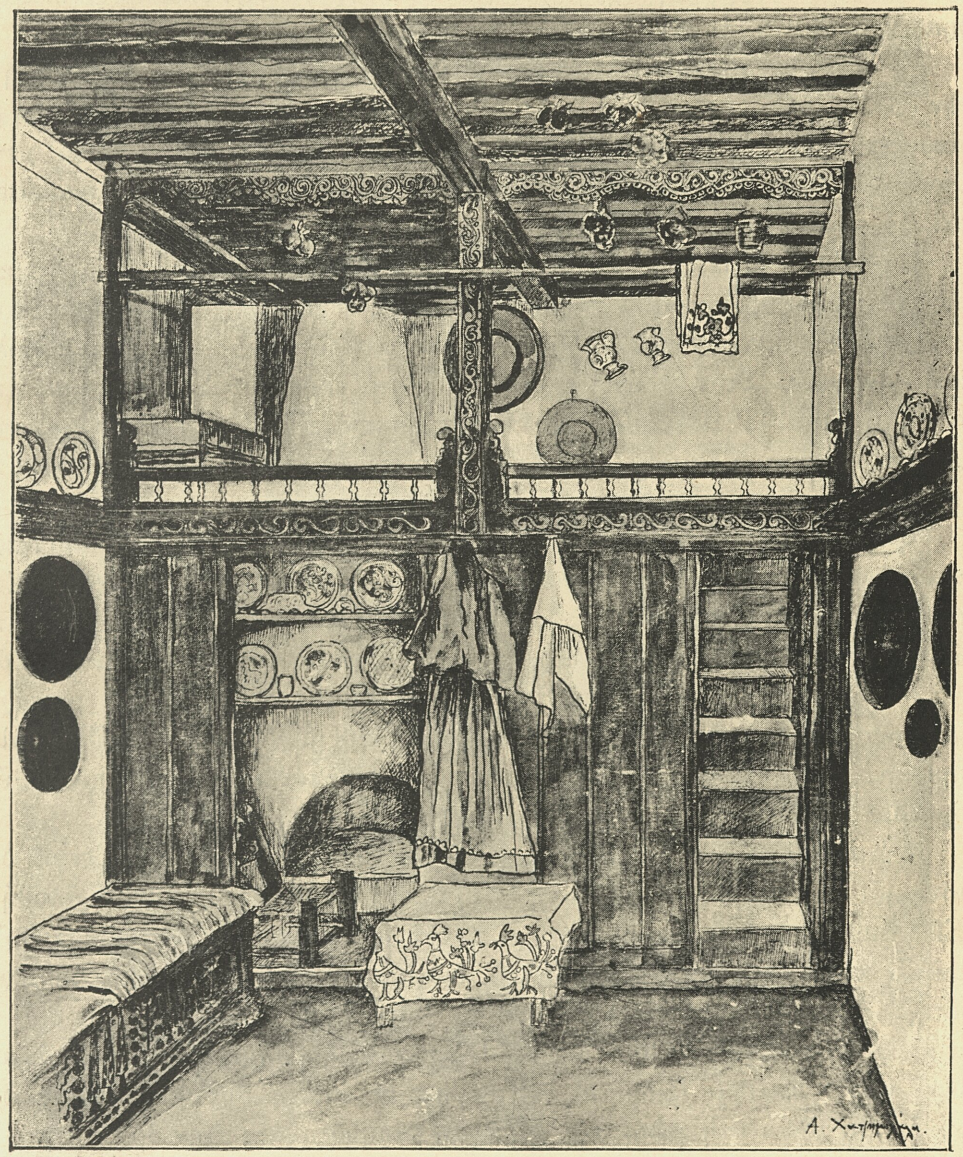

10· ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΣΚΥΡΙΑΝΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

τερα δὲν μπόρεσαν νὰ μεταβάλουν τὴ βασικὴ διάταξι τοῦ ἑλληνικοῦ σπιτιοῦ, παρὰ μόνο σὲ λεπτομέρειες, γιατὶ οἱ βιοτικὲς ἀνάγκες, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα ἔμειναν σχεδὸν τὰ ἴδια στὶς διάφορες ἐποχές. Ἡ ἑλληνικὴ ζωὴ στὰ χρόνια μετὰ τὴν ἅλωσι δὲν εἶναι παρὰ συνέχεια τῆς βυζαντινῆς. Ἔτσι καὶ τὸ σπίτι, ὅπως καὶ ἡ τέχνη τῶν τελευταίων χρόνων, μὲ ὅλες τὶς ξενικὲς ἐπιδράσεις δὲν εἶναι παρὰ συνέχεια τῆς βυζαντινῆς.

Ἡ ἐξέλιξι τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ σπιτιοῦ εἶναι πολὺ στενὰ ἑνωμένη μὲ τὴν ἐξέλιξι τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Μὲ τὸν τρόπο καὶ τοὺς ὅρους ποὺ ζῆ μιὰ οἰκογένεια καθορίζεται καὶ διαγράφεται ἡ μορφὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ὅσο μεγαλώνουν οἱ ἀπαιτήσεις τῆς οἰκογένειας καὶ ἡ εὐμάρεια, τόσο πλουσιώτερη καὶ πιὸ σύνθετη γίνεται ἡ διάταξη τοῦ σπιτιοῦ.

Οἱ γεωγραφικές, κλιματολογικὲς καὶ ἱστορικὲς συνθῆκες τῶν κατοίκων τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου εἶναι σχεδὸν οἱ ἴδιες· φυσικὸ λοιπὸν εἶναι καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διαρρύθμισι τοῦ σπιτιοῦ τους νὰ παρουσιάζῃ πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα. Στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, καθὼς καὶ στ᾽ ἀκρογιάλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Θράκης, ἐπικρατεῖ ὁ *αἰγαιοπελαγίτικος*, ὅπως λέγεται, τύπος τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ ἁπλώνεται ὡς τὴ Θράκη, τὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἤπειρο, ὅπου ὅμως παρουσιάζεται καὶ ἄλλος τύπος.

Ὁ γενικὸς τύπος τοῦ αἰγαιοπελαγίτικου σπιτιοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τετράγωνο χῶρο, μοιρασμένο στὸ βάθος σὲ διάφορα διαμερίσματα καὶ ἔχει αὐλίτσα στὴν κυρία ὄψι. Ὁ τύπος αὐτὸς μᾶς θυμίζει πολὺ ἀρχαία ἐποχή, ἀκόμη καὶ τὴν προϊστορική· * ὅπως τὸ πρωτόγονο ἑλληνικὸ σπίτι ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἕνα μοναδικὸ χῶρο χωρισμένο σὲ δύο, μὲ τὴν ἑστία στὴ μέση, τὸ μαγειρειὸ καὶ τὴν ἀποθήκη στὸ βάθος καὶ τὸ πρόστωο στὴν μπροστινὴ μεριά, ἔτσι καὶ τὸ σημερινὸ αἰγαιοπελαγίτικο, καθὼς μᾶς παρουσιάζεται π. χ. στὸ σκυριανό, ἔχει τὴν ἴδια διάταξι.

Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα μπροστινὸ χῶρο, ποὺ χρησιμεύει γιὰ διαμονὴ καὶ αἴθουσα ὑποδοχῆς κι ἔχει στὸ βάθος τὸ μαγειρειὸ καὶ τὴν ἀποθήκη. Ἐδῶ ὅμως ἡ ἑστία εἶναι στὸν τοῖχο, μὲ καπνοδόχο ποὺ τραβᾶ τὸν καπνὸ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. Σύμφωνα δηλαδὴ μὲ τὴ γενικὴ ἐξέλιξι τοῦ πολιτισμοῦ, γιὰ περισσότερη εὐκολία καὶ γιὰ καλύτερη διαρρύθμισι τοῦ ἐσωτερικοῦ ἔφυγε ἀπὸ κεῖ μέσα καὶ τοποθετήθηκε στὸν τοῖχο. Μολαταῦτα καὶ σήμερα ἀκόμη ὑπάρχουν μέρη στὴν Ἑλλάδα ὅπου τὰ σπίτια μὲ θαυμαστὴ συντηρητικότητα διατηροῦν τὸ τζάκι στὴ μέση τῆς κάμαρας, ἀκριβῶς ὅπως στὴν ἀρχαιότητα. Τὸ

* Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ξένους ἀρχαιολόγους στὶς μελέτες τους γιὰ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ μέγαρο παρατηροῦν ὅτι σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος τὸ σπίτι διατηρεῖ ἀκόμη τὸν τύπο τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ μεγάρου. Ὁ Lichtenberg στὸ σύγγραμμά του Haus, Dorf, Stadt σελ. 192—193, μεταξὺ ἄλλων λέγει: «εἴδαμε τὴ στενὴ συγγένεια ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου μεγάρου καὶ τοῦ σπιτιοῦ τῆς Κύπρου...», καὶ ἀλλοῦ: «τόσο συντηρητικὴ εἶναι ἡ ἀνατολή, ποὺ διατηρεῖ αὐστηρὰ γιὰ χιλιάδες χρόνια ὅ,τι μιὰ φορὰ σοφίστηκε καὶ τὸ βρῆκε γιὰ καλό». Ἡ Ohnefalsch—Richter, Cypern σελ. 202 λέγει: «ὄχι μόνο τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ σπίτι ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρχαῖο αἰγαιοπελαγίτικο διατηρήθηκε ἀγνότατο στὸ σημερινὸ κυπριώτικο σπίτι». Γιὰ τὴν ἐξέλιξι τοῦ ἑλληνικοῦ σπιτιοῦ πρβ. Ἀριστ. Ζάχου Aeltere Wohnbauten auf griechischem Boden σελ. 3.

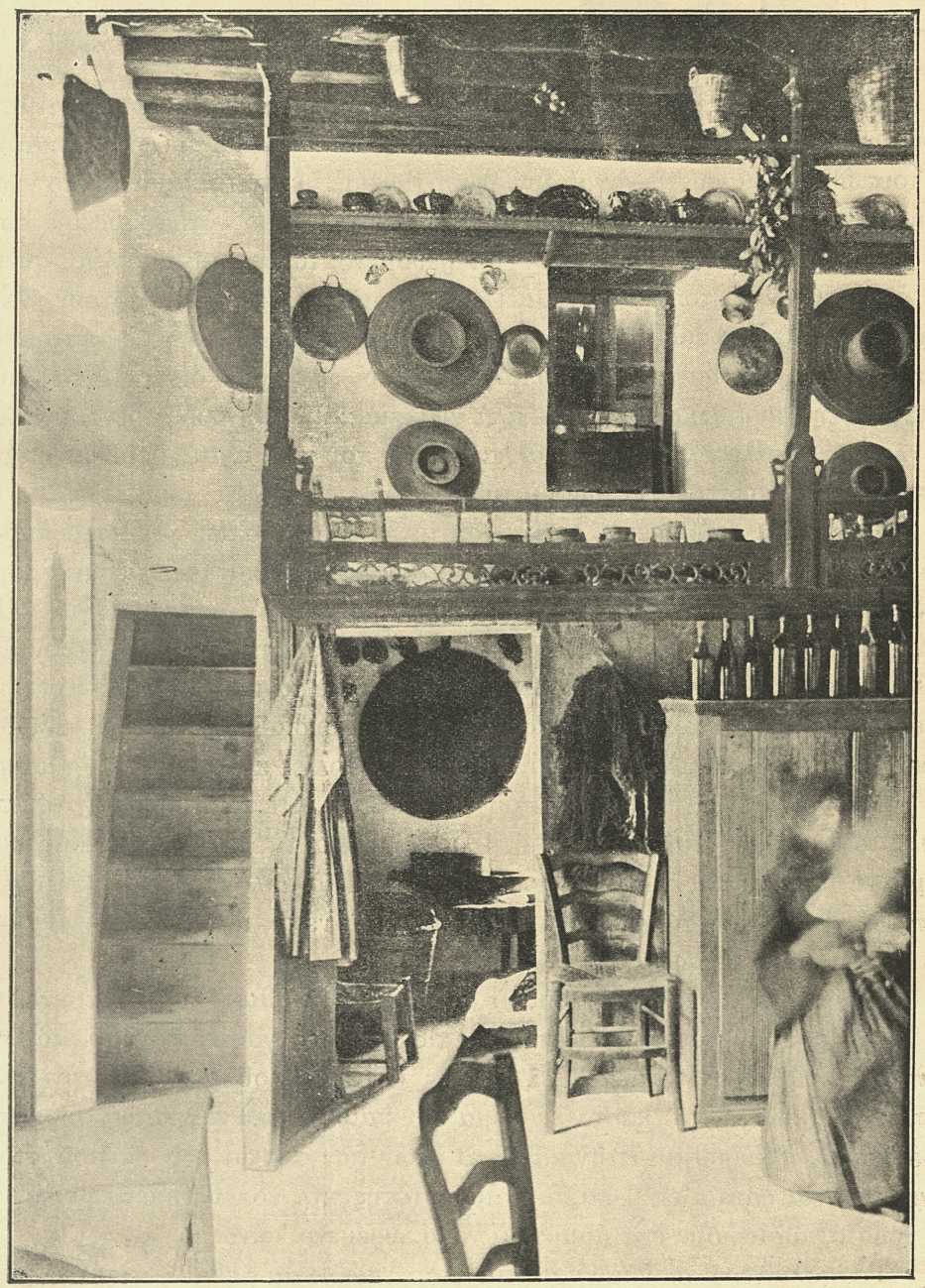

11. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΣΚΥΡΙΑΝΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

σκυριανὸ σπίτι ἔχει ἀντὶ γιὰ πρόστωο μιὰ αὐλίτσα περιτριγυρισμένη ἀπὸ μικρὸ πεζουλάκι, μὲ μιὰ κληματαριὰ γιὰ σκέπη. Αὐτοῦ κάθονται οἱ νοικοκυρὲς καὶ παίρνουν τὸν ἀέρα τους, ὅταν θέλουν νὰ ξεκουραστοῦν ἀπὸ τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ, γνέθουν, καθαρίζουν τὸ στάρι τους καὶ κουβεντιάζουν μὲ τὶς γειτόνισσες.

Τὰ σπίτια τῆς Σκύρου, καθὼς καὶ τῶν περισσότερων νησιῶν εἶναι στὶς γενικὲς γραμμὲς ὅλα σ᾽ ἕνα σχέδιο καμωμένα, ἁπλὰ καθὼς ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων τους. Οἱ σκυριανοί, γεωργοὶ συνήθως ἢ βοσκοί, μένοντας πάντοτε στὸ νησί, διατήρησαν μὲ ξεχωριστὴ συντηρητικότητα ἀνεπηρέαστο τὸν τύπο τοῦ σπιτιοῦ. Γι᾽ αὐτὸ οἱ θαλασσινοὶ καὶ οἱ ἐμπορευόμενοι τοῦ νησιοῦ, οἱ ὁποῖοι συνήθως ἐπηρεάζουν τὸ τοπικὸ πνεῦμα μὲ τὰ ξένα στοιχεῖα ποὺ φέρνουν στὴν πατρίδα τους ἀπὸ τὰ ταξίδια, ἐδῶ δὲν μπόρεσαν νὰ μεταβάλουν τὴν πατροπαράδοτη διάταξι τοῦ σπιτιοῦ. Μόνο πλούτισαν τὸν ἐσωτερικὸ διάκοσμο μὲ ἀντικείμενα ξένης προελεύσεως, ὅπως καλὰ γυαλικὰ καὶ φαρφουριὰ βενετσιάνικα, ξυλόγλυπτες κασέλες, λαήνια καὶ ἄλλα πολλά, ποὺ κοντὰ στὰ ροδίτικα πιάτα ἀποτελοῦν τὸν ἐσωτερικὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ.

Λόγος ποὺ βοήθησε νὰ διατηρήση τὸ σκυριανὸ σπίτι τὸν πατροπαράδοτό του τύπο εἶναι ὅτι οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ τσοπάνηδες κατασκευάζουν τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς τὰ σπίτια τους μόνοι. Γιὰ τὸ Σκυριανό, ὅπως καὶ γιὰ κάθε Ἕλληνα χωρικό, βάσις τῆς περιουσίας του εἶναι τὸ σπίτι. Μόνος του φροντίζει καὶ ἑτοιμάζει τὰ ὑλικά: πέτρα, ἀσβέστη, ξυλεία, ποὺ τὰ μαζεύει στὸν τόπο τῆς οἰκοδομῆς μὲ τὰ ζῶα του. Πολλὲς φορὲς οἱ πιὸ πλούσιοι παίρνουν καὶ εἰδικοὺς χωρικούς, οἱ ὁποῖοι ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες τους ἀσχολίες κάνουν καὶ τὸ μάστορα καὶ ξέρουν καλύτερα τὴν τέχνη τοῦ κτισίματος. Ὁ νοικοκύρης ἐργάζεται ὁ ἴδιος καὶ οἱ δικοί του βοηθοῦν στὴ δουλειά. Καὶ ὁ ἐσωτερικὸς ἀκόμη διάκοσμος, τὰ ἰδιόρρυθμα τρυπητὰ ξυλόγλυπτα, τὸ πιὸ ἁπλὸ εἶδος τῆς ξυλογλυπτικῆς θὰ βγοῦν ἀπὸ τὰ χέρια του, σ᾽ αὐτὰ καταγίνεται, ὅταν τοῦ μείνη καιρὸς ἀπὸ τὴ δουλειὰ τοῦ χωραφιοῦ.

Ὅποιος μπαίνει στὸ σκυριανὸ σπίτι, πάντα καθαρὸ καὶ περιποιημένο, ποὺ ἀσπρίζεται συχνὰ μὲ ἀσβέστη ἀπὸ τὶς γυναῖκες, γοητεύεται ἀπὸ μιὰ θελκτικὴ καὶ εὐάρεστη ἐντύπωσι. Ἡ ξύλινη ἐπένδυσι τοῦ σοφᾶ, μὲ τὸν ξυλόγλυπτο διάκοσμο καὶ τὸ καστανὶ χρῶμα ποὺ παίρνει ἀπὸ τὸν καιρό, οἱ κάτασπροι τοῖχοι, ἡ εὐρυθμία στὴν κατάταξι ὅλων τῶν σκευῶν τοῦ σπιτιοῦ στοὺς τοίχους καὶ τὰ ράφια, τὸ τζάκι, ὁ σταμουστάτης κτλ, τοποθετημένα μὲ λογικὴ καὶ γοῦστο, ἀποτελοῦν ἕνα ἁρμονικὸ νοικοκυρεμένο σύνολο.

Τὰ παλιότερα σκυριανὰ σπίτια ποὺ σώζονται εἶναι κτισμένα ἀπὸ ἕνα περίπου αἰῶνα· πολὺ λίγα, μόλις ἕνα δυό, νὰ χτίστηκαν πρὶν ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα. Ὁ λόγος ποὺ δὲν ὑπάρχουν πολλὰ παλιὰ σπίτια εἶναι ὅτι στὰ χρόνια ἐκεῖνα εἶχαν γίνει διάφορες ἐπιδρομὲς καὶ καταστροφὲς στὸ νησί. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ σπίτια εἶναι ὅλα λιθόκτιστα, δὲν καταστράφηκαν πέρα πέρα, παρὰ ξανάγιναν πάλι στὴν παλιά τους βάσι.

Β΄ ΤΟ ΣΚΥΡΙΑΝΟ ΣΠΙΤΙ

«Χνάρια τῆς παράδοσης θὰ σοῦ δώσουν τὰ συνήθεια, τὸ σπίτι μ᾽ ὅ,τι βρίσκεται μέσα».

***Ἴδας**, Ἑλληνικὸς πολιτισμός.*

ΤΗ Σκῦρο, καθὼς καὶ σὲ ὅλα τὰ νησιά, βρίσκομε τὸν ἴδιο τύπο σπιτιοῦ γιὰ ἀστοὺς καὶ ἀγρότες, Τὸ σκυριανὸ σπίτι ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιο καὶ εἶναι μονόσπιτο, μὲ μιὰ κάμαρα δηλαδὴ ἀρκετὰ μεγάλη (7×5×4½), χωρισμένη σὲ περισσότερα μέρη, ἔτσι ποὺ νὰ ἐξυπηρετοῦνται καλύτερα οἱ πολλαπλὲς ἀνάγκες τῆς κατοικίας. (13) * Ἡ κάμαρα αὐτὴ χωρίζεται κατὰ μῆκος σὲ δυὸ ἄνισα τμήματα μ᾽ ἕνα ξύλινο μεσοχώρισμα, τὸν *μπουλμὲ* ποὺ φθάνει δυὸ μέτρα πάνω ἀπὸ τὸ πάτωμα. Τὸ μεγαλύτερο τμῆμα, τὸ λένε *σπίτι* (4.20×5.00)· ἐκεῖ κάθονται, δέχονται καὶ τρῶνε. Ἔτσι ὀνομάζουν σὲ πολλὰ ἄλλα νησιὰ τὴν κυριώτερη κάμαρα, ὅταν τὸ σπίτι ἀποτελῆται ἀπὸ δυὸ ἢ τρεῖς κάμαρες. Τὸ μικρότερο, τὸ πίσω μέρος (2.40×5.00) ἔχει δυὸ πατώματα· χωρίζεται σὲ δυὸ καὶ αὐτό, τὸ μαγειρειὸ καὶ τὴν ἀποθήκη, ποὺ ὀνομάζονται μαζὶ *ὁ ἀποκρέβατες* (10, 11, 14).

Σοφὰς ἢ *σφὰς* εἶναι τὸ διαμέρισμα ποὺ κάνει τὸ δεύτερο πάτωμα, ὁ χῶρος ποὺ βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὸν ἀποκρέβατο, σὲ ὕψος δυὸ μέτρων περίπου, χωρισμένος ἀπὸ αὐτὸν μὲ τὸ πάτωμά του, τὸ *πατάρι* (10, 11, 14). Ὁ σοφὰς εἶναι ἀνοικτὸς πρὸς τὸ μέρος τοῦ σπιτιοῦ, καὶ καθὼς ἔχει μπροστὰ κάγκελα χαμηλούτσικα, τὰ *παρμακλίκια,* 30 ἑκ. περίπου) μοιάζει μὲ ταράτσα ποὺ δείχνει τὸ σπίτι μεγαλύτερο, προσθέτοντας ἰδιαίτερη ἐπιβλητικὴ χάρι.

* Οἱ ἀριθμοί, σὲ παρένθεσι παραπέμπουν στὶς σχετικὲς εἰκόνες.

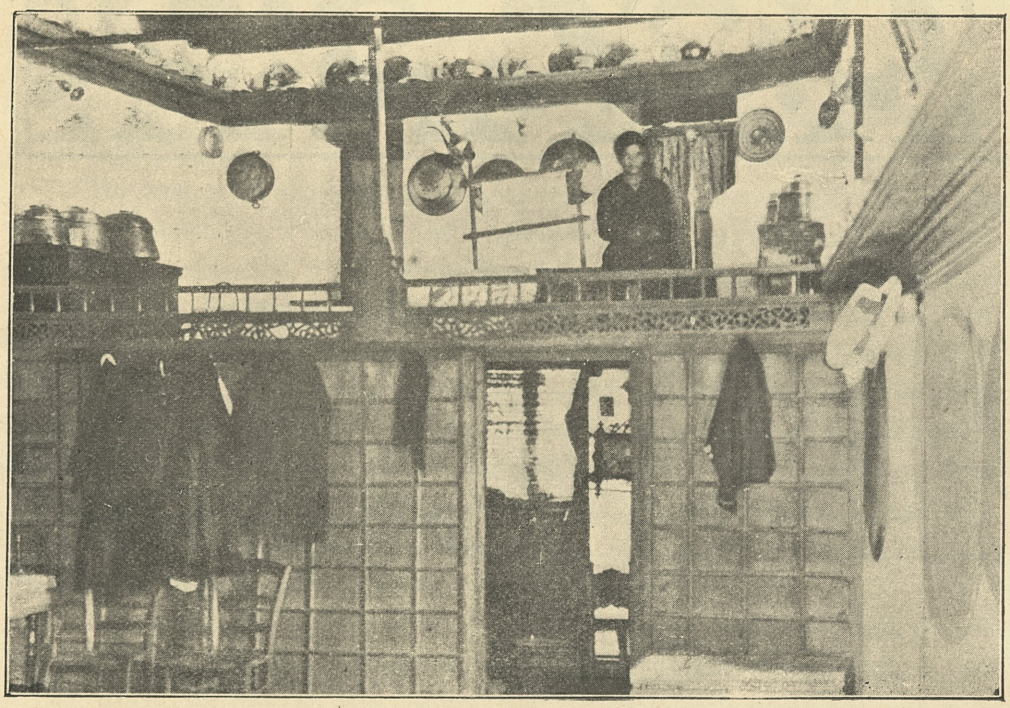

14. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΣΚΥΡΙΑΝΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

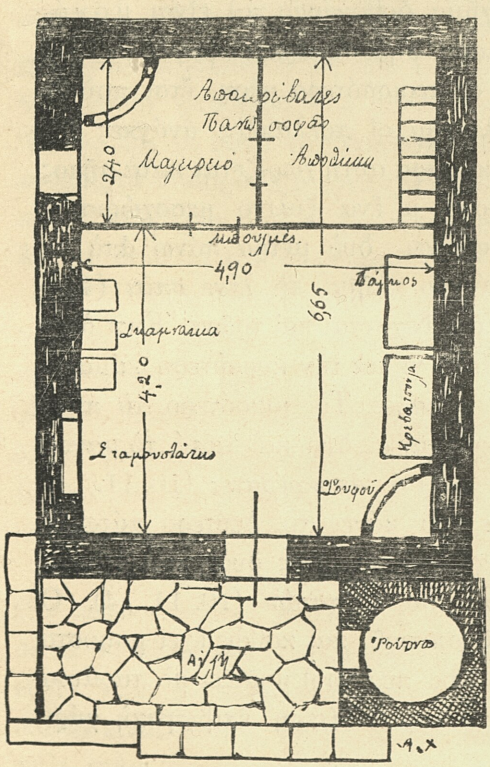

13. ΚΑΤΟΨΙ ΣΠΙΤΙΟΥ

Μὲ μιὰ στενὴ σκάλα, τὴν *ἀσκάλα*, ἀνεβαίνομε ἀπὸ τὸ *σπίτι* στὸ *σοφά*, ἢ καὶ ἀπὸ τὸ μαγειρειό, καὶ τότε αὐτὴ ἡ σκάλα εἶναι ἁπλούστερη, σὰν ἀνεμόσκαλα.

Ἡ ὀροφή, *σκέπαση* εἶναι ξύλινη. Τὰ δοκάρια της βαστιοῦνται στὴ μέση μὲ μιὰ κεντρικὴ χοντρὴ δοκό, τὸ *κορφάρι* (10), ποὺ ἁπλώνεται κατὰ μῆκος ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη τῆς κάμαρας. Ἀπὸ τὰ δοκάρια κρεμοῦν καὶ φυλάγουν ὀπωρικὰ γιὰ τὸ χειμῶνα. Τὸ πάτωμα, καθὼς ἔκαναν καὶ στ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ σπίτια, εἶναι σχεδὸν πάντοτε στρωμένο μὲ κόκκινο χῶμα, ποὺ τὸ πασπαλίζουν ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μὲ ψιλὴ ἄμμο. Ἡ ἀποθήκη γιὰ τὰ μικροπράματα βρίσκεται συχνὰ κοντὰ στὸ σπίτι καὶ λέγεται *καταφή*, σὲ ἄλλα πάλι μέρη *παράσπιτο*.

Τὰ σπίτια ἔχουν λίγα ἀνοίγματα, μιὰ

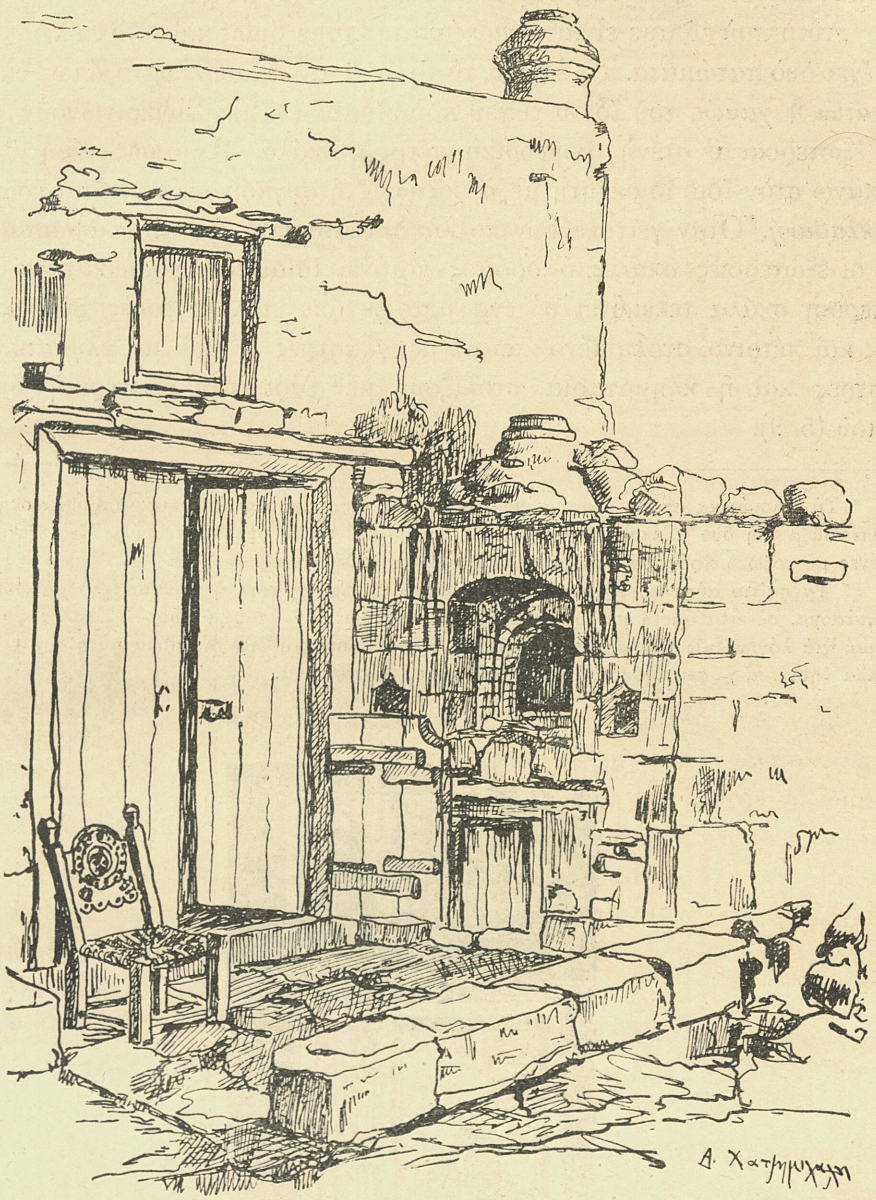

16. ΦΟΥΡΝΟΣ.

πόρτα, ὄχι πολὺ μεγάλη, καὶ ἔναὡς τρία παράθυρα. Μπρὸς στὴν πόρτα ἁπλώνεται μικρὴ αὐλίτσα πλακοστρωμένη ἢ στρωμένη μὲ βότσαλα, *λαλαράκια*, περιτριγυρισμένη ἀπὸ χαμηλὸ πεζούλι, μὲ ὕψος μισὸ μέτρο περίπου. * Στὴ μιά της πλευρὰ ὑπάρχει ὁ φοῦρνος, *φόρνες* τοῦ σπιτιοῦ (15).

Αὐτὸ ποὺ εἴδαμε εἶναι τὸ *μονόσπιτο*, ἔχομε ὅμως καὶ τὸ δ ι π λ ὸ σ π ί τ ι, ποὺ ἔχει δυὸ πατώματα. Τὸ ἐπάνω, τὸ *ἀνώι* εἶναι ἀπαράλλακτο ὅπως τὸ κάτω, τὸ *κατώι* ἢ *χαμώι*, τοῦ ἴδιου τύπου ποὺ εἴδαμε (4, 9). Συγκοινωνοῦν μεταξύ τους ἐξωτερικὰ μὲ στενὴ ἀνηφορικὴ πέτρινη σκάλα. Ἂν ὅμως τύχη ν' ἀνήκη τὸ ἐπάνω στὸν ἴδιο ἰδιοκτήτη μὲ τὸ κάτω, ** ἡ συγκοινωνία γίνεται ἐσωτερικὰ μὲ *γκλαβανή*. Ὅταν γειτονεύουν πολλὰ διπλὰ σπίτια καὶ πολλαπλασιάζωνται ἔτσι οἱ ἐξωτερικὲς σκάλες, ὁ δρόμος παίρνει ἰδιαίτερη γραφικότητα (6). Ἡ ἐξωτερικὴ σκάλα τελειώνει σ' ἕνα μπαλκονάκι, πολλὲς φορὲς ξύλινο, συχνὰ ὅμως καὶ πέτρινο, στολισμένο κάποτε μὲ γλάστρες ἢ καὶ μὲ *κληματσίδα*. Οἱ γλάστρες καὶ ἡ κληματαριὰ στολίζουν μὲ χάρι τὴν ἐξωτερικὴ ὄψι τοῦ σπιτιοῦ (5. 9).

---

* Τὰ νησιώτικα σπίτια ἔχουν σύμφωνα μὲ τὴ διάπλασι τοῦ ἐδάφους μπροστὰ στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ μ ὰ ἢ δυὸ πλακοστρωμένες αὐλές, τριγυρισμένες; μὲ χαμηλὸ πεζούλι. Μερικὲς εἶναι στεγασμένες μὲ τοξωτὸ πρόστωο, ἔτσι στὴν Πάρο, Κύθνο, Σίφνο, Κύπρο κτλ.

** Τὰ σπίτια αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ προικοδοτήσεις καὶ τότε ἢ κτίζεται στὸ μονόσπιτο δεύτερο πάτωμα, σὲ ὅλα ὅμοιο μὲ τὸ κάτω, ἢ παραπλεύρως, ἂν ὑπάρχῃ χῶρος. Πολλὲς φορὲς κάθε πάτωμα, γιὰ λόγους κληρονομικούς, ἀνήκει σὲ ἄλλον ἰδιοκτήτη. Τὴ συνήθεια αὐτὴ συναντοῦμε καὶ σὲ ἄλλα νησιά, π. χ. στὴ Μύκονο, στήν Κύθνο, στὴ Σίφνο κ. ἀ.

16. ΠΟΡΤΑ ΚΑΙ ΞΩΠΟΡΤΟ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Τ

Ο ἐξωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ, ἁπλὸ καὶ χωρὶς στολίδια, μὲ τὴν ἰδιότυπή του ἐπίπεδη στέγη, ἀλειμμένο πέρα πέρα μὲ ἀσβέστη, μοιάζει σὰν κάτασπρος κύβος.

Ἡ ἐπίπεδη στέγη του κάνει τὴν ταράτσα: τὸν *ἡλιακό*, ποὺ σὲ ἄλλα μέρη λέγεται *δῶμα*. Στρώνεται, *μελαγκώνεται* μ᾽ ἕνα χῶμα σταχτί σκοῦρο, τὴ *μελάγκη*, ποὺ βρίσκεται σὲ διάφορα μέρη τοῦ νησιοῦ, τὰ *μελαγκόνια*. Τὸ καλοκαίρι βάζουν στὸν ἡλιακὸ μικροὺς σωροὺς ἀπὸ τέτοιο χῶμα, ποὺ λιώνοντας μὲ τὰ πρωτοβρόχια γεμίζουν τὰ σκασμένα μέρη τῆς ταράτσας. Ἐπειδὴ ἡ στρῶσι αὐτὴ εἶναι μαλακή, δὲν πατοῦν στὸν ἡλιακὸ οὔτε τὸν χρησιμοποιοῦν γιὰ τὶς οἰκιακὲς ἀνάγκες, ὅπως συμβαίνει ἀλλοῦ, ὅπου οἱ ταράτσες εἶναι πλακοστρωμένες. Μαλακὲς ταράτσες ἔχομε στὰ Δωδεκάνησα, στὴν Τῆνο, Κύθνο κτλ., ποὺ σκεπάζονται μὲ τὸ *λιβαδόχωμα* (ἄργιλος), σκληρὲς πάλι στὴ Χίο, Σίφνο κτλ. Ἔτσι τὰ πεζούλια τοῦ ἡλιακοῦ εἶναι πολὺ χαμηλὰ καὶ χρησιμεύουν μονάχα γιὰ νὰ μαζεύεται τὸ νερὸ τῆς βροχῆς ποὺ χύνεται ἀπὸ τὸ *ρίχτη*, τὴν ὑδρορρόη τῆς στέγης.

Ἡ πόρτα ποὺ μπαίνει κανεὶς στὸ σπίτι, μία πάντοτε, συνήθως μονόφυλλη (16, 18, 19), εἶναι περαστὴ μὲ διάφορα τετράγωνα σχήματα καὶ ἔχει καμιὰ φορὰ στὸ ἐπάνω μέρος φεγγίτη καφασωτὸ γιὰ στόλισμα (18). Τὸ κορνίζωμά της, τὸ *παραστατό*, ἁπλό, τελειώνει στὸ ἐπάνω μέρος σ᾽ ἕνα σανίδι γερτό, κρατημένο ἀπὸ δυὸ φορούσια, ποὺ ἐξέχει λίγο γιὰ νὰ προστατεύῃ κάπως τὴν πόρτα ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς βροχῆς (18). Ἄλλες φορὲς πάλι τὸ ἀνώφλι τῆς πόρτας εἶναι τοξωτό, μ᾽ ἕνα φεγγίτη ἀπὸ τρυπητὸ ξύλο στὸ ἐσωτερικὸ τῆς καμπύλης του (19). Ὁ φεγγίτης δὲν ὑπάρχει μόνο στὸ φύλλο τῆς πόρτας, παρὰ τὸν βρίσκομε συχνότατα πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο, στὸν τοῖχο, σὲ σχῆμα

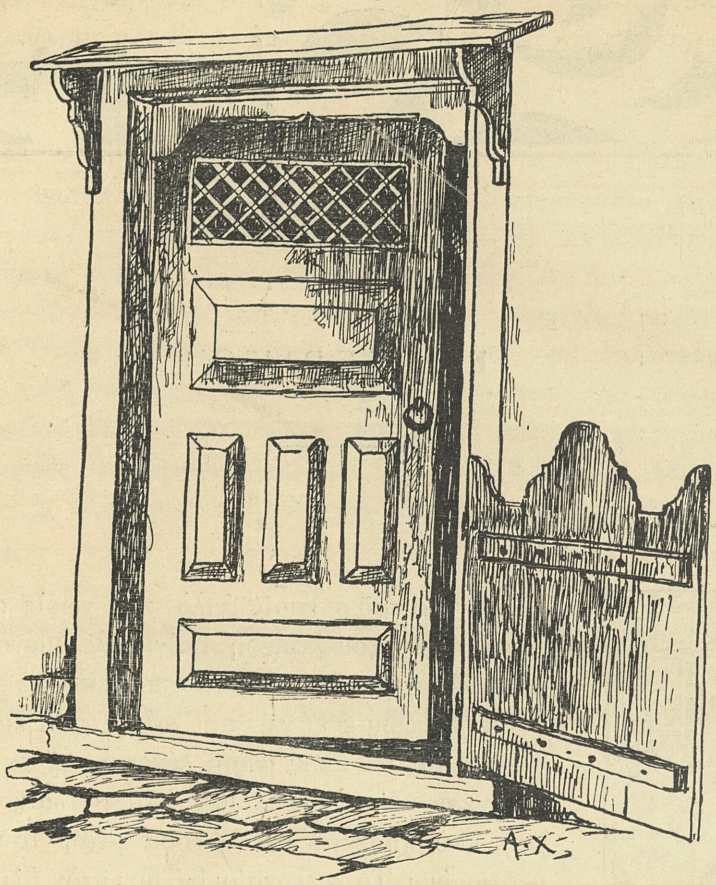

18. ΠΟΡΤΑ ΚΑΙ ΞΩΠΟΡΤΟ

μικροῦ τετραγωνικοῦ παραθύρου (15). Σὲ ἄλλα νησιὰ κάθε ἄνοιγμα τοῦ σπιτιοῦ, πόρτα ἢ παράθυρο, ἔχει πάνω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι, ἡμικυκλικὸ τόξο κτισμένο συνήθως, μὲ ἕναν ἀνάγλυφο βυζαντινὸ σταυρὸ στὴ μέση (Ρόδος, Κύθνος, Σίφνος). Ἄλλοτε πάλι ἔχει τρυπητὸ μάρμαρο, στολισμένο μὲ διάφορες ἀνάγλυφες παραστάσεις ποὺ χρησιμεύει γιὰ φεγγίτης. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχουν αὐτοὶ οἱ φεγγῖτες στὰ σπίτια καὶ τὶς ἐκκλησιὲς τῆς Τήνου, μὲ τὴν ποικιλία καὶ τὸν πλοῦτο τῶν σχη-

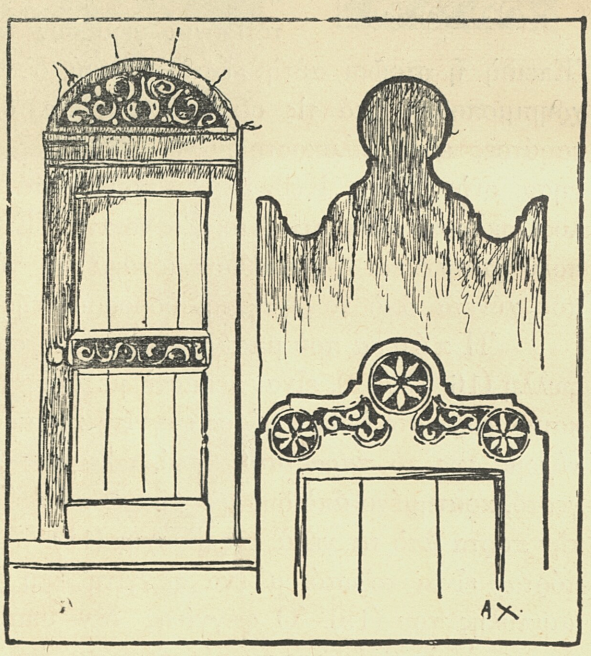

19. ΠΟΡΤΑ ΚΑΙ ΞΩΠΟΡΤΟ

μάτων καὶ σχεδίων τους. Τὰ θέματα τῶν παραστάσεων, καθὼς καὶ ἡ τεχνοτροπία τους, ἔχουν βυζαντινὴ παράδοσι (7, 20, 21).

Ἡ πόρτα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κυρίως φύλλο ἔχει καὶ ἕνα ἄλλο κοντύτερο, ἕνα περίπου μέτρο ψηλό, τὸ ξώπορτο (16, 18, 19). Τὸ ἐπάνω μέρος του τελειώνει σὲ ὡραῖα σχήματα, ποὺ μᾶς θυμίζουν τὰ θυρόφυλλα τῶν βυζαντινῶν τέμπλων. Τὰ ξώπορτα αὐτὰ εἶναι πολὺ βολικὰ καὶ πρακτικά. Ὅταν εἶναι ἀνοικτὴ ἡ πόρτα γιὰ νὰ μπαίνη μέσα ὁ ἀέρας καὶ τὸ φῶς, κλείνουν τὸ ξώπορτο, ποὺ μόλις φθάνει ὡς τὴ μέση τῆς πόρτας καὶ ἔτσι ἀσφαλίζεται τὸ σπίτι ἀπὸ τὰ ζῶα. Αὐτὸ σημαίνει ἀκόμη πὼς ἡ νοικοκυρὰ εἶναι σπίτι καὶ δουλεύει (16). Ξαναβρίσκομε τὸ ξώπορτο σὲ πολλὰ νησιά, τὸ ἴδιο ἢ λίγο διαφορετικό. Ὅταν ἡ πόρτα εἶναι μονόφυλλη ἔχει τὸ ξώπορτο ἁπλὴ μορφή, δηλαδὴ τὸ φύλλο τῆς πόρτας κόβεται ὁριζόντια στὴ μέση, ὥστε τὸ κάτω μέρος ν' ἀποτελῆ τὸ ξώπορτο. Αὐτὸ εἶναι τὸ *μισόπορτο* ἢ *μισοπόρτι*· τὸ ἐπάνω φύλλο, ἀνοιγόμενο κατὰ τὴν ἀνάγκη, χρησιμεύει γιὰ παράθυρο (Νίσυρος, Κάρπαθος, Ἰκαρία, Κρήτη, Σίφνος. Νάξος. Πάρος, Κύθνος, χωριὰ τῆς Ἀττικῆς κ.λ.π.). Στὴν Κάρπαθο τὸ ξύλο ποῦ συγκρατεῖ τὴν *κάτω πόρτα ὅταν εἶναι* ἀνοικτὴ ἡ *πάνω πόρτα* λέγεται *ἀτζί*. Ἀλλοῦ πάλι γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἀνοίγεται στὶς δίφυλλες πόρτες στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ φύλλου μιὰ πορτίτσα, *τὸ πορτέλο* Νάξος, Τῆνος, Ἄνδρος, Σίφνος, χωριὰ Ἀττικῆς (22).

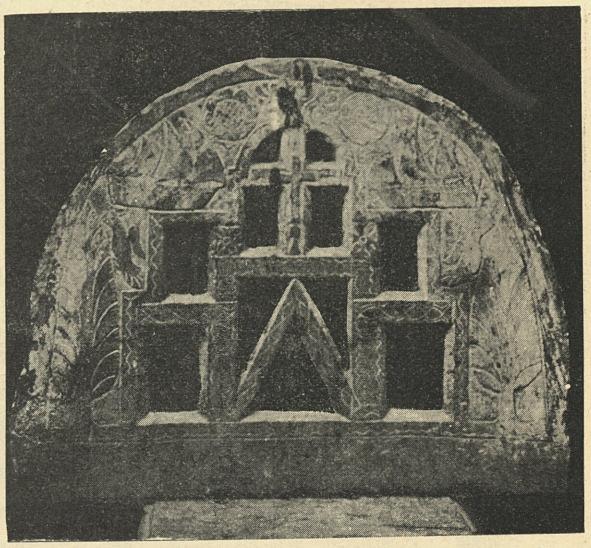

20. ΦΕΓΓΙΤΗΣ ΤΗΝΙΑΚΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

21. ΦΕΓΓΙΤΤΗΣ ΤΗΝΙΑΚΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

Ἡ πόρτα κλείνεται, καθὼς σὲ ὅλη σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, ἁπλούστατα μὲ τὸ *καταπίδι* ἀπὸ σφυρηλατημένο σίδερο, καὶ τὸν *παράτη*. Ὁ χαλκὰς μὲ τὰ

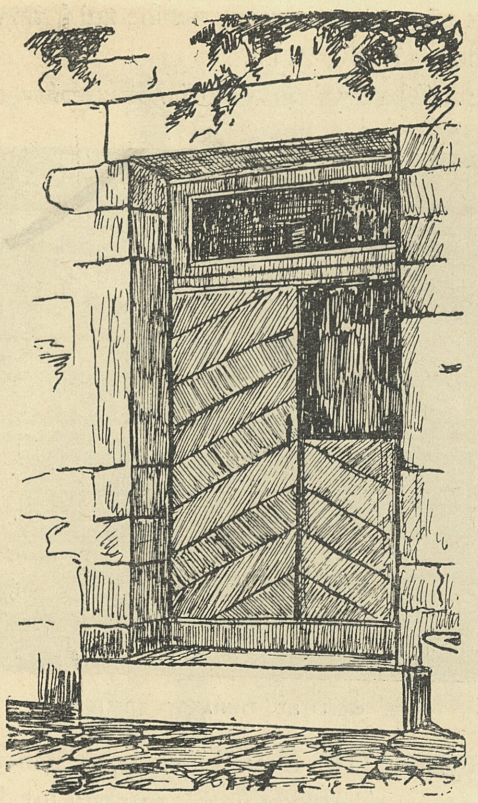

22 ΠΟΡΤΕΛΟ.

ὡραῖα σχέδια χρησιμεύει γιὰ νὰ τραβοῦν τὴν πόρτα κατὰ τὸ κλείσιμο καὶ λέγεται *μπούκλα* (23). Ξύλινες κλειδαριὲς ποὺ μεταχειρίζονταν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ὑπάρχουν στὴ Σκῦρο ὅπως οἱ *καντίνες* ποὺ ἔχομε ἀλλοῦ (Νίουρος, Κύπρος, Ἄνδρος).

Τὰ παράθυρα, οὔτε πολὺ μικρὰ οὔτε πολὺ μεγάλα, ἔχουν ἕνα ἢ δυὸ ξύλινα φύλλα. Σ' ἕνα ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει συχνὰ γιὰ πρόχειρη χρῆσι μικρὸς φεγγίτης, ποὺ ἀνοίγει ξεχωριστά. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ὁ μικρὸς φεγγίτης πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα. Τὸν βρίσκομε σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ ὑποδειγματικὰ νησιώτικα σπίτια καὶ εἶναι δίχως ἄλλο κληρονομιὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. *

Μερικὰ παράθυρα σὲ ἄλλα νησιὰ ἔχουν στὴν κάτω μεριὰ μιὰ πλάκα ποὺ προεξέχει, τὸ *σκαλάκι*, γιὰ νὰ τοποθετοῦν τὶς γλάστρες μὲ τὰ λουλούδια.

Γιὰ τὰ μπαλκόνια ὑπάρχει ἕνας συνηθισμένος τύπος, τὸ πάτωμά του στηρίζεται σὲ τρία ὡς τέσσερα πέτρινα φορούσια (24).

Κάθε φορούσι ἔχει καὶ μιὰ δοκὸ ποὺ προεξέχει, κι ἔτσι γίνονται τὰ μπαλκόνια πλατύτερα. Ὅλο τὸ μπαλκόνι εἶναι ξύλινο. Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ στηθαίου ἔχει μικρὰ κάγκελα. Τὸ κάτω μέρος εἶναι κλειστό, μὲ στρογγυλὸ τρυπητὸ κόσμημα στὴ μέση γιὰ στόλισμα.

Μὲ τὶς στακτιὲς ταράτσες τους καὶ τοὺς κάτασπρους τοίχους παρουσιάζονται τὰ σπίτια μὲ ὁμοιόμορφο

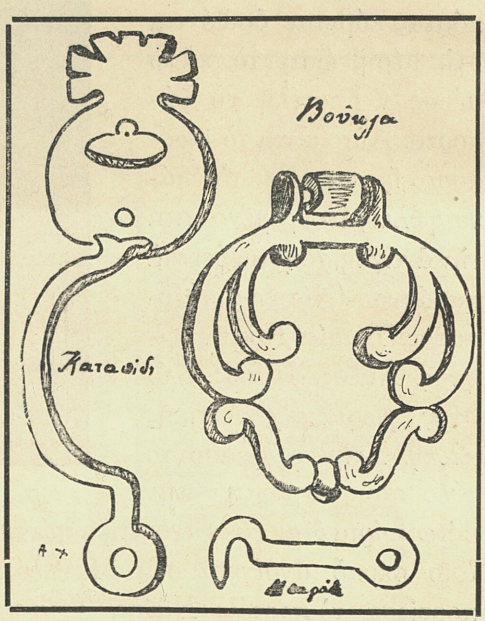

23. ΚΑΤΑΠΙΔΙ, ΜΠΟΥΚΛΑ, ΚΑΙ ΜΠΑΡΑΤΗΣ.

*) Πρβ. Ohnefalsch—Richter ἔ. β.

χρωματισμό, καὶ μόνο κάπου κάπου ὁ καπνοδόχος, ὁ *κολυπτές*, φτιαγμένος ἀπὸ ἄχρηστα βυτινάρια καὶ πιθάρια, καθὼς συνηθίζεται σὲ ὅλα τὰ νησιά, ξεχωρίζει στὸ γρίζο σύνολο μὲ τὸ κόκκινο χρῶμα του (15).

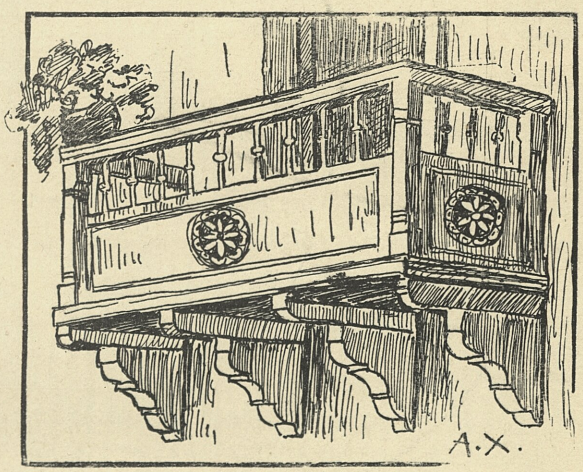

24. ΜΠΑΛΚΟΝΙ.

25. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΣΚΥΡΙΑΝΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ

ΜΑ μποῦμε μέσα στὸ σκυριανὸ σπίτι παρατηροῦμε ἀμέσως τὸ *σοφὰ* μὲ τὸν *μπουλμέ* του, στὴ δεξιὰ γωνιὰ τὸ τζάκι, τὴ *φουγού*, κοντὰ ἕνα καναπεδάκι, τὴν *κρεβατσούλα*, πλάι τὸν *πάγκο*, ἀπέναντι τὸν *σταμουστάτη*, γύρω τὰ ράφια καὶ ψηλὰ σὲ μιὰ πλευρὰ τοῦ τοίχου τό εἰκονοστάσιο. Τὰ σεντούκια, τὸ μικρὸ τραπεζάκι, *τὸ τριπόδι* καὶ τὰ τόσο ἰδιότυπα σκυριανὰ *σκαμνάκια* συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα. Ὅλα τὰ ράφια καὶ οἱ κάτασπροι τοῖχοι εἶναι γεμάτοι ὄμορφα οἰκιακὰ σκεύη, ντόπια ἢ ξένα, ποὺ κάνουν *τὴ στολὴ τοῦ σπιτιοῦ*. Γιὰ αὐτὸ καὶ οἱ τοῖχοι δὲν ἔχουν κανένα ζωγραφικὸ στολίδι, ὅπως γίνεται στὰ βόρεια μέρη τῆς Ἑλλάδας.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔπιπλα ἔχουν ὡρισμένη θέσι μέσα στὸ σπίτι, ἔτσι ὁ *πάγκος* καὶ ἡ *κρεβατσούλα*· ἄλλα πάλι βρίσκονται χωνεμένα μέσα στοὺς τοίχους, ὅπως τὸ *εἰκονοστάσιο*, ὁ *σταμουστάτης*, τὸ *ντουλάπι* κτλ., ὀργανικὰ συνταιριασμένα μὲ τὸν ἐσωτερικὸ διάκοσμο, καθὼς ζητεῖ καὶ ἡ νεώτερη ἀρχιτεκτονική.

Ἂς δοῦμε τώρα ἕνα ἕνα τὰ μέρη καὶ τὰ ἔπιπλα τοῦ σπιτιοῦ.

Ὁ σοφάς.

Σοφὰς εἶναι τὸ ψηλότερο μέρος τῆς κάμαρας, τὸ *πατάρι*, ὅπου κοιμᾶται ἡ οἰκογένεια. Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως ὠνομάστηκε ἔτσι καὶ ὁλόκληρο τὸ διαχώρισμα, ὁ μπουλμὲς μαζὶ μὲ τὸν ἀποκρέβατο, γι᾽ αὐτὸ πολλὲς φορὲς ἀκοῦμε νὰ λένε *τὸ σπίτι αὐτὸ δὲν ἔχει σφά*, γιὰ ὅσα σπίτια χάλασαν ὅλο τὸ διαχώρισμα. Ὁ σοφὰς χρησιμεύει ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν ὕπνο (10, 11, 14). Τοὺς μικροὺς σοφάδες τοὺς λένε *σφαδάτσια* 25 καὶ τὰ μικρὰ δωμάτια *νονταδάτσια*.

Ὁ σοφὰς εἶναι τὸ κυριώτερο μέρος τοῦ σκυριανοῦ, ὅπως καὶ κάθε νησιώτικου σπιτιοῦ. Δίνει ἰδιαίτερο τύπο στὸ σπίτι, καὶ παρουσιάζει κατὰ τόπους διάφορες παραλλαγές. Ὁ σοφὰς φαίνεται πὼς γεννήθηκε ἀπὸ τὸ *ἀμπάρι,* τὸ τετραγωνικὸ κτιστὸ κιβώτιο ὕψους 1.00 μέτρου περίπου, ποὺ ἔχει κάθε πρωτόγονο σπίτι γιὰ νὰ φυλάγη τὸ στάρι του. Τὸ πάνω μέρος τοῦ ἀμπαριοῦ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὸν ὕπνο, καθὼς τὸ ἀπαντοῦμε καὶ σήμερα ἀκόμη στὴν Κύθνο (27). Μὲ τὸν καιρὸ τὸ κτιστὸ αὐτὸ ἀμπάρι κατασκευάσθηκε

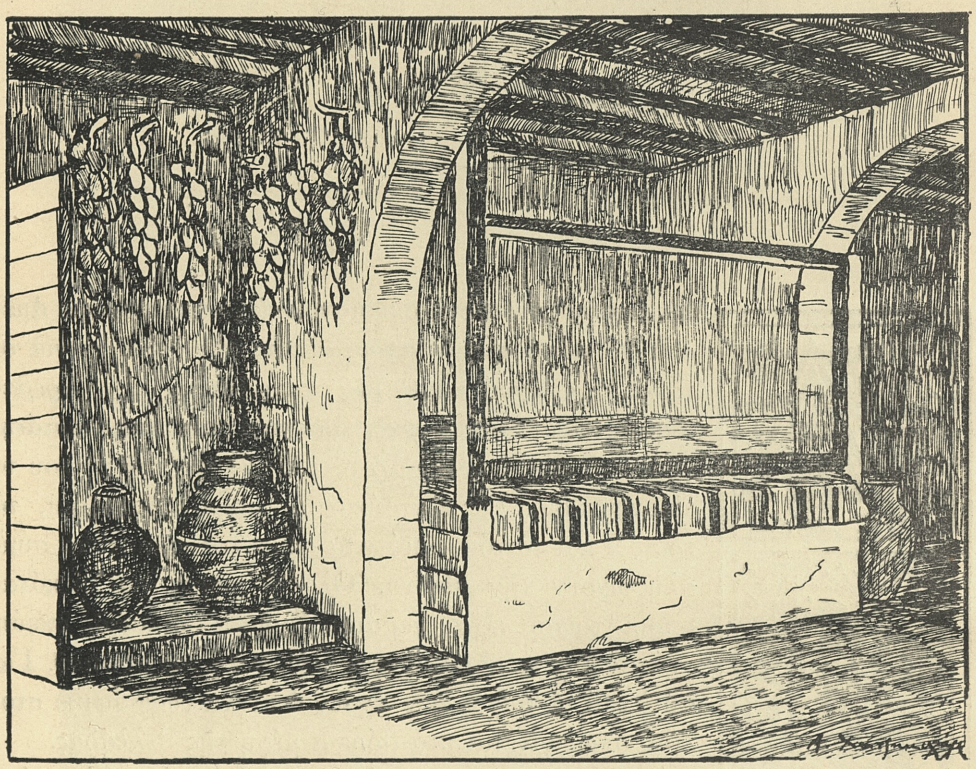

27. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΜΕ ΚΤΙΣΤΟ ΑΜΠΑΡΙ. ΚΥΘΝΟΣ.

ἀπὸ ξύλο καὶ στολίσθηκε μὲ κάγκελα. Παραπλεύρως τοποθετήθηκε ἕνα ἄλλο κιβώτιο, λίγο πιὸ χαμηλό, ὁ *πάγκος,* ποὺ χρησιμεύει καὶ αὐτὸς γιὰ ἀποθήκη καὶ εὐκολύνει τὴν ἀνάβασι στὸ ἀμπάρι, ποὺ ὀνομάζεται πιὰ *σοφὰς* ἢ *κρέβατος (κράατος* στὴ Κάλυμνο). Εἶναι ὁ τύπος ποὺ βρίσκομαι στὰ πιὸ ἁπλὰ σπίτια τῆς Ρόδου καὶ Καλύμνου (28, 29).

Ἡ τουρκικὴ ὀνομασία *σοφάς,* ποὺ σημαίνει κτισμένο εὐρύχωρο κάθισμα γιὰ ὕπνο, δὲν ἀποκλείει τὴ γνώμη πὼς ὁ σοφὰς τῶν νησιώτικων σπιτιῶν βγῆκε ἀπὸ τὴν *πεζούλα,* τὸ κτιστὸ κάθισμα τῶν πρωτογενῶν ἑλληνικῶν σπιτιῶν. Στὴν πεζούλα ἔστηναν παλιότερα σὲ μερικὰ νησιὰ (Κρήτη, Ρόδος,) ἀπαράλλοκτα ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, τὴ συζυγικὴ παστάδα, ποὺ τὴ λένε καὶ σήμερα ἀκόμη στὴ Ρόδο *παστό.*

Μὲ τὸν καιρὸ ὁ σοφὰς πιάνει ὅλο τὸ πλάτος τοῦ ἐσωτερικοῦ, καθὼς τὸ

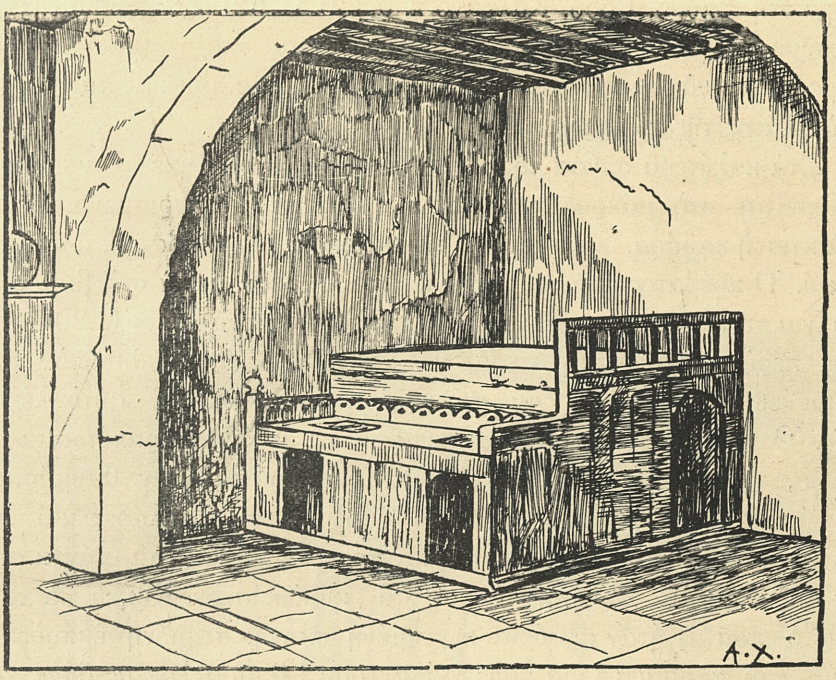

28. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΜΕ ΣΟΦΑ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟ. ΡΟΔΟΣ

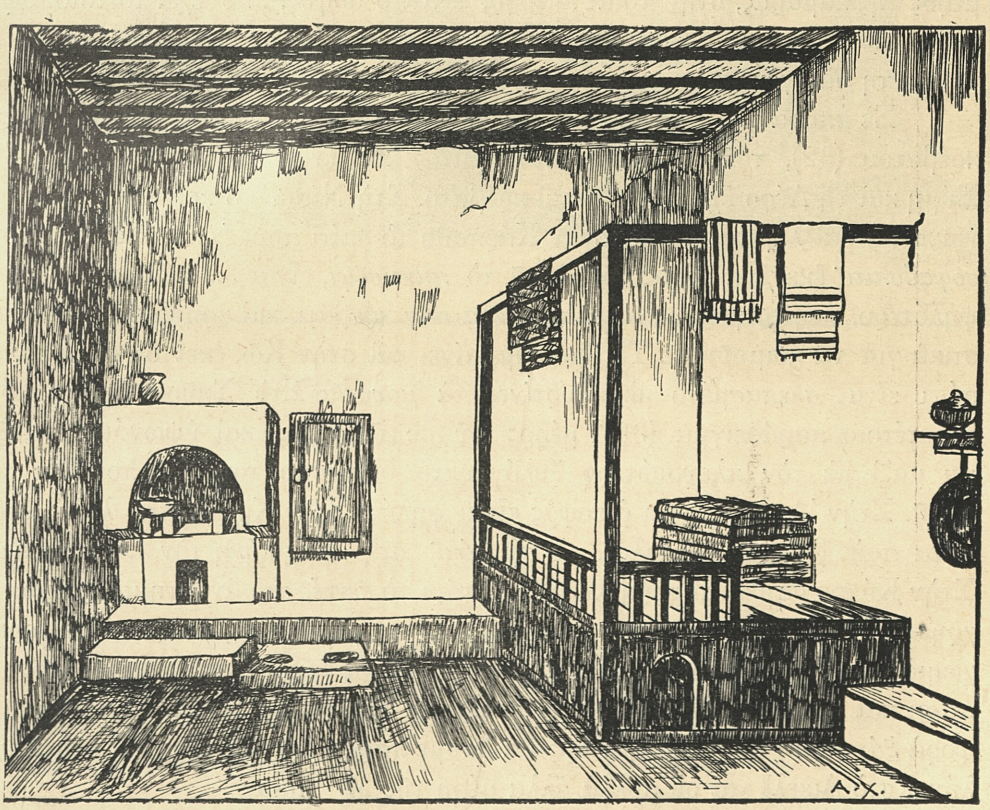

29. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΜΕ ΤΟΝ ΚΡΕΒΑΤΟ. ΚΑΛΥΜΝΟΣ

βλέπομε στὴ Σκῦρο, Ρόδο, Κάλυμνο κ. ἀ. (30,31,32). Στὰ χωριὰ τῆς Ἀττικῆς ἀπαντοῦμε σπάνια τὸν ξύλινο σοφά. Ἐκεῖ λέγεται *σκαμνί* (*κάθισμα, σκάμνος*), χρησιμεύει γιὰ νὰ κοιμοῦνται, ἔχει ὕψος 30 ἑκ. περίπου καὶ πιάνει στὸ βάθος ὅλο τὸ πλάτος τῆς κάμαρας.

Στὰ καλύτερα σπίτια τῆς Ρόδου ὁ σοφὰς ἐξελίχτηκε πλουσιώτερα (30): Τοποθετεῖται στὸ μάκρος τοῦ σπιτιοῦ ποὺ εἶναι χωρισμένο σὲ δύο, μὲ μιὰ κτιστὴ καμάρα, καὶ ἔχει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὸν κρέβατο καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ σοφά. Ὁ κρέβατος μπαίνει πάντοτε ἀπὸ τὴ μέσα μεριὰ στὸ βάθος τοῦ σπιτιοῦ, εἶναι στενόμακρος, πιάνοντας ὅλη τὴν πλευρὰ τοῦ τοίχου (1.20 ὕψος×1.25 πλάτος περίπου), καὶ χαμηλότερος καὶ στενώτερος πολὺ ἀπὸ τὸν σκυριανό. Χρησιμεύει ἀποκλειστικὰ γιὰ συζυγικὴ παστὰς καὶ γι᾽ αὐτὸ λέγεται καὶ *παστός*. Ὁ παστὸς εἶναι πάντοτε σκεπασμένος μ᾽ ἕνα παραπέτασμα σὰν κουνουπιέρα, τὸ *περβέρι* ἢ *σπερβέρι*, ποὺ τ᾽ ἄλλα χρόνια ἦταν θαυμάσια κεντημένο, σήμερα ὅμως γίνεται ἀπὸ λεπτὸ χασὲ μὲ φαρμπαλάδες καὶ δαντέλες. Στὸν κρέβατο ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὸν πάγκο, ποὺ βρίσκεται πάντα στὸ κάτω μέρος τοῦ παστοῦ. Σὲ ἄλλα νησιὰ καὶ κυρίως στὴν Κρήτη σὲ παλιότερα χρόνια ὁ παστὸς ἦταν πλούσια κεντημένη σκηνή, στημένη ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ θάλαμο, ποὺ χρησίμευε γιὰ τοὺς νιόπαντρους, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ στοὺς ἀρχαίους ἡ παστὰς στηνόταν σ᾽ ἐξέδρα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ σπίτι. Στὸ μπροστινὸ μέρος τῆς κάμαρας, στὴν ἴδια πλευρά, εἶναι ὁ σοφάς, ποὺ ἔχει τὸ ἴδιο ὕψος καὶ πλάτος μὲ τὸν κρέβατο καὶ χρησιμεύει καὶ αὐτὸς γιὰ νὰ κοιμᾶται ἡ ὑπόλοιπη οἰκογένεια.

Σὲ σπίτια τῆς Ρόδου, ποὺ δὲν ἔχουν καμάρα, βρίσκομε καὶ ἄλλο τύπο κρέβατου (32), τοποθετημένο κατὰ πλάτος καὶ ἑνωμένο μὲ τὸ σοφά. Στὴ Σύμη καὶ τὴ Λέρο ἔχουν σοφὰ καὶ κρέβατο. Στὴ Νίσυρο ὁ κρέβατος ἔχει κουνουπιέρα καὶ λέγεται *μονή*. Στὴν Κάρπαθο τὸ σπίτι ποὺ ἔχει σοφὰ τὸ λέγουν *σοφαόσπιτο*· ἐκεῖ ἕνα μέρος τοῦ σοφᾶ, τὸ *πανωσόφι*, εἶναι 35 πόντους περίπου ψηλότερο, περιτριγυρισμένο μὲ κάγκελα σὰν κρεβάτι, καὶ χρησιμεύει ἀποκλειστικὰ γιὰ νὰ κοιμοῦνται. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν Κῶ, ἐκεῖ ὅμως τὸ πανωσόφι εἶναι σκεπασμένο μὲ κουρτίνες, τὰ *μουσεῖα*. Στὴ Σκῦρο βρῆκα μόνο ἕνα τέτοιο παράδειγμα (33)· μέρος τοῦ σοφᾶ ἐξέχει, καὶ ὑψωνόμενο αὐξάνει μαζὶ μὲ τὸν πλουσιώτερο ξυλόγλυπτο διάκοσμο του τὴν ποικιλία τοῦ σοφᾶ. Στὴν Ἀμοργὸ πάλι ὁ σοφὰς εἶναι ψηλός. Στὴν Κρήτη, στὰ λίγα δείγματα ποὺ βλέπομε, χαμηλός, τὸ *σφαδάκι*· στὴ Μυτιλήνη τὸν λένε *σφαδέλι*. Στὴν Κύπρο σὲ μερικὰ μέρη ὑπάρχει πατάρι, τὸ *σεντέ*, στὸ ἀνάστημα ἀνθρώπου· χρησιμεύει ἀποκλειστικὰ γιὰ νὰ φυλάγουν τὰ γεννήματα, ὅπως καὶ σὲ μερικὰ χωριὰ τῆς Ἀττικῆς τὸ πατάρι, τὸ *ἀμπάρι*, γιὰ νὰ βάζουν στὸ ἐπάνω μέρος τὸ στάρι καὶ στὸ κάτω τὰ βαρέλια μὲ τὸ κρασί. Ὁ χαμηλὸς σοφὰς λέγεται καμιὰ φορὰ *ξάτο*, ἀπὸ τὸ *τοξάτος*, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω. Τὸ ἴδιο καὶ στὴ Μυτιλήνη, στὸ Δικελὶ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Μ. Ἀσίας.

Μὲ τὸν καιρὸ ὁ σοφὰς ὅταν τὸ σπίτι ἔγινε δίπατο μὲ πολλὲς κάμαρες,

ἄλλαξε ἐντελῶς τὸν ἀρχικό του προορισμό· ἔγινε διάμεσος χῶρος, τὸ *κατεβατό*, ἀνάμεσα στὰ δυὸ πατώματα, μὲ μιὰ σκάλα γιὰ τὴ συγκοινωνία. Τὸν ἐξελιγμένο αὐτὸ τύπο τοῦ σοφᾶ βρίσκομε, ὅσο ξέρω, στὴ Νάξο καὶ στὴ Μυτιλήνη.

Δὲν πρέπει ν᾽ ἀνακατώνεται ὁ σοφὰς μὲ τὰ συνηθισμένα πατάρια, ποὺ γιὰ νὰ ἐξοικονομηθῆ χῶρος κατασκευάζονται σὲ διάφορα σπίτια καὶ μαγαζιά. Ὁ σοφάς, μὲ ὡρισμένο σκοπὸ καὶ λογισμένη διάταξι, ἀποτελεῖ ἕνα ἁρμονικὸ καὶ δεμένο σύνολο μὲ ὅλη τὴν ἐσωτερικὴ μορφὴ τοῦ σπιτιοῦ.

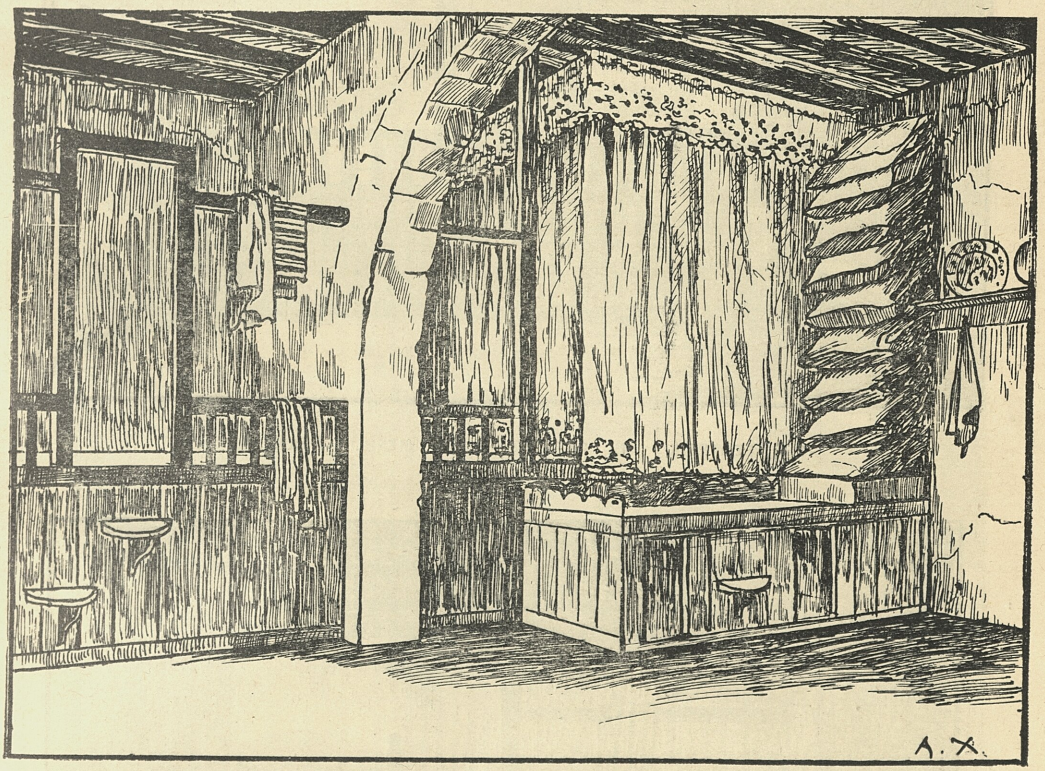

30. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΜΕ ΠΑΣΤΟ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟ. ΡΟΔΟΣ

Χάμω στὸ πατάρι τοῦ σκυριανοῦ σοφᾶ στρώνουν τὴ νύκτα τὰ στρώματα, τὰ *καπιά*, καὶ τὶς φαντὲς κουβέρτες. Ὅλα αὐτὰ τὰ σηκώνουν τὴν ἡμέρα καὶ τὰ κάνουν μπόγο, *τέμπλο* (*ἄστες* στὴ Λέρο, *στοίβη* στὴ Ρόδο, Κάλυμνο, Σύμη, Κάρπαθο) (29). Γιὰ νὰ γίνη τὸ τέμπλο τοποθετοῦν τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο τὰ στρώματα. τὰ κιλίμια καὶ τὰ *χρέμια* καὶ στὸ τέλος γιὰ ὁμορφιὰ τὶς κεντητὲς κουβέρτες καὶ μαξιλάρες. Τὸ τέμπλο ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ *γιοῦκο* τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, μόνο ποὺ ἐκεῖ δὲν ἔχει ὡρισμένη θέσι. Στὰ Δωδεκάνησα τοποθετοῦν τὴ στοίβη στὸν κρέβατο ἢ τὸ σοφά. Στὴ Ρόδο τοποθετοῦν στὸν *πάγκο*, κοντὰ στὸν παστό, τὴ *στοίβη μὲ τὰ μαξιλάρια* ποὺ πρέπει νὰ εἶναι εἴκοσι τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο (30). Σὲ ἄλλα νησιὰ κρύβουν τὰ σκεπάσματα τοῦ ὕπνου σὲ ξεχωριστὸ ἐρμάρι χωνευτὸ στὸν τοῖχο,

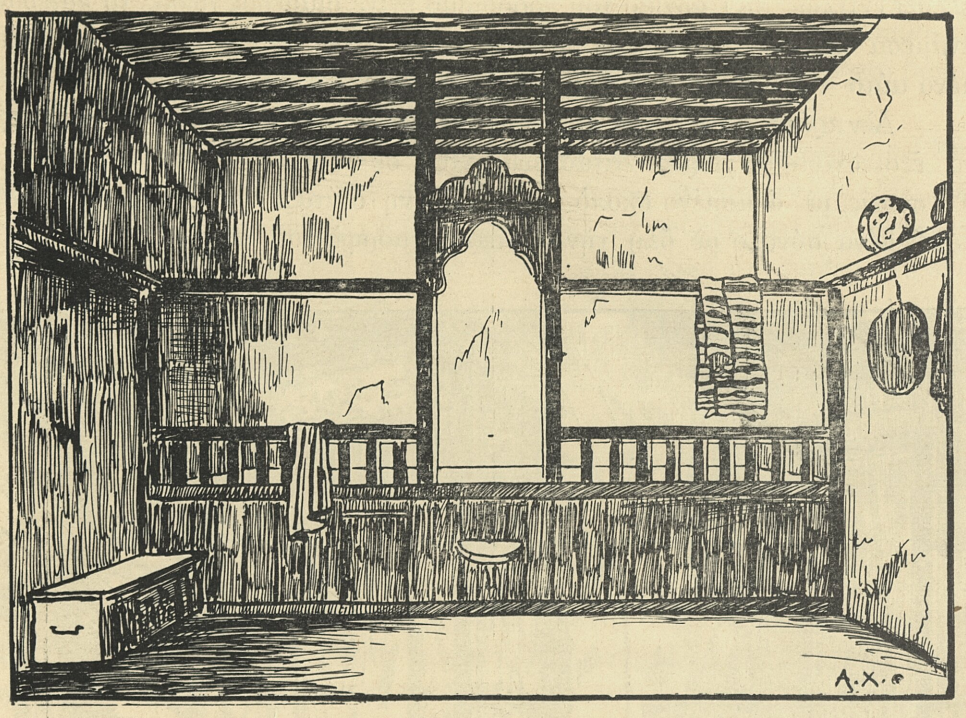

31. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΜΕ ΠΕΡΑΜΙΔΑ ΣΤΗ ΜΕΣΗ. ΚΑΛΥΜΝΟΣ

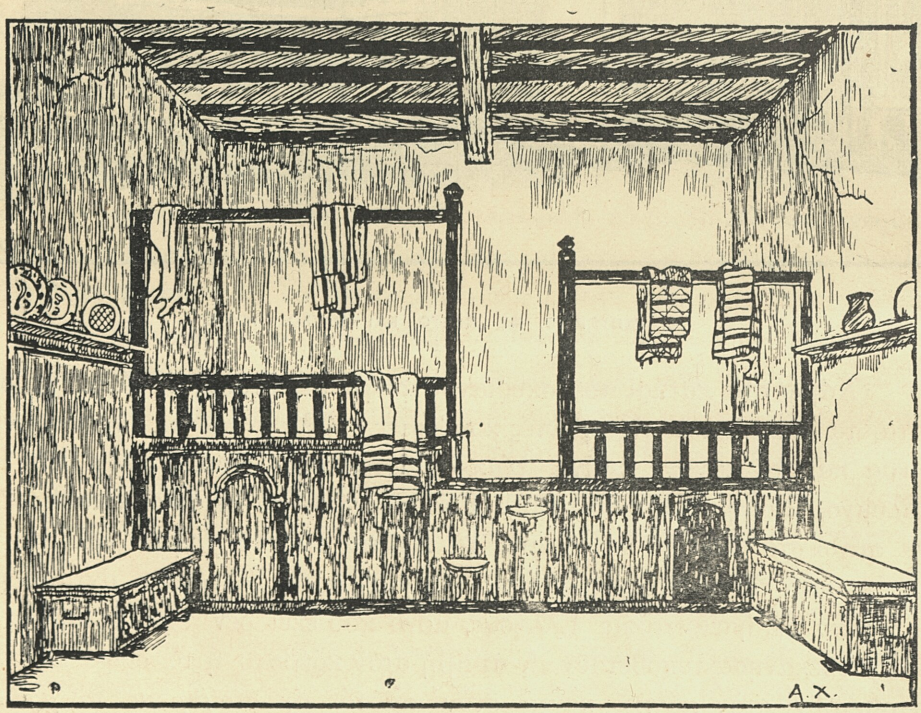

32. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ · ΡΟΔΟΣ

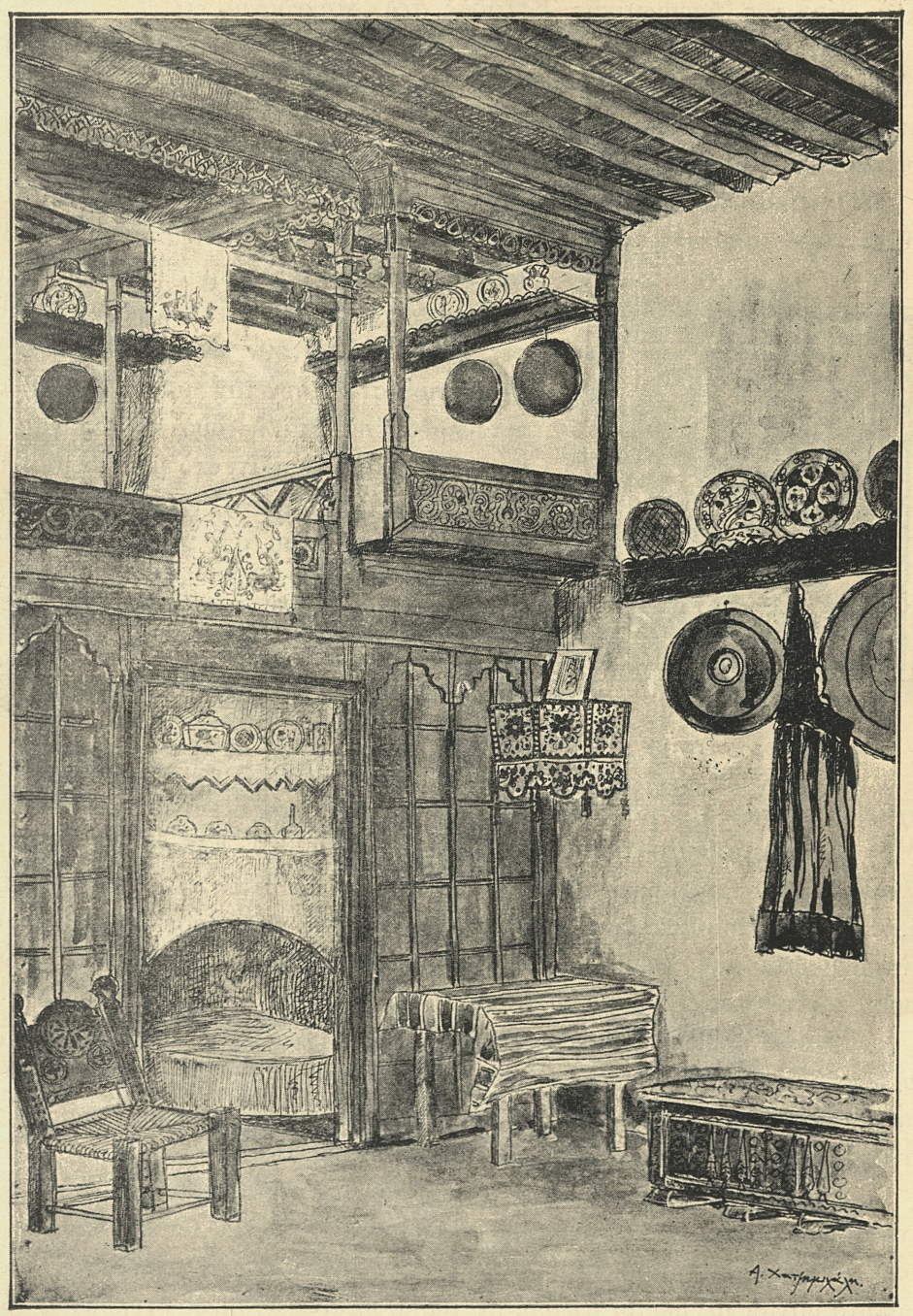

33. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ. ΣΚΥΡΟΣ

ἀνοικτὸ μπροστά, ποὺ σκεπάζεται μ' ἕνα κεντητὸ ἢ φαντὸ ὕφασμα. Τὸ ἐρμάρι αὐτὸ στὴ Μυτιλήνη λέγεται *θέσι* καὶ στὴ Νίσυρο *μουσάντρα*, ὅπως καὶ σὲ πολλὰ μέρη τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, στὴ Μακεδονία κτλ.

Γύρω στοὺς τοίχους τοῦ σοφᾶ, σὲ δυὸ μέτρα ὕψος, στὰ παλιὰ σπίτια τῆς Σκύρου εἶχαν ἕνα ράφι, τὸ *ράφι τοῦ σοφᾶ*, ποὺ ἔβαζαν τὶς κοῦπες καὶ τὰ πιάτα τοῦ σπιτιοῦ. Στὸν τοῖχο κρεμοῦσαν γύρω γύρω τὰ περίσσια ταψιά, τοὺς ταβάδες. τὰ σινιά, τοὺς μολυβδάδες (11,14,33).

Ὁ *μπουλμές*, τὸ ξύλινο μεσοχώρισμα μεταξὺ ἀποκρέβατου καὶ σπιτιοῦ, κατασκευασμένος ἀπὸ λεπτὰ σανίδια, ἔχει στοὺς ἁρμοὺς κάθετες καὶ ὁριζόντιες πῆχες, ποὺ σχηματίζουν διακοσμητικὰ τετράγωνα (14). Πολλὲς φορὲς οἱ κάθετες πῆχες τελειώνουν στὸ ἐπάνω μέρος σὲ τόξα, ποὺ στολίζουν τὸν μπουλμὲ (33) Ὁ μπουλμὲς ἔχει μιὰ ἢ δυὸ πόρτες γιὰ νὰ πηγαίνουν ἀπὸ τὸ σπίτι στὸ μαγειρειὸ ἢ τὴν ἀποθήκη, καὶ συχνὰ ἕνα παραθυράκι καφασωτὸ μὲ κορνίζωμα ἀπὸ τρυπητὸ ξύλο, ποὺ φωτίζει τὸν ἀποκρέβατο (34). Σὲ ἄλλα νησιὰ τὸ ξύλινο χώρισμα δὲν ἔχει ξεχωριστὴ ὀνομασία, ἀλλὰ τὸ λένε ὅλο μαζὶ *ἀποκρέβατο*, ἢ *ἀμπάρι* ἢ *ἄρεκλα*· στὴν Ἀμοργὸ *μπατάρο*.

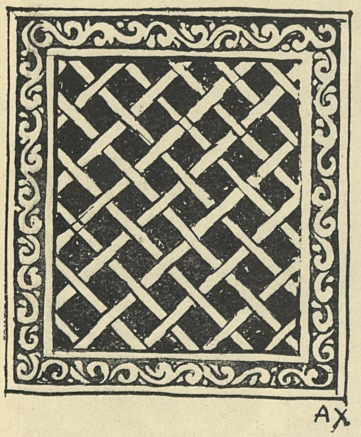

34. ΞΥΛΙΝΟΣ ΦΕΓΓΙΤΗΣ.

Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ μπουλμέ, ἐκεῖ ὅπου ἀρχίζει τὸ πατάρι τοῦ σοφᾶ, ὑπάρχει ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη ὁριζόντια φρίζα μὲ τρυπητὸ ξύλο ἀπὸ ὡραῖα σχέδια (10,25,33). Ἐπάνω της μπαίνουν μὲ τὴν κορνίζα τους μικρὰ τορνευτὰ καγκελάκια, τὰ *μπαρμακλίτσια* (10, 11,14,25). Τὰ παρμακλίκια αὐτὰ σὲ μερικὰ νησιά, στὴ Ρόδο, στὴν Κάλυμνο, στὴν Κάρπαθο κτλ., τὰ λένε *τραπεζάνια* ἢ *τραπεζανόξυλα* καὶ εἶναι ψηλότερα, χωρὶς τορνευτὸ στόλισμα (29, 30, 31, 32).

Τὰ δυὸ κάθετα ξύλα τῆς κορνίζας ποὺ τριγυρίζει τὰ κάγκελα, οἱ *κουροῦνες*, ἐξέχουν σὲ ὄμορφο σχέδιο (10,11,14,25). Κουροῦνες ἀπαντοῦμε σὲ ἁπλούστερη μορφὴ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ στὶς ἄκρες τοῦ κρέβατου καὶ τοῦ πάγκου σὲ ὅλα τὰ νησιώτικα σπίτια ὅσα ἔχουν σοφάδες.

Στὴν μπροστινὴ μεριὰ τοῦ σοφᾶ ὑψώνεται στὴ μέση *ὁ στῦλος*, ξύλινη τετράγωνη κολόνα, ποὺ φθάνοντας ὡς τὴ σκέπα η βαστᾶ μιὰ κεντρικὴ χοντρὴ δοκό, τὸ *κορφάρι* (10,25). Γιὰ διάκοσμο ἔχει ὁ στῦλος στὴν μπροστινὴ μεριὰ τρυπητὸ σανίδι μὲ ὡραῖα σχέδια, στ' ὁποῖο μπαίνει ἀνάμεσα στύλου καὶ ξύλου ζωηρὸ χρωματιστὸ ὕφασμα (35). Ἡ τεχνοτροπία αὐτή, γνωστὴ παντοῦ στὴν Ἑλλάδα, ἔχει σκοπὸ μὲ τὸ χρωματιστὸ βάθος της νὰ κάμη χτυπητότερο τὸ σχέδιο. Μᾶς θυμίζει τὰ σμαλτωμένα μέταλλα καὶ κοσμήματα τῶν ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Στὴ λαϊκὴ τέχνη ἔχομε τοὺς μπρούντζινους τρυπητοὺς

δίσκους στὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν, κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους μπαίνει χρωματιστὸ ὕφασμα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στῦλο ἔχει ὁ σοφὰς δυὸ ὡς τρεῖς λεπτὲς κολόνες.

Οἱ κολόνες, ὅπως καὶ ὁ στῦλος, σκεπάζονται κοντὰ στὴν ὀροφὴ μὲ κυματοειδῆ κορνίζα, ποὺ πηγαίνει ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη τοῦ σοφᾶ. Τὴ λένε *ταβάνι*, ἐπειδὴ εἶναι κοντὰ στὴ σκέπαση καὶ *ταβανώνει*, σὰ νὰ ποῦμε, ὅλο τὸν ξύλινο διάκοσμο τοῦ σοφᾶ Τὸ ταβάνι εἶναι καὶ αὐτὸ ὅπως ἡ ὁριζόντια φρίζα τοῦ μπουλμὲ καὶ ὁ στῦλος ἀπὸ τρυπητὰ σανίδια μὲ ὡραῖα σχέδια.

Ὁ ξυλόγλυπτος αὐτὸς διάκοσμος, ὅπως τὸν βλέπει κανεὶς στὶς εἰκόνες (1, 3, 8, 12, 17, 26), ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑλικοειδῆ σχήματα, ποὺ μᾶς θυμίζουν βυζαντινὲς διακοσμήσεις ἀπὸ τοιχογραφίες καὶ μαρμάρινα ἀνάγλυφα, σχήματα ὅμως ποὺ ἁπλοποιήθηκαν σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς τεχνικῆς τοῦ τρυπητοῦ ξύλου· ὡς πρὸς τὰ σχέδια, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἕλικες, ἔχομε καὶ διασταυρωνόμενα πουλιά, ποὺ ζωντανεύουν ὅλη τὴ σύνθεσι (3), ἢ βάζα ἀπὸ τὰ ὁποῖα βγαίνουν διάφορα κλωνάρια μὲ στρογγυλὰ φύλλα, τολίπες κ. ἄ. Ξυλόγλυπτος διάκοσμος σὰν τὸ σκυριανὸ δὲ συνηθίζεται ὅσο ξέρω στ' ἄλλα νησιά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Λέρο π. χ., ὅπου τὰ ξυλόγλυπτα λέγονται *ἀπαχιλιά*.

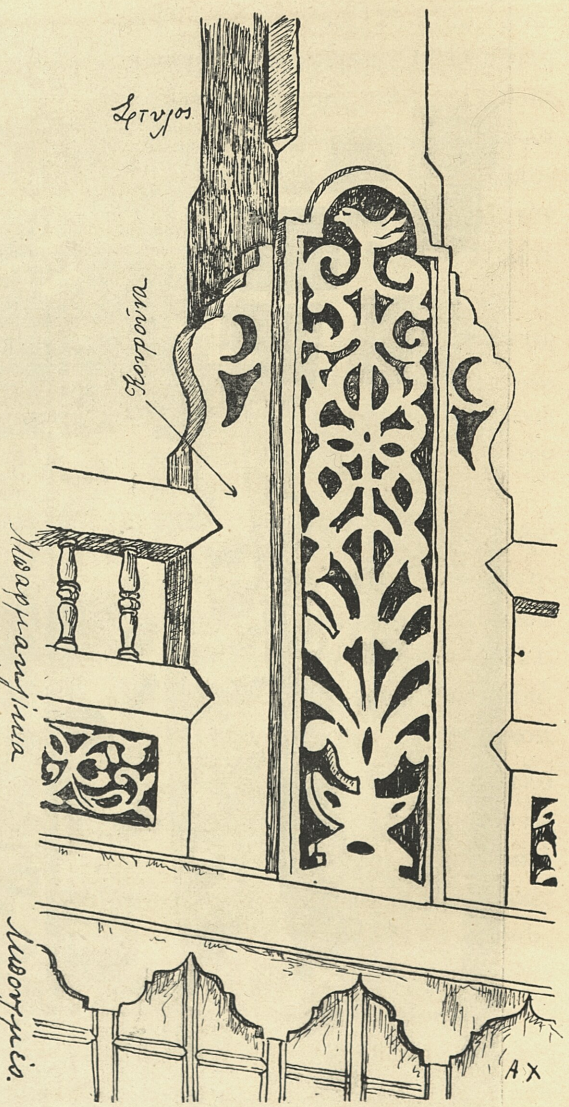

35. Ο ΣΤΥΛΟΣ ΜΕ ΤΟΝ ΜΠΟΥΛΜΕ

Λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὸ ταβάνι εἶναι καρφωμένο ἕνα ὁριζόντιο λεπτὸ κοντάρι, ἡ *κόρδα*, ποὺ χρησιμεύει γιὰ νὰ κρεμοῦν τὰ φαντά τους καὶ νὰ ἐκθέτουν σὲ γιορτὲς καὶ γάμους διάφορες στολὲς καὶ κεντήματα (10,11,25,33,). Ἡ κόρδα δὲ λείπει ἀπὸ κανένα νησιώτικο σπίτι τοῦ τύπου αὐτοῦ· στὴ Ρόδο τὴ λένε *τραπουζάνι* καὶ στὴν Κάλυμνο *κονταριὰ* ἢ *σαΐτα* (29,30,31,32). Ὅταν σχηματίζη τόξο στὴ μέση τοῦ σοφᾶ, σὰν εἴσοδο, ἀπάνω ἀπὸ τὶς σκάλες του, λέγεται περαμίδα (31).

36. ΦΟΥΓΟΥ ΜΕ ΣΤΑΜΝΟΣΤΑΤΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟ

Στὴ Μυτιλήνη, ὅπως καὶ στὴ Μ. Ἀσία, ὑπάρχουν σοφάδες μὲ τρία τόξα, τὸ ἕνα κοντὰ στὸ ἄλλο, σὰν τρίλοβο ἄνοιγμα, ποὺ τὸ λένε *ξάτο*· ἀπὸ ἐδῶ πῆρε τὴν ὀνομοσία του ὁ σοφάς, ὅπως εἴδαμε.

Ὁ *ἀποκρέβατος*, τὸ κάτω μέρος τοῦ σοφᾶ, χωρίζεται σὲ δυὸ μὲ ξύλινο χώρισμα, τὸ μαγειρειὸ καὶ τὴν ἀποθήκη (10,11,14,25,33). Τὸ μαγειρειὸ ἔχει μέσα ἕνα τζάκι, τὰ πρόχειρα οἰκιακὰ σκεύη, τὰ πινάκια, τὸ νάπο (σκαφίστα) τ' ἁγιορίτικο τραπέζι κ. ἄ., κρεμασμένα γύρω στοὺς τοίχους. Ἡ ἀποθήκη ἔχει μέσα τὶς σοδιὲς τῆς χρονιᾶς σὲ κοφινίδες, βυτινάρια, μικρὰ πιθάρια, πίθους καὶ πιθάρια. Ὁ ἀποκρέβατος τῆς Σκύρου εἶναι πολὺ ψηλότερος παρὰ στ' ἄλλα νησιά, ὅπου εἶναι χαμηλότερος καὶ χρησιμεύει συνηθέστερα μονάχα γιὰ ἀποθήκη γεννημάτων καὶ τροφίμων (Λέρος, Κῶς, Κάρπαθος, Ἀμοργὸς) καὶ τὸν λένε *ἀμπάρι*. Στὴ Σύμη, Νίσυρο, Κάλυμνο (29,31), Ρόδο καὶ Κάρπαθο τὸν λένε *ἄρεκλα* (28,30,32).

Ἡ *ἀσκάλα* τοῦ σκυριανοῦ σοφᾶ, τοποθετημένη στὴ δεξιὰ ἢ ἀριστερή του πλευρά, κατασκευάζεται γιὰ νὰ κερδηθῇ θέσι ἀπότομη· τὸ ὕψος τῶν σκαλιῶν της εἶναι 30 ἑκ. περίπου. Ἄλλοῦ στοὺς χαμηλοὺς σοφάδες ἀνεβαίνει κανεὶς ἢ ἀπὸ τὸν πάγκο ἢ ἀπὸ μικρὰ σκαλοπάτια, κολλημένα στὸ ξύλινο χώρισμα.

Ἡ *σκέπαση* ἔχει σὲ ὅλο τὸ μάκρος μιὰ κεντρικὴ χοντρὴ δοκό, τὸ *κορφάρι*· ἐπάνω της στηρίζονται τὰ ἐγκάρσια δοκάρια τῆς ὀροφῆς ἀπὸ καστανιά, τοποθετημένα σὲ ἀπόστασι τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὰ καλάμια ποὺ φαίνονται ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δοκάρια, σφιχτοδεμένα μεταξύ τους συμπληρώνουν τὴ σκέπασι (10,11, 25,33). Πάνω ἀπ' αὐτὰ τοποθετοῦν παχὺ στρῶμα, κάπου τρεῖς πιθαμές, ἀπὸ φύκια, *τὸν κομό*, ποὺ ἀφοῦ πατηθῇ καλὰ δέχεται τὴν *μελάγκη* τοῦ ἡλιακοῦ.

Σὲ ἄλλα νησιὰ τὸ κορφάρι (*σιμιδόκι*) ἀντὶ νὰ στηρίζεται σὲ ξύλινο στῦλο βαστιέται ἀπὸ μιὰ κτιστὴ καμάρα, πολλὲς φορὲς ὀξυκόρυφη. Στὴ Σκῦρο δὲ συνηθίζονται τὰ τόξα στὰ σπίτια παρὰ μόνο στὶς ἐκκλησιές, ἂν καὶ ὑπάρχει στὸ νησὶ τὸ κατάλληλο πουρί. Τὰ δοκάρια παίρνουν κατὰ τόπους διαφορετικὲς ὀνομασίες. Ἔτσι ὀνομάζεται τὸ κορφάρι καὶ *τραβεζόνι* (Μύκονος), *πλαγγόνι* (Τῆνος), *βορδονάρα* (Πάρος), *μακρινάρι* (Ἰκαρία), *ἀξόνι* (Σίφνος), *τράβα* (Κύθνος), *μεσάρι* (Κάρπαθος), καὶ οἱ δοκοί: *τράβες* (Μύκονος, Τῆνος), *κορφάδια* (Σύμη), *μεστιὲς* (Νίσυρος), *βολίκια* (Κύπρος), *δοκάρια* (Ρόδος). Οἱ ὀροφὲς αὐτὲς στηρίζονται παντοῦ σχεδὸν σ' ἕνα χτιστὸ τόξο, τὸ *βόλτο*, ποὺ μόνο στὴ Σίφνο λέγεται *κισσὸς* καὶ στὴ Ρόδο *καμάρα* (28), καθὼς καὶ σὲ μερικὰ χωριὰ τῆς Ἀττικῆς, ποὺ βαστᾶ τὴ στέγη, γερτὴ καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρές.

Φουγού.

Τὴν κυριώτερη γωνιὰ τοῦ μπροστινοῦ χώρου παίρνει τὸ τζάκι, ἡ *φουγού*. Δύο εἶναι οἱ τύποι τοῦ σκυριανοῦ τζακιοῦ, ὁ καθεαυτὸ *σκυριανός*, ὁ ἡμικυκλικὸς (36, 38,) καὶ ὁ *κουμιώτικος*, ὁ τετράγωνος (37). Ἡ ἡμικυκλικὴ φου-

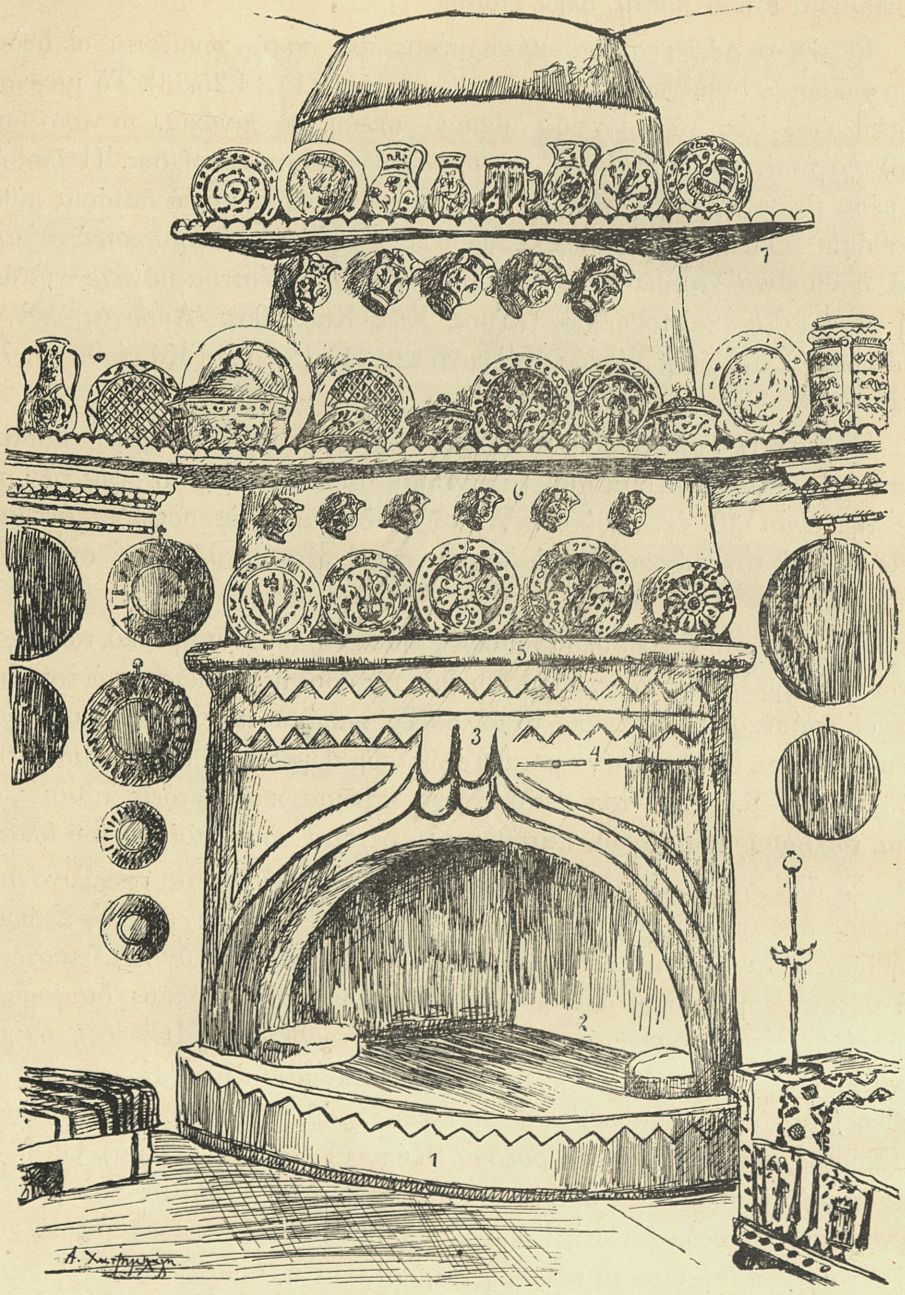

38. ΣΚΥΡΙΑΝΗ ΦΟΥΓΟΥ.

γού, ποὺ βρίσκεται σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ σπίτια, εἶναι λιθόκτιστη καὶ ἀσβεστωμένη, κυλινδρικὴ στὸ κάτω μέρος ὡς τὸ πρῶτο κτιστὸ ράφι, ποὺ λέγεται *σκατζίδι* (38, ἀρ. 5) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πάνω κωνικὴ ὡς τὴ σκεπή· Τὸ μέρος ποὺ καίει ἡ φωτιά, ἡ *στιά*, εἶναι 30 ἑκ. περίπου πάνω ἀπὸ τὸ πάτωμα. Τὸ ἄνοιγμα τῆς φουγοῦς εἶνσι καμαρωτό, τὰ *καμάρια* τῆς φουγοῦς· δεξιὰ καὶ ἀριστερά του εἶναι δυὸ πεζουλάκια κτιστά, τὰ *παράβζα*, γιὰ νὰ πυρώνουν τὰ παιδιὰ τὸ χειμῶνα (ἀρ. 2). Τὰ παράβζα αὐτὰ μᾶς θυμίζουν πολὺ τοὺς πυρομάχους τῶν τζακιῶν τῆς βορινῆς Ἑλλάδας. Ἐκεῖ οἱ πυρομάχοι εἶναι δυὸ μάρμαρα ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ τὴν ἄλλη, ποὺ χρησιμεύουν γιὰ νὰ φυλᾶνε τὰ στρώματα τῶν ντιβανιῶν, *μεντερλίκια*, ἀπὸ τὴ φωτιὰ τοῦ τζακιοῦ. Ἀλλὰ στὶς Κυκλάδες, στὰ Δωδεκάνησα καὶ στὴν Ἰκαρία ὑπάρχουν μικρὰ πεζουλάκια σὰν τὰ παράβζα ποὺ λέγονται κι αὐτὰ *πυρομάχοι* καὶ χρησιμεύουν, ἐπειδὴ τὰ τζάκια εἶναι μικρότερα, γιὰ ν' ἀκουμποῦν διάφορα σκεύη.

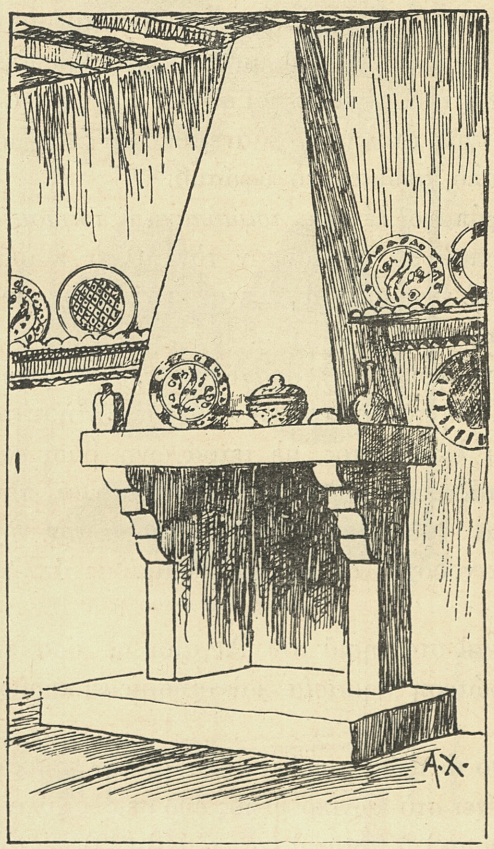

37.. ΚΟΥΜΙΩΤΙΚΗ ΦΟΥΓΟΥ.

Τὰ στολίδια τοῦ τζακιοῦ πάνω ἀπὸ τὴν καμάρα εἶναι ἀνάγλυφα καὶ γραμμικά. Δυὸ τρία ἀνάγλυφα τόξα καταλήγουν στὴ μέση τῆς καμάρας σὲ ἕνα κεντρικὸ κόσμημα, τὰ *βζὰ* τῆς φουγοῦς (ἀρ. 3.) Δὲ λείπουν ἀπὸ καμιὰ φουγού, καὶ πιστεύω ὅτι σχετίζονται μὲ ἀρχαία παράδοσι ἀνατολικὴ καὶ κυπραίικη. * Πάνω ἀπὸ τὸ πεζούλι καὶ ἀπὸ τὸ κεντρικὸ κόσμημα εἶναι μιὰ διπλὴ φρίζα ἀπὸ πριονωτὸ σχέδιο, τὸ *καγκέλι* (ἀρ. 1 καὶ 4).

Τὸ κωνικὸ μέρος τῆς φουγοῦς ποὺ ἀρχίζει πάνω ἀπὸ τὸ σκατζίδι ἔχει δυὸ ὡς τρεῖς σειρὲς ξύλινα ράφια, τὶς *ἀσκατζιὲς* (ἀρ. 6 καὶ 7). Στὴν ἐπάνω ἀσκατζιὰ τοποθετοῦσαν σὲ παλιότερα χρόνια *σιδεροβαβάθες* (γαβάθες). Στὴν κάτω, *προύμουτα*, κοῦπες, πιάτα καὶ

* Στὴν Ἔφεσο λάτρευαν τὴν πολύμαστον Ἄρτεμη ὡς θεότητα τῆς εὐφορίας καὶ τῆς γονιμότητας. Οἱ ἀρχαῖοι γιὰ ν' ἀποφεύγουν τὴν ὀργή της καὶ νὰ τὴν ἔχουν εὐνοϊκὴ κρεμοῦσαν ἐπάνω τους γιὰ φυλαχτὸ μιὰ πλακίτσα μὲ τὴν παράστασι τῆς πολυμάστου θεᾶς. Στὴν Κύπρο ὡς σήμερα ὑπάρχουν σὲ σπίτια τῆς Καρπασίας κολόνες μὲ κεφαλοκόλονα στολισμένα μὲ γυναικείους μαστοὺς ἢ καὶ μὲ ρόδα (Πρβ. Ohnefalsch Richter, Cypern). Ἀνάλογη συμβολικὴ σημασία θὰ ἔχη καὶ τὸ κόσμημα τῆς φουγοῦς.

γυαλικά. Στὸ σκατζίδι μικρότερα γυαλικά. Ἀνάμεσα στὶς *ἀσκατζιὲς* κρεμοῦν στὴ σειρὰ λαήνια καὶ στὶς γωνιὲς τῆς ἀσκατζιᾶς, ἐκεῖ ποὺ ἑνώνεται μὲ τὸ ράφι τοῦ σπιτιοῦ, βάζουν *καστανιές*. Ἡ φουγοὺ αὐτὴ μὲ ὅλα τὰ πολύτιμα καὶ καλλιτεχνικὰ σκεύη της ἐξυπηρετεῖ ἀποκλειστικὰ τὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ καὶ γι᾽ αὐτὸ τὴ λένε: ἡ *φουγοὺ γιὰ τὴ στολή*. Γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ ὑπάρχει καὶ δεύτερη φουγοὺ στὸν ἀποκρέβατο, μικρότερη καὶ πιὸ ἁπλὴ ἀπὸ τὴν πρώτη· εἶναι ἡ *φουγοὺ γιὰ τὴ λάτρα* (εἰκ. 10, 33). Στὰ πιὸ ἁπλὰ ὅμως σπίτια ὑπάρχει μόνο μία φουγοὺ γιὰ ὅλες τὶς ἀνάγκες.

Μπροστὰ στὸ ἄνοιγμα τῆς φουγοῦς, γιὰ νὰ μὴ βγαίνῃ ἡ κάπνα, κρεμοῦν μὲ θελιὲς ἕνα ἁπλὸ φαντὸ τὸ *φουγόπανο*, ποὺ τὸν παλιὸ καιρὸ ἦταν κεντημένο. Τὸ βρίσκομε στὰ περισσότερα νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ σὲ ὅλα τὰ Δωδεκάνησα. Στὸ ροδίτικο σπίτι ὅπου μπαίνει γιὰ στολισμό, πιάνει ὅλο τὸ ἄνοιγμα τοῦ τζακιοῦ καὶ γίνεται σήμερα ἀπὸ καλὸ χρωματιστὸ ὕφασμα.

Στὸ καλυμιώτικο σπίτι, τὸ φουγόπανο λέγεται *τσιμιόπανο* ἢ *τσιμιομέσαλο*, ἀπὸ τὸ *μεσάλι*, τὸ φαντὸ πεσκίρι ποὺ θὰ κρεμοῦσαν τὸν παλιὸ καιρό. Στὸ σπίτι τῆς Μυτιλήνης εἶναι ἀπὸ φαντὸ ἐγχώριο καὶ λέγεται *καπτέλι* ἢ *μπουκαρο πάνι* (ἀπὸ τὰ ἀραβικὰ μπουχὰρ καὶ πανί).

Ὁ *κουμιώτικος* τύπος τῆς φουγοῦς (37), σπανιώτερος, ἔχει, ὅπως φαίνεται, τὴν προέλευσί του ἀπὸ τὴν Κύμη· τὸν τοποθετοῦν πάντοτε στὴ μέση τοῦ τοίχου καὶ ὄχι στὶς γωνιές. Εἶναι λιθόκτιστος, μὲ τετράγωνη βάσι καὶ τετραγωνικὸ ἄνοιγμα, μὲ δύο παραστάδες κτιστὲς δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ποὺ κρατοῦν μὲ φορούσια τὴν ἐπάνω πλάκα τοῦ τζακιοῦ. Πάνω ἀπ᾽ αὐτὴν τὴν πλάκα ὑψώνεται ὡς τὴ σκεπὴ ὁ καπνοδόχος σὲ σχῆμα περαμίδας ἁπλῆς, χωρὶς ράφια καὶ στολίδια.

Σὲ μερικὰ Δωδεκάνησα, καθὼς καὶ στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου σὲ ὅσα τὸ κρύο εἶναι μεγάλο, τὸ τζάκι ἔχει δευτερώτερη σημασία καὶ χρησιμεύει κυρίως γιὰ μαγειρειό.

Στὴ Ρόδο πάλι καὶ τὴν Κάρπαθο τὸ τζάκι μοιάζει πολὺ μὲ τὸν ἡμικυκλικὸ τύπο τοῦ σκυριανοῦ τζακιοῦ καὶ ἔχει στὸ κωνικὸ μέρος δυὸ σειρὲς ξύλινα ράφια. Στὴν Κάλυμνο ἔχομε τὴν *παραστιὰ* ἢ *τσιμνιὰ* (τὸ τζάκι) (29), μὲ τὸν *φανόχτη* (καπνοδόχο), χρησιμεύει ἀποκλειστικὰ γιὰ μαγειρειό, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα νησιὰ (Μύκονος, Σίφνος, Κύθνος, Πάρος κτλ.), καὶ γι᾽ αὐτὸ ἔχει εἰδικὴ κατασκευὴ γιὰ νὰ τοποθετοῦνται καταλληλότερα τὰ τσουκάλια. Στὴν Κῶ, Νίσυρο, Λέρο, Σύμη, Μύκονο καὶ σὲ ἄλλα νησιὰ τοῦ Αἰγαίου λέγεται *τσιμνιὰ* ἢ *καμινάδα*, στὸ Καστελόριζο *παραστιά*, στὴ Μυτιλήνη *γωνιὰ* καὶ ἡ καπνοδόχος *νύφη*.

Σταμουστάτης.

Ὁ σταμουστάτης εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἰδιότυπα ἔπιπλα τοῦ σπιτιοῦ. Εἶδος ντουλαπιοῦ χωρὶς ξύλινα φύλλα, χωνεμένου στὸ τοῖχο ἢ στὸ μπουλμέ, μὲ δυὸ ὡς ἕξι στρογγυλὰ ἀνοίγματα, ἀρκετὰ ἁπλόχωρα γιὰ νὰ χωροῦν μεγάλες

στάμνες *ζουπλούμιστες* (25,36). Τὶς στάμνες τοποθετοῦν γερτὲς μὲ τὸ στόμιο πρὸς τὰ ἔξω ὅταν τὶς φέρνουν γεμάτες μὲ νερὸ ἀπὸ τὴ βρύσι, ἀπάνω σὲ

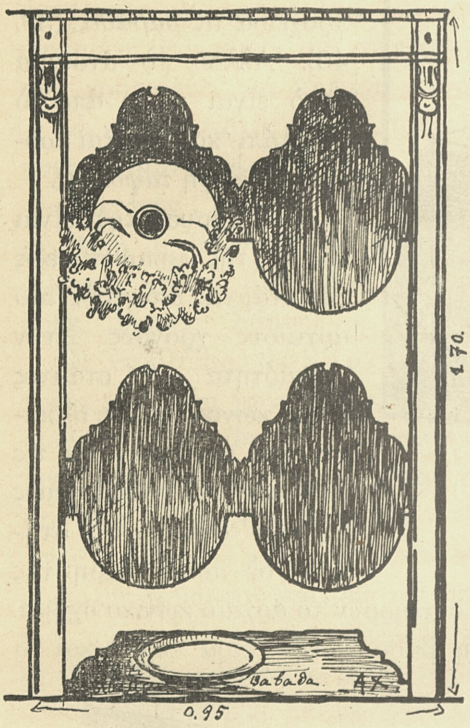

39. ΣΤΑΜΝΟΣΤΑΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ.

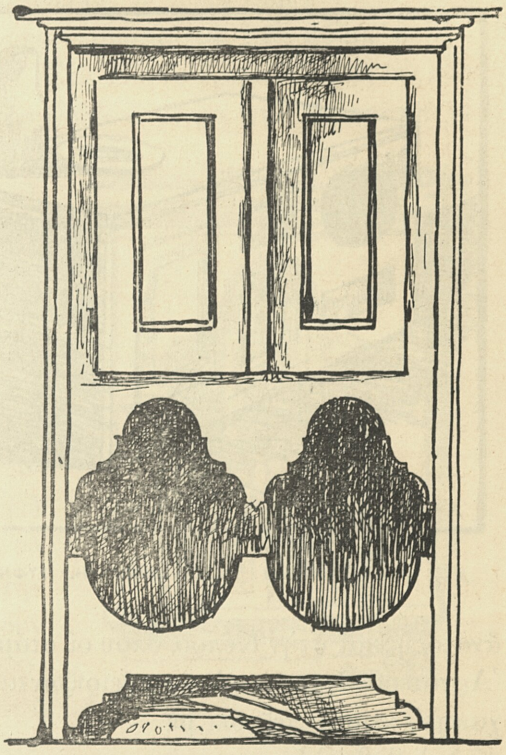

40. ΣΤΑΜΝΟΣΤΑΤΗΣ ΜΕ ΝΤΟΥΛΑΠΙ ΣΚΥΡΟΣ.

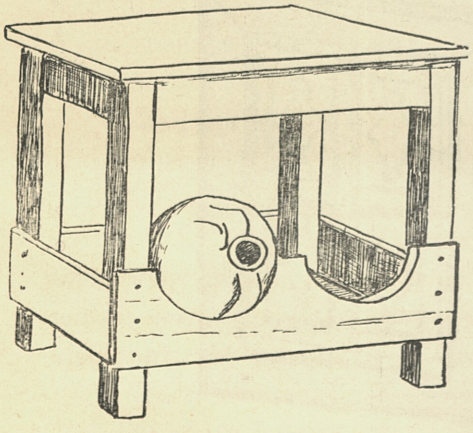

41. ΣΤΑΜΝΟΘΗΚΗ ΜΥΚΩΝΟΥ.

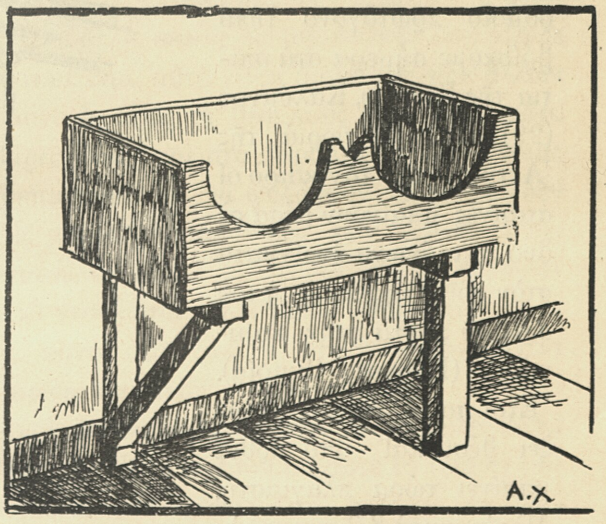

42. ΣΤΑΜΝΟΥΘΑΚΗ ΣΑΜΟΥ.

στρῶμα ἀπὸ θυμάρια, *θύμια*, γιὰ νὰ μὴ σποῦν ὅταν τὶς μεταχειρίζωνται. Τ'ἀνοίγματα τοῦ σταμουστάτη ὅπου μπαίνουν οἱ στάμνες μοιάζουν στὸ σχῆμα πολὺ

μὲ τὶς *θουρίδες*, ποὺ εἶναι γύρω ἀπὸ τὶς *μουσάντρες* στὰ σπίτια τῆς Πελοποννήσου, Θεσσαλίας καὶ ἄλλης Ἑλλάδας. Στὸ κάτω μέρος τοῦ σταμουστάτη, ὑπάρχει στενόμακρο ἄνοιγμα γιὰ νὰ τοποθετοῦν πρόχειρα τὶς *βαβάθες*, (39, 40). Ἀλλοῦ τὸ ἄνοιγμα αὐτὸ εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ ντουλάπι καὶ λέγεται *κορφοντούλαπο* ἢ *ταψολόος*.

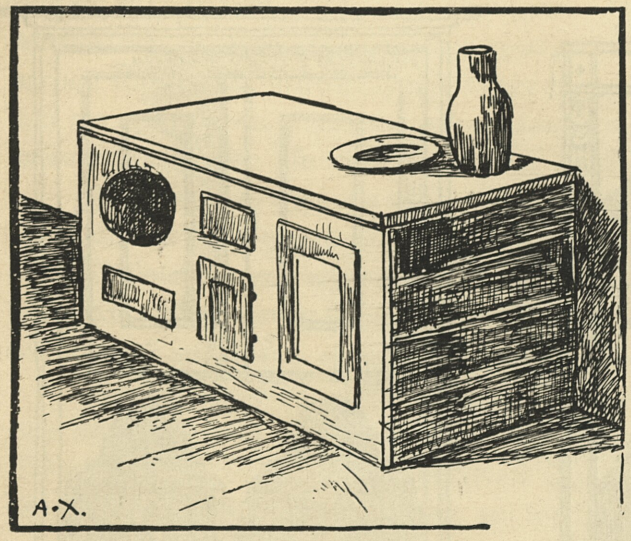

43. ΤΟΥΡΑΚΙ ΜΕ ΛΑΗΝΟΣΤΑΤΗ. ΣΥΦΝΟΣ.

Ὁ σταμουστάτης εἶναι ἐξέλιξι τῆς τοποθετήσεως τῆς στάμνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀρχαίους χρόνους. Στὴν ἀρχαιότητα οἱ στάμνες ἦταν κωνικὲς πρὸς τὰ κάτω. Γιὰ νὰ στέκωνται τὶς ἔμπηγαν στὸ χῶμα, ὅπως σήμερα ἀκόμη τὶς στήνουν σὲ πολλὰ μέρη τῆς ἀνατολῆς καὶ στὴν Κύπρο, ὅπου οἱ στάμνες διατηροῦν τὸ ἀρχαῖο κωνικὸ σχῆμα. Ἀργότερα ἄρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται τὴ βαθουλωτὴ πέτρα ὅπως καὶ τὸ χαμηλὸ κτιστὸ πεζούλι μὲ τὰ δυὸ βαθουλώματα, γιὰ νὰ στέκουν οἱ στάμνες. Παρόμοιο πρωτόγονο τύπο βρίσκομε σήμερα στὰ σπίτια τῆς Κύθνου, Καλύμνου (29) καὶ στὰ χωριὰ τῆς Ἀττικῆς. Μὲ τὸν καιρὸ οἱ στάμνες μπαίνουν μέσα σὲ δυὸ τετράγωνα ἀνοίγματα στὸν τοῖχο τῆς αὐλῆς ἢ τοῦ σπιτιοῦ κοντὰ στὴν καμινάδα (Κύθνος, Ἰκαρία). Ἔτσι ποὺ ἡ στάμνα ἀλλάζει θέσι καὶ ἀπὸ ὄρθια μπαίνει τώρα πλαγιαστή. Μὲ τὸν καιρὸ βάζουν μπρὸς στ' ἀνοίγματα μιὰ ξύλινη ἐπένδυσι, ἁλλοῦ ἁπλῆ καὶ ἀλλοῦ ὄμορφα στολισμένη, ὅπως στὴ Σκῦρο. Τὸν ξύλινο αὐτὸ χωνευτὸ σταμνοστάτη βρίσκομε σὲ μερικὰ Δωδεκάνησα, στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, Θράκης κτλ.

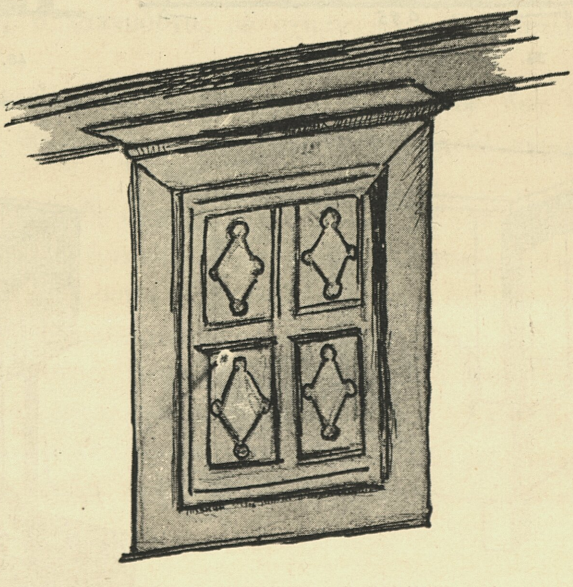

44 ΕΡΜΑΡΙ ΣΚΥΡΟΥ

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ σταμνοστάτες κινητοὶ σὰν τραπέζια, μὲ δυὸ ἀνάποδα τόξα γιὰ τὶς στάμνες. Τὸν τύπο αὐτὸ βρίσκομε στὴ Ρόδο καὶ στὴ Μύκονο, ὅπου βάζουν τὶς στάμνες στὸ κάτω μέρος τοῦ τραπεζιοῦ (41). Ἀλλοῦ πάλι, στὴ Μυτιλήνη, Σάμο, Τῆνο, Αἴγινα κτλ., βρίσκομε τὸ σταμνοστάτη σὰν ἔπιπλο, κατάλληλα διασκευασμένο, σὰν τετράγωνο κιβώτιο μὲ δυὸ πόδια, ἀλλὰ μὲ ὡρισμένη θέσι κοντὰ στὸ νεροχύτη (42). Στὴ Σίφνο ἔχομε τὸ γνωστὸ πάγκο ποὺ χρησιμεύει γιὰ ἀμπάρι, μ᾽ ἕνα στρογγυλὸ ἄνοιγμα γιὰ τὴ στάμνα (43).

Ὁ σταμνοστάτης ὀνομάζεται κατὰ τόπους, *σταμνουθάκη* (Κύθνος, Κάλυμνος), *λαηνοστάτης* (Ἰκαρία, Μυτιλήνη) καὶ *σταμνοθήκη* ἢ *λαηνοστάτης* (Ρόδος, Σύμη, Νίσυρος, Κῶς, Κάρπαθος, Τῆνος, Ἄνδρος, Σίφνος, Σάμος).

45. ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟ.

Τὰ ντουλάπια, *ἀρμάρια*, μικρὰ σχετικῶς εἶναι ὅλα χωνευτὰ στὸν τοῖχο, πλαισιωμένα μὲ σανίδες, καὶ κλείνουν μὲ ξύλινα φύλλα ποὺ ἔχουν ἐλαφρὰ γλυπτὰ στολίδια (36,40,44). Χρησιμεύουν γιὰ νὰ φυλᾶνε διάφορα μικροπράγματα γιὰ τὴν πρόχειρη χρῆσι τοῦ σπιτιοῦ καὶ μπαίνουν τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς κοντὰ στὸ σταμνοστάτη (36). Κάποτε γίνεται σινδυασμὸς τοῦ σταμνοστάτη μὲ τὸ ἀρμάρι (40). Ντουλάπια δὲν ὑπάρχουν πολλὰ στὴ Σκῦρο, κάθε σπίτι ἔχει ἕνα ἢ δυὸ τὸ πολὺ ἀρμάρια γιὰ τὶς καθημερινὲς ἀνάγκες, ἐπειδὴ τὸ ρουχισμὸ καὶ τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα τὰ βάζουν στὰ σεντούκια, ἐνῶ τ᾽ ἄλλα σκεύη τὰ τοποθετοῦν στὰ ράφια ἢ τὰ κρεμοῦν στοὺς τοίχους. Τὰ ντουλάπια αὐτὰ εἶναι ὅμοια μὲ τῶν ἄλλων νησιώτικων σπιτιῶν, παραλάσσουν μόνο ὡς πρὸς τὴ θέσι τους μέσα στὸ σπίτι.

Στὴ Νίσυρο τὰ λένε *μουσάντρες*, ὅπως καὶ στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας κ. ἀ., καὶ εἶναι μεγαλύτερα γιατὶ χρησιμεύουν γιὰ νὰ φυλάγουν τὰ ροῦχα, δὲν μποροῦν ὅμως νὰ συγκριθοῦν μὲ τὶς μεγάλες μουσάντρες τῶν μακεδονικῶν σπιτιῶν. Σὲ μερικὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, ὅπως καὶ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα, στὴν Ἰκαρία καὶ Μυτιλήνη, τὰ ντουλάπια εἶναι μόνο ἀνοίγματα χωρὶς φύλλα, χωνευτὰ στὸ τοῖχο, συνήθως κοντὰ στὸ τζάκι, μ᾽ ἕνα ἢ δυὸ ὁριζόντια χωρίσματα καὶ τὰ λένε *θυῖρες* ἢ *θουρίδες* καὶ στὴν Ἀττικὴ *πονίτσες*.

Τὸ *εἰκονοστάσιο* εἶναι μικρὴ ἀψῖδα χωνευτὴ στὸν τοῖχο, ψηλὰ πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα ἢ πάνω ἀπὸ τὰ ράφια (45). Ἔχει σχεδὸν πάντοτε τὸ ἴδιο σχῆμα καὶ χωρεῖ δυὸ ἢ τρία εἰκονίσματα καὶ κανένα τρίπτυχο στὸ πλάι μὲ τὸ ἀπαραίτητο ἄσβηστο καντήλι στὴ μέση (36). Τὸ εἰκονοστάσιο δὲ λείπει ἀπὸ κανένα σπίτι, μὲ τοὺς ἁγίους ποὺ στέκουν ἄγρυπνοι φύλακες τοῦ σπιτιοῦ, ὅπως στοὺς ἀρχαίους οἱ ἐφέστιοι θεοί.

Στ' ἄλλα νησιώτικα σπίτια τοποθετοῦν τὸ εἰκονοστάσιο σχεδὸν πάντοτε πάνω ἢ κοντὰ στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ. Στὴ Μύκονο τὸ ἄνοιγμα τοῦ τοίχου ὅπου μπαίνει τὸ εἰκονοστάσιο τὸ λένε *κόχη*. Τὰ σπίτια τῆς Σίφνου, Κύθνου, Ρόδου κ. ἄ. δὲν ἔχουν εἰκονοστάσιο, γι' αὐτὸ βρίσκομε στὸ ἐξωτερικὸ τόξο τῆς πόρτας ἕνα ἀνάγλυφο βυζαντινὸ σταυρό.

Τὸ ραφι.

Γύρω στοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ, σὲ ὅλα τὰ σκυριανὰ σπίτια καὶ στὸ ὕψος τοῦ μπουλμὲ ὑπάρχει κοινά, *τὸ ἀράφι*· προεξέχει ἀρκετὰ καὶ ἔχει πλούσια *πλουμούδια* ἀπὸ σειρὲς μὲ διάφορα σχέδια, τὰ *δοντάκια* (46). Στὸ ράφι ἀραδιάζουν μὲ πολλὴ προσοχὴ καὶ γοῦστο τὰ καλύτερα σκεύη τοῦ σπιτιοῦ, ροδίτικα παλιὰ πιάτα, Κιουτάχιας, ἰταλικά, καστριανά, λέχικα, σαμψάκια, φαρφουρένιες κοῦπες, βάζα βενετσιάνικα, λιάπικα, λαήνια κ. ἄ. Τὰ παλιὰ σπίτια εἶχαν δυὸ σειρὲς ράφια. Στὸ ἀπάνω ράφι ἔβαζαν ὅλο λαήνια πέρα πέρα,

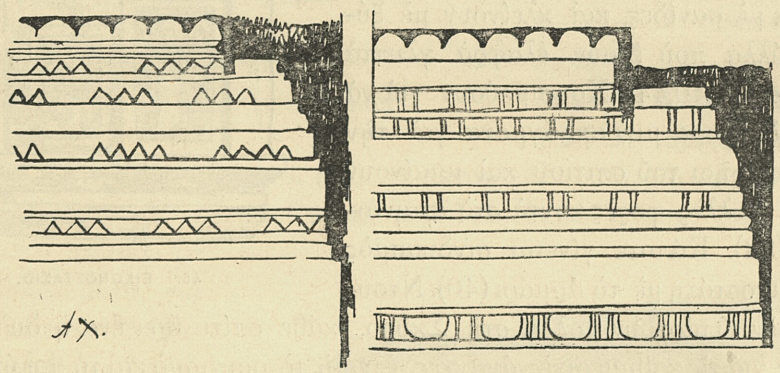

46. ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΡΑΦΙΟΥ.

τώρα ποὺ χάλασαν τὸ διπλὸ ράφι κρεμοῦν τὰ λαήνια στὸν τοῖχο, πάνω ἀπὸ τὸ ράφι. Ἔτσι ὁ στολισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ ἔγινε ἁπλούστερος καὶ οἱ τοῖχοι δὲν παραφορτώνονται.

Στὸ σκυριανὸ σπίτι ὅλα τὰ σκεύη καὶ ἀντικείμενα μπαίνουν στὰ ράφια, ἔτσι ποὺ νὰ τὰ βλέπῃ κανεὶς ὅλα. Αὐτὸ γέννησε στὴ νοικοκυρὰ τὸ ζῆλο πῶς νὰ στολίσῃ καλύτερα τὸ ράφι της, μὲ τὰ καλύτερα καὶ ὁμορφότερα σκεύη. Ἔτσι ἀπὸ πρακτικὸ σκοπὸ ποὺ εἶχε στὴν ἀρχὴ τὸ ράφι, πῆρε μὲ τὸν καιρὸ καθαρὰ διακοσμητικὸ χαρακτῆρα. Τὸ ράφι ποὺ μπαίνοντας στὸ σπίτι κτυπᾶ πιὸ πολὺ στὸ μάτι τὸ λένε τὸ *καλὸ ἀράφι* καὶ τὸν τοῖχο του *καλὸ τοιχιό*. Στὰ καλύτερα σπίτια, στὴ μέση τοῦ καλοῦ τοιχιοῦ, πάνω ἀπὸ τὸ ράφι, τοποθετοῦν ἕνα βενετσιάνικο καθρέφτη. Στὴν Κάρπαθο, ποὺ τὰ σπίτια ἔχουν δυὸ σειρὲς ράφια, ὁ καθρέφτης μπαίνει ἀνάμεσά τους.

Τὰ βαριὰ σκεύη τοῦ σπιτιοῦ, μετάλλινα καὶ ξύλινα, τὰ κρεμοῦν κάτω ἀπὸ τὸ ράφι, *βόλτα βόλτα* στοὺς τοίχους μὲ ὡρισμένη σειρὰ καὶ τάξι. Τὰ

ταψιὰ καὶ τὰ σινιὰ στὸ *καλὸ τοιχιό*, στὸν ἄλλο τοῖχο ταβάδες, τάψες, στὴ γωνιὰ κοντὰ στὴν πόρτα τὰ *κρυαντήρια*, τὰ παγούρια, τάσα, σιδεροδαβάδες μὲ χερούλι. τὸ καθένα ἔχει τὴ θέσι του ποὺ θὰ πάῃ. Ἀνάμεσα στοὺς ταβάδες, ἂν ἔχουν πολλά, βάζουν μικρὰ ταψάκια. Κοντὰ στὸ σταμνοστάτη βάζουν τὰ λεγένια ποὺ λούζουν τὰ παιδιά, πάνω τὸ λεγένι, στὴ μέση τὸ καφάσι τοῦ λεγενιοῦ καὶ κάτω τὸ μπρίκι. Ὅλα αὐτὰ τὰ λένε ἡ *ἀλώνη* δηλαδὴ τὸ βιὸς τοῦ σπιτιοῦ.

Ράφια βρίσκομε σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Στὰ νησιώτικα σπίτια μαζὶ μὲ τὸ σοφὰ ἢ μὲ τὸν κράβατο ἀποτελοῦν ἕνα δεμένο καὶ ἁρμονικὸ σύνολο. Ἐκεῖ τοποθετοῦν πάντα τὰ καλὰ πιάτα καὶ γυαλικά, καὶ μόνο στὰ ράφια τοῦ τζακιοῦ ἢ σ᾽ ἐκεῖνα ποὺ βρίσκονται κοντά του βάζουν διάφορα τζεντζέρια. Στὰ Δωδεκάνησα ὀνομάζουν τὸ ράφι συνηθέστερα *θέσι*· γιὰ τὰ τζεντζέρια ἔχουν ἕνα χαμηλότερο στὸ τοῖχο κοντὰ στὸ τζάκι. Στὴν Ἀττικὴ τ᾽ ὀνομάζουν *ντράσα* καὶ στὴ Μακεδονία *πολίτσα*.

Κρεβατσούλα.

Τὰ κινητὰ ἔπιπλα, ποὺ ἔχουν ὡρισμένη θέσι μέσα στὸ σπίτι, εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κασέλες, ἡ *κρεβατσούλα* καὶ ὁ *πάγκος*.

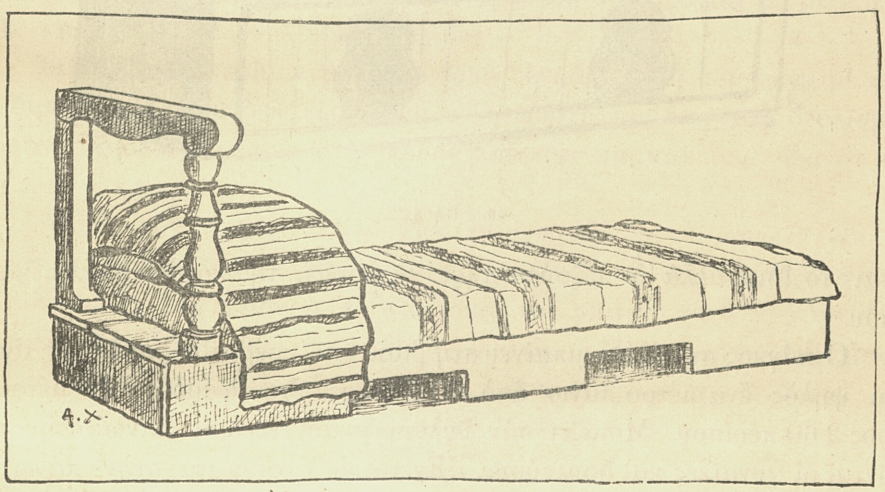

47. ΚΡΕΒΑΤΣΟΥΛΑ

Ἡ κρεβατσούλα εἶναι μικρὸς καναπές, ποῦ μοιάζει πολὺ μὲ ἀρχαῖο ἀνάκλιντρο, καὶ τοποθετεῖται κοντὰ στὴ φουγοὺ στὸ μάκρος τῆς κάμαρας, γιὰ νὰ πλαγιάζουν καὶ πυρώνουν κοντὰ στὴ φωτιά. Οἱ διαστάσεις της εἶναι 1.80×0.30 περίπου. Στὸ κάτω μέρος ἔχει δυὸ τρῦπες γιὰ νὰ χώνουν τὰ πρόχειρα ξύλα καὶ τὸ δαδί. Τὴν κρεβατσούλα σκεπάζουν μὲ χράμι, *χρέμι*, ντόπιο καὶ στὴ μιὰ ἄκρη βάζουν δυὸ ὡς τρία μαξιλάρια φαντὰ ἢ σταμπάτα (47).

Πάγκος.

Πλάϊ στὴν κρεβαστούλα εἶναι ὁ *πάγκος* (48). Μακρουλὸ ξύλινο κιβώτιο (2.45×0.45 περίπου). Στὸ κάτω μέρος ἔχει δυὸ ἀνοίγματα γιὰ νὰ βάζουν τὰ κουμαράκια, τὰ *βυτιναράκια* μὲ τὸ δαδὶ καὶ τὶς σιδεροβαβάθες. Χρησιμεύει σὰν ὑπόβαθρο στὶς κασέλες γιὰ νὰ τὶς ἀνοίγουν εὔκολα καὶ μ᾽ αὐτὲς ἀποτελεῖ ἕνα ἑνωμένο σύνολο. Τὶς κασέλες σκεπάζουν μὲ *ταβλομάντιλα* φαντὰ καὶ ἐπάνω τους βάζουν θυμιατά, σαμτάνια, λυχνάρια, γουδιὰ καὶ διάφορα ἄλλα μπρούτζινα σκεύη.

Ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ πάγκου δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ἦταν τὸ κτιστὸ πεζούλι ποὺ συναντοῦμε στ᾽ ἁπλὰ σπίτια τῆς Ἰκαρίας, τῆς Καλύμνου, τῆς Ἄνδρου, τῆς Κύθνου κτλ. Ἐκεῖ τὸ πεζούλι πιάνει ὅλες σχεδὸν τὶς πλευρὲς τοῦ σπιτιοῦ. Χρησιμεύει γιὰ νὰ κάθωνται, νὰ κοιμοῦνταιι καὶ γιὰ νὰ βάζουν πιθάρια, ἔρνες, κιούπια, κοφινίδες καὶ τὶς πινακωτὲς μὲ τὰ ψωμιά. Στὴ Σκῦρο

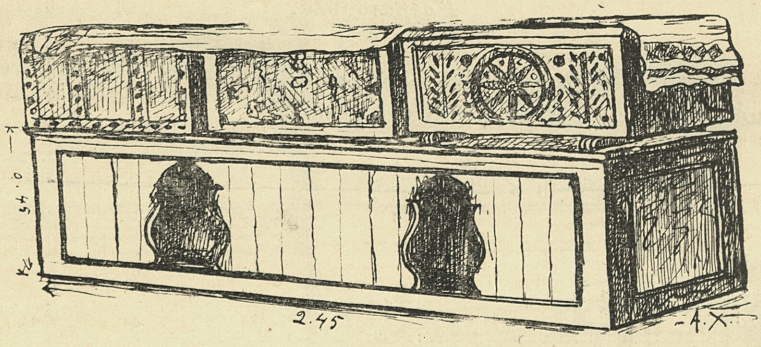

48. ΠΑΓΚΟΣ

γίνεται τὸ ἴδιο, ἀλλὰ ἡ πεζούλα πῆρε τὴ μορφὴ τῆς κρεβατσούλας καὶ τοῦ πάγκου.

Ὁ πάγκος στὴ Ρόδο μπαίνει στὴ βάσι τοῦ κρέβατου μπρὸς στ᾽ ἀμπάρι. Εἶναι ψηλὸς ἕνα μέτρο πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ἔχει φάρδος ἕνα μέτρο καὶ μάκρος 2.60 περίπου. Μοιάζει σὰν ξύλινη μικρὴ ἐξέδρα πάνω στὴν ὁποία κάθονται οἱ γυναῖκες καὶ δουλεύουν. Ἔχει δυὸ ἀνοίγματα στὴν πάνω μεριὰ καὶ δυὸ στὴν μπροστινή, ποὺ κλείνουν μὲ πορτάκια, καὶ χρησιμεύει γιὰ πρόχειρο ἀμπάρι, γιὰ νὰ φυλᾶνε τὸ στάρι ἢ τὸ ἀλεύρι. Στὴ μιὰ του πλευρά, ποὺ ἀκουμπᾶ στὸν τοῖχο, τοποθετοῦν τὴ στοίβη μὲ τὰ μαξιλάρια. Ἀπὸ τὸν πάγκο ἀνεβαίνουν πατώντας σὲ μικρὰ σκαλοπάτια ποὺ ὑπάρχουν στὴν μπροστινή του μεριά. Ὁ πάγκος αὐτὸς εἶναι ἀπὸ καλὸ δρύινο ξύλο, στολισμένο μὲ διάφορες ἐγκοπές. Καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα νησιὰ βρίσκομε ἀκόμη τὸν ἴδιο πάγκο μὲ τὸν ἴδιο σκοπό, ὅπως στὸ σπίτι τῆς Ρόδου. Στὴ Νίσυρο ὁ πάγκος λέγεται *παγκέτα*· στὴν Ἀμοργὸ ἔχει ἀντὶ γιὰ σκαλοπάτια ἕνα μικρὸ τετράγωνο κιβώτιο, τὸ *παραπάγκι*.

Στολισμὸς γιορτιάτικος.

Στὶς διάφορες γιορτὲς καὶ κυρίως στοὺς γάμους τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ παίρνει ξεχωριστὴ ὄψι. Αὐτὸ γίνεται σὲ ὅλα τὰ νησιώτικα σπίτια μὲ τὴν ἴδια ἐσωτερικὴ διάταξι. Γιὰ νὰ στολιστῆ τὸ σκυριανὸ σπίτι βγάζουν ἀπὸ τὰ σεντούκια ὅλα τὰ ὡραῖα καὶ πολύτιμα κεντήματα, τὶς διάφορες στολὲς καὶ φαντὰ ποὺ τὰ κρεμοῦν ἢ τὰ τοποθετοῦν ἐπιδεικτικὰ σὲ ὡρισμένη θέσι. Τὴ μέρα τοῦ γάμου ἐκθέτουν τὰ κεντήματα καὶ τὶς στολές, ποὺ κάνουν συνήθως τὴ προῖκα τῆς νύφης.

Στὴν κόρδα βάζουν τὰ σεντόνια καὶ ἐπάνω τοὺς μαχραμάδες καὶ τὰ κλειδωτήρια, γιὰ νὰ ἰδῆ ὁ κόσμος μαζὶ μὲ τ᾽ ἄλλα προικιὰ πόσα ζευγάρια κλειδωτήρια ἔχει ἡ νύφη· στὰ παρμακλίκια τὰ περίσσια κεντήματα, ὅπως καὶ τὰ *φαστὰ ταβλομάντιλα* καὶ τὰ *βαγιόλια*. Τὶς στολὲς κρεμοῦν στὴν κόρδα ἢ στοὺς τοίχους. Στὸν πάγκο στρώνουν ἕνα καλὸ ταβλομάντιλο καὶ στὴν κρεβατσούλα τὸ καλύτερο χράμι καὶ μαξιλάρια. Στὸ σοφὰ στρώνουν σὲ μιὰ μεριὰ ἕνα κρεβάτι σκεπασμένο μὲ τὸ πιὸ καλὸ κεντητὸ σεντόνι καὶ γύρω τρία τέμπλα μὲ τὰ στρώματα, τὰ κιλίμια, τὶς πατανίες καὶ τὰ μαξιλάρια τῆς νύφης. Τὰ ταψιὰ οἱ μολυβδάδες, οἱ τάψες, οἱ ταβάδες, τὰ σινιὰ, τὰ λεγενόμπρικα, οἱ σιδεροβαβάθες τὰ κρυαντήρια, τὰ παγούρια ποὺ μπαίνουν γύρω κάτω ἀπὸ τὰ ράφια γυαλίζονται σὰ ν᾽ ἀστράφτουν, καὶ τὰ ράφια καὶ ἡ φουγοὺ στολίζονται μὲ τὰ καλύτερα πιάτα, κοῦπες καὶ διάφορα ἄλλα γυαλικά.

Ὁ στολισμὸς τοῦ σπιτιοῦ διαφέρει σὲ κάθε νησὶ σύμφωνα μὲ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμά του. Στὰ Δωδεκάνησα δίνουν ξεχωριστὴ προσοχὴ στὸ στολισμὸ τοῦ κρέβατου. Καὶ ἐκεῖ κρεμοῦν στὴν κόρδα καὶ στὰ παρμακλίκια ὅλα τὰ κεντήματα καὶ τὰ φαντά.

Ἀλλὰ στὸν κρέβατο, ποὺ ἔχει τὸ *σπερβέρι* ἢ τὸ *μουσεῖο* καὶ γύρω τὸ κεντητὸ σεντόνι, τοποθετοῦν τὴ μέρα τοῦ γάμου τὰ πολυτιμότερα κομμάτια τοῦ ρουχισμοῦ. Στὴ Νίσυρο τὸ στόλισμα τοῦ σπιτιοῦ κατὰ τὸ γάμο τὸ λένε *νυφοστόλι*. Στὴ Ρόδο γιὰ τὸ σπερβέρι τοῦ γάμου δίνουν ξεχωριστὴ προσοχὴ ὅπως καὶ γιὰ τὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ, καὶ λένε διάφορα τραγούδια:

Κανακίσαμε τὸν παστὸ
πάνω ὡς κάτω πλουμιστὸ
καὶ στὴ μέση σταυραϊτό.

Γιὰ τὸ σκυριανὸ γάμο καλοῦν ὅλο τὸν κόσμο, φτάνει νὰ εἶναι φίλος ἢ κουμπάρος. Ὁ καθένας θὰ στείλη δῶρα, τὰ *καλαθιάτικα*, συνήθως τρόφιμα, μὲ τὸ *χανικολόγο*, εἶδος καλαθιοῦ. Ὁ γεωργὸς στέλνει μιὰ ταμτζάνα κρασὶ ἢ ἕνα μισοκοίλι (12 ὀκ.) στάρι. Ὁ τσοπάνος τυρί, βούτυρο, καὶ ὁ μυλωνὰς τὴν ὄμορφη μηλόπιτα, ζυμωμένη μὲ διάφορα μυρωδικὰ καὶ στολισμένη μὲ γιρλάντες, πουλάκια καὶ κάθε λογῆς σχέδια. Τὶς μηλόπιτες τὶς βάζουν στὸ σοφὰ ἢ γύρω στὰ σεντούκια.

Γιὰ τὰ τραταμέντα τοῦ γάμου χρησιμοποιοῦν τὰ καλὰ σινιά, στρωμένα

μὲ λεπτότατο ὕφασμα ἀπάνω σ᾽ ἕνα *τρίποδο* σταυρωτό, καὶ γύρω βάζουν σὲ μικρὰ καλὰ πιατάκια, τὶς μουστόπιτες, τὰ χαϊμαλιά, τὰ καρύδια, τ᾽ ἀμύγδαλα, ἕναν κεσὲ μὲ μέλι γιὰ τὶς τηγανῖτες, ἕνα κουπάκι γλυκὸ τοῦ βάζου καὶ στὴ μέση τὸ ρακί. Στὸν κόσμο ποὺ μαζεύεται ἀπέξω προσφέρουν σὲ σκαφίτσες, τὶς *νάπες*, τηγανῖτες.

***

Ἔγινε φανερὸ ὅτι στὴ Σκῦρο διατηρήθηκε ἡ διάταξι τοῦ παλιοῦ νησιώτικου σπιτιοῦ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὰ Δωδεκάνησα καὶ σὲ μερικὰ ἀκόμη νησιὰ τῶν Κυκλάδων. Σὲ ἄλλα πάλι νησιὰ τῶν Κυκλάδων, στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, στὴ Θράκη, Μυτιλήνη, Κρήτη, Κύπρο κτλ., ἀνοιγμένα περισσότερο στὸν πολιτισμό, κοντὰ σὲ δείγματα τοῦ νησιώτικου τύπου ἔχομε συνηθέστερα μόνο μέρη του (σταμνοστάτης, εἰκονοστάσιο, πάγκος κ. ἄ.). Τὸ σπίτι ποὺ συνηθίζεται σήμερα στὰ περισσότερα νησιὰ παρουσιάζει στὴν παλιὰ βάσι τοῦ ξύλινου χωρίσματος (σοφᾶ, μπουλμὲ) ἕνα μεσότοιχο, ποὺ χώρισε τὸ *μονόσπιτο* σὲ τρεῖς κάμαρες. Στὴν μπροστινή, τὴ μεγαλύτερη, καὶ σὲ δυὸ μικρότερες πίσω τὶς κρεβατοκάμαρες.

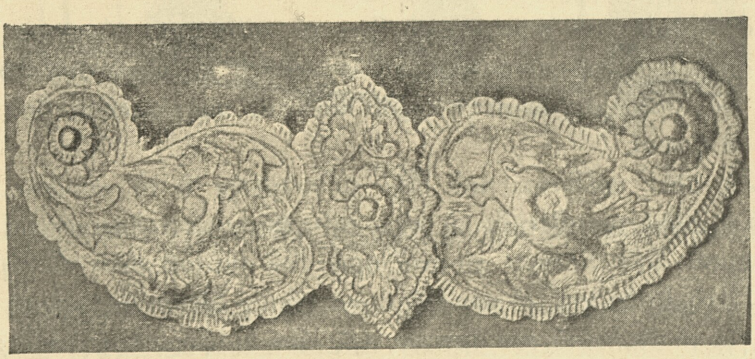

49. ΚΛΕΙΔΩΤΗΡΙ

ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ

«Ὁ θεμελιώδης ρυθμός, ἂς στυλωθῆ εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐθνικότητος καὶ ἂς ὑψώνεται κάθετα».
Σολωμός.

Ἡ λαϊκὴ ψυχὴ ἐκδηλώνεται κατ' ἐξοχὴν στὴ χειροτεχνία, ποὺ δουλεύοντας τὴν πρώτη ὕλη μὲ τὸ χέρι, τὴ μεταμορφώνει σὲ ἀντικείμενα χρήσιμα γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωή, σφραγίζοντάς τα μὲ τὸ μυστικὸ τῆς τέχνης, ἔτσι ποὺ ν' ἀποκτοῦν διακοσμητικὴ σημασία.

Γιὰ νὰ γίνη ἕνα χειροτέχνημα, χρειάζεται ὁ ἐπιδέξιος χειρισμὸς ἐργαλείων καὶ ὑλικοῦ. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ὅμως χρειάζεται ψυχικὴ διάθεσι καὶ καλλιτεχνικὴ διαίσθησι. Ἕνα καλὸ χειροτέχνημα κάνει τέτοιαν ἐντύπωσι στὸν παρατηρητή, ὥστε νὰ αἰσθάνεται κοιτάζοντάς το τὴ χαρὰ καὶ τὴν ἀπόλαυσι ποὺ εἶχεν ὁ τεχνίτης ὅταν τὸ ἔκανε. Τώρα, ἂν τὰ χειροτεχνήματα παρουσιάζουν κάποτε μικρὲς ἀδεξιότητες ἢ λάθη, αὐτὸ δὲν εἶναι μειονέκτημα, ἀπεναντίας, εἶναι ἕνα μέρος ἀπὸ τὸ θέλγητρο ποὺ μᾶς δίνει τὸ χειροτέχνημα.

Ἡ ἑλληνικὴ χειροτεχνία εἶναι συνέχεια τῆς βυζαντινῆς καὶ μὲ ὅλες τὶς ξενικὲς ἐπιδράσεις διατήρησε τὴν παλιὰ παράδοσι, ποὺ μεταδόθηκε πιστὰ σὰν κληρονομιὰ ἀσυνείδητη. Ἡ παράδοση αὐτή, ποὺ δημιούργησε τὴν πνοὴ τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς, ἐπηρεάστηκε καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὶς γεωγραφικὲς καὶ κλιματολογικὲς συνθῆκες τῆς χώρας μας, ἔτσι ποὺ ἡ τέχνη ἀλλάζει σὲ κάθε τόπο καὶ παρουσιάζει ἀνάλογες μὲ τὴ φύσι παραλλαγές.

Φυσικά, τὴ λαϊκὴ χειροτεχνία θὰ τὴ βροῦμε ζωντανὴ καὶ πλουσιώτερη στ' ἀπόμερα μέρη, ποὺ ἔμειναν σχετικῶς ἀνέπαφα ἀπὸ τὸ σύγχρονο πολιτισμό. Ἐκεῖ θὰ βροῦμε πιὸ ἁγνὴ τὴ δημοτική μας παράδοση.

Ἐκεῖ μαθαίνει ἡ κόρη ἀτὸ τὴ μάνα τὸ γνέσιμο, τὸ φάσιμο, τὸ κέντημα. Ἐκεῖ σκαλίζει ὁ τσοπάνης μὲ τὸ σουγιὰ τὴ ρόκα ποὺ θὰ χαρίση στὴν ἀρραβωνιαστικιά του, τὸ ποτήρι ποὺ θὰ πιῆ νερό, ἐκεῖ δουλεύει ὁ χρυσοχὸς τὸ χρυσάφι καὶ τ᾽ ἀσῆμι γιὰ τὰ τάματα τῆς ἐκκλησιᾶς ἢ γιὰ τὰ στολίδια τῆς φορεσιᾶς, ὁ ράφτης κεντᾶ τὶς φορεσιὲς τῶν παλικαριῶν καὶ ὁ ταγιαδόρος δουλεύει πλαστικὰ τὸ ξύλο μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια γιὰ τὸ τέμπλο τῆς ἐκκλησιᾶς. Ἐκεῖ ὁ Ἕλλην μὲ ἀκούραστη προκοπὴ καὶ ἔμφυτη ἐπιδεξιότητα, δυναμωμένη ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ ἔθιμα καὶ τὶς οἰκογενειακὲς συνήθειες, δημιουργεῖ σὲ βάση ἀπὸ πατροπαράδοτα σχήματα καὶ σχέδια, μὲ λεπτότατη τεχνοτροπία καὶ ἁρμονικὰ χρώματα, πρότυπα ὁλόκληρα ἐθνικῆς λαϊκῆς τέχνης.

Μὲ τὴ νεοελληνικὴ χειροτεχνία συγγενεύει ἡ χειροτεχνία ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν, ποὺ ἔχουν τὶς ρίζες τους στὸ βυζαντινὸ πολιτισμὸ ἢ τουλάχιστο, δέχτηκαν ἐπιδράσεις ἀπ᾽ αὐτόν. Φυσικά, αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε κάθε λαὸ ν᾽ ἀναπτύξη ἰδιαίτερα γνωρίσματα στὴ χειροτεχνία του. Εἰδικῶς γιὰ τὰ κεντήματα, μπορεῖ κανεὶς μὲ βεβαιότητα νὰ εἰπῆ, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ εἶναι ἀνώτερα τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴ λεπτότητα, τὸν πλοῦτο τῶν χρωμάτων καὶ τὴν ποικιλία τῆς συνθέσεως.

Ἡ λαϊκή μας τέχνη εἶναι δύο εἰδῶν: ἡ *χωριάτικη* καὶ ἡ *ἀστική*.

Ἡ χωριάτικη λαϊκὴ τέχνη, ποὺ τὴν ἀσκοῦν στὰ χωριὰ οἱ χωρικοὶ γιὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς τους, διατηρεῖ τὴν πατροπαράδοτη τεχνικὴ καὶ διακοσμητική. Ἐκδηλώνεται ἀγνότερη σὲ ὅσα μέρη ὑστεροῦν πολιτικὰ καὶ οἰκονομικά. Ἐκεῖ ἡ τέχνη διατηρήθηκε ἀρχαϊκώτερη, ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ βροῦμε σ᾽ αὐτὴ ὅλη τὴν ἐξέλιξι τῶν ἀνατολίτικων καὶ βυζαντινῶν στοιχείων της. Ὅ,τι ξένο πῆρε ὁ χωρικός, τὸ ἀφωμοίωσε μὲ τὴ δύναμι ποὺ ἔχει μέσα του, ἀποτύπωσε τὴν ἀτομικότητά του καὶ τὸ ἔκαμε δικό του κτῆμα. Οἱ νέοι ἐργάζονται μὲ τὴν ἐπίβλεψι καὶ τὴν ὁδηγία τῶν γεροντότερων, καὶ μαθαίνουν ὅ,τι καὶ αὐτοὶ ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς παλιότερους.

Ἐκεῖνο ποὺ ἰδιαίτερα χαρακτηρίζει τὴ χωριάτικη τέχνη, εἶναι τὸ χαροπὸ τῶν χρωμάτων, ἡ εἰλικρίνεια στὴν ἐκλογὴ τοῦ ὑλικοῦ, ἡ κατάλληλη καὶ λογικὴ χρησιμοποίησί του, ἡ ἀφέλεια καὶ ἡ πρωτοτυπία. Ὁ χωρικὸς ἔχει δικό του πολιτισμό, δική του τέχνη, δική του φορεσιά. Στὴ χωριάτικη τέχνη ἀνήκουν: ἡ κατασκευὴ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ἐνδυμασίας τοῦ χωρικοῦ, τὰ κυριώτερα οἰκιακά του σκεύη, τὰ μάλλινα καὶ μπαμπακερὰ ὑφάσματα καὶ σκεπάσματα, τὰ κεντήματα, τὰ κοσμήματα, ὅπως καὶ κάθε ἀντικείμενο ποὺ χρησιμοποιεῖ στὴν καθημερινή του δουλειὰ (σαμάρια κτλ.).

Μορφὴ τῆς χωριάτικης τέχνης πρωτόγονη καὶ ἁπλοϊκή, εἶναι ἡ ποιμενική. Σ᾽ αὐτὴν ἀνήκουν ὅλα ὅσα κατασκευάζουν οἱ ποιμένες γιὰ ἀτομική τους χρῆσι, μ᾽ ἐντελῶς πρωτόγονα μέσα, σὲ πρωτογενῆ σχέδια. Τ᾽ ἀντικείμενα τῆς ποιμενικῆς λαϊκῆς τέχνης εἶναι ξύλινα πινάκια, ρόκες, γκλίτσες, κουτάλια, σφραγῖδες κτλ.

Ἡ ἀστικὴ τέχνη βγαίνει ἀπὸ τὴ χωριάτικη. Βαστώντας ἀπὸ ἐκείνη ἐξελίσσεται ἀνάλογα μὲ τὶς βιοτικὲς ἀνάγκες καὶ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἔξω κόσμο, καὶ παίρνει μορφὴ ἀνώτερου πολιτισμοῦ. Τὴν καλλιεργοῦν κυρίως

51. ΠΕΤΡΑΧΗΛΙ ΑΠΟ ΤΟ 17. ΑΙΩΝΑ

52. ΠΕΤΡΑΧΗΛΙ ΑΠΟ ΤΟ 17. ΑΙΩΝΑ

βιοτέχνες σ᾽ ἐργαστήρια στὶς πόλεις καὶ κωμοπόλεις, καὶ κατασκευάζουν ἀντικείμενα χρήσιμα στὸν ἀστικὸ βίο.

Χωριάτικη καὶ ἀστικὴ τέχνη εἶναι δύο εἰδῶν: α) *οἰκιακή*: Τὴν ἀσκοῦν

μέσα στὸ σπίτι τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας γιὰ δική τους χρῆσι ἢ γιὰ μεταπώλησι, καὶ β) *ἐργαστηριακή:* Τὴν ἀσκοῦν εἰδικοὶ τεχνῖτες στὰ ἐργαστήρια ἢ ἀναθέτουν τὴν κατασκευὴ σὲ τρίτους ἔξω ἀπ᾽ αὐτά.

Ἡ οἰκιακὴ χειροτεχνία ποικίλλει στὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας κατὰ τὶς τοπικὲς συνθῆκες. Σὲ ὅσα μέρη ὁ ζυγὸς τῆς τούρκικης σκλαβιᾶς βάραινε λιγώτερο καὶ οἱ κάτοικοι εἶχαν κάποια ἐλευθερία καὶ περισσότερη εὐμάρεια, καθὼς στὰ ὀρεινὰ μέρη καὶ στὰ νησιά, βλέπομε ν᾽ ἀκμάζῃ ἀνέκαθεν ἡ οἰκιακὴ τέχνη. Στὰ ὀρεινὰ μάλιστα μέρη γιὰ λόγους κλιματολογικοὺς καὶ ἐδαφικούς, ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία καὶ ἐργασία εἶναι συστηματικώτερα ὠργανωμένες. Οἱ ὀρεινοὶ κάτοικοι ἰδίως τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἔχουν ἀναπτυγμένο τὸ αἴσθημα γιὰ τὶς κοσμητικὲς τέχνες.

Ἡ τέχνη τῶν ἐργαστηρίων ἀναπτύχθηκε κυρίως σὲ ὅσα μέρη ἔτυχε νὰ εἶναι σημαντικὰ ἐμπορικὰ κέντρα, ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν εὔκολα τὴν κατανάλωσι τῶν χειροτεχνημάτων. Ἐκεῖ ἀναδείχτηκαν τὰ χρυσοποίκιλτα καὶ τὰ χρυσόπαστα, ἡ ξυλογλυπτική, ἡ κατεργασία τῶν πολύτιμων μετάλλων, τὰ σταμπάτα κτλ. Ἀπὸ ἐκεῖ βγῆκαν οἱ πιὸ φημισμένοι χροσοκεντητάδες, χρυσοχοί, ξυλογλύπτες, ποὺ ἔστελναν τὰ ἔργα τους σὲ ὅλη τὴ Βαλκανική, καθὼς καὶ οἱ λαϊκοὶ ἀρχιτέκτονες, *οἱ πρωτομαστόροι,* ποὺ ἔπαιρναν ἀποκοπὴ ὅλον τὸν ξυλόγλυπτο καὶ ζωγραφικὸ διάκοσμο τοῦ σπιτιοῦ.

Τὸ σημαντικώτερο κέντρο ἐργαστηριακῆς χειροτεχνίας ἦταν τὰ Γιάννενα, ποὺ συγκέντρωναν ὅλες τὶς τέχνες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Δευτερεύοντα κέντρα ἦταν ὅσο ξέρομε πολλά. Πολὺ καλοὶ χρυσοχοὶ ἦταν οἱ Καλαρρυτινοί, ποὺ σκορπίσθηκαν ὕστερα ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Αἷμο, καὶ τόσο εὐδοκίμησαν, ὥστε ὅλα σχεδὸν τὰ χρυσοχοϊκὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ κοσμικὰ ἔργα, νὰ ἔχουν βγῆ ἀπὸ τὰ χέρια τους. Ἀξίζει μάλιστα νὰ θυμηθοῦμε ὅτι ἀπ᾽ ὅλους τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς οἱ Ἕλληνες ἦταν οἱ καλύτεροι χρυσοχοί. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιφέρεια Πίνδου καὶ Μακεδονίας καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας, στὴν Κύπρο ἀκόμη, ἄκμαζεν ἡ χρυσοχοϊκὴ σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε νὰ στέλνωνται τὰ προϊόντα της σὲ ὅλην τὴ Βαλκανική. Κατασκευάζονταν μάλιστα διάφορα χρυσοχοϊκὰ εἴδη σύμφωνα μὲ ὡρισμένους τύπους ποὺ συνηθίζονταν στὰ μέρη τῆς ἀποστολῆς. Κέντρα χειροτεχνίας ἦταν ἀκόμη: ὁ Τύρναβος καὶ ἡ Λάρισα, ὅπου ἤκμαζαν ἡ ὑφαντουργία, τὰ σταμπάτα καὶ τὰ περίφημα τζοβαϊρικὰ σμαλτάτα· τ᾽ Ἀμπελάκια, μὲ τὰ περίφημα βαφεῖα τῶν μπαμπακερῶν νημάτων καὶ τὴ γνωστὴ ὀργάνωσι γιὰ τὴν ἀποστολή τους στὴ Βιέννη καὶ σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς πόλεις· ἡ Τσαρίτσαινα στὴ Θεσσαλία καὶ ἡ Νιγρίτα στὴ Μακεδονία μὲ τοὺς περίφημους ἁλατζάδες· ἡ Καστοριὰ μὲ τὴν κατεργασία τῶν γουναρικῶν· ἡ ἑλληνικώτατη Μοσχόπολι, μεγάλο κέντρο ἑλληνικῆς χειροτεχνίας.

Στὴ Πελοπόνησο ἔχομε τὴ Στεμνίτσα, ποὺ οἱ κάτοικοί της ἔγιναν ξακουστοὶ γιὰ τὴν κατεργασία τοῦ μετάλλου καὶ διατηροῦσαν χυτήρια γιὰ καμπάνες, μανουάλια καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ καὶ οἰκιακὰ σκεύη. Ἡ

τέχνη αὐτὴ ἔσβησε σήμερα στὴ Στεμνίτσα, οἱ Στεμνιτσιῶτες ὅμως ἐξακολουθοῦν, σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας ὅπου κατοικοῦν, νὰ ἐπιδίνω ται κατὰ προτίμησι στὰ πατροπαράδοτα αὐτὰ ἐπαγγέλματα. Στὰ νησιὰ βρίσκομε ἐργαστήρια, ὑφαντουργίας, κεντητικῆς καὶ σταμπάτων στὴν Κύπρο καὶ στὴ Χίο. * Ἰδιαιτέρως ἡ Κύπρος, φημιζόταν γιὰ τὴν ἐξαγωγὴ χρυσῶν

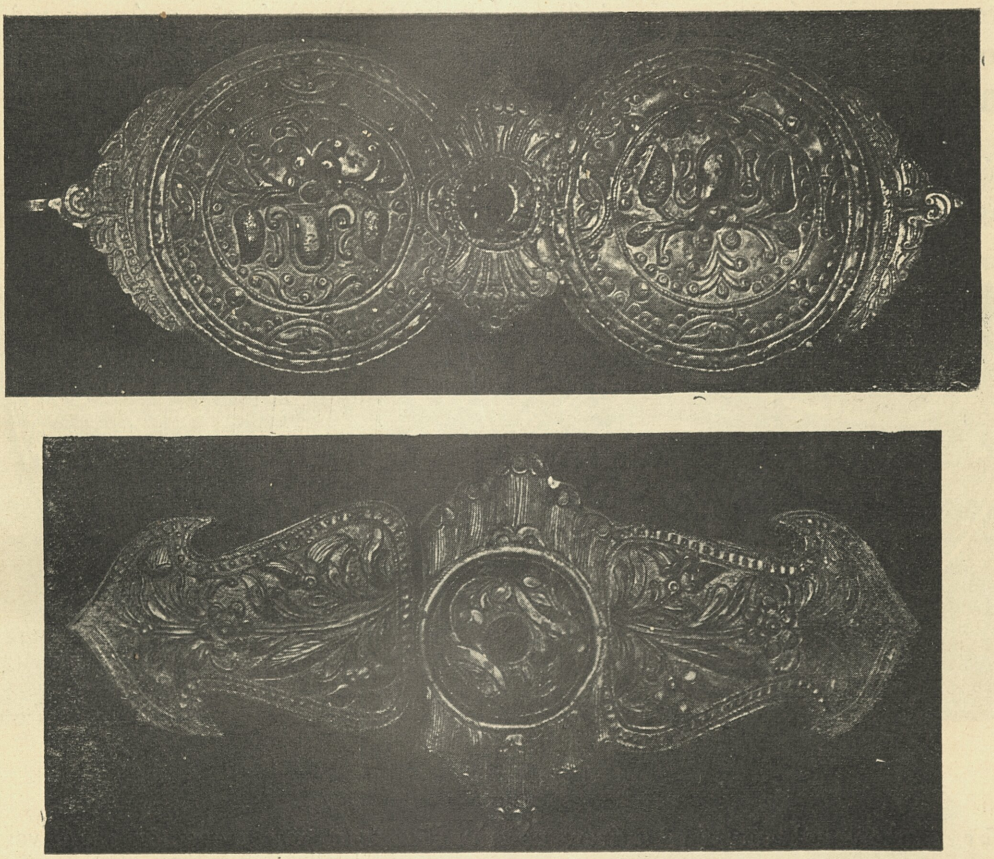

53. ΚΛΕΙΔΩΤΗΡΙΑ

νημάτων (aurum filatum Cyprense). Στὴν Πόλη καὶ στὴ Θεσσαλονίκη ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες βιοτεχνίες ἄκμασαν καὶ ἐργαστήρια γιὰ ἐκκλησιαστικὰ εἴδη καὶ ἄμφια μὲ βυζαντινὴ παράδοσι καὶ τεχνοτροπία. **

Ἡ χειροτεχνία εὐδοκιμοῦσε καὶ σὲ πολλὰ μοναστήρια, ὅπου κατασκευάζονταν κυρίως διάφορα εἴδη ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως. Μὰ καὶ σὲ

---

* Πρλ. Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο (1916) τόμ. 2. τεῦχ. 1 - 3. σελ. 40.

** Ἀρχαῖο ὑπόδειγμα τῆς τέχνης αὐτῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὁ περίφημος ἐπιτάφιος τῆς Θεσσαλονίκης, ἀπὸ τὸ 14. αἰῶνα, ποὺ βρίσκεται στὸ Βυζαντινὸ μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν. Πολλὰ ἀπὸ τ' ἄμφια ποὺ διατηρήθηκαν ὡς σήμερα στὰ μουσεῖα καὶ μοναστήρια βγῆκαν ἀπὸ ἐργαστήρια τῆς Μολδαβίας καὶ Βιέννης, ὅπου κατασκευάζονταν κυρίως γιὰ τὴν ἀνατολὴ μὲ χρυσόπαστα κεντήματα, γινωμένα ἀπὸ χρυσὰ ἢ ἀργυρὰ νήματα.

πολλὰ φράγκικα μοναστήρια τῶν ἑλληνικῶν νησιῶν, καταγίνονταν στὴ χειροτεχνία κι ἔκαναν νταντέλες γιὰ τ᾽ ἄμφια καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὑφάσματα τῶν καθολικῶν. Ἔτσι ἐξηγοῦμε πῶς διαδόθηκε ἡ νταντέλα στὰ νησιά, ποὺ τόσο στὴν τεχνοτροπία ὅσο καὶ στὰ διακοσμητικὰ θέματα εἶναι πιστὸ ἀντίγραφο τῆς νταντέλας τῆς δύσεως.

Κατὰ τὸν 18. αἰῶνα προστέθηκε στὰ εἴδη τῆς θρησκευτικῆς χρήσεως καὶ τὸ κέντημα ὡς ἐπίθεμα (application) μὲ ὡραῖα χρώματα καὶ μαργαριτάρια. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀρχίζουν ν᾽ ἀκμάζουν τὰ *χρυσοποίκιλτα*, δηλαδὴ τὰ κεντήματα ἐκεῖνα ποὺ γίνονται ἀπὸ χρυσὸ ἢ ἀργυρὸ κορδόνι ἢ ἀπὸ γαϊτάνι, ραμμένο σὲ ὕφασμα μάλλινο ἢ μεταξωτό. Τὰ κεντήματα αὐτὰ στόλιζαν κυρίως τὰ ροῦχα καὶ ἀργότερα διάφορα ὑφάσματα ποὺ χρησίμευαν γιὰ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ τεχνικὴ αὐτὴ

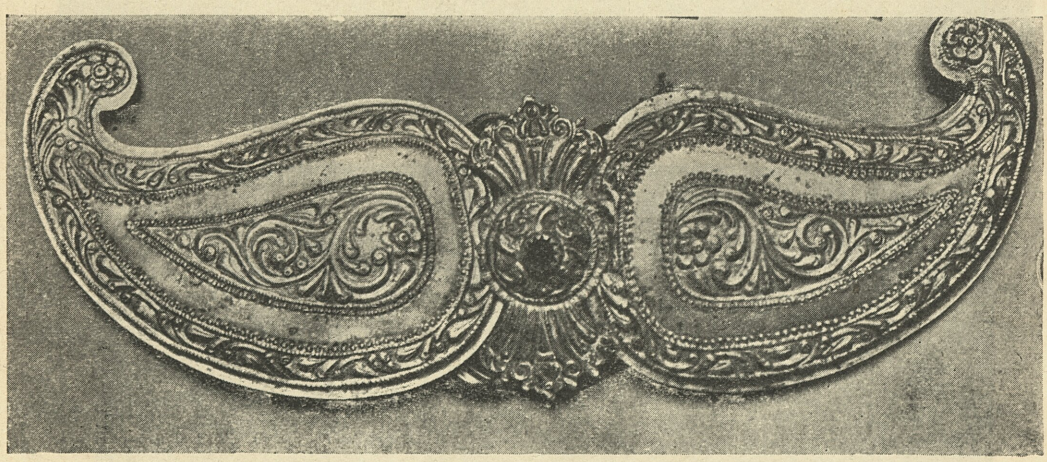

54· ΚΛΕΙΔΩΤΗΡΙ

τῶν στολῶν καὶ τῶν ὑφασμάτων μὲ τὴν ἐξαφάνισι τῆς φορεσιᾶς πηγαίνει νὰ σβήση.* Ὅπως εἶπα πρίν, τὰ Γιάννενα ἦταν τὸ κυριώτερο κέντρο χειροτεχνίας οἰκιακῆς ὅσο καὶ ἐργαστηριακῆς, ποὺ ἔφτασε στὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ στὴ μεγαλύτερη ἀκμή. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ἔφερε στὸ φῶς διάφορες ἐκδηλώσεις τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, σ᾽ ἕνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα τμήματα τῆς Ἑλλάδας. Τὰ Γιάννενα, πρωτεύουσα τοῦ Ἀλῆ, ἐπειδὴ γειτόνευαν μὲ τὰ Ἑπτάνησα, ποὺ ἐπικοινωνοῦσαν μὲ τὴν Εὐρώπη, ἀνάπτυξαν τὸ ἐμπόριο σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ κοντὰ σ᾽ αὐτὸ καὶ τὴ χειροτεχνία. Ἔτσι ἔγιναν τότε τὰ Γιάννενα σπουδαῖο κέντρο γραμμάτων καὶ τεχνῶν. Ἀκτινοβολοῦσε τότε ὁ πολιτισμός τους σὲ ὅλον τὸν ἑλληνικὸ κόσμο. Ὁ πλοῦτος τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλῆ βοηθεῖ σημαντικὰ ν᾽ ἀναπτυχθοῦν ὅλες οἱ τέχνες, καὶ στὰ Γιάννενα

* Ἡ τέχνη αὐτὴ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τ᾽ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ χρόνια γιὰ τ᾽ ἀνατολικὰ μέρη τῆς Μεσογείου. Στὰ βυζαντινὰ χρόνια οἱ τεχνῖτες αὐτοὶ λέγονταν χρυσοράπται, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πτωχοπρόδρομος.

συγκεντρώνονται οἱ πιὸ περίφημοι τεχνῖτες τῆς ἐποχῆς, χρυσοχοί, ξυλογλύπτες, ζωγράφοι, χρυσοποικιλτὲς κτλ. Τὰ κεντήματα καὶ οἱ φορεσιὲς εἶχαν γίνει τόσο περιζήτητα, ὥστε ὁ Ἀλῆπασὰς γιὰ νὰ ἐξυπηρετῆ τὶς ἀνάγκες τοῦ παλατιοῦ του ἵδρυσε μέσα σ᾽ αὐτὰ ἰδιαίτερα ἐργαστήρια, ὅπου δούλευαν οἱ γνωστότεροι Ἕλληνες τεχνῖτες τῆς ἐποχῆς μὲ τοὺς βοηθούς των. Αὐτὸ μᾶς πείθει ὅτι στὴν Ἤπειρο, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἤκμαζε ἤδη ἡ χειροτεχνία, τόσο ἡ οἰκιακὴ ὅσο καὶ ἡ ἐργαστηριακή. Ἔτσι ἦταν δυνατὸ νὰ συγκεντρώση ὁ Ἀλὶς τοὺς τεχνῖτες ποὺ χρειάστηκε.

Ἐργαστήρια τόσης σημασίας δὲν ὑπῆρχαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας, καθὼς δὲν εἶχε κανένα ἄλλο κέντρο πολιτικὸ καὶ ἐμπορικὸ τόσο σπουδαῖο. Ὡστόσο βρίσκομε μερικὰ εἴδη χειροτεχνίας καὶ ἰδίως τὸ κέντημα, μὲ τὴ μορφὴ οἰκιακῆς τέχνης, λίγο ἢ πολὺ σχεδὸν παντοῦ.

Μὲ τὴν ἔκρηξι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἡ τέχνη ἔπαθε φυσικὰ κλονισμό. Μετὰ τὴν ἵδρυσι τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἀρχίζει στὴν κυρίως Ἑλλάδα κάποια κίνησι. Σ᾽ αὐτὸ συντελεῖ πολὺ ἡ αὐλὴ τοῦ Ὄθωνα καὶ τῆς Ἀμαλίας, ποὺ ἔδωσαν μεγάλη σημασία στὴν ἐθνικὴ φορεσιά. Γνωρίζομε ἀκόμη τ᾽ ὄνομα ἑνὸς ξακουστοῦ κεντητῆ, τοῦ Σταύρου Κρεμμύδα, ποὺ κέντησε, καθὼς λένε, τὴν καλύτερη στολὴ τοῦ Ὄθωνα. Γιὰ κακὴ τύχη ἡ κίνησι αὐτὴ ἀνακόπηκε μὲ τὸν ψευτοκλασικισμὸ ποὺ ἀρχίζει νὰ κυριαρχῆ καὶ μὲ τὴν εὐρωπαικὴ μόδα ποὺ ἁπλώνεται παντοῦ. Ἔτσι σιγὰ σιγὰ ἐξαφανίζονται τὰ ἐργαστήρια καὶ παρακμάζει ἡ λαϊκὴ τέχνη.

Στὰ ὑπόδουλα τότε ἀκόμη μέρη ὁ ἐξευρωπαϊσμὸς προχωρεῖ ἀργὰ καὶ σιγανώτερα, καὶ ἡ τέχνη ἐξακολούθησε τὸν παλιό της δρόμο. Ἔτσι βλέπομε στὰ Γιάννενα τὸ γνωστὸ καὶ περίφημο ἐργαστήριο τοῦ Κώστα Μπίτσιου νὰ ἐργάζεται ἀκόμη ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια, καὶ νὰ κατασκευάζη χρυσοποίκιλτες φορεσιές, χίλιες περίπου τὸ χρόνο, ποὺ ἔστελνε σὲ ὅλη τὴ Βαλκανικὴ ὡς τὴ Βοσνία. Τὸ ἴδιο γίνεται στὰ νησιά, ὅπου καλλιεργοῦν καὶ ἐπεξεργάζονται τὸ μετάξι, τὸ μπαμπάκι, τὸ λινάρι καὶ τὰ φυτικὰ χρώματα.

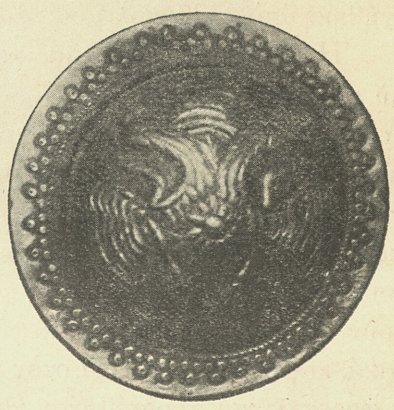

55 ΚΛΕΙΔΩΤΗΡΙ

Ἡ Σκῦρος εἶναι ἀπὸ τὰ νησιὰ ποὺ διατήρησαν περισσότερο τὶς παλιὲς συνήθειες, τόσο στὶς στολὲς τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ὅσο καὶ στὰ ὑφάσματα καὶ κεντήματα γιὰ τὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ καὶ στὰ διάφορα οἰκιακὰ σκεύη. Ἑπόμενο λοιπὸν ἦταν νὰ διατηρηθοῦν καὶ οἱ διάφορες τέχνες ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν τὴν κατασκευή τους, ὅπως ἡ ὑφαντουργία, ἡ κεντητική, ἡ ξυλογλυπτικὴ καὶ ἡ ἀγγειοπλαστική.

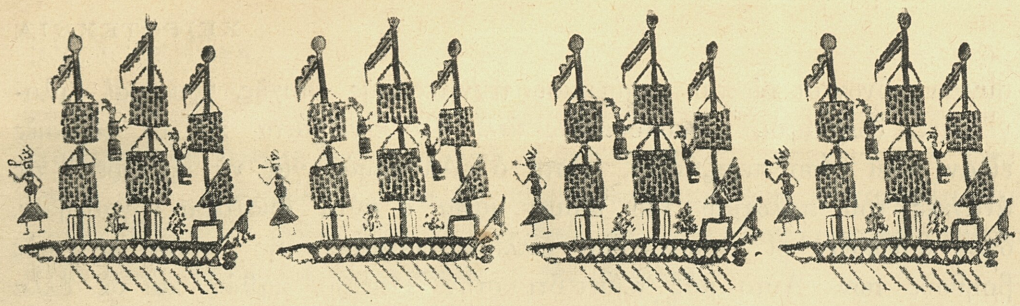

56

«*Καὶ τώρα ἂς σᾶς ρωτήσω ἐσᾶς, ἀρχοντόπουλα τῆς ρωμιοσύνης, πῶς δὲν κάνετε κάθε χρόνο κι ἀπόνα ταξίδι στὰ νησιά μας, νὰ τὰ δῆτε ὅλ' αὐτὰ καὶ νὰ τἀγαπᾶτε, σὰ* **δικά σας** *ποὺ εἶναι, καὶ δὲν τὸ βλέπετε πὼς τὰ μεγαλήτερα ἔθνη σ' αὐτὴν τὴν Εὐρώπη σας εἶνε ἐκεῖνα ποὺ θαμάζουνε τὰ δικά τους, αὐτὰ τὰ χωριάτικα ποὺ τὰ θαρρεῖτε ἀσήμαντα*».

'***Αργύρης 'Εφταλίωτης***, *Νησιώτικες ἱστορίες.*

ΦΟΡΕΣΙΕΣ

Οἱ φορεσιὲς, ἂν καὶ τὴν πρώτη στιγμὴ φαίνεται πὼς δὲν ἔχουν καμιὰ σχέσι μὲ ἀρχαιότερες ἐποχές, βυζαντινὲς καὶ ἀκόμη ρωμαϊκές, ὡστόσο, ἅμα τὶς ἐξετάσωμε ἀναλυτικώτερα, μᾶς δείχνουν πὼς ἔχουν μέσα τους ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὶς ἐποχὲς ἐκεῖνες. Τὰ κοινὰ στοιχεῖα ποὺ παρουσιάζουν οἱ γυναίκειες φορεσιὲς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία καὶ ἀπὸ τὸ ἀνακάτωμα ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὶς ἐπιδρομές.

Ἡ γυναίκεια φορεσιά, καθαρὰ οἰκιακὴ τέχνη τῶν γυναικῶν, βάσταξε πολὺ σταθερώτερα τὸ πατροπαράδοτο σχῆμα καὶ στόλισμα ἀπὸ τὴν ἀντρίκεια φορεσιά, ποὺ φτιαγμένη συνήθως ἀπὸ εἰδικοὺς τεχνῖτες ἀλλάζει εὐκολώτερα, ξεφεύγοντας ἔτσι ἀπὸ τὸν παραδομένο τύπο. Ἔπειτα ἡ γυναῖκα, μὲ τὸ νὰ ταξιδεύῃ λιγώτερο, διατηρεῖ μὲ περισσότερη συντηρητικότητα τὴν τοπικὴ στολή, ἐνῶ οἱ ἄνδρες, ποὺ ταξιδεύουν καὶ ἔρχονται σ' ἐπικοινωνία μὲ ξένους, ἀλλάζουν εὐκολώτερα τὴ φορεσιά τους.* Ὅλα τὰ κομμάτια ποὺ ἀποτελοῦν τὴ φορεσιά, ἀπὸ τὸν κεφαλόδεσμο ὡς τὸ ὑπόδημα τὰ κατασκεύαζαν ἀρχικά, καθὼς καὶ τὰ ὑλικά, στὸν τόπο. Μὲ τὸν καιρὸ ἄλλαξαν μερικὰ κομμάτια τῆς φορεσιᾶς καὶ προστέθηκαν καὶ νέα τσεμπέρια, ζῶνες, σειρίτια κ. ἄ., προερχόμενα ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια διαφόρων μερῶν καὶ τ' ἀντίστοιχα ἐμπορικὰ κέντρα.

Τὰ ὑφάσματα ξένης προελεύσεως, στόφες, χοντρὰ μεταξωτά, ἀτλάζια, ποὺ συνηθίζονται στὶς νησιώτικες φορεσιές, ἔρχονται ἀπὸ τὶς ζωηρὲς συναλ-

* Στὴ διαμόρφωσι τῆς φορεσιᾶς τῶν ἀνδρῶν στὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς ἔχουν συντελέσει πολὺ καὶ οἱ διάφορες περιοριστικὲς διατάξεις τῶν κατὰ καιροὺς σουλτάνων.

λαγὲς μὲ τὴ Βενετία καὶ ἄλλα ἐμπορικὰ κέντρα, σὲ Ἀνατολὴ καὶ δύση, καὶ εἶχαν μεγάλη διάδοσι στὰ νησιά, μὲ τὴν εὐμάρεια ποὺ φανερώνονταν, ὅπως εἴδαμε, σὲ ὅλη τὴ ζωή τους. Οἱ νησιώτισες ἔχοιν πολὺ πλουσιώτερες φορεσιὲς ἀπὸ τὶς ἄλλες Ἑλληνίδες, μὲ ὑφάσματα συνήθως μεταξωτὰ ἢ λινομέταξα. Τὰ ὀρεινὰ μέρη, ἂν καὶ εὔπορα καὶ αὐτά, προτιμοῦν τὰ μάλλινα ἀπὸ τὰ μεταξωτά, καὶ γιατὶ εἶναι ζεστότερα καὶ γιατὶ ἀφθονεῖ ἐκεῖ τὸ μαλλί.

57. Η ΚΑΛΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Οἱ φορεσιὲς τῆς Ἑλλάδας εἶναι πολλὲς καὶ ποικίλες.* Κάθε τόπος ἔχει τὴ φορεσιά του. Ἀλλιῶς ντύνεται ὁ χωρικὸς στὰ βουνά, ἀλλιῶς στοὺς κάμπους καὶ ἀλλιῶς στὰ νησιά. Μὰ καὶ ὁ βουνίσιος τῆς Θεσσαλίας ἔχει ξεχωριστὴ φορεσιὰ ἀπὸ τὸν βουνίσιο τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς νησιῶτες ὁ Σκυριανὸς ἔχει ξεχωριστὴ φορεσιὰ ἀπὸ τὸ γεί-

* Γιὰ τὶς φορεσιὲς καὶ τὸ στολισμὸ τῆς Ἀθηνιώτισσας νύφης βλ. Δ. Γ. Καμπούρογλου «Ἀθηναϊκὸς γάμος» στὴν Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν τ. Α'. σελ. 203-4 καὶ τ. Γ'. σελ. 14-18 καὶ 37-41.

τονά του Σκοπελίτη καὶ Σκιαθίτη. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνη ἐδῶ περισσότερος λόγος γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς φορεσιὲς καὶ τὶς διαφορές τους, θὰ ἦταν ὅμως καλὸ νὰ τονιστοῦν μερικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς νησιώτικης φορεσιᾶς, ποὺ σ᾽ αὐτὴν ἀνήκει καὶ ἡ σκυριανή.

Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς νησιώτικης φορεσιᾶς, εἶναι τὸ φουστάνι

58. Η ΚΑΛΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

μὲ τὸν μποῦστο, τὸ *πανωκόρμι*, ποὺ μπαίνει πάνω ἀπὸ τὸ ποκάμισο. Τὸ φουστάνι αὐτό, ποὺ σὲ ἄλλα νησιὰ τὸ φοροῦν πλισαρισμένο *, μὲ φαρδύτερες ἢ στενώτερες πιέτες, καὶ σὲ ἄλλα σουρωτό, εἶναι πάντα ἀπὸ μεταξωτὴ στόφα ἢ βελούδινο πολύτιμο ὕφασμα. Τὸ πανωκόρμι τοῦ φουστανιοῦ, ἀπὸ

* Βενετσιάνικη ἴσως ἐπίδρασι, ποὺ διαρμορφώθηκε στὸν τόπο μας.

τὰ κυριώτερα μέρη τῆς γυναίκειας φορεσιᾶς, τὸ βρίσκομε στὴν ἀρχαιότητα, σὲ παλαιότατα χρόνια ἀπαθανατισμένο στὰ εὑρήματα τῆς Κνωσσοῦ. Ἴσως νὰ ἦταν γνωστὸ καὶ στὴν κλασικὴ ἐποχή, μὰ τίποτε δὲ μᾶς τὸ βεβαιώνει, ἀφοῦ δὲν ἔτυχε νὰ βροῦμε ὡς σήμερα τὰ στοιχεῖα ἑνὸς τέτοιου παραδείγματος.

Στὰ νησιὰ γίνονται τὰ ποκάμισα πάντοτε ἀπὸ λινὸ ἢ μεταξωτό, ἀντίθετα ἀπὸ τ' ἄλλα μέρη τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, ὅπου ἂν ἐξαιρέσωμε τὸ Τρίκερι καὶ τὴν Ἤπειρο, κατασκευάζονται ἀπὸ χοντρὸ μπαμπακερὸ ὕφασμα

Ἡ ζώνη εἶναι ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς φορεσιᾶς, ἄλλοτε στενόμακρο ἢ τετράγωνο ὕφασμα, ποὺ δένεται κατάλληλα στὴ μέση, ὥστε νὰ κρέμωνται ἀπὸ τὰ πλάγια οἱ δυὸ ἄκρες, ἄλλοτε πάλι μία ταινία μὲ πόρπες. Τὰ καλύμματα τοῦ κεφαλιοῦ εἶναι ποικιλώτατα καὶ ἰδιαίτερα ἐπιμελημένα. Τὸ κόσμημα τῶν περισσότερων ἔχει τέτοια διάταξι, ὥστε νὰ φαίνεται, ὅταν τοποθετῆται στὸ κεφάλι. Κατὰ τὴν ἡλικία φοροῦν οἱ γυναῖκες τὰ διάφορα καλύμματα, πρᾶγμα ποὺ συμβαίνει καὶ στ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας.

Τὰ ὑποδήματα εἶναι ἕνα εἶδος παντόφλες, ποὺ σκεπάζουν τὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ ποδιοῦ ἀφήνοντας τὴ φτέρνα ἐλεύθερη *

Οἱ σκυριανὲς ἐνδυμασίες ἔχουν ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς νησιώτικης φορεσιᾶς μὲ δικό τους ξεχωριστὸ τύπο. Οἱ ἄνδρες φοροῦν τὴν *τσοπάνικη* φορεσιά, οἱ γυναῖκες ἔχουν δύο φορεσιές, τὴν *καλὴ* ἢ *χρυσὴ* καὶ τὴν *καθημερινή*, καὶ τὰ βρέφη ἔχουν τὴ δική τους.

* Ἀναφέρω ἀκόμη τὴ φορεσιὰ τῆς Ροδίτισσας, γιὰ τὴν ὁποία βρίσκομε ἀρκετὰ σχετικὰ στὴ πολύστιχη ριμάδα τοῦ Ε. Γεωργιλλᾶ, *Τὸ θανατικὸ τῆς Ρόδου*, (1500 μ. Χρ. περίπου) δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν W. Wagner Carmina graeca σελ. 32—52 καὶ ἀπὸ τὸν E. legrand, Bibliotéque grecque vulgaire, σελ. 203—209 τόμος Α'. Καὶ στὸ ἔργο τῆς περίφημης Δώρας d'Istria, γιὰ τὶς *γυναῖκες τῆς ἀνατολῆς*, ὑπάρχουν σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὶς γυναικεῖες φορεσιὲς μερικῶν ἑλληνικῶν τόπων.

Η ΚΑΛΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Μ' ὅσες βελόνες καὶ κλωστὲς κεντιέται ἕνα φουστάν
ἕνα καντάρι σίδερο τόσες βελόνες βγάνει.

Σκυριανὸ δίστιχο

ΤΗΝ *καλὴ φορεσιὰ* (57,58), ποὺ τὴ λένε καὶ *χρυσή*, γιατὶ εἶναι ὑπερβολικὰ πολυτελής, τὴ φοροῦν στοὺς γάμους καὶ στὶς γιορτές. Τὴν ἀποτελοῦν τὸ *κολοβόλι*, δύο *ποκάμισα*, ὁ *μεντενές*, ὁ *καμπουχάς*, ἡ *γούνα*, ἡ *ζώνη* μὲ τὰ *κλειδωτήρια*, ὁ *φτάς*, ἡ *μπόλια*, καθὼς καὶ τὰ διάφορα ὑποδήματα, *καλίγια*, *κουντοῦρες*, *μέστια* καὶ *τερλίκια*.

Ὅσες γυναῖκες ντύνονται μὲ τὰ χρυσὰ τὶς λένε *νυφάδες* ἢ *ἀλλαμένες*: * *Γιαμάνα ἀλλαμένες πούτανε σ' αὐτὸ τὸ γάμο*!

Στὴ *χρυσὴ φορεσιὰ* φοροῦν πρῶτα τὸ *κολοβόλι*, μισοφόρι. Εἶναι ἀπὸ ἀμερικάνικο, μ' ἕξι ἢ ἑπτὰ φύλλα. Σπάνια φοροῦν δυὸ μισοφόρια, ὅπως στὰ γειτονικὰ μέρη, Κύμη, Σκόπελο, Σκιάθο, Τρίκερι τῆς Θεσσαλίας κ. ἄ. ποὺ φοροῦν τρία ὡς τέσσερα προτοῦ βάλουν τὸ ποκάμισο. Ἐκεῖ τὸ λένε πάλι κολοβόλι καὶ ἔχει φάρδος 36 πῆχες.

Κατόπι φοροῦν τὸ πρῶτο ποκάμισο μὲ τ' ἁπλούστερα κεντίδια, ποὺ φτάνει πολλὲς φορὲς ὡς τὴ μέση. Τὸ ποκάμισο αὐτὸ τὸ λένε *πελιχρό*, ὅπως καὶ κάθε ὕφασμα ποὺ δὲν ἔχει πολὺ κέντημα.

Ἐπάνω ἀπ' αὐτὸ φοροῦν τὸ *μεντενέ* **, εἶδος πόλκας ἐφαρμοστῆς, ποὺ μοιάζει μὲ στηθόδεσμο, ἀλλὰ ἔχει μακριὰ μανίκια καὶ εἶναι φτιαγμένος ἀπὸ

* Τὸ *γιαμάνα* (γιά μάνα). Τὸ *ἀλλαμένες* (ἴσως: *ἀλλαγμένες*), τὸ λένε καὶ στὴν Κάλυμνο, στὴ Σύμη: *γουρνελάτες*.

** Στὴν Κάλυμνο τὸ *κοντογέλεκο* λέγεται *καβάτσια*, ἴσως ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ *καβάδιον*.

μεταξωτὸ ὕφασμα, ἢ ἀπὸ τὴν ἴδια στόφα ὅπως καὶ ὁ καπχάς, ὁ *μεντενὲς τῆς σκόλης*.

Κατόπιν φοροῦν τὸ ἐξωτερικὸ ποκάμισο, ποὺ τοῦ δίνουν ξεχωριστὴ προσοχὴ καὶ σημασία. Τὸ ποκάμισο μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ βάσι τῆς φορεσιᾶς. Τὸ βρίσκομε μὲ δυὸ μορφές, σ' ὅλες σχεδὸν τὶς φορεσιὲς τῆς Ἑλλάδας, ὡς ἐξωτερικὸ ἔνδυμα καὶ ὡς ἐσώρουχο.* Στὴν *καλὴ φορεσιὰ* τὸ ποκάμισο μᾶς παρουσιάζεται μὲ τὶς δυό του μορφὲς καὶ τὸ ἐξωτερικὸ ποκάμισο σκεπάζεται ἀρκετὰ ἀπὸ τὸν *καπχά*. Στὴν καθημερινὴ ὅμως ὑπάρχει ἕνα ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ γιὰ ἐσώρουχο.

60. ΤΟ ΚΑΛΟ ΠΟΚΑΜΙΣΟ ΜΕ ΤΑ ΧΡΥΣΑ

Τὸ *καλὸ ποκάμισο μὲ τὰ χρυσὰ* εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ δυὸ διαφορετικὰ ὑφάσματα (60). Τὸ ἐπάνω μέρος ὡς τὴ μέση, ποὺ γίνεται ἀπὸ λεπτὸ μεταξωτὸ ὕφασμα, ἔχει συνήθως σκοῦρο χρῶμα *κρεμίζι*, *ὀρτζέλι*, πράσινο κτλ. Τὸ κάτω μέρος, ἡ *σκούτα*, εἶναι πάντα ἄσπρο καὶ γίνεται ἀπὸ χοντρότερο ὕφασμα, φασμένο μὲ κουκλόνημα καὶ μπαμπάκι ἢ λινάρι. Τὸν παλιὸ καιρὸ ὑπῆρχαν ποκάμισα καμωμένα ὁλόκληρα ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕφασμα. Στὰ φαρδιά τους μανίκια ἔβαζαν οἱ Σκυριανὲς ὅλην τὴν καλαισθησία τῆς πολύχρωμης κεντητικῆς των τέχνης. Τὰ ποκάμισα κεντιοῦνται στὰ μέρη ποὺ φαίνονται (60), στοὺς *γύρους τῆς σκούτας*, στὰ μανίκια καὶ *στὶς τραχηλιὲς* ** μὲ τὸ χρυσὸ λεπτὸ κεντηματάκι.

* Συνηθίζεται σὲ ὅλη τὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο. Ἡ καταγωγή του κατὰ τὸν Arthur Haberlandt, τοῦ ὁποίου τὴ γνώμη συμμερίζεται καὶ ὁ N. Iorga μπορεῖ νὰ ἀναχθῆ καὶ στὴ «δαλματικὴ», γνωστὴ ἀκόμη καὶ σήμερα ὡς ἐκκλησιαστικὸ ἔνδυμα μὲ τὴν ἴδια ὀνομασία. Ὁ στολισμός του ἔχει πολὺ ἀρχαία παράδοσι, ἀνάγεται στοὺς Φρύγες, θρακικὴ φυλὴ ποὺ διακρίνονταν στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὴν κεντητική τους τέχνη. Ἡ ὀνομασία φρυγικὴ βελονιά, δηλαδὴ σταυροβελονιά, δὲν εἶναι ἄγνωστη στὶς χῶρες τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης (πρβ. Arthur Haberlandt Volkskunst Der Balkanländer).

** Σὲ ἄλλες νησιώτικες φορεσιὲς ἡ τραχηλιὰ εἶναι ἕνα κεντητὸ ἢ χρυσοκέντητο ὕφασμα. Στὴ Νίσυρο τὸ χρυσοκεντημένο αὐτὸ τετράγωνο ὕφασμα λέγεται *σφίωμα* καὶ εἶνε γεμάτο μὲ φλουριά. Στὴ Σκοπελο, τὴ χρυσοκέντητη τραχηλιὰ τὴ λένε *κολαΐνα*.

Στὰ λεπτὰ μεταξωτὰ μανίκια τοῦ *καλοῦ μὲ τὰ χρυσά*, καθεμιὰ φιλοδοξεῖ καὶ καμαρώνει νὰ ἔχη τὸ πιὸ καλὸ καὶ βαρύτιμο χρυσὸ κλαδὶ καὶ τὴν πιὸ καλοκεντημένη σκούτα. Στὸ πιὸ πλούσιο ποκάμισο, τὸ *κανταράτο*, τὰ χρυσὰ κλαδιά, οἱ *λαλέδες*, ὅπως καὶ ἡ χρυσὴ νταντέλα ποὺ χωρίζει σὲ δυὸ τὸ μανίκι, περιτριγυρίζοντας τὸ γῦρο του, *ἁρματωσιά*, «τὸ *ποκάμισο μὲ τὶς ἁρματωσιές*», εἶναι κεντημένα καὶ πλεγμένα ὅλα ἀπὸ γνήσιο μάλαμα μὲ τέτοια τέχνη, ποὺ νὰ μὴν ξεχωρίζῃ ἡ καλὴ ἀπὸ τὴν ἀνάποδη, εἶναι δηλαλὴ *διπρόσωπο* *. Τὸ ὕφασμα ὅμως, πολὺ λεπτὸ γιὰ τὸ βαρὺ χρυσὸ κέντημα, λιώνει εὔκολα στὰ περιγράμματα καὶ τότε ράβεται τὸ κέντημα πάλι σὲ καινούριο ὕφασμα. Ἄλλα πάλι, τὰ δευτερότερα, εἶναι κεντημένα στὰ μανίκια καὶ στὶς τραχηλιὲς μὲ κλωστὴ καὶ χρυσάφι, τὸ *χρυσόνημα*. Στὰ μανίκια, κάτω ἀπὸ τὴ μασχάλη, ράβουν ἕνα κομμάτι ἀπὸ ρομβοειδὲς κόκκινο ὕφασμα, *πουχασί*, ποὺ τὸ λένε *ριζάρι*.

Ἡ *σκούτα* ἔχει ὅλον τὸ γῦρο κεντημένο μὲ πολύχρωμα μετάξια καὶ κόβεται σὲ τέσσερα μέρη (60) μὲ κάθετες σφηνοειδεῖς ἐγκοπές, τ' *ἀνοίγματα* τῆς *σκούτας* (*γρῖποι* στὴ Νίσυρο), γινωμένα ἀπὸ μεταξωτὸ ἢ βελουδένιο ὕφασμα, τὰ *λατζόλια*. Ὅταν τ' ἀνοίγματα στολίζωνται μὲ νταντελωτὴ ταινία λέγονται *ἀρατζιδελίσια*.

Τὸ πιὸ σημαντικὸ κομμάτι τῆς χρυσῆς στολῆς εἶναι ὁ καμουχάς, *καπχάς*, ποὺ πῆρε τὴν ὀνομασία αὐτὴ ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ ὑφάσματος **. Εἶναι φόρεμα χωρὶς μανίκια, ποὺ τὸ ἐπάνω μέρος του ὡς τὴ μέση, τὸ *πανωκόρμι*, εἶναι μπροῦστος ἐφαρμοστὸς μὲ ἡμικυκλικὸ ἄνοιγμα, γιὰ νὰ φαίνεται ἡ κεντητὴ τραχηλιά. Τὸ κάτω μέρος, ἡ φούστα, εἶναι πολύπτυχη καὶ φτάνει λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὴν κεντημένη σκούτα (57,58). Τὸ ὕφασμα τοῦ καπχᾶ εἶναι *διπρόσωπο*, ἀπὸ μεταξωτὴ στόφα, ποὺ λέγεται, *δαμασκηνὴ* πολύχρωμη καὶ χρυσοΰφαντη ἢ ἀργυροΰφαντη. Σὲ μερικές, τὶς πιὸ βαρύτιμες, τὸ περίγραμμα ἀπὸ τὰ πολύχρωμα σχέδια εἶναι ἔκτυπο, γινωμένο μὲ χρυσὴ ἢ ἀσημένια κλωστή. Αὐτοὶ οἱ καπχάδες εἶναι λίγοι στὸ νησί, σὲ ὡρισμένα σπίτια. Τὶς στόφες αὐτές, ὑφάσματα ἑλληνικῆς, ἀνατολίτικης ἢ καὶ εὐρωπαϊκῆς προελεύσεως, οἱ Σκυριανὲς τὶς νομίζουν τούρκικες, ἴσως ἐπειδὴ μερικὲς ἀγοράζονταν στὴν Τουρκιά, μὲ τὴν ὁποία βρίσκονταν σὲ πιὸ συχνὴ ἐπικοινωνία· ἀκόμη πολλὲς Σκυριανὲς μᾶς πληροφοροῦν πὼς ὑπῆρχαν γυναῖκες ποὺ ὕφαιναν μόνες τους τὴ στόφα τοῦ καπχᾶ, πρᾶγμα ποὺ δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω. Ὁ καπχὰς ράβεται συνηθέστερα ἀπὸ εἰδικὲς γυναῖκες, ἐπειδὴ ἴσως τὸ πολύπλοκο σχῆμα του καὶ τὸ πολύτιμο ὕφασμά του ἀπαιτοῦν σχετικὴ ἐπιδεξιότητα, οἰκονομία καὶ προσοχὴ στὸ κόψιμο. *** Ἀπὸ τὰ σχέδια καὶ τὰ χρώματα, ποὺ ἔχει ἡ στόφα παίρνει

---

* Σὲ ὅλες τὶς Σποράδες, στὸ Τρίκερι, Ψαρά, Ὕδρα, τὰ μανίκια εἶναι χρυσοκέντητα.

** Στὴ Νίσυρο τὸ φουστάνι τὸ λένε *καμουχά*, στὴν Κάλυμνο *καβάδι*, στὴ Ρόδο καὶ Σύμη *γουρνέλες* καὶ στὴ Σκόπελο *φστάνι*.

*** Τὸ ἴδιο βλέπομε καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας, ὅπου μερικὰ τμήματα τῆς φορεσιᾶς τὸ σιγούνι, τὸ κοντογούνι π. χ., κεντιοῦνται καὶ κατασκευάζονται ἀπὸ εἰδικοὺς τεχνῖτες, δὲν μποροῦν ὅμως νὰ θεωρηθοῦν προϊόντα οἰκιακῆς τέχνης.

ὁ καπχὰς διάφορες ὀνομασίες. Ὁ πλουσιώτερος, μὲ συμπλέγματα ἀπὸ φίδια καὶ σπαθιά, λέγεται *σερασκέρι*, ἄλλος *κλαδάτος*, ἄλλος σύμφωνα μὲ τὸ χρῶμα *κρεμιζόχρυσες* κτλ.

Ὁ δευτερότερος καπχὰς γίνεται ἀπὸ ἁπλὸ μεταξωτὸ ὕφασμα, ποὺ ἀπὸ τὶς διάφορες στιλπνὲς ἀποχρώσεις ποὺ παίρνει ὀνομάζεται τὸ *γιαλαμπὶ* ἢ ὁ *λαλαράτος* *. Ὅταν ἡ νύφη δὲν ἔχη νὰ φορέση στὸ γάμο καπχὰ καὶ φορῆ γιαλαμπί, οἱ προσκαλεσμένες δὲ βάζουν καπχάδες, ἀλλὰ τὸ *γιαλαμπὶ φουστάνι* μὲ *χρυσὲ ποῦδερε*.

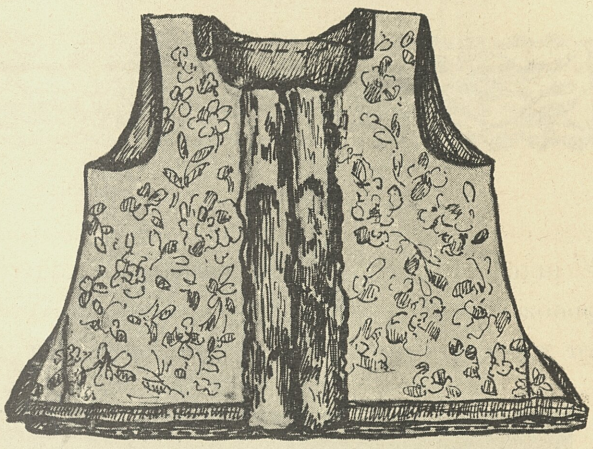

61. ΓΟΥΝΑ

Ὅλοι οἱ καπχάδες ἔχουν στὸ κάτω μέρος, γύρω στὸ φουστάνι μιὰ πιέτα, *πόστα*, μὲ πλάτος δέκα ἑκατοστὰ καὶ πιὸ κάτω μιὰ πλούσια ταινία μὲ τὸ ἴδιο φάρδος ἀπὸ στόφα, τὸν *ποδόγυρο*, ἢ *ποῦδερο*, ποὺ μὲ τὸ ἀνοικτόχρυσο ἢ ἀσημένιο χρῶμα τοῦ φόντου της καὶ τὰ πολύχρωμα κλαδάκια της στολίζει πλούσια τὸ κάτω μέρος τοῦ καπχᾶ. Ὁ ποδόγυρος πλαισιώνεται ὄμορφα μ᾽ ἕνα χρυσὸ ἢ ἀργυρὸ σειρίτι, *χρυσολούρι* καὶ ἔχομε τότε τὸν *καπχὰ μὲ ἄσπρα χρυσολούρια*.

Ὁ καπχὰς παίρνει διάφορες ὀνομασίες ἀπὸ τὰ χρώματα τοῦ ποδόγυρου. Καπχὰς μὲ *κρεμιζόχρυσε ποῦδερο*, *μὲ στόφα ποῦδερο*, *μὲ ἀπαχελιὰ ποῦδερο* (ὅταν ἔχη μικρὰ κλαδάκια). *μ᾽ ἀσπρόχρυσε ποῦδερο* κτλ.

Ἡ *γούνα* (61), ἐπενδύτης χωρὶς μανίκια, σκεπάζει τὸ πανωκόρμι τοῦ καπχᾶ καὶ φτάνει λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴ ζώνη. Γίνεται συνήθως ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕφασμα μὲ τὸν καπχά. Στὰ δυὸ πλάγια ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ μέση ἔχει δυὸ λόξες ἀνοικτές, *λαντζόλια*, ποὺ χρησιμεύουν γιὰ νὰ φαρδαίνη ἡ γούνα στοὺς γοφούς. Στὶς δυὸ ἄκρες τοῦ στήθους ποὺ λέγονται *προφύλλι*, ἔχει ραμμένη μιὰ στενὴ λουρίδα γούνας ἀπὸ τὴν ὁποία πῆρε ὁλόκληρο τὸ ἔνδυμα τὴν ὀνομασία του. **

Ἡ ζώνη, χρυσοΰφαντη ταινία, πλάτους 3-4 δακτύλων, μπαίνει πάνω ἀπὸ τὴ γούνα καὶ σφίγγει τὴ μέση. Σύμφωνα μὲ τὸ χρῶμα παίρνει διάφορες ὀνομασίες. Τὸ *κρυμιζώσι*, τὸ *μοσκοζώσι*, ἡ *γαλαζόχρυση*, ἡ *πρασινόχρυση*, κτλ.

---

* Τὰ ὑφάσματα αὐτὰ λέγονται σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας *δίλογα*, γιατὶ ἔχουν δυὸ λογιῶν ἀποχρώσεις.

** Στὶς ἄλλες νησιώτικες φορεσιὲς στὴ θέσι τῆς γούνας ἔχομε τὸ *κοντογέλεκο*, ὅπως στὴ Σύμη τὴ *ζάκα* ἢ *κερμεσούτι* (βυσσινὶ γελέκο κεντημένο μὲ θαυμάσια τέχνη ἀπὸ χρυσὸ κορδονάκι), στὴ Σκόπελο τὸ *μπαμπουκλί*, ἀπὸ γκρενὰ βελοῦδο, κεντημένο μὲ χρυσὰ κορδόνια, τὰ *γαλέρια*.

Τὶς φαστὲς ζῶνες, ὅπως καὶ τὰ χρυσολούρια, τὶς ἔφερναν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἢ τὴν Πόλη, ὅπου κατασκευάζονταν ταινίες φαρδύτερες ἢ στενώτερες. Οἱ στενώτερες χρησίμευαν καὶ γιὰ παρυφὲς στὶς διάφορες φορεσιὲς καὶ στὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια.*

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς φαστὲς ζῶνες ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, κεντημένες πάνω

62· ΖΩΝΗ

σὲ μεταξωτὸ ἢ σὲ βελοῦδο, κατὰ τὸ βυζαντινὸ τρόπο τῶν χρυσοπάστων. Τὶς χρυσοκέντητες τὶς κάνουν εἰδικὲς τεχνίτρες. Αὐτὲς ἔχουν πάντοτε πίσω στὴ μέση, ἕνα χρυσοκέντητο ἀετό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ξεφυτρώνουν λεπτὰ κλαδάκια, ποὺ

63· ΚΛΕΙΔΩΤΗΡΙ

στολίζουν ὅλην τὴ ζώνη (62). Ἡ κεντήστρα τους λέγεται *καπιτσαλού*, ἀπὸ τὸ *καπιτσάλι*, τὸ χρυσοκέντητο λουράκι ποὺ βαστᾶ τὴ σκούφια τοῦ παιδιοῦ.

Ἡ ζώνη ἔχει στὶς ἄκρες δυὸ μεγάλες πόρπες τὰ *κλειδωτήρια*, ἀσημένια ἢ φιλτισένια, μὲ παραστάσεις ἀπὸ ἁγίους (63), πουλιά, δικέφαλους ἀετοὺς (49, 55), σχηματοποιημένα λουλούδια (53, 54), βάζα μὲ λουλούδια (53) καὶ ἄλλα γεωμετρικὰ σχέδια. Κάθε Σκυριανὴ καμαρώνει νὰ ἔχη περισσότερα ζευγάρια κλειδωτήρια, δεῖγμα πλούτου καὶ ἀρχοντιᾶς.

---

* Σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας, στὴ Θεσσαλία ἰδίως, κατσκευάζονται καὶ σήμερα ἀκόμη ταινίες φασμένες σὲ εἰδικὸ ἀργαλειὸ μὲ διάφορες παραστάσεις, ὅπως ζῶα, ψάρια, σπιτάκια, καραβάκια κτλ., πλαισιωμένες ἀπὸ γεωμετρικὰ σχήματα. Οἱ ζῶνες αὐτὲς ὅταν γίνωνται κατὰ παραγγελία ἔχουν συχνὰ ὄνομα καὶ χρονολογία. Εἶναι πολύχρωμες καὶ χρησιμεύουν κυρίως γιὰ ζῶνες καὶ καλτσοδέτες τῶν ἀνδρῶν ποὺ φοροῦν τὴν ἐθνικὴ στολή. Μεγάλη διάδοσι εἶχαν καὶ οἱ ζῶνες ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, ποὺ χρησίμευαν καὶ γιὰ ζῶνες τῶν ἱερέων μὲ τ' ὄνομα τῆς Ἁγίας πόλεως καὶ τὴ χρονολογία τῆς κατασκευῆς.

Ἄλλο πολύτιμο κόσμημα, ποὺ φοροῦν οἱ γυναίκες στὸ στῆθος, εἶναι οἱ *κρέμασες* (στὴ Σκόπελο *κουροῦνες*) (64). Ἕνας ἀσημένιος ἢ ἐπίχρυσος δίσκος μὲ διάφορα γραμμωτὰ κοσμήματα, κρεμασμένος ἀπὸ τὸ

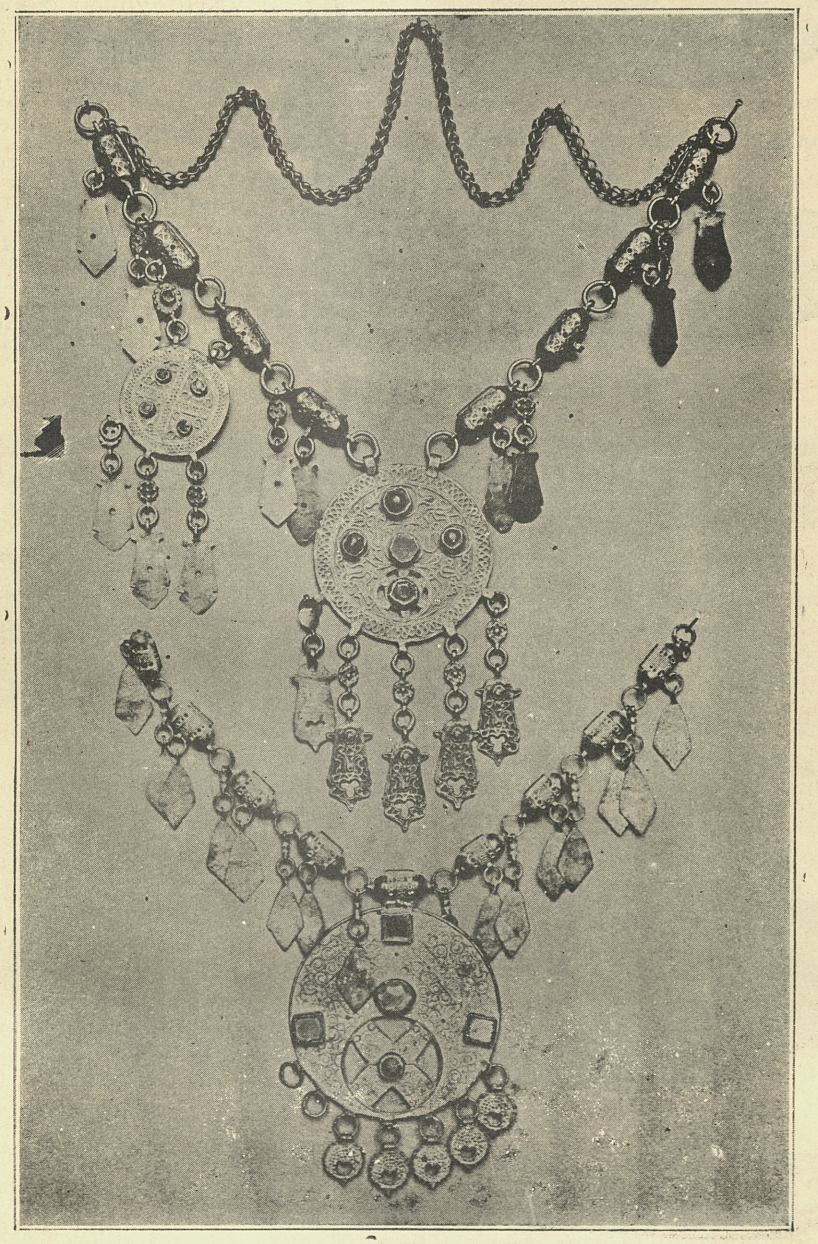

64. ΚΡΕΜΑΣΕΣ

λαιμὸ μὲ ἁλυσίδα, ποὺ ἔχει διάφορα μικρὰ *κρεμασίδια*.

Τὰ *ὑποδήματά* τους ἔχουν μεγάλη ποικιλία. Πάνω ἀπὸ τὶς μπαμπακερὲς κάλτσες, ποὺ τὶς πλέκουν μόνες τους, φοροῦν τὰ *μέστια* ἢ τὰ *τερλίκια*, καὶ

τὰ δυὸ μαλακὰ ὑποδήματα. Τὰ *μέστια* (65), τὰ πιὸ ἐπίσημα εἶναι ὁλόκληρα κατεργασμένα ἀπὸ λεπτὸ κόκκινο πετσὶ μὲ περίγραμμα ἔκτυπο, κεντημένο ἀπὸ λεπτὸ χρυσὸ κορδόνι σὲ ἁπλὰ σχήματα. Τὰ μέστια εἶναι σπάνια σήμερα στὴ Σκῦρο. Στὴ θέσι τους μεταχειρίζονται τὰ *τερλίτσια* (65), δευτερώτερα, ποὺ ἔχουν τὸ ἴδιο σχῆμα μὲ τὰ πρῶτα ἀλλὰ εἶναι κατασκευασμένα ὁλόκληρα ἀπὸ τσόχα διαφόρων χρωμάτων. Ὁ στολισμός τους εἶναι πλούσιος, ἀπὸ χρυσὸ κορδονάκι, *χρυσογάϊτανο*, μὲ τὴν ἴδια τεχνικὴ ὅπως τὰ χρυσοποίκιλτα φορέματα Οἱ δυό τους ἀπάνω ἄκρες στολίζονται μὲ μαύρη μεταξωτὴ φούντα. Τὰ τερλίκια, ἐργαστηριακὴ τέχνη, κατασκευάζονται στὴ Σκῦρο ἀπὸ εἰδικὸ τεχνίτη, τὸν *γιανελά*, ποὺ ράβει καὶ κεντᾶ κυρίως τὰ γελέκα, τὰ *γιανελιὰ* ὧν τσοπάνηδων καὶ τῶν γεωργῶν.

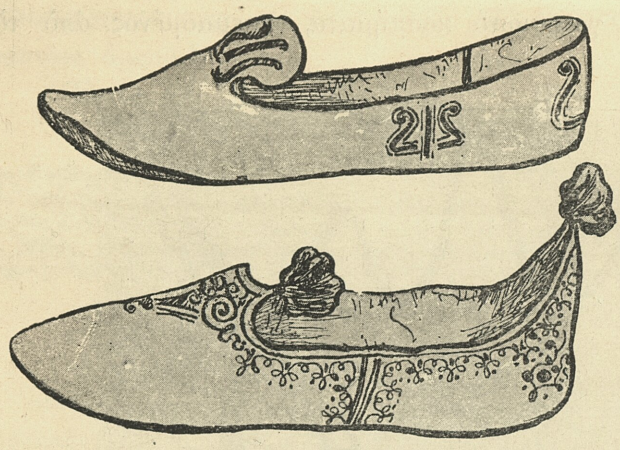

65. ΜΕΣΤΙΑ ΚΑΙ ΤΕΡΛΙΚΙΑ

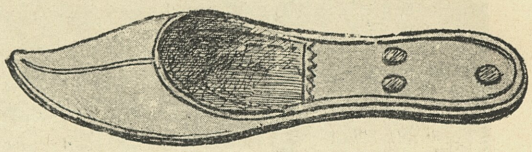

66. ΚΑΛΙΓΙΑ

Τὰ *καλίγια* καὶ οἱ *κουντοῦρες* ἢ *κδόρες* εἶναι τὰ ἐξωτερικὰ καλὰ ὑποδήματα, ποὺ φοροῦν ἀπάνω ἀπὸ τὰ μέστια ἢ τὰ τερλίκια.

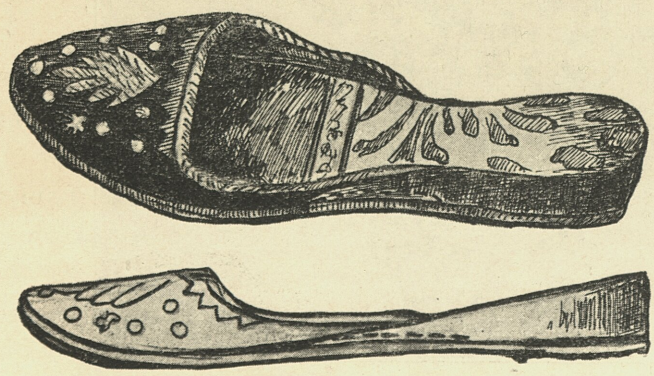

67. ΚΟΥΤΟΥΡΕΣ

Τὰ *καλίγια*, *καλίκια* στὴ Ρόδο, *καλίγια* στὴ Νίσυρο καὶ Σκόπελο, εἶναι τὰ πιὸ ἐπίσημα καὶ παλιότερα ὑποδήματα. Τὰ φοροῦν πάντοτε πάνω ἀπὸ τὰ μέστια καὶ εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο σχεδὸν κόκκινο δέρμα (66). Ὅταν δὲν ἔχουν καλίγια φοροῦν τὶς κουντοῦρες, ὅπως καὶ ὅταν δὲν ἔχουν μέστια βάζουν τερλίκια.

Οἱ *κουντοῦρες* (67) κατασκευάζονται ὡς σήμερα καὶ κεντιοῦνται μὲ

χρυσὴ κλωστὴ ἀπὸ τὴ γνωστὴ καπιτσαλοὺ πάνω σὲ βελοῦδο διαφόρων χρωμάτων.

Τὴ *στολὴ τοῦ κεφαλιοῦ* τὴν ἀποτελοῦν: α) τὸ ἄσπρο μπαμπακερὸ μαντίλι, ποὺ οἱ ἄκρες του στριφογυρίζουν στὸ κεφάλι καὶ κάνουν ἕνα γῦρο σὰ στεφάνι, τὸ *γῦρο τοῦ φτά*· β) τὸ κόκκινο μεταξωτὸ μαντίλι, *καπίστρι*, ποὺ γυρίζοντας γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο φαίνεται λίγο μέσα ἀπὸ τὸ φτὰ καὶ λέγεται ἡ *ὄψι τοῦ φτά* (ἀλλοῦ *φωτόσι*), γ) τὴν *μπόλια*, ἀπὸ λεπτὸ ἄσπρο μεταξωτὸ ὕφασμα, ποὺ ἔχει πλάτος 28 ἑκ. καὶ μάκρος 3.75 μέτρα περίπου. Τὸ φάρδος της διπλώνεται πάντοτε στὰ τέσσερα, ὥστε νὰ σχηματίζῃ πλατιὰ ταινία. Ἡ μισὴ μπόλια, δυό μέτρα περίπου, βάφεται συνήθως μὲ καφὲ ἀνοιχτὸ χρῶμα καὶ μόνο οἱ δυό της ἄκρες μένουν ἄσπρες. Ἡ μπόλια περιτριγυρίζει τὸ κεφάλι, περνώντας κάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι. Οἱ δυό της ἄσπρες ἄκρες μὲ διάφορες παραστάσεις (ἀνθρώπους, ἀετοὺς κτλ.), κεντημένες μὲ πολύχρωμα μετάξια (68) ἢ μὲ

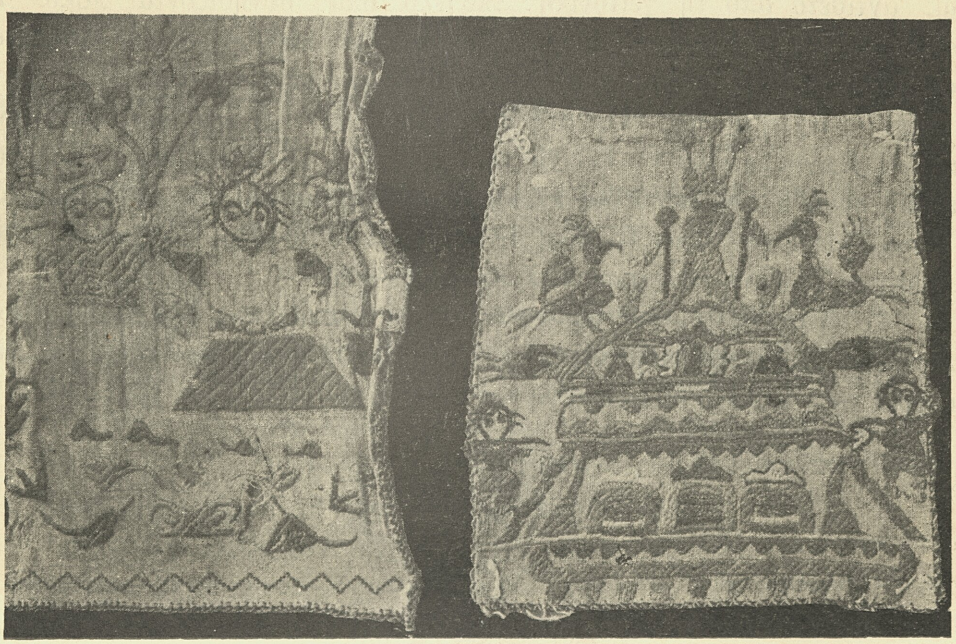

68· ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΜΠΟΛΙΑΣ

χρυσὲς κλωστὲς (69), τελειώνουν σὲ κρόσια καὶ πέφτουν πίσω στὴν πλάτη σὰ δυὸ πλατιὲς πλεξοῦδες. Ὁ γῦρος τοῦ φτᾶ, ἡ ὄψι καὶ ἡ μπόλια προετοιμάζουν τὸ σχῆμα τοῦ κεφαλιοῦ γιὰ νὰ τοποθετηθῇ ἐπάνω σ᾽ αὐτὰ ὁμορφώτερα ὁ φτάς*

* Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Στὴ Σκόπελο ἡ προετοιμασία τοῦ κεφαλιοῦ γίνεται ἀπὸ μπαμπάκι καὶ κόκκινο ἀτλάζι, τὸ *καβούκι*, ἐπάνω του μπαίνουν ὁ *μπονές*, τὰ *τιτσάκια* καὶ οἱ *μαντίλες*.

δ) Ὁ *φτὰς* εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ καλύπτρα*, ποὺ ἀποτελειώνει τὸ στολισμὸ τοῦ κεφαλιοῦ. Ἕνα τετράγωνο μπαμπακομέταξο ὕφασμα, συνήθως σὲ βαθὺ γαλάζιο καὶ βαθὺ κόκκινο χρῶμα, διπλώνεται διαγώνια σὲ δυὸ καὶ μπαίνει στὸ κεφάλι πάνω ἀπὸ τὴν μπόλια, ἔτσι ποὺ νὰ πέφτουν οἱ δυό του ἄκρες καὶ νὰ σκεπάζουν ὁλόκληρη τὴν πλάτη (57). Στὴ μέση τοῦ κεφαλιοῦ κεντοῦν στὸ φτὰ ἕνα χρυσὸ φεγγάρι (58). Τοὺς φτάδες τοὺς ἔφερναν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ λένε ὅμως ὅτι τοὺς ὕφαιναν καὶ στὴ Σκῦρο, καθὼς γίνεται καὶ σήμερα, εἰδικοὶ τεχνῖτες, τοὺς κάνουν ἀπὸ βαμμένο *κουκουλάρι*, οἱ *φταδάδες* καὶ οἱ *φταδοῦδες*.

Τὴ στολὴ τοῦ κεφαλιοῦ συμπληρώνει μιὰ καρφίτσα χρυσὴ ἢ ἀσημένια, ποὺ κρατεῖ τὸ φτὰ καὶ ἔχει πολλὲς φορὲς μικρὰ κρεμασίδια, (ἡ *βέργα* στὴ Νίσυρο). Ἡ καρφίτσα αὐτή, οἱ κρέμασες καὶ τὰ κλειδωτήρια εἶναι τὰ μόνα πολύτιμα μετάλλινα κοσμήματα τῆς φορεσιᾶς, γιατὶ βραχιόλια, σκουλαρίκια, ἁλυσίδες καὶ παρόμοια ἄλλα κοσμήματα δὲ συνηθίζονται πολὺ στὸ νησί, ἀντίθετα ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Σκόπελο, ὅπου συνηθίζονται πολύ. Η Σκῦρο δὲν ἦταν κέντρο χρυσοχοϊκῆς, καὶ τὰ λίγα χρυσὰ ἢ ἀσημένια κοσμήματα ποὺ ὑπάρχουν προέρχονται ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας, ὅπου ἤκμαζεν ἡ τέχνη αὐτή.** Ὅτι στὴ Σκῦρο συνηθίζονταν τόσο λίγο τὰ κοσμήματα τὸ ἐξηγοῦμε ἀπὸ τὸ ὅτι τὰ χρήματά τους οἱ Σκυριανοὶ τ᾽ ἀποταμιεύουν συνήθως σὲ πολύτιμα ἐνδύματα, κεντήματα καὶ σκεύη τοῦ σπιτιοῦ τὰ ὁποῖα ἐφύλαγαν ὅταν ἡ πόλις βγῆκε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη, στὰ μικρὰ σπίτια το κάστρου***, ὅπου κατέφευγαν σὲ ὥρα κινδύνου.

Ἡ σκυριανὴ φορεσιά, ὅπως καὶ ὅλες οἱ ἀνατολίτικες, δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ἐπιδείξη τὸ σχῆμα τοῦ σώματος, παρὰ νὰ ἐπιβληθῆ μὲ τὴν πολυτέλεια καὶ τὴν ὀμορφιά της. Ὡστόσο εἶναι κομψὴ καὶ σεμνή.

69

* Τὰ καλύμματα τοῦ κεφαλιοῦ, τὰ *τσεμπέρια* καὶ διάφορα ὑφαντὰ καὶ κεντητὰ πανιὰ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα καὶ χαρακτηριστικὰ κομμάτια τῆς ἑλληνικῆς φορεσιᾶς γιὰ τὸ χρωματισμὸ τὴν ἐπιμέλεια, τὴν ἐκτέλεσι, ὅπως καὶ τὴν ἀνεξάντλητη ποικιλία σὲ διακοσμητικὰ μοτίβα. Αὐτὰ κίνησαν τὸ ἐν ιαφ ρον τῆς δύσεως ἀπὸ ἐμπορικὴ κυρίως ἄποψι, γι᾽ αὐτὸ πολλὰ ἀπ᾽ αὐτὰ γίνονταν ἀργότερα στὴν Εὐρώπη σύμφωνα μὲ ὡρισμένα ὑποδείγματα ποὺ συνηθίζονταν σὲ κάθε τόπο.

** Τὰ κοσμήματα αὐτὰ παρουσιάζουν πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα στὴν τέχνη: Ἔτσι κόσμημα ποὺ κατασκευάσθηκε στὴν Κύπρο, μοιάζει πολὺ μέ κόσμημα ποὺ ἔνινε στὴ Μακεδονία.

*** Ἡ ἔλλειψι ἀσφάλειας καὶ ἡ ἄγνοια τῆς συναλαγῆς ἀνάγκαζαν τοὺς Ἕλληνες ν᾽ ἀποταμιεύουν τὸν πλοῦτο τους σὲ διάφορα πολύτιμα κοσμήματα, νομίσματα, ὑφάσματα, ἐνδύματα, σκεύη κτλ.

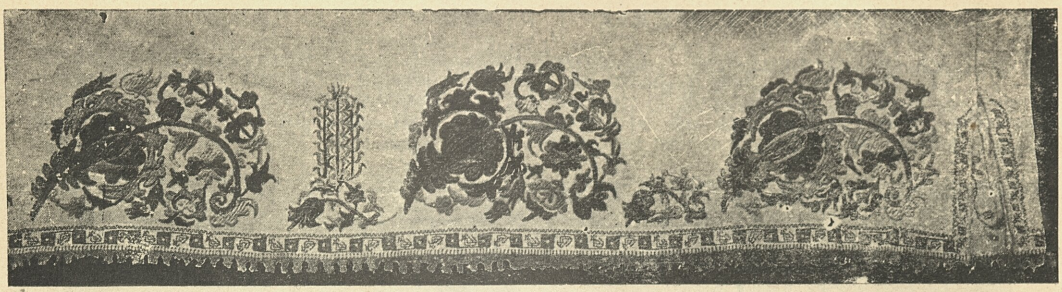

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ φορεσιὰ τῆς Σκυριανῆς εἶναι ἁπλή (71). Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα ἄσπρο ποκάμισο πάνινο ἢ μεταξωτό. Τὸ ποκάμισο αὐτὸ σκεπάζεται ἀπὸ τὸ φουστάνι καὶ τὸ μεντενέ, καὶ μόνο ἡ τραχηλιὰ καὶ τὰ μανίκια του φαίνονται λιγάκι.

Τὸ *φουστάνι*, ἴδιο στὸ σχῆμα μὲ τὸν καμουχά, εἶναι μαυροπράσινο ἢ γαλαζόμαυρο, καμωμένο ἀπὸ ἀμερικάνικο πανὶ μὲ πτυχὲς σὰν *πιέτες*, ποὺ τὶς λένε *βότες*. Βάφεται ἀπὸ τὸν ἐπαγγελματία βαφιὰ τοῦ χωριοῦ, τὸν *μπογιατζή*, ποὺ σιδερώνοντας μὲ εἰδικὸ τρόπο τὸ φόρεμα τοῦ δίνει μ᾽ ἕνα γυαλὶ τὴ γυαλάδα ποὺ τὸ διακρίνει.

Στὸ κάτω μέρος ἔχει τὸν π ο ύ δ ε ρ ο, περιτριγυρισμένον καὶ αὐτόν, ὅπως καὶ τῆς χρυσῆς, μὲ χρυσολούρια. Ὅταν τὸ φουστάνι ἔχη ποδόγυρο καμωμένο ἀπὸ κουτινί, τὸ λένε μὲ τὸν *ἀστρουλάτο* ἢ *παξιμαδάτο* καὶ φοριέται τὶς καθημερινές. Ὅταν ἔχη ποδόγυρο μεταξωτὸ μὲ στάμπες φοριέται τὶς Κυριακές.

Πάνω ἀπὸ τὸ φουστάνι μπαίνει ὁ *μ ε ν τ ε ν έ ς*, (72) ὅπως ἀλλοῦ τὸ *κοντογούνι* ἢ *κοντέσι*. Τὸ σχῆμα του εἶνε ἀπαράλλακτο μὲ τὸ μεντενὲ τῆς καλῆς φορεσιᾶς. Γίνεται ἀπὸ *καραμάντουλο* ἢ μάλλινο ὕφασμα κι᾽ ἔχει χρῶμα πράσινο σκοῦρο ἢ μαῦρο. Εἶναι κεντημένος μὲ χοντρὰ κορδονάκια, *τεχρίλια*, ποὺ σχηματίζουν τὰ διάφορα *κοχάκια*.

Ἡ ζ ώ ν η τῆς καθημερινῆς φορεσιᾶς λέγεται *λιτσέρι*. Εἶναι λουρίδα ἀπὸ κόκκινη τσόχα μὲ *ἀράδες* μαῦρες καὶ ἔχει πίσω ἕνα χρυσὸ κύκλο, τὸ *φεγγάρι*. Τὸν παλιὸ καιρὸ ἔκαμαν τὸ λιτσέρι ἀπὸ οὔγες τσόχας, ὕστερα ὅμως παράγγελναν στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη γι᾽ αὐτὸν τὸ σκοπὸ ἀραδωτὴ κοκκινόμαυρη τσόχα.

Οἱ κάλτσες ποὺ φοροῦν μὲ τὴν καθημερινὴ φορεσιὰ λέγονται *σκουφούνια* (73). Πλέκονται μὲ καλτσοβελόνες ἀπὸ *ἀρνόμαλλο διαλεχτό*, ποὺ

71. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

μοιάζει σὰ μετάξι καὶ φοριοῦνται συνήθως ἀπὸ τὶς τσοπάνισσες. Ὅλη ἡ ἐπεξεργασία τοῦ μαλλιοῦ, ὅπως καὶ τὸ πλέξιμο, γίνεται ἀπὸ τὶς ἴδιες. Οἱ κάλτσες αὐτὲς εἶναι κάτασπρες, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς κάλτσες τῆς βόρειας Ἑλλάδας, ποὺ εἶναι συνήθως χρωματιστές. Ἔχουν ξεχωριστὴ ἰδιορρυθμία στὰ σχέδια καὶ τὶς ὀνομασίες τους. Ἡ διάταξι τῶν σχεδίων τους ὁρίζεται ἀπὸ τὶς διάφορες *στράτες*, ὁρι-

ζόντιες γραμμές, ποὺ ἔχουν διάφορες ὀνομασίες σύμφωνα μὲ τὰ σχέδια. Ἡ *σταυρωτὴ στράτα*, ἡ *καγκελωτή*, ἡ *μουστοπητή*, οἱ *βοῦκλες*, τὸ *στριφτό*, τὸ *κυπαρισσάκι*, τὸ *καρυδάκι* κτλ. Στὰ πλάγια πρὸς τὰ κάτω πλέκουν σὲ σχέδια, *γλαστράκια*, καὶ πάνω στὶς γλάστρες βάζουν *πουλάκια* ἢ *μοναστηράκια* κοντὰ γίνονται καὶ τὰ *στρατάκια*, ἕνα ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο.*

Τὰ παπούτσια τῆς καθημερινῆς φορεσιᾶς λέγονται καὶ αὐτὰ *κδόρες*.

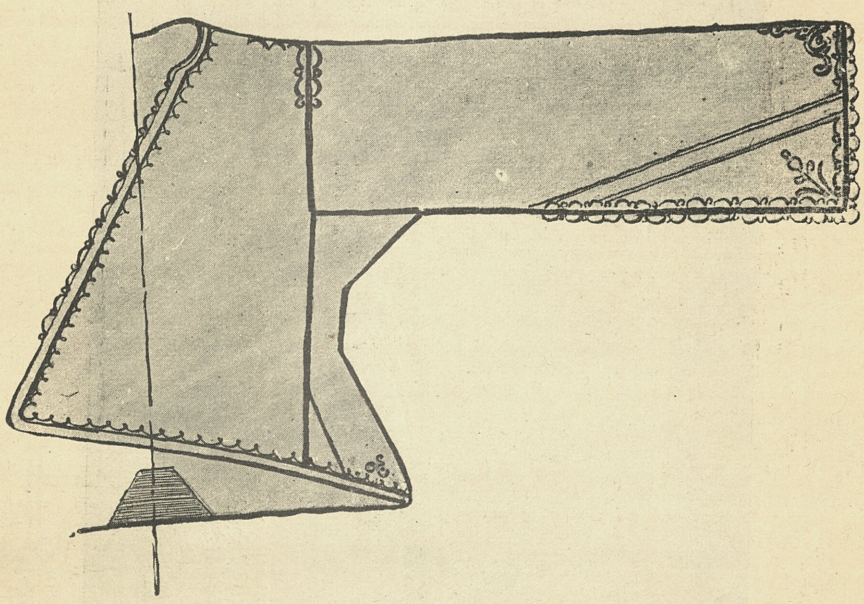

72. ΜΕΝΤΕΝΕΣ

Εἶναι ἀπὸ χοντρὸ μαῦρο πετσὶ καὶ ἔχουν τὸ ἴδιο σχῆμα μὲ τὶς κδόρες τῆς χρυσῆς. Τὶς φοροῦν ἀμέσως πάνω ἀπὸ τὰ σκουφούνια καὶ μόνο στὶς γιορτὲς βάζουν ἀνάμεσα τὰ τερλίκια.

Γιὰ κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ ἔχουν τὸ γαλάζιο φτά, ἀπὸ ἐγχώριο γαλάζιο σκοῦρο πανί, μὲ κόκκινες ἀράδες στὶς ἄκρες. Τὸν μπαμπακερὸ αὐτὸ φτὰ τὸν φαίνουν πάντοτε στὸ νησὶ εἰδικοὶ τεχνῖτες, ὁ *φταδὰς* καὶ ἡ *φταδού*. Μέσα ἀπὸ τὸ φτὰ βάζουν τὸ ἄσπρο μαντίλι εἶναι ὁ *γῦρος τοῦ φτᾶ*. Σὲ παλιότερα χρόνια, στὶς γιορτὲς ἔρριχναν πάνω ἀπὸ τὸν μπαμπακερὸ φτὰ τὸ μεταξωτὸ γιὰ περισσότερο στολισμό.

---

* Τὸ πλέξιμο τῶν καλτσῶν εἶναι ἀπὸ τὶς κυριώτερες ἐνασχολήσεις καὶ δεξιοτεχνίες τῶν γυναικῶν. Σήμερα κυρίως στὴν περιοχὴ τοῦ Πίνδου, στὴ Μακεδονία καὶ Ἤπειρο, κατασκευάζονται κάλτσες οἱ ὁποῖες στὰ σχέδια καὶ στοὺς χρωματισμοὺς παρουσιάζουν κάτιτι τὸ ἐξαιρετικό. Οἱ γυναῖκες ἐκεῖ πλέκουν κάλτσες καὶ τὶς φέρνουν γιὰ πούλημα στὰ διάφορα ἐμποροπανηγύρια στὰ Τρίκαλα, τὸ Βόλο, τὴ Λάρισα κτλ. Περίφημες γιὰ τὴ λεπτότητα τῆς ἐργασίας καὶ στιλπνότητα τοῦ μαλλιοῦ ἦταν οἱ κάλτσες τοῦ Κρούσοβου τῆς Μακεδονίας. Αὐτὲς πουλιοῦνταν πάρα πολύ, κυρίως στὴν Πόλη, ὡς τὰ μέσα σχεδὸν τῆς περασμένης ἑκατονταετηρίδας. Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ πὼς οἱ κάλτσες τῆς βόρειας Ἑλλάδας ἔχουν πολλὰ κοινὰ μὲ τὶς κάλτσες τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς ποὺ βρέθηκαν στὸ Achmin.

Ἔτσι στὰ παλιὰ χρόνια μόλις τὰ κορίτσια γίνονταν δεκάξι χρονῶν φοροῦσαν ἀμέσως τὸ φτά, ποὺ σήμαινε πὼς ἦταν ὥριμες γιὰ γάμο. Τώρα

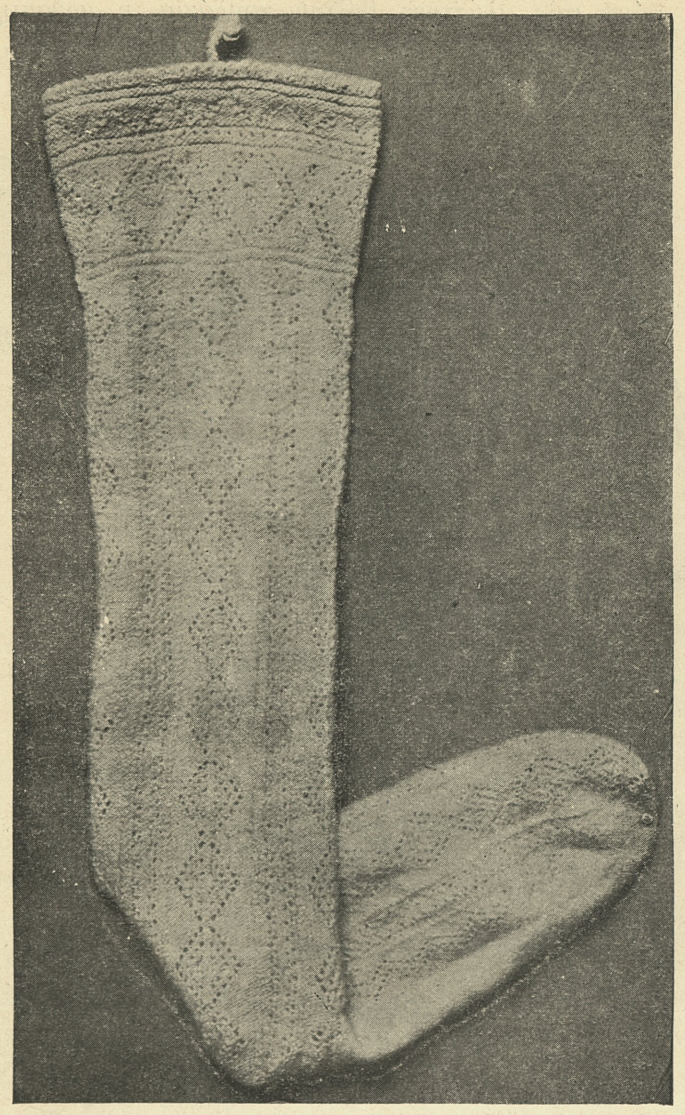

13. ΣΚΟΥΦΟΥΝΙ

συνηθίζεται νὰ τὸν πρωτοβάζουν τὸ βράδυ μετὰ τὸ γάμο, γιὰ νὰ δείξουν πὼς ἔγιναν πιὰ νοικοκυρές. Τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ νέες ἀποφεύγουν νὰ φοροῦν τὴν καθημερινὴ φορεσιά, ποὺ τοὺς φαίνεται γεροντίσια. Προτιμοῦν τὴν κυμαίικη ποὺ ἔχει φούστα πλισαρισμένη, *ντουλιασμένη*, πιὸ κομψὰ καὶ πόλκα ἀπὸ τσίτι διαφόρων χρωμάτων. Ἔτσι ἡ καθημερινὴ φορεσιὰ συνηθίζεται μόνο ἀπὸ τὶς ἡλικιωμένες.

Η ΑΝΔΡΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Γιὰ δές τενε ὁπούρχεται
γιὰ δὲς ποὺ κατεβαίνει,
τὸ μεντενὲ τ' ἀναρριχτέ,
τὴ ρούντα χτενισμένη.

τσοπάνικη φορεσιὰ (75) τῶν Σκυριανῶν ξεχωρίζει μὲ τὴ σοβαρότητα τοῦ χρωματισμοῦ καὶ τὴν κομψότητά της. Δίνει ἀρρενωπὴ ἐμφάνισι καὶ ἐξαίρει τὰ φυσικὰ χαρίσματα τῶν Σκυριανῶν, τὸ ψηλό τους ἀνάστημα καὶ τὶς λυγερὲς κορμοστασιές τους*. Ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐπαγγέλματός τους καὶ γενικώτερα μπορεῖ νὰ πῆ κανείς, πρὸς τὸ χαρακτῆρα καὶ τὶς ἰδιότητες τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἄσπρο λεπτὸ μεταξωτὸ *ποκάμισο* μὲ τὰ φαρδιὰ μανίκια, ποὺ ἔχουν κατὰ μῆκος ἀπὸ τὸν ὦμο ὡς τὸ χέρι τρυπητὸ κέντημα, τὴν *ἀρατζιδέλα*, ἢ φουσκωτό, τὸ *ἀναχυτό*.

Τὸ φαρδὺ *βρακὶ* εἶναι καμωμένο ἀπὸ γερανὶ χοντρὸ πανί. Τὸ βρακὶ αὐτὸ εἶναι ἡ γνωστὴ νησιώτικη βράκα μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ σκυριανὴ εἶναι πιὸ κομψὴ στὸ σχῆμα, καὶ ἔχει πιὸ ἰδιόρρυθμες πτυχὲς ὅταν τὴν ἀνασηκώνουν καὶ τὴ σφίγγουν στὴ μέση μὲ τὸ ἄσπρο φαντὸ ζωνάρι. Στὶς γιορτὲς καὶ τὰ πανηγύρια τὴ φρεσκογυαλίζουν στὸν *μπογιατζή*, τὸν εἰδικὸ τεχνίτη ποὺ εἴδαμε.

Τὸ χειμῶνα μὲ τὸ κρύο πάνω ἀπὸ τὸ γερανὶ βρακὶ οἱ παλιότεροι φοροῦσαν τὸ *πανωβράκι*, γινωμένο ἀπὸ ἄσπρο *σοκόφι*, ὅπως λένε τὸ γνωστὸ *τραγομαλλίτικο* ὕφασμα, ποὺ χρησιμεύει παντοῦ γιὰ τὰ σιγούνια καὶ τὶς κάπες τῶν χωρικῶν (*σκούτα* Εὔβοια, *σαγάκι*, *σκουτιά*, Θεσσαλία).

---

*Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ ἄντρες τοῦ Αἰγαίου εἶχαν ψηλὸ ἀνάστημα μὲ σφιγμένη λεπτὴ μέση. Τὸ ψηλὸ ἀνάστημα βλέπομε σήμερα ἰδίως στοὺς ἄντρες τῆς Σκύρου τῆς Κρήτης καὶ τῶν ἄλλων νησιῶν· τὴ συνήθεια τῆς σφιγμένης ζώνης βρίσκομε σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ *γιανελί* (76), εἶδος σταυρωτοῦ γελέκου ἀπὸ μπαμπακερὸ ὕφασμα ποὺ εἶναι φασμένο στὸν τόπο καὶ λέγεται *ψήφα*, γιατὶ μοιάζει σὰν ψάθα, κεντιέται μὲ κορδονάκια, *τεχρίλια*, ποὺ σχηματίζουν στὶς ἄκρες μικρὰ *κοχάκια*. Στὸ ἐπάνω μέρος βάζουν μιὰ ταινία ἀπὸ χρυσὴ νταντέλα μὲ κόκκινο κτυπητὸ βάθος, τὴν *ἁρματωσιά*. Στὸ δεξιὸ μέρος τὸ γελέκο ἔχει μιὰ χρυσοκεντημένη τσέπη, ποὺ ἔχει χρονολογία καὶ ἀρχικὰ γράμματα. Τὰ κουμπιὰ καὶ οἱ φουντίτσες ποὺ στολίζουν χαριτωμένα τὸ γιανελὶ εἶναι καμωμένα ἀπὸ ἄσπρο, χοντρὸ γαϊτάνι. Τὸ γιανελὶ τοῦ τσοπάνη γίνεται συχνὰ ἀπὸ τὶς γυναῖκες, καὶ σπανιώτερα ἀπὸ τὸ *γιανελά*.

75. ΤΣΟΠΑΝΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Στὶς ἐργάσιμες ὧρες οἱ τσοπάνηδες φοροῦν τὸν *γερανὶ μεντενέ*, ἕνα εἶδος ἐπενδύτη, ποὺ ἀντικαθιστᾶ τὸν ἄσπρο τῶν γιορτῶν. Τὸ χειμῶνα ἀντὶ γιὰ μπαμπακερὸ γιανελὶ φοροῦν μάλλινο ἀπὸ σοκόφι, καὶ ὅταν κάνη πολὺ κρύο ἕναν ἄσπρο ἐπενδύτη μὲ μακριὰ μανίκια, τὸν *ἀμπά* (77), καμωμένο πάλι ἀπὸ σοκόφι καὶ κεντημένο μὲ μαῦρα γαϊτάνια καὶ μαῦρα τεχρίλια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀμπὰ σκεπάζονται τὸ χειμῶνα, ὅταν βόσκουν τὰ πρόβατα, μὲ τὴ γνωστὴ κάπα τῶν βοσκῶν ὅλης τῆς Ἑλλάδας.

Οἱ *κάλτσες* τους εἶναι καὶ αὐτὲς ἀπὸ σοκόφι καὶ λέγονται *ἀμπαδόκαλτσες* ἢ *τροχαδόκαλτσες* μὲ τ' ἀπαραίτητα *χασκαρούδια*, δηλαδὴ τὶς ἑνώσεις ποὺ γίνονται πάνω στὶς ραφές. Τὶς δένουν κάτω ἀπὸ τὸ γόνατο μὲ μιὰ μαύρη ταινία, τὸν *καλτσοδέτη*.

Τὰ *παπούτσια* τοῦ τσοπάνη εἶναι τὰ *τροχάδια* (78). Τὸ χοντρὸ

πετσὶ κάτω ἀπὸ τὸ πέλμα λέγεται *πάτος*, τὸ λεπτότερο, ποὺ περιτριγυρίζει ὅλο τὸ πόδι καὶ τὸ προφυλάγει σὰν ἀψῖδα, *ψίδι*. Τὰ μικρὰ τρυπητὰ πετσιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα περνοῦν τὰ λουριὰ γιὰ νὰ κρατιέται στὸ πόδι τὸ τροχάδι, λέγονται *ἀνάστολα*. Καὶ τὸ στριφτὸ λουρί, ποὺ περνᾶ γύρω ἀπὸ τὴ φτέρνα καὶ κρατεῖ τὸ πέδιλο στὸ πόδι, *χαλινός*.

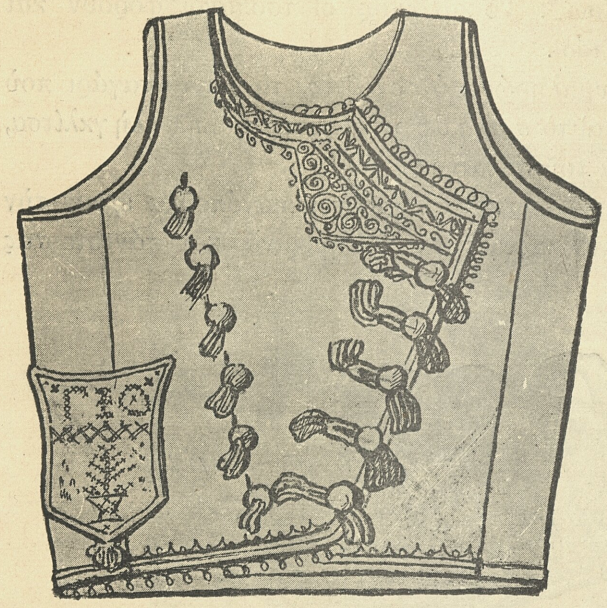

76. ΤΟ ΓΙΑΝΕΛ

Τὰ τροχάδια αὐτὰ ἀνήκουν στὰ πιὸ πρωτόγονα ὑποδήματα· δὲν εἶναι πουθενὰ ραμμένα, ὅπως τὰ τσαρούχια, καὶ διαφέρουν ἀπὸ τὰ πέδιλα τῶν ἄλλων χωρικῶν, τὰ *γουρουνοτσάρουχα* ποὺ εἶναι μυτερά, ἐνῶ τὰ τροχάδια τῶν Σκυριανῶν εἶναι τετράγωνα καὶ ἀνοικτὰ πρὸς τὸ μέρος τῶν δακτύλων.

Στὸ κεφάλι οἱ τσοπάνηδες, *οἱ τσοπανοί*, * ἔχουν γιὰ μόνο κάλυμμα τὸ *γερανιὸ μαντίλι*, ποὺ ἔχει χρῶμα γαλάζιο σκοῦρο μὲ ἄσπρα λουλουδάκια. Τὸ στριφογυρίζουν στὸ κεφάλι σὰ στεφάνι, ἀφήνοντας τὶς δυό του ἄκρες νὰ πέφτουν δεξιὰ ἀπὸ τὸ κεφάλι. Οἱ ἄκρες αὐτὲς τελειώνουν μὲ ὡραία μπιμπίλα ἀπὸ διάφορα χρώματα, ποὺ τὴ λένε οἱ *κόμποι τῆς βελόνας*. Τὸ γερανιὸ μαντίλι ποὺ λέγεται καὶ *κασπαστή*, εἶναι τὸ καμάρι τοῦ τσοπάνη· γι᾽ αὐτὸ ὑπάρχει καὶ τὸ λαϊκὸ τραγούδι:

Νάμουνε τσυλολύταρο, **
νάμουν᾽ λαονικό σου,
τσ᾽ ἕνα μαντίλι γερανιὸ
ριχμένο στὸ λαιμό σου,

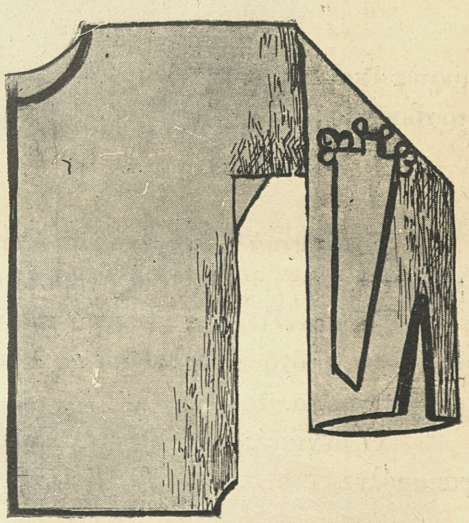

77. ΑΜΠΑΣ

* Οἱ ποιμένες καὶ οἱ γεωργοὶ τῆς Σκύρου λέγονται καὶ *καπέλοι*.
** Σκοινὶ ποὺ δένουν τὸ σκυλὶ γιὰ νὰ τοὺς ἀκολουθῆ.

Τὸν παλιὸ καιρὸ μέσα ἀπὸ τὸ μαντίλι βάζανε στὴν κορφὴ τοῦ κεφαλιοῦ καὶ ἕνα ἄσπρο μάλλινο φεσάκι ποὺ σήμερα καταργήθηκε. Τὰ μαντίλια αὐτά, ὅταν εἶχαν πένθος τὰ ἔδεναν διαφορετικὰ στὸ κεφάλι, δηλαδὴ σχημάτιζαν τρίγωνο τοῦ ὁποίου τὶς δυὸ ἄκρες ἔδεναν κάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι καὶ τὶς δυὸ ἄλλες ἄφηναν νὰ πέφτουν πίσω *. Τὸ καλοκαίρι οἱ τσοπανοὶ φοροῦν καὶ ψάθινο σκιάδιο ποὺ τὸ λένε *καπάσι*.

Τὴ τσοπάνικη φορεσιὰ συμπληρώνει ὁ *τορβάς*, τὸ φαντὸ ταγάρι ποὺ θὰ περιγραφῆ παρακάτω, ὅπως καὶ τὸ *στραβοράβδι*, ἡ μεγάλη ψηλὴ γκλίτσα, ποὺ δὲ λείπει ποτὲ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ τσοπάνη (75,79)

Τὰ μικρὰ τσοπανόπουλα ὅπως καὶ ὅλα τὰ σκυριανόπουλα ἔχουν τὴν ἴδια φορεσιὰ (79,82) Τὴ φοροῦν κάποτε τὶς καθημερινὲς καὶ πάντοτε στὶς

78. ΤΡΟΧΑΔΙ

γιορτὲς καὶ στοὺς γάμους, βαστώντας τὸ ἀπαραίτητο *κουντούρι*, μικρὸ στραβοράβδι.

* *
*

Ἡ φορεσιὰ τῶν γεωργῶν ἔξω ἀπὸ μικρὲς παραλλαγὲς μοιάζει μὲ τὴν τσοπάνικη καὶ ἔχει τὴν ἴδια ὀνομασία.

Τὸ γιανελὶ τῶν γεωργῶν ποὺ ράβεται καὶ κεντιέται ἀπὸ τὸ *γιανελὰ* γίνεται σὲ τσόχα ἢ βελοῦδο μὲ σκοῦρο χρῶμα καὶ κεντιέται μὲ μαῦρα ἢ χρυσὰ τεχρίλια.

Ὁ μεντενές τους λέγεται *καζακὶ* καὶ εἶναι κεντημένος μὲ τεχρίλια καὶ φακαρόλες.

---

* Ὁ Μ. Κωνσταντινίδης, Ἡ νῆσος Σκῦρος, σελ. 158 καὶ 160 ἀναφέρει ὅτι οἱ Σκυριανοὶ βοσκοὶ καὶ γεωργοὶ συνηθίζουν, καθὼς καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἄβαντες, νὰ κουρεύουν τὸ μπρὸς μέρος τῆς κόμης ἀφήνοντας τὸ πίσω, ποὺ τὸ ὀνομάζουν *ρούντα*.

Ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς τσοπάνηδες ποὺ διατηροῦν ἀκόμη αὐστηρὰ τὴν τοπικὴ στολή, οἱ γεωργοὶ ἄρχισαν τὰ τελευταῖα χρόνια νὰ κάνουν διάφορα

79· ΤΣΟΠΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΣΟΠΑΝΟΠΟΥΛΟ

μέρη τῆς φορεσιᾶς μ᾽ εὐρωπαϊκὰ ὑφάσματα. Ἔτσι τὸ ἄσπρο ποκάμισο ἀντικαταστάθηκε γιὰ οἰκονομία μὲ τσίτινο σκοῦρο, καὶ τ᾽ ὄμορφο γερανιὸ μαντίλι μὲ τὸ σκουφάκι. Πολλοὶ μάλιστα ἀπ᾽ αὐτοὺς ἔχουν ἀφήσει τὴν τοπικὴ στολὴ καὶ προτιμοῦν τὰ εὐρωπαϊκὰ ροῦχα.

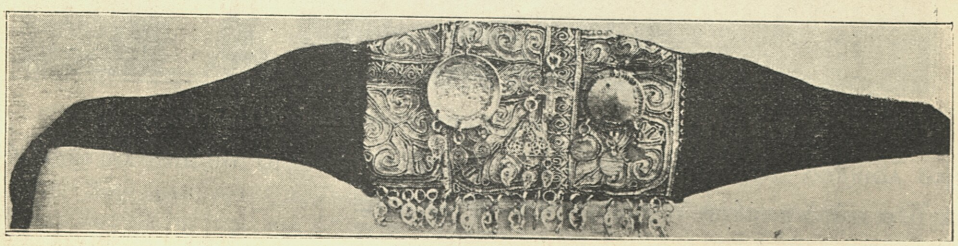

80· ΤΣΕΜΠΕΡΙ

Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΜΩΡΩΝ

Ἔχουν καὶ τὰ μωρὰ τὴν ἰδιαίτερη φορεσιά τους (82), ποὺ τοὺς τὴ φοροῦν ὅταν εἶναι νὰ τὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησιά. Ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ ἕνα παπλωματάκι μὲ πολύτιμη στόφα, ποὺ σκεπάζει τὸ σῶμα τοῦ μωροῦ, καὶ ἀπὸ τὸ στολισμὸ τοῦ κεφαλιοῦ. Ὁ στολισμὸς τοῦ κεφαλιοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ σκούφια, τὸ μπαμπακερὸ λεπτὸ μαντιλάκι, τὸ *γῦρο*, τὸ μεταξωτὸ μαντίλι, *τὸ τσεμπέρι*, καὶ ἔπειτα τὸ *καπιτσάλι* καὶ *τὸν τσεβρέ*. Ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὸ τσεμπέρι εἶναι τὸ σημαντικώτερο κομμάτι· χρυσοκέντητο ἀπὸ μεταξωτὸ ἢ βελοῦδο ἔχει κρεμασμένα ὅλα τὰ κοσμήματα καὶ τὰ νομίσματα τῆς οἰκογένειας, ὅπως καὶ τὰ τυχὸν δῶρα τοῦ μωροῦ.* (80)

Τὸ *καπιτσάλι* ** μπαίνει γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ εἶναι χρυσοκέντητο λουράκι ποὺ χρησιμεύει γιὰ νὰ βαστᾶ τὴ σκούφια τοῦ παιδιοῦ καὶ πάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ μπαίνει ὁ χρυσοκέντητος τσεβρές.

82. ΣΚΥΡΙΑΝΗ ΜΕ ΤΑ ΧΡΥΣΑ, ΤΣΟΠΑΝΟΠΟΥΛΟ ΚΑΙ ΦΟΡΕΣΙΑ ΜΩΡΟΥ

* Τὸ τσεμπέρι μᾶς θυμίζει τὸ κόσμημα τοῦ μετώπου μερικῶν χωρικῶν τῆς Ἑλλάδας.

** Στὴ Σκόπελο λέγεται *καπιτσέλι* καὶ βαστᾶ τὸ καβούκι, ποὺ φοροῦν οἱ γυναῖκες στὸ κεφάλι.

ΥΦΑΝΤΙΚΗ

Στὴν οἰκιακὴ χειροτεχνία τὴ σπουδαιότερη θέση ἔχει ἡ ὑφαντικὴ ἀπὸ τ᾽ ἀρχαιότατα χρόνια, ὅταν εἶχε γιὰ προστάτιδα τὴν Ἐργάνη Ἀθηνᾶ. Ὅπως τότε ὁ ἱστὸς δὲν ἔλειπε ἀπὸ κανένα σπίτι, * ἔτσι καὶ σήμερα καὶ στὴν πιὸ ἀπόμακρη γωνιὰ τῆς ἑλληνικῆς γῆς θὰ βροῦμε τὴ γυναίκα ποὺ ξέρει σχεδὸν πάντα νὰ ὑφαίνη, νὰ ἔχη στημένο τὸν ἀργαλιὸ στὸ φτωχικό της, ἀφιερώνοντας τὶς ὧρες ποὺ τῆς περισσεύουν γιὰ νὰ φάνη τὰ ροῦχα τοῦ σπιτιοῦ της.

Σὲ πολλὰ λαϊκὰ τραγούδια ἐξυμνοῦνται τὰ καλὰ καὶ ἀναφέρονται τὰ βάσανα τ᾽ ἀργαλιοῦ. Τὸ σκυριανὸ τραγοῦδι μᾶς δείχνει τὶς δυσκολίες τοῦ ἀργαλιοῦ στὸ διάσιμο τοῦ νήματος.

Στὴ λύση δέση τοῦ πανιοῦ
τὸν ἀγαπῶ δὲ θέλω
μόνο στὴ μέση τοῦ πανιοῦ
νὰ τραγουδῶ νὰ φαίνω

Τὸ ἀθηναίικο ** τραγούδι συγκρίνει τὴν εὐχάριστη ἐνασχόλησι τοῦ κεντήματος καὶ τῆς ρόκας, μὲ τὴν κοπιαστικὴ ἐργασία τοῦ ἀργαλιοῦ.

Τὸ κέντημα εἶναι γλέντημα
κι᾽ ἡ ρόκα εἶναι σεριάνη
μὰ ὁ ἀργαλιὸς εἶναι σκλαβιά,
σκλαβιὰ πολὺ μεγάλη

---

* Στὴν ἀρχαιότητα ἡ ἐργασία γίνονταν ἀπὸ γυναῖκες δοῦλες ὑπὸ τὴν διεύθυνσι τῆς οἰκοδέσποινας ποὺ μὲ τὶς κόρες της ὡδηγοῦσε τὶς ἐργάτριες καὶ τελειοποιοῦσε τὰ διακοσμητικὰ σχέδια τῶν ὑφασμάτων.

** Θ. Ν. Φιλαδελφέως, Ἱστορία Ἀθηνῶν, Τόμος Α΄. σελ. 324.

Καὶ οἱ Ζακυνθινὲς * τραγουδοῦν στενάζοντας:

Ὁ ἀργαλιὸς ξεπλατωμάρα
τὸ δοξάρι κρατημάρα
πιασ' τὸ ρόκο
νὰ ἰδῆς τὸν κόπο.

Ἀνάθεμα στὴ μάνα σου
ποῦ σ' ἔμαθε νὰ φαίνῃς
σὰν τὴν κλωνιὰ κλονίζεσαι
σὰν τὸ μασοῦρι τρέμεις.

Ἄλλο σκυριανὸ τραγούδι ἐπαινεῖ τὶς ἀρετὲς τοῦ ἀργαλιοῦ.

Μαλαματένιο τ' ἀργαλιὸ
καὶ φίλτισι τὸ χτένι
καὶ μιὰ κοπέλα λυγερὴ
ποὺ τραγουδάει καὶ φαίνει

Καὶ στὴν Ἀθήνα ἔλεγαν τὸ ἴδιο λίγο διαφορετικά:

Δικός μου εἶναι ὁ ἀργαλιός,
δικό μου καὶ τὸ χτένι,
δικιά μου εἶν' κι' ἡ πέρδικα
ποὺ κάθεται καὶ φαίνει. **

Ἔτσι καὶ ἕνα θεσαλικὸ τραγούδι ποὺ ἀναφέρει ὁ Ρ. Καμιλάρης. ***

Τιμὴ μεγάλη καὶ τρανὴ
ποῦν' ἀργαλιὸς στὸ σπίτι,
τὸ κάθε δόντι τοῦ χτενιοῦ
ἀξίζει μαργαρίτη.

Ἡ ὑφαντικὴ ἦταν πάντοτε ἐνασχόλησι τῶν γυναικῶν καὶ σὰν ἐξαίρεσι μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἡ ὕπαρξι ὑφαντῶν, τῶν *ἀνυφαντάδων* σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας. **** Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς περιοδεύοντας ἀπὸ τόπο σὲ τόπο δίδασκαν τὸ φάσιμο στὶς γυναῖκες. *****

---

* Μαριέτ. Γιαννοπούλου, Γυναικεία Βιοτεχνία Ζακύνθου. Περιοδικὸν Εὔα Νικήτρια. Ζάκυνθος, τόμ. 1.1921 ἀρ. 12 - 14.

** Πρβ. Δ. Γ. Καμπούρογλου, Ἱστορία Ἀθηναίων τ. Γ'. σ. 18.

*** Στὴ βιογραφία γιὰ τὸν Γρηγ. Κωσταντᾶ. Πρβ. Θ. Ν. Φιλαδελφέως, Ἱστορία Ἀθηνῶν τομ. Α'. σελ. 324 - 325.

**** Ἡ Μαρ. Γιαννοπούλου στὸ ἄρθρο της: Ἡ γυναικεία βιοτεχνία Ζακύνθου, λέγει τ' ἀκόλουθα «Κατὰ τὴ στατιστικὴ ποὺ καμαν οἱ Ἄγγλοι κατὰ τὴ περίοδο τῆς κατοχῆς τους τὸ 1811 ἐργάζονταν 750 γυναῖκες. Πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι ἡ ἴδια στατιστικὴ ἀναφέρει πὼς 8 ἄνδρες καταγίνονταν στὴν ὑφαντικὴ καὶ ἔφτειαναν χαλιὰ ἀπὸ μαλλί, ἄλλοι δὲ 55 ὕφαιναν μεταξωτά».

***** Πρλ. Π. Α. Φουρίκη. Μεγαρικὰ μελετήματα. Λεξικογραφικὸν ἀρχεῖον τῆς μέσης καὶ νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, 1922.

Σήμερα ἡ ὑφαντικὴ εἶναι καθαρὰ γυναίκεια ἐνασχόλησι, σὲ μερικὰ μόνο μέρη στὴ Θεσαλία π. χ. ὑφαίνουν καὶ ἄντρες. * Πρέπει ὡστόσο νὰ παρατηρήσωμε ὅτι ἡ ὑφαντουργικὴ τέχνη ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερο στοιχεῖο τῆς γυναίκειας ἐργασίας. Εἶναι ἀλήθεια δόξα καὶ ἠθικὴ ἱκανοποίησι τῆς γυναίκας ποὺ δουλεύει καὶ θυσιάζεται γιὰ νὰ βοηθήση τὴν οἰκογένειά της. Γι᾽ αὐτὸ καὶ ἡ λαϊκὴ ποίησι ἐξυμνεῖ ἀποκλειστικὰ τὴ γυναῖκα, χωρὶς νὰ χαρίση οὔτε στίχο στὸν ὑφαντὴ τὸν ἄνδρα. Ὡς πρὸς τοὺς ἀνυφαντάδες, ποὺ πᾶνε ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, ἔχω τὴ γνώμη πὼς πρόκειται γιὰ τεχνῖτες ποὺ ἐπισκεύαζαν ἢ κατασκεύαζαν ὑφαντουργικὰ ἐργαλεῖα *τ᾽ ἀργαλιά*.

Κατὰ τὰ μέσα τῆς περασμένης ἑκατονταετηρίδας ἡ ὑφαντικὴ ἔφτασε σὲ τέτοιο σημεῖο ἀκμῆς ἔτσι ποὺ σήμερα ἀκόμα κάθε ἑλληνικὴ γωνιὰ μᾶς δίνει μεγάλη ποικιλία ἀπὸ ὑφαντὰ κεντητὰ κυρίως ὑποδείγματα, μὲ παλιὰ παράδοσι καὶ τεχνική. Ἡ ἀνάπτυξι ὅμως τῆς βιομηχανίας καὶ ἡ εἰσαγωγὴ ξένων ὑφασμάτων περιώρισαν σημαντικὰ τὴ χρῆσι τοῦ ἀργαλιοῦ καὶ μόνο τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρατηρεῖται τελευταῖα γιὰ τὰ ἐγχώρια ὑφαντά, δίνει τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ σπιτικὸς ἀργαλιὸς θὰ ἐξακολουθῆ νὰ κάνη ὑφαντὰ ὄχι μόνο γιὰ τοῦ σπιτιοῦ τὴ χρῆσι ἀλλὰ καὶ γιὰ μεταπώλησι.

84. ΤΑΒΛΟΜΑΝΤΙΛΟ

Ἡ ὑφαντικὴ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἤκμασε καὶ ὡς ἐργαστηριακὴ τέχνη. Στὴ Σκῦρο δὲν ἔχομε πληροφορίες ἂν ὑπῆρξαν ἐκεῖ καμιὰ φορὰ ἐργαστήρια, γνωρίζομε ὅμως ὅτι σὲ ἄλλα νησιά, ὅπως στὴ Χίο, στὴν Κύπρο καὶ στὴ Ζάκυνθο ὑφαίνονταν σὲ ὠργανωμένα ἐργαστήρια πολύτιμα, ὅπως καὶ

* Οἱ ἄντρες ἄρχισαν νὰ ἐργάζωνται στὴν ὑφαντικὴ ἀπὸ τὴν τετάρτη π. χ. ἑκατονταετηρίδα

καθημερινῆς χρήσεως ὑφάσματα ποὺ στέλνονταν σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα στὴν Τουρκία, ἀκόμα καὶ στὴν Αἴγυπτο. Στὴ Χίο, ποῦ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα κέντρα πολυτίμων ὑφασμάτων, κατασκευάζονταν τὰ *σαντάλια*, εἶδος ταφτά, οἱ *μουαρέδες*, τὰ *ἐξάμιτα*, τὰ βελοῦδα, οἱ *κατιφέδες*, τὰ *δαμασκηνὰ (καμουχάδες)* καὶ διάφορα ἄλλα λεπτότερα μεταξωτὰ ὑφάσματα· * στὴν Κύπρο τὰ χρυσοΰφαντα καὶ ἀργυροΰφαντα ἐν γένει ὑφά-

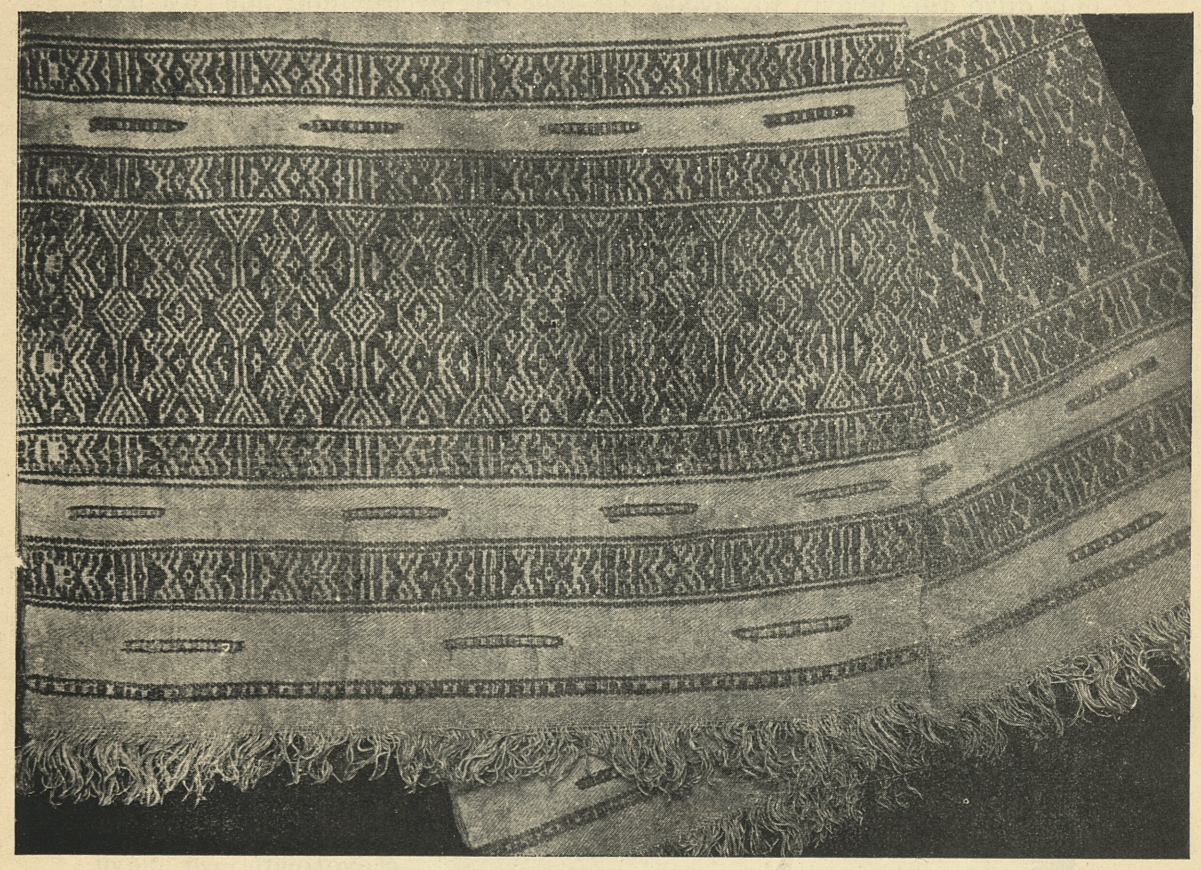

85. ΤΑΒΛΟΜΑΝΤΙΛΟ

σματα· καὶ στὴ Ζάκυνθο τὰ λιγότερο πολύτιμα ὑφάσματα, ὅπως *ἀλατζάδες*, *μαντράδες*, *ἀναλεξένια*, *βαλίθια*, *κουρντενέλια*, *ξοφόρια* κτλ.

Στὸ Σουφλὶ τῆς Θράκης ἤκμαζεν ἡ μεταξουργία καὶ κατασκευάζονταν μεταξωτὰ ὑφάσματα, ὅπως καὶ στὴ Μακεδονία, καὶ κυρίως στὴ Νιγρίτα ὑφαίνονταν οἱ περίφημοι νιγριτινοὶ ἀλατζάδες. Στὸν Τύρναβο καὶ στὴν Τσαρίτσαινα τῆς Θεσαλίας ὑφαίνονταν πάλι ἀλατζάδες καὶ διάφορα ἄλλα ὑφάσματα ποὺ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὰ γνωστὰ τυρναβίτικα σταμπάτα. Τὴν ἀκμὴ τῆς ὑφαντικῆς βοηθεῖ στὰ μέρη αὐτὰ ἡ ἀνάπτυξι τῆς νηματουργίας, μὲ σπου-

* Πρλ. Π. Μ. Κοντογιάννη. Βιομηχανία καὶ χειροτεχνία ἐν Χίῳ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1925 σελ. 46—52.

δαιότατο κέντρο τ᾽ Ἀμπελάκια τῶν Τεμπῶν, μὲ τὴ γνωστὴ καὶ μοναδικὴ ὀργάνωσι ἐργασίας καὶ κεφαλαίου. Ἡ μικρὴ αὐτὴ κωμόπολι ὄχι μόνο ἐφωδίαζε μὲ τὰ βαμμένα νήματά της τὰ ὑφαντουργικὰ κέντρα τῆς Ἑλλάδας παρὰ τὰ ἔστελνε στὴ Βιέννη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ σὲ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης.

Σήμερα κέντρα σχετικῆς ἀκμῆς τῆς ὑφαντουργίας, μὲ σπιτικὸ ἀργαλιό, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν οἱ Καλάμες καὶ τὸ Σουφλὶ τῆς Θράκης γιὰ τὰ μεταξωτὰ καὶ μπαμπακομέταξα καὶ ἡ Θεσαλία γιὰ τὰ μάλλινα: διάφορα σκουτιά, σαγιάκια, τραγομαλλίτικα, διάφορες μπατανίες, φλοκάτες, ἀντρομίδες, κιλίμια, σαμαροσκούτια, φανέλες, ταγάρια, δισάκια κλ.

Σποραδικὰ ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἰδιωτικὰ ἐργαστήρια μικρότερα ἢ μεγαλύτερα σὲ διάφορες πόλεις ἢ κωμοπόλεις τῆς Ἑλλάδας, καθὼς σὲ πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, στὴν Εὔβοια, στὴ Φθιώτιδα, στὴν Πελοπόνησο καὶ ἀκόμη καὶ στὴν Ἀθήνα.

Φυσικὰ δὲ θὰ ἐξεταστοῦν οἱ λεπτομέρειες τῶν ἑλληνικῶν ὑφαντῶν, σχετικὰ μὲ τὴν τεχνοτροπία τους ἢ τὸ εἶδο τοῦ ὑλικοῦ, θὰ περιορισθῶ μόνο στὰ ὑφαντὰ τοῦ σκυριανοῦ σπιτικοῦ ἀργαλιοῦ, ποὺ κατασκευάζονταν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ γίνωνται καὶ σήμερα ἀκόμη γιὰ ἀτομικὴ χρῆσι.

Στὴ Σκῦρο ὑπάρχουν τρία εἴδη ἀργαλιοῦ: ὁ *λάκκος*, ἡ *φούρκα* καὶ ὁ *λάκκος γιὰ τοὺς φτάδες*.

Λάκκος ὀνομάζεται ὁ ἀργαλιὸς ποὺ ὑφαίνονται κάθε λογῆς ὑφάσματα. Τὰ λεπτὰ μεταξωτά, τὰ λινομέταξα, τὰ λινά, τὰ μπαμπακερὰ καὶ τὰ μάλλινα. Ὁ λάκκος τῆς Σκύρου δὲ διαφέρει στὸ σχῆμα ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους ἀργαλιοὺς τῆς λοιπῆς Ἑλλάδας. Ὀνομάζεται ὅπως καὶ ἀλλοῦ λάκκος ἂν καὶ δὲν εἶναι στημένος ὅπως σὲ ἄλλα μέρη ἀπάνω σὲ λάκκο. * Τὸν τοποθετοῦν στὸν μπροστινὸ χῶρο, τὸ *σπίτι*, χωρὶς νὰ ἔχη ὡρισμένη θέση. Τὰ μέρη του ἔχουν τὰ ἴδια περίπου ὀνόματα καθὼς στ᾽ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ εἶναι συνήθως τὰ ἴδια μὲ τ᾽ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ *(μυτάρι, ἀντί, χτένι, καλάμι, μασούρι* κτλ).

Τὰ κυριώτερα τμήματα τῆς τετράγωνης συσκευῆς τοῦ λάκκου ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τέσσαρους στύλους εἶναι τὰ τέσσερα κατὰ μῆκος ξύλα, τὰ *μεριά*, καὶ τὰ τέσσερα κάθετα πρὸς αὐτὰ *κλειδιά*. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴ βάσι σὰ νὰ ποῦμε τοῦ ἀργαλιοῦ ποὺ ἀπάνω της παίρνουν τὴ θέσι τους τὰ διάφορα ἐξαρτήματά του. Αὐτὰ εἶναι: τὰ δύο *ἀντιά*, τὸ ἐμπρός, ποὺ χρησιμεύει γιὰ νὰ τυλίγουν τὸ πανὶ καὶ τὸ πίσω γιὰ νὰ τυλίγουν τὸ νῆμα· τὸ *σφίχτρο*, εἶναι τὸ ξύλο ποὺ μπαίνει στὸ μπροστινὸ ἀντὶ καὶ τὸ σφίγγει γιὰ νὰ τεντώνεται τὸ πανὶ στὸ φάσιμο· Τὸ *ἀτζέρι*, ἕνα σίδερο ποὺ συγκρατεῖ τὸ πίσω ἀντὶ ὅταν ὑφαίνουν, γιὰ νὰ μὴν ξετυλίγεται τὸ νῆμα. Τὸ σφίχτρο καὶ

* Στὰ Μεγαρικὰ μελετήματα τοῦ Π. Φουρίκη ὑπάρχει περικοπὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴν ποικιλία τῶν ὀνομάτων τοῦ ἀργαλιοῦ σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Σ᾽ αὐτὰ μποροῦμε νὸ προσθέσουμε μερικὰ ὀνόματα ποὺ ἀκούονται στὰ Δωδεκάνησα ὅπως *γούφα, κρεβατί, κρεβαταριά, κρεβατίνα*, κτλ. στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχεν ὁ *ἀνυφαντόλακκος*, πραγματικὸς λάκκος, μέσα στὸν ὁποῖον ἡ υφάντρα τοποθετοῦσε τὰ πόδια της. Τὸ ἴδιο βλέπομε καὶ σήμερα σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας.

τὸ ἀτζέρι τιμονεύουν τὰ *ἀντιά*. Τὸ *χτένι* μὲ τὸ *ξυλόχτενό* του κανονίζει τὸ στιμόνι τοῦ πανιοῦ μαζὺ μὲ τὰ *μυτάρια*, ποὺ ἀπὸ αὐτὰ κανονίζεται, κατὰ τὰ πατήματα, τὸ εἶδος τοῦ φασίματος τοῦ πανιοῦ. Τὰ μυτάρια καὶ τὰ χτένια ἀποτελοῦν τὰ σπουδαιότερα τμήματα τοῦ ἀργαλιοῦ. Στὰ χωρίσματα τοῦ χτενιοῦ ποὺ τὰ λένε *πόρτες* * ὅταν βάλουν μιὰ ὀτρὰ γίνεται τὸ *μονότριο* ἢ *μονὸ πανί*, καὶ ὅταν βάλουν δυὸ ὀτρὲς γίνεται τὸ *διπλὸ* ἢ *καλὸ πανί*, ὅπως καὶ τὸ *δίμυτο*.

Τὰ μονὰ πανιὰ ἔχουν δυὸ μυτάρια· ἂν ἔχουν τέσσερα πατοῦν δυὸ δυὸ τὰ μυτάρια. Τὰ διπλὰ πάλι ἔχουν τέσσερα καὶ πατοῦν ἕνα ἕνα τὰ μυτάρια. Ἔτσι σὲ γενικὲς γραμμὲς κανονίζεται τὸ στιμόνι καὶ τὸ φάδι ποὺ μπαίνει στὴ σαΐτα πάει ἀνάλογα μὲ τὸ σχέδιο καὶ τὴν ποιότητα τοῦ ὑφάσματος. Τὰ *καρούλια* χρησιμεύουν γιὰ ν' ἀναιβοκατεβαίνουν τὰ μυτάρια ὅταν πατοῦν τὶς *πατῆθρες* ποὺ ἀνοίγοντας τὸ στόμα τοῦ ἀργαλιοῦ ἀφίνουν νὰ περνάῃ ἡ σαΐτα μὲ τὸ φάδι. Ἡ *τσίγκλα* εἶναι ἕνα μακρουλὸ πλακωτὸ σίδερο μὲ δόντια στὰ πλάγια, ποὺ συγκρατεῖ τὴν οὔγια τοῦ πανιοῦ κυρίως γιὰ νὰ μὴ χαλᾶ τὸ χτένι.

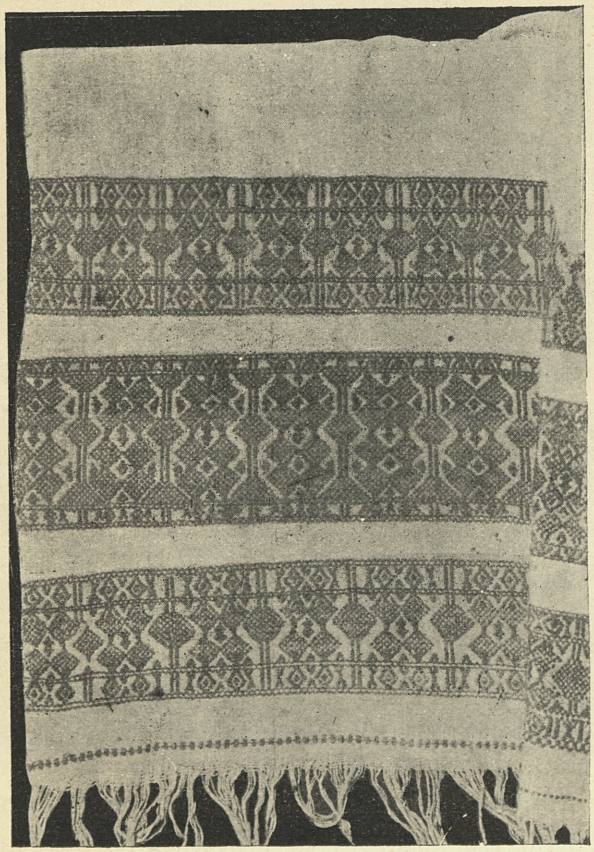

86. ΤΑΒΛΟΜΑΝΤΙΛΟ

Ἡ προπαρασκευὴ γιὰ τὸ νῆμα ποὺ θὰ μπῆ στὸν ἀργαλιὸ γίνεται κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: παίρνουν τὸ νῆμα καὶ ἀφοῦ τὸ βάλουν στὸ καζάνι ρίχνουν μιὰ φούχτα ἀλεύρι καὶ λίγο σαπούνι γιὰ νὰ μὴν κόβωνται οἱ κλωστὲς στὸ φάσιμο.** Ὅταν στεγνώσῃ, τὸ βάζουν στὴν *ἀνέμη* καὶ γυρίζοντας τὸ *μάγγανο* ποὺ ἔχει τὸ *μασούρι* τὸ *καλαμιάζουν*, δηλαδὴ γεμίζουν μὲ νῆμα τὰ καλάμια, τὰ *καλαμκάνια*.

---

* Τὰ χωρίσματα τοῦ χτενιοῦ λέγονται σὲ ἄλλα νησιὰ *θύρες* ἔτσι καὶ τὸ μονὸ πανὶ *μονόθυρο*.

** Οἱ ἀρχαῖοι ἐβύθιζαν τὸν στήμονα σὲ κάποιο μῖγμα, πιθανόν, σὲ ριζόνερο γιὰ ν' ἀποκτήσῃ σχετικὴ ἐλαστικότητα καὶ νὰ γίνῃ πιὸ εὔκολα τὸ φάσιμο.

Γιὰ νὰ γίνῃ τὸ δ ι ά σ ι μ ο, δηλαδὴ τὸ τακτοποίημα τοῦ νήματος ποὺ θὰ μπῇ στὸν ἀργαλιό, βάζουν τὰ καλαμκάνια *στὸ κλουβί*, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα ὀρθογώνια τελάρα, σὲ τέτοιο τρόπο ποὺ νὰ μὴν μπερδεύεται τὸ νῆμα, ὅταν τὸ περιτριγυρίζουν στὰ *παλούκια*, γιὰ νὰ προετοιμασθοῦν οἱ *σταυρώσεις* τοῦ πανιοῦ ποὺ θὰ φάνουν. Τὸ κλουβὶ ἔχει ἔντεκα καλαμκάνια ποὺ οἱ κλωστές του σχηματίζουν τὰ *δεκάδια*· κάθε δεκάδι ἔχει ἔντεκα κλωστές.

Σύμφωνα μὲ τὰ δεκάδια κανονίζεται τὸ φάρδος τοῦ πανιοῦ· τὸ πιὸ στενὸ ἔχει τριάντα τρία δεκάδια νῆμα καὶ τὸ πιὸ φαρδὺ τριάντα ὀκτώ. Μετὰ τὸ διάσιμο τὸ μαζεύουν σὲ θελιὲς καὶ τὸ τυλίγουν στὸ πίσω ἀντὶ ποὺ εἶναι τοποθετημένο ἐπάνω σὲ δυὸ στύλους *δίχαλους*. Ἐκεῖ τὸ ξεμπερδεύουν μὲ τὴν *τσουγκράνα*, ἕνα ξύλο μὲ τρύπες, σὰ χτένι. Ὅταν ξεμπερδευθῇ καὶ εἶναι ἕτοιμο γιὰ νὰ τὸ μαζέψουν βάζουν στὸ ἀντί, ποὺ εἶναι σκαφτό, ἕνα καλάμι, τὴν *καρδούλα* καὶ τὸ *καρδιώνουν*, δηλαδὴ τὸ στηρίζουν στὸ ἀντί. Σὲ κάθε *δρόμο* ποὺ κάνουν, ὅταν τὸ τυλίγουν στὸ ἀντὶ γιὰ νὰ μὴν κάνῃ *κατσόνες* (στριψίματα) καὶ νὰ γίνεται τεζαριστό, βάζουν καὶ ἀπὸ μιὰ καρδούλα, καὶ ἔτσι δὲν *ξεφκαριάζεται*, δηλαδὴ δὲ βγαίνει ἀπὸ τὴ θέση του. Ὅταν στηριχθῇ, τὸ *περαματίζουν*, δηλαδὴ περνοῦν τὶς κλωστὲς ἀπὸ τὰ μυτάρια καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ χτένι, στηρίζουν μὲ τὸ ἀτζέρι τὸ ἀντὶ στὸν ἀργαλιό, περνοῦν μὲ σπάγγους τὰ μυτάρια ἀπὸ τὰ καρούλια, στηρίζουν τὸ χτένι στὸ ξυλόχτενο, κομποδένουν τὸ νῆμα στὸ μπροστινὸ ἀντὶ καί ἀρχίζουν τὴ δουλειά.

Γιὰ τὰ λίγα μεταξωτά, ποὺ τὰ φαίνουν σήμερα στὸ λάκκο μὲ τέσσερα μυτάρια καὶ δυὸ πατῆθρες καὶ τὰ μεταχειρίζονται γιὰ τὰ μανίκια τῶν ποκαμίσων καὶ στοὺς περασμένους χρόνους γιὰ τὰ σεντόνια καὶ τοὺς μαχραμάδες, στέλνουν τὸ κουκούλι *καματερὸ* * στὴ μηχανὴ τῆς Κύμης ποὺ ξεχωρίζοντας τὸ καθαρὸ μετάξι, ἀφίνει τὸ δευτερώτερο ποὺ λένε κοινὰ τὸ *κουκουλάρικο* νῆμα. Αὐτὸ τὸ μεταχειρίζονται στὸ στιμόνι γιὰ τὶς φοῦστες τοῦ ποκαμίσου, τὰ σεντόνια τὰ μαξιλάρια, τοὺς μαχραμάδες κ.τ.λ. Τὰ ὑφάσματα ποὺ ἔχουν τὸ στιμόνι ἀπὸ δευτερώτερο μετάξι καὶ τὸ φάδι ἀπὸ μπαμπάκι ἢ λινάρι γίνονται μὲ δυὸ πατῆθρες καὶ τέσσερα μυτάρια καὶ λέγονται *κουκουράλικα*. Ὅσα ἀπ' αὐτὰ εἶναι προωρισμένα γιὰ τὶς σκοῦτες βάζουν γιὰ τὶς οὔγιες στὸ φάδι μετάξι καὶ ἔτσι γίνονται ὁλομέταξες καὶ ξεχωρίζουν. Τὸ ὕφασμα αὐτὸ τῆς σκούτας, ποὺ μοιάζει μὲ μερικὰ ποκάμισα τοῦ Τρίκερι, τὸ λένε ὅπως καὶ ἐκεῖ *στένιο*. Στὰ περασμένα χρόνα τὰ ὑφάσματα ποὺ ἦταν προωρισμένα γιὰ νὰ κεντηθοῦν γίνονταν ὅλα σχεδὸν ἀπὸ λινάρι μὲ δυὸ πατῆθρες καὶ τέσσερα μυτάρια.**

Τὰ μπαμπακερὰ ὑφάσματα, ποὺ λέγονται *χ ο ν τ ρ ά*, διαφέρουν ἀναμεταξὺ

---

* Γιὰ τὸ κουκούλι ὑπάρχει μιὰ σκυριανὴ φράση: *σὰν τὸ καματερὸ ποὺ καματεύει τὸ κουκούλι, καματεύεις* (δηλαδὴ εἶσαι προκομένη).

** Τὸ λινάρι ὅπως καὶ τὸ μπαμπάκι ποὺ καλλιεργοῦσαν τὸν παλιὸ καιρὸ ξανάρχισαν νὰ τὰ καλλιεργοῦν τώρα τελευτσῖα.

τους στὰ πατήματα τῶν μυταριῶν καὶ γίνονται *μονὰ* ἢ *μονότρια* καὶ *διπλᾶ* ἢ *δίμυτα*. Τὰ περισσότερα ἀπ᾽ αὐτά, ἐπειδὴ εἶναι γιὰ τὴν κοινὴ χρῆσι, εἶναι σχεδὸν ὅλα ἀπὸ χοντρὸ μπαμπακερὸ νῆμα. Ἀπ᾽ αὐτὰ κάνουν τὰ διάφορα μπαμπακερὰ ὑφάσματα γιὰ τὶς ἐνδυμασίες, τὰ *ταβλομάντιλα*, *τὰ βαγιόλια*, τὰ *στρωματσόπανα* κτλ.

Τὸ χοντρό κοινὸ μπαμπακερὸ ὕφασμα, ποὺ χρησιμεύει γιὰ καραβόπανο στὰ κατάρτια ἢ γιὰ νὰ κουβαλοῦν τὸ ἄχυρο στὶς *κατοῦνες* τὶς ἀχυρῶνες καὶ γιὰ διάφορες ἄλλες καθημερινὲς ἀνάγκες, τὸ λένε *στεγάδι*.

87. ΒΑΓΙΟΛΙ

Ψῆφα ὀνομάζεται ἐκεῖνο ποὺ μοιάζει σὰν ψάθα καὶ γίνεται σὲ γιανελιὰ τῶν τσοπάνηδων σὲ ταβλομάντιλα, σὲ βαγιόλια κτλ. Ὅλα τὰ μπαμπακερὰ ὑφάσματα γίνονται μὲ δυὸ πατῆθρες καὶ τέσσερα μυτάρια, ἐξαίρεσι κάνουν μόνο ἡ ψῆφα καὶ τὸ δίμυτο μὲ τὶς λεπτὲς ραβδώσεις ποὺ γίνονται μὲ τέσσερες πατῆθρες καὶ τέσσερα μυτάρια.

Τὰ μάλλινα ὑφάσματα ποὺ γίνονται στὸ λάκκο εἶναι:

Τὰ *σοκόφια* ὑφαίνονται ὅπως τὸ διπλὸ πανὶ μὲ μάλλινο λεπτὸ στημόνι καὶ φάδι καὶ προορίζονται κυρίως γιὰ τὶς ἐνδυμασίες τῶν τσοπάνηδων Γιὰ νὰ γίνουν παχειὰ καὶ μαλακά, ὅπως χρειάζεται, τὰ πηγαίνουν σὲ διάφορες πηγὲς τῆς Σκύρου καὶ κυρίως στὴ γνωστὴ παλιὰ βρύσι τὴν *Ἀναβάλσα*. (Ἀναβάλλουσα), ὅπου τ᾽ἀφήνουν μέσα στὸ νερὸ καὶ τὰ πατοῦν ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς μέρες. * Τὰ *χρέμια* γίνονται *διπλὰ* ἢ *μονά*, ὁλομάλλινα ἢ μαλλομπάμπακα μὲ διάφορες χρωματιστὲς ραβδώσεις. Τὰ ὁλομάλλινα χρέμια ποὺ γίνονται ὅμως μὲ χοντρὸ *γνέθιμο* τὰ πᾶνε καὶ αὐτὰ στὴ νεροτριβὴ γιὰ νὰ γίνουν σὰ

* Στὴ Θεσαλία τὴν Εὐρυτανία κτλ. πηγαίνουν τὰ διάφορα σκουτιὰ καὶ τὶς βελέντζες στὶς *νεροτριβές*, τὶς *ντριστέλες*, καὶ τὰ κοπανίζουν μὲ τὰ *μαντάνια*.

βελέντζες. Τὰ χρέμια τὰ μεταχειρίζονται γιὰ νὰ στρώνουν τὴν κρεβατσούλα καὶ γιὰ κουβέρτες τοῦ ὕπνου.

Ἡ *σακομαντίλα* μὲ τὶς ἀσπρόμαυρες ραβδώσεις εἶναι χράμι ποὺ χρησιμεύει γιὰ νὰ σκεπάζουν τὰ ψωμιὰ καὶ τὶς τηγανῖτες, ὅταν τὶς ἔχουν στὸν *πίνακα*, τὴ σκάφη, γιὰ νὰ φουσκώσουν. Οἱ πατανίες, ὅπως καὶ οἱ γνωστὲς σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα *καραμελωτὲς* κουβέρτες μὲ τὰ τετραγωνάκια, ὑφαίνονται μὲ τέσσερες πατῆθρες καὶ τέσσερα μυτάρια.

Τὰ χοντρὰ μάλλινα ὑφάσματα ποὺ γίνονται μὲ δευτερώτερο μαλλὶ ὑφαίνονται στὸν ὄρθιο ἀργαλιὸ στὴ *φούρκα*, καὶ ὀνομάζονται *φαντὰ* τῆς *φούρκας*.* Αὐτὰ εἶναι τὰ τσουβάλια, τὰ *τσουπιὰ* ποὺ χρησιμεύουν γιὰ νὰ στίβουν τὸ λάδι, καθὼς καὶ τὰ κιλίμια, οἱ *τορβάδες*, τὰ ταγάρια. Στὰ κιλίμια καὶ στοὺς τορβάδες δίνουν ἰδιαίτερη προσοχὴ καὶ στὸ φάσιμο πλέκουν μὲ τὸ χέρι ζωηρὰ πολύχρωμα σχέδια. Ὁ τορβὰς ποὺ βλέπομε στὴν εἰκόνα (88) ἔχει κεντίδια μὲ σχηματοποιημένους δικέφαλους ἀετοὺς ἀνάμεσα σὲ γεωμετρικὰ σχέδια. Ὁ τορβὰς εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἐξαρτήματα τῆς τσοπάνικης φορεσιᾶς. Κάθε τσοπάνης ὑπερηφανεύεται νὰ ἔχη κρεμασμένο πλάγι του τὸν πιὸ καλοκεντημένο στὸν ἀργαλιὸ τορβά, καὶ τὰ τσοπανόπουλα καμαρώνουν ἐπιδεικνύοντας τὰ κεντητὰ στὸ χέρι τορβαδάκια τους.

88. ΤΟΡΒΑΣ

Πολλοὶ τορβάδες ἔχουν σχεδὸν τὰ ἴδια σχέδια μὲ τὰ *κιλίμια*, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν τὰ πολυμεταχειρίζονται γιατὶ τὸ σπίτι εἶναι στρωμένο, ὅπως εἴδαμε,

* Τὰ τρίχινα ὑφάσματα φαίνονται συνήθως στὴ Σκῦρο, ὅπως καὶ ἀλλοῦ, ἀπὸ τοὺς ἄνδρες. Ὁ *τριχὰς* ἢ *μουταφτσής*, ὅπως λέγεται ἀλλοῦ, κάνει τὶς *σάκινες* ἢ τὰ *σεπέτια* δηλαδὴ τὶς σακοῦλες γιὰ τ' ἄχυρο, τὰ *μουτάφια* ἢ τὶς *βετσέτες*, σακοῦλες γιὰ τὸ λάδι, τὰ *σαΐσματα*, σκεπάσματα γιὰ τ' ἄλογα κτλ.

μὲ χῶμα καὶ τὰ λίγα κιλίμια * ποὺ ὑπάρχουν στὰ πλουσιώτερα σπίτια θυμίζουν συνήθως μὲ τὰ σχέδια τους ροδίτικα καὶ εὐρωπαϊκὰ πιάτα καὶ σπάνια συναντοῦμε τὰ σκυριανὰ θέματα ὅπως *ξοῦνες, φραγκάκια,* κτλ.

Τὸ τρίτο εἶδος τ᾽ ἀργαλιοῦ εἶναι ἁπλούστατο. Βάζουν στὰ δοκάρια τῆς ὀροφῆς ἕνα ἐγκάρσιο ξύλο καὶ σ᾽ αὐτὸ στηρίζουν τὸ νῆμα καὶ τοποθετοῦν τὰ *μεριὰ τοῦ λάκκου,* καὶ τὸ ἀντί. Αὐτοῦ ὑφαίνουν μόνο τοὺς φτάδες, καὶ ἔτσι τὸν ὀνομάζουν : ὁ λάκκος γιὰ τοὺς φτάδες.

Τὰ φαντὰ ποὺ εἶναι κεντητὰ στὸν ἀργαλιὸ εἶναι δύο εἰδῶν: Τὰ *κεντητὰ μὲ τὸ σακόραφο,* εἶδος βελόνας, μὲ τὴν ὁποίαν κεντοῦν καθὼς ὑφαίνουν, καὶ *τὰ κεντητὰ μὲ τή σπάθα,* ἕνα σανίδι μὲ φάρδος πέντε ὡς ἕξι δάκτυλα ποῦ περνᾶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ νῆμα κανονίζοντας το ἀνάλογα γιὰ νὰ περάσῃ ἡ σαΐτα καὶ νὰ γίνουν ἔτσι τὰ διάφορα σχέδια. Ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ γίνονται τὰ κεντήματα παίρνουν τὰ φαντὰ αὐτὰ τὶς ὀνομασίες τους, *μυταρένια φαντὰ μὲ τὴ σπάθα καὶ φαντὰ μὲ τὸ σακόραφο.* ** Ἡ τεχνοτροπία αὐτὴ τοῦ κεντήματος τοὺς ἐπιβάλλει νὰ προτιμοῦν τὰ γεωμετρικὰ σχήματα.

Τὰ κεντητὰ αὐτὰ τοῦ ἀργαλιοῦ τῆς Σκύρου ὅπως καὶ τῶν Δωδεκανήσων ἔχουν ὡρισμένη θέσι στὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ καὶ εἶναι συνδεμένα μὲ τὰ διάφορα ἔθιμα καὶ τὶς ἀνάγκες. Οἱ ὀνομασίες τους εἶναι ποικίλες. Ἔτσι ἔχομε τὰ *ταβλομάντιλα* ἢ *ψωμομάντιλα,* τὰ *βαγιόλια,* τὰ *στρωματσόπανα,* τὰ *ζωνάρια τῶν τσοπάνηδων* κτλ.

Τὰ ταβλομάντιλα ἢ ψωμομάντιλα εἶναι μιὰ πετσέτα κοντύτερη(1.20 ×0.43) ἢ μακρύτερη (2.80×56) περίπου, ἀπὸ χοντρὸ μπαμπακερὸ ὕφασμα, μὲ κέντημα ὑφαντὸ στὶς δυὸ ἄκρες, γινωμένο πάντα μὲ γερανὶ νῆμα καὶ γι᾽ αὐτὸ λέγονται καὶ *γερανὶ πετσέτες.* Οἱ πετσέτες αὐτὲς ἔχουν διπλὴ χρῆσι : ἢ στρώνονται πάνω στὰ σεντούκια τοῦ πάγκου καὶ τότε λέγονται *ταβλομάντιλα* ἢ σκεπάζουν τὴ σκάφη, τὸν *πίνακα,* ποὺ ἔχει τὰ *λαζόνια,* τὰ ψωμιὰ ποὺ στολίζονται μ᾽ αὐγὰ καὶ πλουμούδια στοὺς γάμους καὶ στὶς γιορτές, καὶ τότε λέγονται *ψωμομάντιλα.* Τὰ ψωμομάντιλα μπαίνουν ἀκόμη καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὴ σακομαντίλα ποὺ σκεπάζει τὶς τηγανῖτες τοῦ γάμου. Τὰ φαντὰ αὐτὰ μὲ τὴ σπάθα (84) καὶ μὲ τὸ σακόραφο (85, 86) ἔχουν γεωμετρικὰ σχήματα καὶ παρουσιάζουν ξεχωριστὴ ἰδιορρυθμία καὶ ἰδιαίτερο τοπικὸ χαρακτῆρα.

Τὰ *φαντὰ βαγιόλια* (ἔτσι τὰ λένε καὶ σὲ μερικὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀλλοῦ) εἶναι τὰ πιὸ ἐπίσημα φαντὰ τοῦ σπιτιοῦ. Πεσκήρια, ποὺ ἔχουν στὶς δυὸ ἄκρες διάφορα πολύχρωμα σχέδια καὶ μικρὰ κρόσια *φουντάκια (τσουλίτσες* στὴ Νίσυρο), τὰ μεταχειρίζονται στὶς λύπες, γιὰ τὰ μνημόσυνα, τὶς *εὐλογιές,* τρίμερα, νιάμερα καὶ σαράντα, γιὰ νὰ σκεπάζουν τὴν προσφορὰ ποὺ πᾶνε στὴν

---

* Τὰ χράμια καὶ τὰ κιλίμια στὴ Ρόδο καὶ στὴν Κάλυμνο τὰ κρεμοῦν στὸ τραπουζάνι, στὴ σαΐτα, καὶ στὰ μπαρμακλίκια, στὰ ἴδια μέρη ἀκριβῶς ποὺ κρεμοῦσαν ἄλλοτε τὰ ὄμορφα κεντήματά τους, χαμένα δυστυχῶς πιὰ σήμερα.

** Σὲ ἄλλα μέρη βρίσκομε φαντὸ *σπαθωτό, γλαστρωτό, καραμελωτό, μονοπρόσωπο, διπρόσωπο, οὐγίτικο* κτλ.

ἐκκλησιά· καὶ ἀκόμη καὶ στὶς χαρές, γιὰ νὰ σκεπάζουν τὸ καλάθι, τὸ *χανικολόγο*, ποὺ ἔχει τὰ δῶρα τῆς νύφης τὰ *καλαθιάτικα*. Τὰ σχέδια τῶν κεντημάτων τους ἀντίθετα πρὸς τὰ ταβλομάντιλα εἶναι παρμένα ἀπὸ τὸ φυτικὸ καὶ ζωϊκὸ κόσμο. Πολλὰ ἀπ᾽ αὐτὰ ἔχουν καὶ παραστάσεις * ἀπὸ *πετεινούς*, (87)

89. ΒΑΓΙΟΛΙ

μικροὺς ἀετούς, *ἀητάτσα*, *φραγκάκια*, *καραβάκια* κτλ. Τὰ *καρύδια* καὶ τὰ *δεντρουλάκια* (89, 90) εἶναι πολὺ συνηθισμένα θέματα, γινωμένα πάντοτε μὲ τὸ σακόραφο.

Τὰ βαγιόλια καὶ τὰ ταβλομάντιλα χρησιμεύουν ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ στολισμὸ καὶ ἀνήκουν στὴ δευτερώτερη, τὴ *χοντρὴ στολὴ τοῦ σπιτιοῦ*.

Τὰ ρίχνουν στὴν κόρδα καὶ τὰ μπαρμακλίκια στὶς γιορτὲς καὶ στὶς δεύτερες μέρες τοῦ γάμου. Πολλὲς φορὲς ὅμως, ὅταν τοὺς περισσεύει τόπος ἀπὸ τὰ χρυσοκέντητα καὶ μεταξοκέντητα, τὰ ρίχνουν καὶ τὴν ἴδια μέρα τοῦ γάμου διπλωμένα στὴν κόρδα καὶ τὰ παρμακλίκια.

Τὰ *στρωματσόπανα* εἶναι καθημερινὰ καὶ νυφικά. Τὰ καθημερινὰ εἶναι ἀπὸ ἁπλὸ πανί· τὰ νυφικὰ εἶναι κεντητὰ μὲ διάφορα πλουμούδια, καμωμένα μὲ τὴ σαΐτα. Τὰ σχέδιά τους μοιάζουν μὲ τὰ σχέδια ποὺ ἔχουν τὰ

---

* Στὴν Κάλυμνο ὀνομάζουν τὸ βαγιόλι *μεσάλι*, καὶ τὰ πλουμιστὰ σχέδιά του, *σταυρούδια*, *μπαστέλια*, *χαϊμαλιά*, *μοσκοκάρφια* κτλ. Στὴ Νίσυρο τὸ λένε *ὄργο* καὶ τὰ σχέδιά του *κοντοσαΐτιες καρουλάκια*. Τοὺς ὄργους κρεμοῦν κάτω ἀπὸ τὰ ράφια στὴ θέσι ποὺ στὴ Σκῦρο κρεμοῦν τὰ χάλκινα σκεύη, σὲ δυὸ ἢ τρεῖς σειρὲς σὰ διακοσμητικὴ φρίζα μὲ ξύλινα καρφιὰ τὰ *παλούκια*.

ταβλομάντιλα μὲ τὴ σαΐτα, μὲ τὴ διαφορὰ πὼς αὐτὰ εἶναι πολύχρωμα. Μερικὰ ἀπ᾽ αὐτὰ εἶναι καὶ ἀπὸ τ᾽ ἀνατολίτικα φαντὰ μὲ τὰ διάφορα γραμμικὰ σχέδια, ποὺ γίνονταν στὸ Μεσίρι.

90. ΒΑΓΙΟΛΙ

Τὸ *ζωνάρι* τῶν τσοπάνηδων γίνεται ἀπὸ ἄσπρο δίμυτο καὶ τὰ μικρὰ κόκκινα καὶ γαλάζια στολίδια του κεντιοῦνται μὲ τὴ σπάθα.

91. ΣΠΙΘΑ

ΚΕΝΤΗΜΑ

πὸ τὶς χαρακτηριστικώτερες ἐκδηλώσεις τῆς χειροτεχνίας εἶναι τὸ κέντημα. Στὰ στολίδια του, τὰ σχέδια καὶ τὰ χρώματά του καθρεφτίζονται καὶ μᾶς φανερώνονται οἱ διαφορὲς καὶ οἱ ἰδιορρυθμίες κάθε μεριᾶς τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Ἔτσι βλέπει κανεὶς ν' ἀποδίνεται στὸ κέντημα τὸ τραχὺ καὶ σοβαρὸ τῶν βορεινῶν Ἑλλήνων χωρὶς νὰ τοῦ λείπη ἡ λεβεντιὰ καὶ ἡ χάρη, τὸ τερπνό, χαροπὸ καὶ πλούσιο σὲ χρῶμα τοῦ νησιώτη, καὶ ἀλλοῦ πάλι νὰ σμίγουν οἱ ἰδιότητες αὐτὲς σὲ ἕνα ἁρμονικὸ σύνολο. Ἡ κεντητικὴ τέχνη εἶναι ὁ κυριώτερος καὶ πλουσιώτερος κλάδος τῆς ἑλληνικῆς χειροτεχνίας, ἡ κατ' ἐξοχὴν γυναικεία τέχνη.

Τὰ ἑλληνικὰ κεντήματα ἔχουν πολὺ μεγάλη ποικιλία στὴν τεχνικὴ καὶ στὸ σχέδιο. Σ' αὐτὸ συντελοῦν πολὺ οἱ γεωγραφικοὶ καὶ κλιματολογικοὶ λόγοι, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, ἡ ἐπικοινωνία τῶν ντόπιων μεταξύ τους, καθὼς καὶ οἱ ξένες ἐπιδράσεις. Οἱ ξένες ἐπιδράσεις εἶναι κυρίως τρεῖς: τῶν βορείων λαῶν, ἡ ἀνατολίτικη καὶ ἡ φράγκικη. Τὰ ξένα ὅμως αὐτὰ μοτίβα συναφομοιώθηκαν μὲ τὰ ντόπια καὶ ἔτσι ἔδωσαν στὰ κεντήματα κάθε τόπου ξεχωριστὸ χαρακτῆρα. Ἀντίθετα, πολλὰ τμήματα τῆς ἑλληνικῆς γῆς, τὰ πιὸ ἀπομονωμένα, διατήρησαν ἁγνότατο τὸν πατροπαράδοτό τους χαρακτῆρα.

Τὰ κεντήματα ποὺ ἀπαντοῦμε στὴν Πελοπόνησο, Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ Μακεδονία, πρέπει νὰ τὰ ζητήσωμε μόνο στὰ διάφορα κομμάτια τῆς φορεσιᾶς, γιατὶ στὰ μέρη αὐτὰ δὲ μεταχειρίζονται συστηματικὰ τὸ κέντημα γιὰ τὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ, ὅπως στὰ νησιά, ποὺ ἡ συνήθεια αὐτὴ εἶναι τόσο διαδεδομένη.

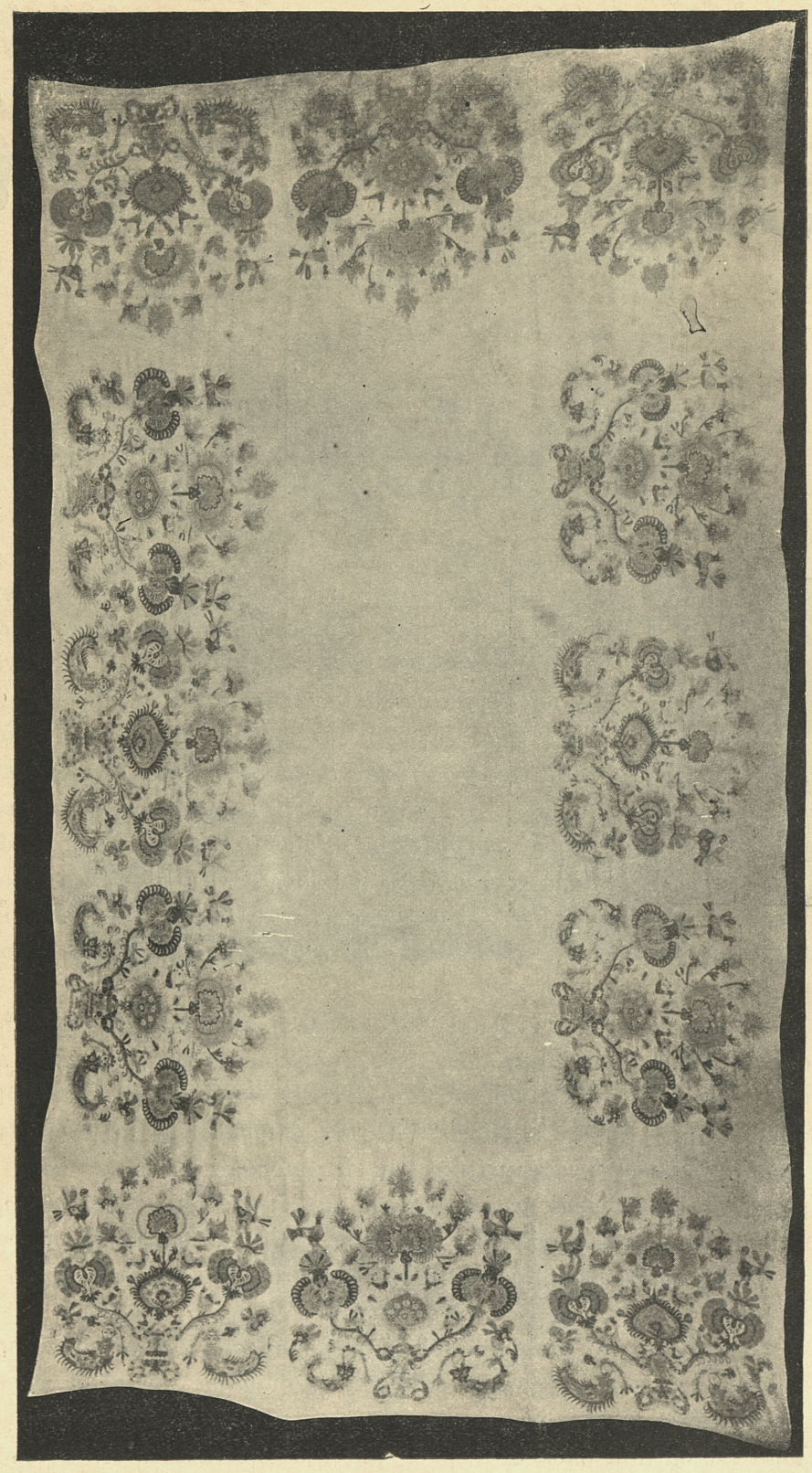

93. ΣΕΝΤΟΝΙ

Τὴν ἑλληνικὴ κεντητικὴ τέχνη μποροῦμε νὰ χωρίσωμε σὲ *ἠπειρωτικὴ* καὶ σὲ *νησιώτικη*. Ἡ ἠπειρωτικὴ δέχτηκε τὴν ἐπίδρασι τῶν βορεινῶν λαῶν ἀντίθετα ἀπὸ τὰ νησιὰ ποὺ ἔχουν συνήθως ἀνανολίτικη ἢ φράγκικη ἐπίδρασι. Κάθε τόπος ὅμως καὶ κάθε περιφέρεια παρουσιάζει δικό της τοπικὸ χαρακτῆρα ὅπως ἔχει καὶ δικό της διαλεκτικό ἰδίωμα. Πολλὲς φορὲς ἡ διαφορὰ τῶν κεντημάτων κάθε τόπου συμπίπτει μὲ τὴ διαλεκτικὴ καὶ ἔτσι ὅπου ἔχομεν ἀλληλοεπιδράσεις διαλεκτικὲς ἔχομε παρόμοιες ἐπιδράσεις καὶ στὸ κέντημα.*

Ἡ μελέτη τῶν διαφορῶν ποὺ παρουσιάζουν μεταξύ τους τὰ διάφορα κεντήματα τῶν ἑλληνικῶν τόπων, μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ἀκόλουθη κατάταξι, στὴν ὁποία θὰ μπορούσαμε νὰ ἔχωμε καὶ μικρότερες κατηγορίες, ἂν γυρεύαμε ν᾽ἀναλύσωμε λεπτομερέστερα τὰ κεντήματα. Ἐννοεῖται ὅτι αὐτὴ μόνο κατὰ προσέγγισι ἀληθεύει σήμερα ποὺ δὲν ὑπάρχουν εἰδικὲς μελέτες οὔτε συστηματικὲς συλλογές.

Α΄. Κεντήματα ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας.

α) Ἀττική, Θῆβαι, Εὔβοια.

β) Λειβαδιά, Ἀράχωβα.

γ) Πελοπόνησος, (Κόρινθος, Στυμφαλία κτλ.)

δ) Νομάδες, Θεσσαλία.

ε) Μακεδονία.

στ) Ἤπειρος.

Β΄. Κεντήματα νήσων.

α) Ἑπτάνησα.

β) Κρήτη.

γ) Νότιοι Σποράδες.

δ) Κυκλάδες.

ε) Μυτιλήνη, Χῖος κτλ. στ) Βόρειοι Σποράδες.

94. ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΝΤΟΝΙ 93.

* Ὅπως εἶναι γνωστὸ ἔχομε κυρίως δύο διαλεκτικὰ ἰδιώματα τὸ βόρειο καὶ τὸ νότιο. Ἡ Σκῦρος ἔχει ἡμιβόρειο ἰδίωμα, πρβ. Β. Φάβη, Γλωσσικαὶ ἐπιστάσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸ σκύριον ἰδίωμα, σελ. 245, (στὴν Τεσσαρακονταετηρίδα Κόντου).

Τὰ νησιώτικα κεντήματα γίνονται πάντοτε σὲ λεπτότερα καὶ πολυτελέ-

95. ΣΕΝΤΟΝΙ

στερα ὑφάσματα μὲ μετάξια σὲ λεπτότατες ἀποχρώσεις. *

* Ἀπὸ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα μόνο στὴν Ἤπειρο καὶ στὸ Τρίκερι τὰ κεντήματα γίνονται σὲ λεπτὰ ὑφάσματα.

Στὴ Σκῦρο τὸ κέντημα καλλιεργήθηκε μὲ μοναδικὴ ἐπιτυχία ποὺ μᾶς δείχνει λαὸ πολὺ καλαίσθητο. Ἀνήκει καὶ ἐδῶ στὴν οἰκιακὴ χειροτεχνία καὶ γίνεται γιὰ ἀτομικὴ χρῆσι καὶ λιγώτερο γιὰ μεταπώλησι. Μικροεργαστήρια ὑπάρχουν ἐλάχιστα.

Τὰ παλιὰ κεντήματα, τὰ σκυριανὰ ὅπως καὶ τ᾽ἄλλα, ποὺ ἔφτασαν ὡς

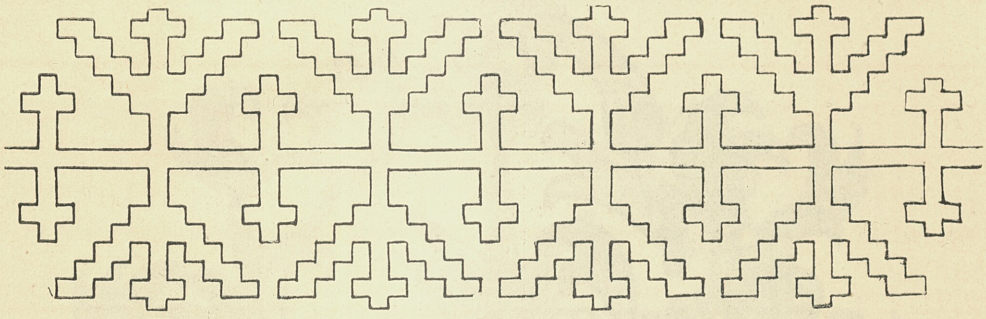

96. ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΝΤΟΝΙ 95

ἐμᾶς, δὲν ἔχουν ποτὲ κεντημένη τὴ χρονολογία καὶ ἔτσι εἶναι δύσκολο νὰ ξέρωμε πότε ἔγιναν * Ἀπὸ διαφόρους περιηγητάς, παλιὰ κείμενα καὶ προικοσύμφωνα, μαθαίνομε ὅτι ἡ κεντητικὴ τέχνη ἤκμαζε σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Τὰ παλιότερα σκυριανὰ κεντήματα δὲ φαίνεται νὰ ἔχουν γίνει πρὶν ἀπὸ τὸ 18. αἰῶνα τὰ περισσότερα ὅμως ἀνήκουν στὶς ἀρχὲς τοῦ 19.

Τὰ σκυριανὰ κεντήματα χωρίζονται σὲ δυό: α) σὲ κεντήματα γιὰ τὸ στολισμὸ τῆς φορεσιᾶς καὶ β) σὲ κεντήματα γιὰ τὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ, *σεντόνια προσκεφαλάδες, κεφαλάρια, μαχραμάδες.* Ἂν καὶ ὑπάρχη ἡ διαίρεσι αὐτὴ στὴ χρῆσι τοῦ κεντήματος, μολαταῦτα ἡ τεχνοτροπία, τὸ σχέδιο καὶ οἱ χρωματισμοὶ εἶναι σχεδὸν ὅμοιοι καὶ στὶς δυὸ κατηγορίες.

Τὰ κεντήματα ποὺ χρησιμεύουν γιὰ τὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ εἶναι πλουσιώτερα στὸ διάκοσμο καὶ πιὸ πολύπλοκα στὴ σύνθεσι ἀπὸ τὰ κεντήματα τῆς φορεσιᾶς, στὰ ὁποῖα ἡ θέσι ποὺ στολίζεται εἶναι ὡρισμένη, ὅπως εἶναι οἱ γῦροι τῶν μανικιῶν καὶ τῆς σκούτας.

Τὰ διακοσμητικὰ θέματα ὅλων τους, ἢ τοποθετοῦνται σὲ ἀπόστασι τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ ἀποτελοῦν μιὰ διακοσμητικὴ φρίζα, ὅπως στὰ ποκάμισα, στὰ σεντόνια, στοὺς μαχραμάδες, ἢ ἀποτελοῦν ἐνιαία σύνθεσι ποὺ γεμίζει ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια, ὅπως στὰ κεφαλάρια καὶ στοὺς προσκεφαλάδες, ἂν καὶ ὑπάρχουν παλιὰ κεφαλάρια μὲ γεωμετρικὰ σχέδια ποὺ τὸ κέντημά τους περιορίζεται μόνο στὸ γῦρο.

Τὰ θέματα αὐτὰ παρμένα ἀπὸ τὸ ζωϊκὸ καὶ φυτικὸ κόσμο, παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλία καὶ πρωτοτυπία. Ἀπὸ τὸ ζωϊκὸ κόσμο εἶναι οἱ παραστάσεις

* Χρονολογημένα ἑλληνικὰ κεντήματα γνωρίζομε μόνο τρία Κρητικὰ τοῦ 1734, 1757, καὶ 1762, δημοσιευμένα ἀπὸ τὸν A. J. B. Wace, σ᾽εἰδικὴ ἔκδοσι τοῦ ἀγγλικοῦ περιοδικοῦ Studio, A book of old embroidery, 1921.

ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν: *καδῆδες, φράγκοι, κοπέλες, ξοῦνες, λιάπηδες, καβαλλάρηδες,* ἀνθρωπομόρφων τεράτων: *γοργόνες, σειρῆνες, ἀσπίθες,* φανταστικῶν θηρίων: *σκλήπετροι* (σκολόπενδρα, ἑρπετό), *τσαλαπετεινοί, λεοντάρια,* διαφόρων ζώων καὶ πουλιῶν: *ἀλογάκια, ἐλαφάκια, πετεινοί, πάπιες, παγόνια,*

97. ΚΛΩΝΑΡΙ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΝΤΟΝΙ 95

ἀετοί, ἀχταπόδια, καβοῦροι. Ἀπὸ τὸ φυτικὸ κόσμο εἶναι: κλαδιά, λουλούδια, φύλλα, κυπαρίσσια κ. ἄ., σχηματοποιημένα κατὰ ἰδιόρρυθμο τρόπο. Ἄλλα πάλι ἔχουν ἀναπαραστάσεις ἀπὸ καράβια, βάρκες, *γουλέτες, μπρατσέρες, τρεχαντήρια, ταχύπλα, κερνίτσια,* καὶ ἀπὸ διάφορα οἰκιακὰ σκεύη, *γλάστρες, μπρίκια,* καὶ ἄλλα παραστάσεις ποὺ συμβολίζουν ὧρες τοῦ ἔτους ἢ σκηνὲς ἀπὸ τὸν καθημερινὸ βίο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θέματα αὐτά, δὲ λείπουν ἀπὸ τὰ σκυριανὰ κεντήματα καὶ τὰ γνωστὰ πανάρχαια θέματα τῶν βυζαντινῶν καὶ ἀνατολίτικων ὑφασμάτων, ὅπως εἶναι τὸ δένδρο τῆς ζωῆς, ἑραλδικὰ θηρία κτλ.

Ὅλα αὐτὰ τὰ θέματα μὲ τὴ ζωντανὴ ἐκφραστικότητα τῆς φόρμας καὶ τοῦ χρωματισμοῦ δὲν ἀποδίνονται στὸ κέντημα ἐντελῶς νατουραλιστικά, ἀλλὰ σχηματοποιημένα μὲ ἰδιαίτερον τοπικὸ ρυθμό. Σ' αὐτὴν τὴν ἰδιότητα πρέπει

98. ΣΧΕΔΙΟ ΑΠΟ ΣΕΝΤΟΝΙ

νὰ ἀποδοθῆ ἡ ἀληθινὴ καλλιτεχνική τους ἀξία. Ἀξίζουν τὸ ἐνδιαφέρον μας ὄχι μόνο γιατὶ ἔχουν τὴν ἀρχή τους στὴ λαϊκὴ παράδοσι καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ ἐπειδὴ μᾶς βοηθοῦν νὰ γνωρίσωμε τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ μας καὶ νὰ μορφώσωμε τὴ διακοσμητική μας τέχνη.

Γενικά, γιὰ τὴν ἔμπνευσι τῶν θεμάτων αὐτῶν συντελοῦν καὶ τὰ διάφορα εἴδη χειροτεχνίας ποὺ εἰσάγονται στὸ νησί, ὅπως τὰ πιάτα τῆς Ρόδου τῆς Κιουτάχιας, τοῦ Τσανακαλὲ καὶ τὰ διάφορα ὑφάσματα. Πολλὲς φορὲς δανείζονται τὰ θέματά τους ἀπὸ ξυλόγλυπτα κοσμήματα, καθὼς τέμπλα ἐκκλησιῶν, κασέλες κτλ. ἢ ἀπὸ κοσμήματα τῶν μετάλλινων ἀγγείων, *σινιὰ* κτλ.

Τὰ ὑ φ ά σ μ α τ α, ποὺ μεταχειρίζονται στὰ κεντήματά τους οἱ Σκυριανὲς

99. ΣΧΕΔΙΟ ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΕΝΤΟΝΙΟΥ

εἶναι, ἄλλα λεπτότατα διαφανῆ μεταξωτὰ καὶ ἄλλα, τὰ περισσότερα, ἀπὸ μισοκατεργασμένο μετάξι, *κουκουλήθρα*, καὶ λινάρι ἢ μπαμπάκι. Τὰ ὑφάσματα αὐτὰ ἔχουν πάντοτε χρῶμα ἄσπρο. Χρωματιστὰ ὑφάσματα δὲ μεταχειρίζονται ἔξω ἀπὸ πολὺ μικρὲς ἐξαιρέσεις ὅπως συμβαίνει καὶ στ' ἄλλα

νησιά, ἄν καὶ γειτονεύουν μὲ τὴ Μ. Ἀσία ὅπου κεντοῦν συνήθως σὲ χρωματιστὰ ὑφάσματα, αὐξάνοντας ἔτσι τὴν ἐντύπωσι τοῦ κεντήματος μ᾽ ἕνα παραπάνω χρωματισμό. Στὴ Σκῦρο χρωματιστὰ ὑφάσματα μεταχειρίζονται μόνο, ὅπως καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα νησιά, γιὰ τὰ μεταξωτὰ χρυσοκέντητα μανίκια τοῦ καλοῦ ποκάμισου.

Λεπτὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα δὲ φαίνουν οὔτε καὶ μεταχειρίζονται σήμερα πολὺ στὴ Σκῦρο, ὅπως τὸν παλιὸ καιρό, ποὺ καὶ τὰ ακλὰ ἀκόμη

100. ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΕΝΤΟΝΙΟΥ

σεντόνια καὶ τοὺς μαχραμάδες ἔκαμαν ἀπὸ λεπτὸ μεταξωτὸ ὕφασμα. Ἡ κύρια ἀφορμὴ βέβαια εἶναι ἡ παρακμὴ τῆς καλλιέργειας τοῦ μεταξιοῦ κατὰ τὴν Ἐπανάστασι καὶ ἡ ἐξαφάνισι του κατὰ τὰ 1859 ὕστερ᾽ ἀπὸ μία ἐπιδημία. Ὡς τὰ τέλη τοῦ 18. αἰῶνα, ποὺ τὸ μετάξι ἦταν τὸ κυριώτερο ἐξαγωγικὸ προϊὸν ὅλης τῆς Ἑλλάδας, οἱ Σκυριανὲς δὲν ἔπαυαν νὰ φαίνουν, ἔτσι ποὺ τὰ σεντούκια τους ἦταν γεμάτα ὑφάσματα, ποὺ ἀπὸ αὐτὰ βρίσκονται καὶ σήμερα ἀρκετά. Καὶ τὸ κέντημα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἦταν στὴν ἀκμή του καὶ εἶχαν οἱ Σκυριανὲς τόσα πολλὰ κεντήματα ποὺ ἔπαυ-

σαν σχεδὸν νὰ κεντοῦν κατὰ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα, τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς ποὺ ἐξαφανίζεται τὸ μετάξι. Τὰ τελευταῖα χρόνια, μὲ τὴν ἀνάπτυξι ποὺ πῆρε ἡ καλλιέργεια τοῦ μεταξιοῦ, μὲ τὴ νέα εἰσαγωγὴ ἀπὸ γερὸ κουκουλόσπορο, νέα ἀρχίζει ἀκμὴ κυρίως στὰ νησιὰ καὶ στὴν Πελοπόνησο.

Τότε πάλι ἀρχίζουν τὰ κορίτσια νὰ κεντοῦν στὴ Σκῦρο, μὲ πρότυπα τὰ παλιὰ κεντήματα, ποὺ σιγὰ σιγὰ εἶχαν λιγοστέψει. Καθεμιά της φρον-

101. ΣΧΕΔΙΟ ΑΠΟ ΚΕΦΑΛΑΡΙ

τίζει νὰ δειχτῆ μὲ τὰ πολλὰ καὶ διαλεχτὰ κεντήματα τῆς προίκας της, γιατὶ ἀπ' αὐτὰ γίνεται ξακουσμένη στὸ χωριό.

Οἱ μητέρες ὅμως, ποὺ εἶχαν παραμελήσει τὸ κέντημα, δὲν ἦταν σὲ θέσι νὰ τὶς διδάξουν καὶ ἔτσι φανήκανε οἱ δασκάλες, γυναῖκες, ποὺ δὲν εἶχαν ποτέ τους ἀφήσει τὸ κέντημα καὶ ποὺ πολλὲς φορὲς δούλευαν σπίτι

τους μὲ παραγγελιά. Σ᾽ αὐτὲς πήγαιναν τὰ κορίτσια καὶ μάθαιναν τὸ κέντημα. Μία ἀπὸ τὶς τελευταῖες γνωστὲς κεντῆστρες ἦταν ἡ γριούλα Μιμίνα. Μὲ τὴν κόρη της χάνονται σχεδὸν οἱ τελευταῖες δασκάλες καὶ ἀπὸ τότε τὰ κορίτσια μαθαίνουν ἀναμεταξύ τους.

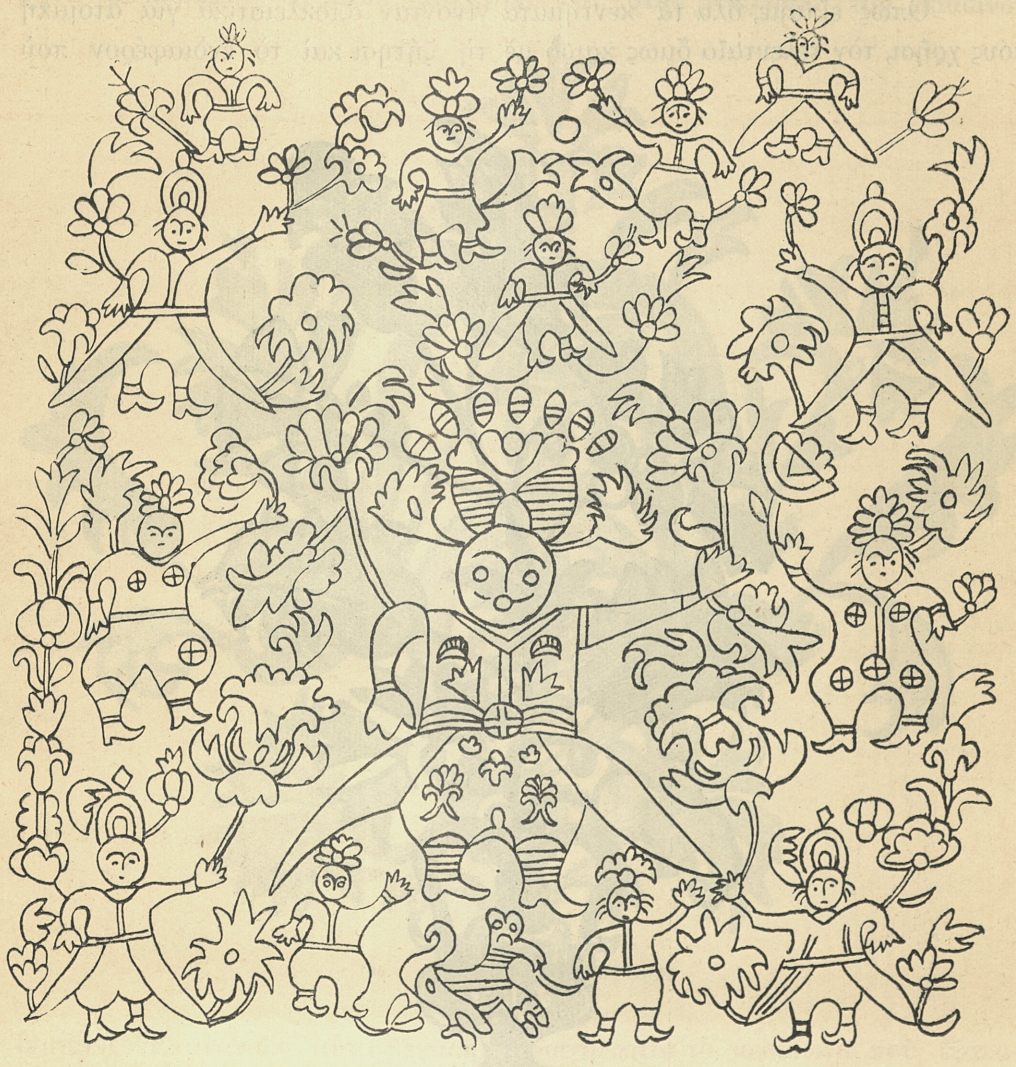

102. ΚΕΦΑΛΑΡΙ ΜΕ ΤΟ ΜΑΗ

Τὰ μετάξια γιὰ τὰ κεντήματα, ὅπως καὶ γιὰ τὰ ὑφάσματα, τὰ κατεργάζονταν καὶ τὰ ἔβαφαν μόνες τους. Τώρα τὰ προμηθεύονται ἀπὸ τὰ διάφορα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Ἑλλάδας. Τὸ βάψιμο ὅμως τὸ κάνουν σχεδὸν πάντοτε μόνες τους, γιὰ νὰ μποροῦν ν᾽ ἀποδώσουν στὸ κέντημα τὸν ἁρμονικὸ τόνο ποὺ χαρακτηρίζει τόσο πολὺ τὰ σκυριανὰ κεντήματα. Τὰ σημερινὰ ὅμως μετάξια, χοντρὰ καὶ ἀκατάλληλα γιὰ τὰ λεπτὰ σκυριανὰ κεντήματα, ἀναγκάζονται, ὅταν τὰ κεντοῦν, νὰ τὰ χωρίζουν σὲ δυὸ καὶ τρεῖς κλωστές.

Τὰ νέα κεντήματα τὰ κεντοῦν συνήθως ἐπάνω σὲ παλιὰ ὑφάσματα καὶ

σπανιώτερα σὲ καινούρια, ντόπιας κατασκευῆς· τὰ βάφουν μὲ τσάι γιὰ νὰ παίρνουν τὸ χρῶμα τοῦ καιροῦ καὶ νὰ ἐναρμονίζωνται ἐπιτυχέστερα μὲ τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ κεντήματος. Τὰ κεντήματα αὐτὰ εἶναι ὅμως κατώτερα ἀπὸ τὰ παλιὰ στὸ ὑλικό, στὸ χρωματισμὸ καὶ στὴ λεπτότητα τῆς ἐργασίας.

Ὅπως εἴπαμε, ὅλα τὰ κεντήματα γίνονταν ἀποκλειστικὰ γιὰ ἀτομική τους χρῆσι, τὸν τελευταῖο ὅμως καιρὸ μὲ τὴ ζήτησι καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ

103. ΣΧΕΔΙΟ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΝΤΟΝΙ 95

γεννήθηκε γιὰ τὴν ἑλληνικὴ χειροτεχνία, ἄρχισαν νὰ κάνουν κεντήματα καὶ γιὰ μεταπώλησι, τόσο πετυχημένα ποὺ παρουσιάζονται στὸ ἐμπόριο γιὰ γνήσια παλιά.

Κάθε σκυριανὸ κέντημα ἔχει σχεδὸν ὅλους τοὺς χρωματισμούς, ἐναρμονισμένους σὲ ἁπαλὲς ἀποχρώσεις μὲ πολὺ γοῦστο καὶ τέχνη.

Τὰ μετάξια τῶν κεντημάτων τὰ ἔβαφαν τὰ παλιότερα χρόνια ἀποκλει-

στικὰ καὶ μόνο μὲ φυτικὲς οὐσίες. Σήμερα ποὺ ἔχουν τὰ εὐρωπαϊκὰ χρώματα λίγα μόνο βάφουν ἔτσι. Τὰ ὑλικὰ τῶν διαφόρων χρωμάτων βρίσκονται τὰ περισσότερα στὸν τόπο, ἄλλα πάλι εἰσάγονται ἀπὸ ἀλλοῦ. Γνωστὸ πῶς καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ ἀρχαῖα χρόνια ἀκόμη εἶχε στὴν Ἀμοργὸ* ἀφθονία ἀπὸ τὸ βαφικὸ λειχῆνα τοῦ κόκκινου (rocella tinctoria) καὶ στὴν Κάρπαθο τοῦ πράσινου

104. ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΕΝΤΟΝΙΟΥ

(viridis). Ἔκαναν ἀπ᾽ αὐτὰ μεγάλη ἐξαγωγὴ κατὰ τὸ μεσαίωνα ποὺ ἐξακολούθησε ὡς τὰ χρόνια μας, καὶ στὶς εὐρωπαϊκὲς ἀκόμη ἀγορές.

Κάθε χρῶμα ποὺ γίνεται ἀπὸ φυτικὲς οὐσίες πετυχαίνεται μὲ ἰδιαίτερο τρόπο βαψίματος. Προτοῦ βάψουν τὰ νήματα τὰ στυψιάζουν, δηλαδὴ τὰ βουτοῦν σὲ διάλυσι ἀπὸ στύψι ἢ σὲ φυτικὲς οὐσίες μὲ στυπτικὲς ἰδιότητες, καθὼς τὸ ροδότσοφλο, τὸ καρυδότσουφλο, τὸ φλασκόμηλο κτλ. καὶ ἔπειτα τὰ βάφουν.

Γιὰ νὰ πετύχουν τὸ κόκκινο χρῶμα μεταχειρίζονται τὸ *ριζάρι* (ρίζες ἑνὸς

* Πρβ. Α. Μηλιαράκη, Ἀμοργὸς σελ. 56—58 καὶ Ι. Βογιατζίδη, Ἀμοργὸς σελ. 126—127.

χόρτου), βαφικὴ οὐσία γνωστὴ σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας. * Σὲ παλιότερα χρόνια ἡ φυτεία του στὴ Σκῦρο ἦταν μεγάλη καὶ ἔκαναν καὶ ἐξαγωγή. Ὑστερώτερα ὅμως, ὅταν ἄρχισαν νὰ καλλιεργοῦν τοὺς ἀγρούς, ἀναγκάστηκαν νὰ τὸ φέρνουν ἀπὸ τὴν Κύμη. Ἂς ἀφήσωμε ὅμως μιὰ Σκυριανὴ νὰ μᾶς πῇ μόνη της πὼς βάφει τὰ μετάξια της:

105. ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΕΝΤΟΝΙΟΥ

Γιὰ τὸ *κόκκινο*: θὰ στυψιάσης τὸ νῆμα, δηλαδὴ θὰ τ᾽ ἀφήσης νὰ μείνῃ ὅλη τὴ νύχτα στὴ στύψι, ἂν ἔχης μιὰ ὀκὰ νῆμα θὰ βάλης μισὴ ὀκὰ στύψι. Θὰν τ᾽ ἁπλώσης γιὰ νὰ στεγνώσουν καὶ θάχης θερμὸ ἕτοιμο γιὰ νὰ τὰ βρέξῃς. Μόλις βρεγμένα μὲ τὸ ζεστὸ νερό, παίρνεις ἀπὸ τὸ ριζάρι ποὺ θάναι ἀλεσμένο σὰν ἄλευρο καὶ τ᾽ *ἀρτεῖς* (πασπαλίζεις) πολὺ καλά, τὰ γυρίζεις βόλτα βόλτα καὶ τ᾽ ἀρτεῖς. Μόνο τ᾽ ἀρτύσεις ὅλα τοῦτα νὰ τ᾽ ἀφήσης ὅλη μέρα κεῖ ἀρτυσμένα καὶ ἔπειτα τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ νὰν τὰ βάλης νὰν τὰ βράσης δυὸ ὧρες. Μόνο καὶ ἀποβράσουν θὰν τὰ βγάλης νὰν τὰ ξεπλύνης καλά, ἂν τὰ θέλης σκοῦρα καὶ εἶναι ἀνοιχτά, τ᾽ ἀρτεῖς μὲ στάχτη, τ᾽ ἀφήνεις πάλι κάνα δυὸ ὧρες, τὰ ξεπλένεις καὶ τ᾽ ἁπλώνεις.

Γιὰ τὸ *κίτρινο*: στυψιάζεις τὸ νῆμα ὅπως καὶ γιὰ τὸ κόκκινο, καὶ τότε βράζεις τὰ *φροκαλάκια* (χαμόκλαδα μὲ κίτρινα λουδουδάκια ποὺ φυτρώνουν στοὺς ἀγροὺς τῆς

* Στὴν Ἀθήνα δίνονταν καὶ προϊκα ὁ *ριζαρότοπος*.

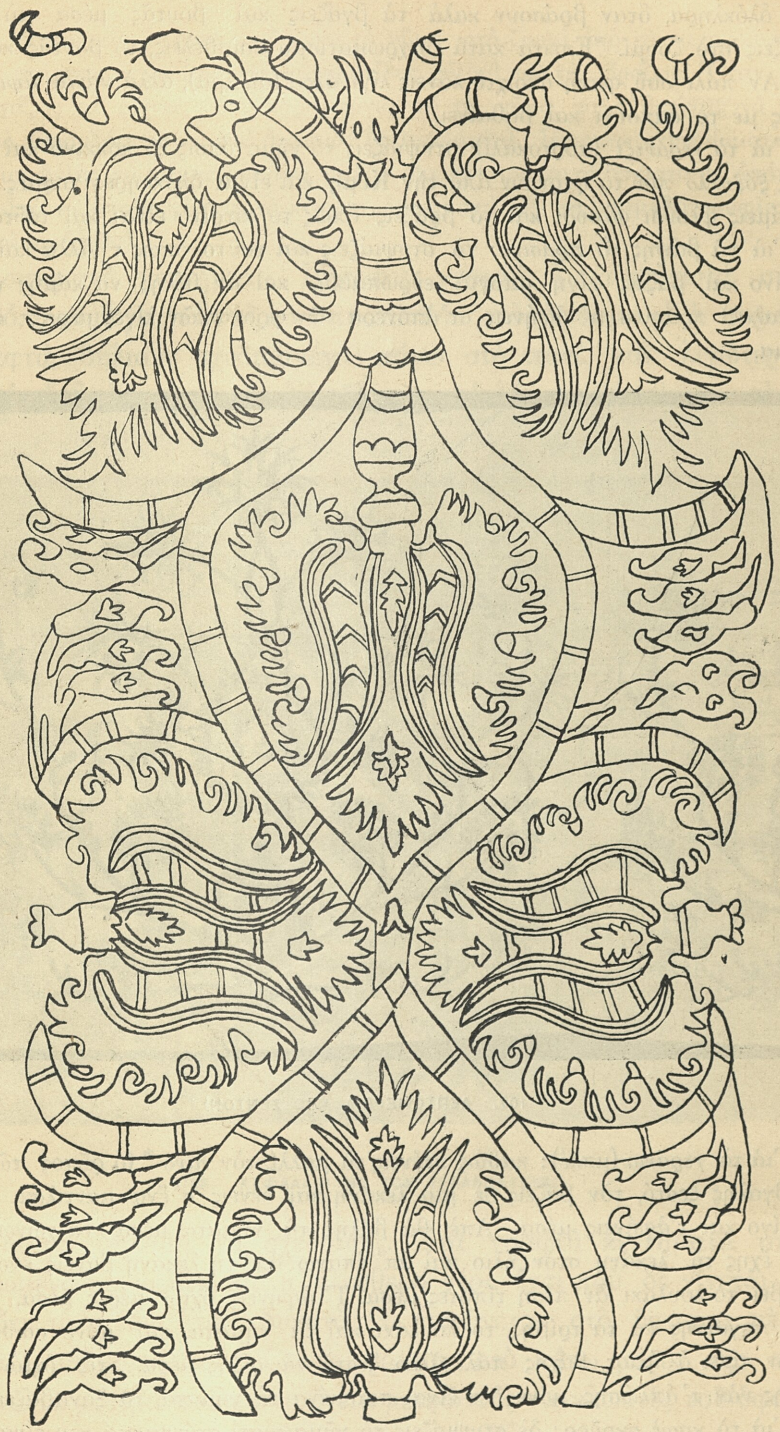

106. ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΔΑ

Σκύρου) ὁλόκληρα, ὅταν βράσουν καλὰ τὰ βγάζεις καὶ βουτᾶς μέσα τὸ νῆμα καὶ ξαναβράζεις στὸ ζουμί. Ἔπειτα κατὰ τὸ χρωματισμὸ ποὺ θέλεις, τὸ βουτᾶς καὶ τὸ ξαναβουτᾶς. Ἂν πάλι σοῦ φανῆ ἀνοιχτὸ κάνεις λίγη *ἀλσὰ* (ἀλσίβα), ἀλλὰ νάναι *ἀψιὰ*, (δυνατή), τὸ τρίβεις μὲ τὸ σαπούνι καὶ βαθαίνει.

Γιὰ τὸ *νεραντζὶ* (πορτοκαλί): στυψιάζεις τὸ νῆμα ὅπως τὸ κόκκινο καὶ τὸ κίτρινο. Παίρνεις *ξόξυλλο* ποὺ τὸ φέρνουν ἀπὸ τὴν Κύμη καὶ εἶναι ὁλόκληρες κορμές. Τὸ πελεκᾶς καὶ τὸ κάμεις φλούδι φλούδι καὶ τὸ βράζεις· ὅπως τὸ κίτρινο εἶναι καὶ τοῦτο.

Γιὰ νὰ βάψης τὸ *πράσινο:* τὸ στυψιάζεις καὶ τοῦτο ὅπως τ᾽ ἄλλα καὶ τὸ βράζεις στὸ κίτρινο καὶ βάζεις λίγη μπογιὰ εὐρωπαϊκή, καὶ ἂν θέλης νὰ κάμης τῆς ἐλιᾶς τὸ φύλλο (γαλαζὶ πράσινο) τ᾽ ἀφήνεις στ᾽ ἀπόνερα τῶν φροκαλιῶν λίγες μέρες, ὡς νὰ πάρη τὸ χρῶμα.

107. ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΑΠΟ ΣΕΝΤΟΝΙ

Γιὰ τὸ *γεράνιο* (μπλέ): καθὼς πλένεις τὸ μαλλί, τὸν *πῖνο* * (ὁ ρῦπος τῶν μαλλιῶν) ποὺ θὰ βγάλης ζεστό, τὸν βάζεις σὲ μιὰ λεκάνη καὶ δένεις σ᾽ ἕνα μαντιλάκι λουλάκι, τὸ τρίβεις λίγο καὶ τ᾽ἀφήνεις μέσα. Ἀπὲ θὰ βάλης τὰ νήματα μέσα νὰ χώνωνται καλά, ἀλλὰ νὰ ἔχης τὴ λεκάνη στὸν ἥλιο καὶ ἀπ᾽ ἐπάνω ἀπ᾽ τὴ λεκάνη βάνεις ἕνα τουλπάνι, γιατὶ κόβει τὸ λουλάκι ἂν πέση τίποτες μέσα. Τ᾽ ἀφήνεις ὀχτὼ μέρες μέσα, ἀλλὰ πᾶσα πρωὶ θὰ πηγαίνης νὰ τὰ τρίβης, τὸ λουλάκι καὶ τὰ νήματα, καὶ μόνε σωθῆ ἐκεῖνος ὁ πῖνος, τὸν πίνει ὁ ἥλιος, θάχης πάλι ἄλλο ζεστὸ νὰ ρίξης μέσα. Στὶς ὀχτὼ μέρες θὰν τὰ βγάλης νὰν τ᾽ ἁπλώσης, μόνε δὲν εἶναι πιασμένα τὰ νήματα, τὰ ξαναβάζεις.

Γιὰ τὸ *καφὲ σκοῦρο*: δὲ στυψιάζεις τὸ νῆμα γιατὶ στύψιασμά του εἶναι τὸ καρουδότσουφλο. Βράζεις τὰ καρουδότσουφλα, τὰ βγάζεις ὅλα καὶ βάζεις μέσα στὸ ζουμὶ τὸ νῆμα, στὶς δύο ὧρες δὲν ἐπιάσανε, βάζεις ἄλλα καρουδότσουφλα νὰ μεταβράσουνε γιὰ νὰ βαθύνη.

---

* Στὴ Θεσαλία, ὅπως κι᾽ ἀλλοῦ, στὸ ἀκάθαρτο νερὸ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ πλύσιμο τῶν μαλλιῶν *(σαργιά)*, βάφουν μὲ λουλάκι, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο σχεδόν, τὰ γαλάζια ὑφάσματα καὶ τὶς κουβέρτες.

Γιὰ τὸ *μαῦρο* : ἀφήνεις δυὸ ὧρες τὸ νῆμα στὸ ζουμὶ ἀπὸ τὰ καρουδότσουφλα ἢ τ᾽ἀρόδι καὶ παίρνεις *μπακάμι πελεκούδια* (εἶδος ξύλου) καὶ τὰ βράζεις. Ὅταν βράσουν καλά, τὰ βγάζεις καὶ ρίχνεις λίγη καραμπογιὰ καὶ τὸ νῆμα, καὶ τ᾽ἀφήνεις νὰ βράσουν. Τὸ ἀρόδι, τὸ καρουδότσουφλο καὶ ὁ *φακὸς* (φλασκόμηλο), λέγονται στυψιάσματα γιὰ τὸ μαῦρο. Ὅταν θέλης νὰ κάμης ὄμορφο μαῦρο, βουτᾶς πρῶτα τὰ νήματα στ᾽ἀπόνερα τῶν *φροκαλιῶν* ἀπὸ τὰ ὁποῖα γίνεται τὸ κίτρινο, ὅπως καὶ μὲ τὶς κρεμυδότσουφλες καὶ τὸ *φλομοῦσι* (φλασκόμηλο).

Τὰ σκυριανὰ κεντήματα λέγονται *γραφτὰ* ἢ *ξομπλιαστὰ* σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο ποὺ σχεδιάζονται ἀπάνω στὸ ὕφασμα. Τὰ περισσότερα εἶναι γραφτά, δηλαδὴ σχεδιασμένα πάνω στὸ πανί, καὶ λιγώτερα εἶναι ξομπλιαστά, δηλαδὴ μετρητά. Σὲ ἄλλα νησιὰ λέγουν *ξόμπλιασμα* τὸ σχέδιο,

108. ΚΕΦΑΛΑΡΙ ΜΕ ΤΟΝ ΤΣΑΛΑΠΕΤΕΙΝΟ

νὰ *ξομπλιάσης*, δηλαδὴ νὰ σχεδιάσης. Στὰ γραφτὰ κεντήματα τὸ σχέδιο εἶναι καμωμένο μὲ μελάνι καὶ μ᾽ἐλεύθερο χέρι, ἔτσι ποὺ δὲ γίνεται πιθανὴ ἡ γνώμη ὅτι τὸ σχέδιο ἦταν δυνατὸ νὰ τυπώνεται στὸ ὕφασμα μὲ ξύλινο τύπο. * Τὰ ξομπλιαστά, ποὺ γίνονται πάντοτε στὸ κάτω μέρος τῆς σκούτας, εἶναι ἐκεῖνα τὰ μοτίβα ποὺ κεντιοῦνται μετρώντας τὶς κλωστὲς τοῦ ὑφάσματος χωρὶς νὰ εἶναι προσχεδιασμένα ἐπάνω σὲ αὐτό. Ἔτσι τὸ ὕφασμα παίρνει θέσι λεπτοῦ καμβὰ καὶ γι᾽αὐτὸ τὰ κεντήματα αὐτὰ δὲν ἔχουν ποτὲ στρογγυλὲς γραμμές.

* Στὴν Πόλη ὑπάρχουν καὶ σήμερα ἀκόμη εἰδικὰ ἐργαστήρια, ποὺ πηγαίνουν οἱ κεντῆστρες τὸ ὕφασμα γιὰ νὰ τοὺς τυπώνουν τὰ διάφορα σχέδια.

109. ΣΕΝΤΟΝΙ ΜΕ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΚΑΙ ΓΟΥΛΕΤΑ

Ὅπως τὸ σχέδιο ἔτσι καὶ ἡ *βελονιὰ* λέγεται *γραφτὴ* ἢ *ξομπλιαστή*. Οἱ *γραφτὲς βελονιὲς* κεντιοῦνται ὅλες στὸ τελάρο καὶ εἶναι πολλές. Καθεμιὰ τους ἔχει καὶ ξεχωριστὴ ὀνομασία. Οἱ βασικὲς βελονιὲς εἶναι ἡ *ἀσταχωτή*, ἡ *περαστή*, ἡ *νατουραλίσια*, ἡ *στρωσματσένια* ἢ *ἀναχυτή*, ἡ *τρυπητὴ* καὶ ἡ μονὴ ἢ διπλὴ ψηφητή.

Ἐκείνην ποὺ βρίσκομε περισσότερο σὲ ὅλα τὰ σκυριανὰ κεντήματα, ἡ καθεαυτὸ παλιά, εἶναι ἡ *ἀσταχωτὴ* ἢ τὸ *ἀστάχι*. Πῆρε τὴν ὀνομασία αὐτὴ γιατὶ μοιάζει μὲ στάχυα. Ἔχει διπλὴ δουλειὰ ἀπὸ τὶς ἄλλες καὶ παρουσιάζει

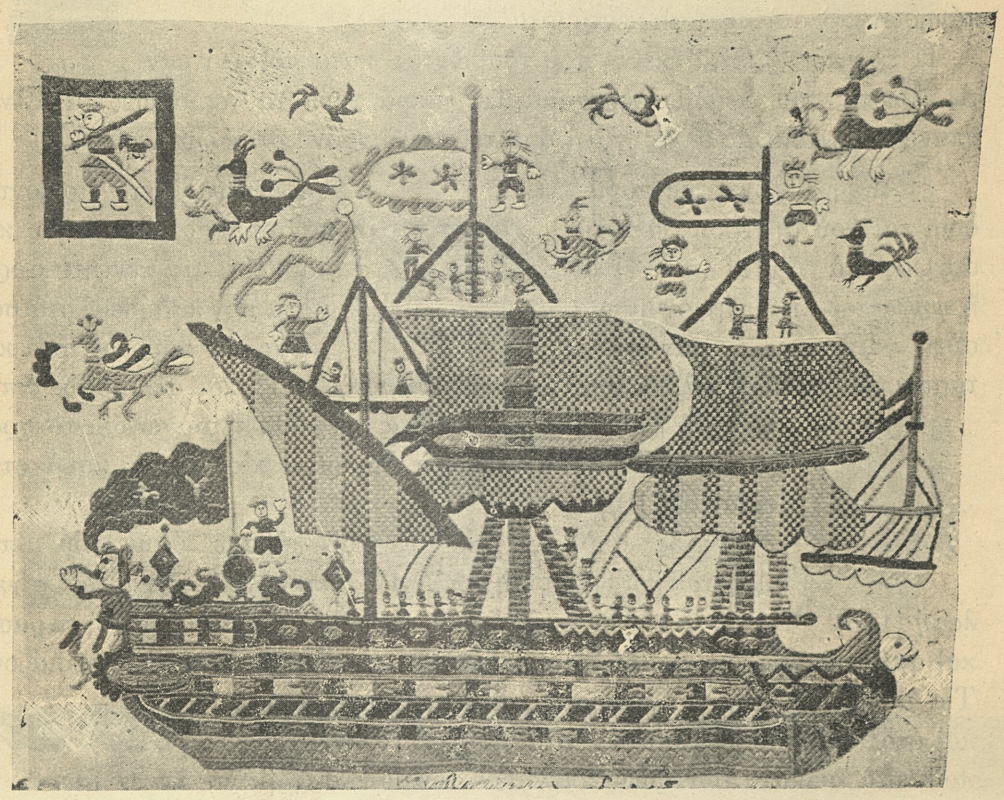

110. ΚΕΦΑΛΑΡΙ ΜΕ ΤΗ ΓΟΥΛΕΤΑ

κεντημένες καὶ τὶς δυὸ ὄψεις τοῦ ὑφάσματος, μὲ τὴν ἀνάποδη βέβαια λιγώτερο ἐπιμελημένη ἀπὸ τὴν ὄψι. Ἡ βελονιὰ αὐτή, ποὺ διακρίνεται καλύτερα στὸ κεφαλάρι (110), φαίνεται πὼς ἔχει πολὺ παλιὰ παράδοσι, γιατὶ τὴ βρίσκομε σὲ ὅλα τὰ βυζαντινά, καθὼς καὶ στὰ μεταβυζαντινὰ χρυσόπαστα κεντήματα, ὅπως βλέπομε στὴν εἰκόνα (51), ποὺ εἶναι μέρος πετραχηλιοῦ ἀπὸ τὸ 17. αἰῶνα, καὶ βρίσκεται στὸ βυζαντινὸ μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν.

Ἄλλη βελονιὰ εἶναι ἡ *περαστή*. Μοιάζει μὲ τὴν ἀσταχωτή μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ ἀνάποδη τοῦ κεντήματος δὲν εἶναι ὁλόκληρη γεμιστὴ ἀλλὰ ἔχει κομμένες μικρὲς γραμμές, σὰ γαζί.

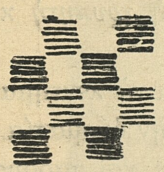

111

Ἡ *νατουραλίσια* ἢ τῆς *ἀγαγιώταινας* συνηθίζεται πιὸ πολὺ στὶς ρίζες καὶ στὰ κλωνάρια τῶν λουλουδιῶν καὶ δὲ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ γεμίζη μεγάλες ἐπιφάνειες, ὅπως ἡ ἀσταχωτὴ καὶ ἡ περαστή.

Ἡ *στρωσματσένια* ἢ *ἀναχυτὴ* εἶναι ἡ βελονιὰ ποὺ μεταχειρίζονται ὅταν θέλουν νὰ πετύχουν φουσκωτὲς καὶ ὁμαλές, ἐπιφάνειες σὰν ἀτλάζι. Συνηθίζεται κυρίως στὰ μανίκια τῶν τσοπάνηδων καὶ στὰ ξεφτιστὰ κεντήματα.

112

Ἡ *τρυπητὴ* εἶναι ἐκείνη ποὺ τραβώντας κατὰ τὸ κέντημα τὶς κλωστὲς τοῦ ὑφάσματος σχηματίζει μικρὰ τρυπητὰ τετραγωνάκια. Εἶναι σπανιώτερη ἀπὸ τὶς ἄλλες γιατὶ ἀπαιτεῖ πολὺ χρόνο στὴν ἐκτέλεσι.

Ἄλλη βελονιὰ μὲ παράδοσι καὶ ποὺ τὴ ξέρομε ἀπὸ τὰ ἀρχιερατικὰ ἄμφια (52), εἶναι ἡ *ψήφα* ποὺ πῆρε τὴν ὀνομασία αὐτὴ γιατὶ μοιάζει σὰν ψάθα.

113

Τὴ ψήφα μεταχειρίζονται πάντοτε γιὰ διάκοσμο καὶ ποικιλία στὰ κεντητὰ φορέματα τῶν καδήδων, στὰ σώματα τῶν πουλιῶν, στὰ κατάρτια τῶν πλοίων κτλ., ἄλλοτε ὡς *μονὴ ψηφητὴ* (111) καὶ ἄλλοτε ὡς *διπλὴ ψηφητὴ* (112), συναλλάζοντας σὲ κάθε τετραγωνάκι τὸ χρωματισμό. Τὴ βελονιὰ αὐτὴ διακρίνει κανεὶς πιὸ καλὰ στὴν εἰκόνα (110).

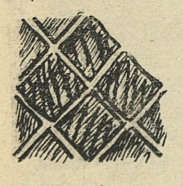

114

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς βελονιὲς ποὺ εἴδαμε ἔχομε τὴν *ἁπλὴ μουστοπητὴ* (113), τὴ *διπλὴ μουστοπητὴ* (114), καὶ τὴν *καγκελωτή* (115). Οἱ τρεῖς αὐτὲς βελονιὲς ἔχουν γιὰ βάσι τὴν ἀσταχωτὴ ἢ περαστὴ καὶ παίρνουν τὶς ὀνομασίες τους σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα ποὺ παρουσιάζουν· Τὶς μεταχειρίζονται γιὰ διάκοσμο καὶ μεγαλύτερη ποικιλία καὶ στολισμὸ τοῦ κεντήματος, στὰ φορέματα τῶν ἀνθρώπων, στὰ σώματα τῶν ζώων καὶ τῶν πουλιῶν, στὰ βάζα, στὰ πανιὰ τῶν καραβιῶν κτλ.

115

Οἱ *ξομπλιαστὲς βελονιές*, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς γραφτές, δὲ γίνονται στὸ τελάρο. Εἶναι ἡ *σταυροβελονιά*, ἡ *ἴση*, ποὺ γεμίζει τὶς μεγαλύτερες ἐπιφάνειες, ἡ *γαζωτή*, «ἐκείνη ποὺ πατοῦν τὴ μιὰ μέσα στὴν ἄλλη σὰ γαζί», τὸ γνωστὸ *ζίγκζάγκ* καὶ ἡ *γαρτή*, «ἐκείνει ποὺ σταυρώνει τὴ μιὰ πάντα μὲ τὴν ἄλλη». Ἐπίσης βελονιὰ μὲ εἰδικὸ προωρισμὸ εἶναι τὸ *ψαραγκάθι*, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦν στὶς ἐνώσεις τοῦ ὑφάσματος. Τὶς ξομπλιαστὲς αὐτὲς βελονιὲς τὶς βλέπομε στὶς εἰκόνες (116, 117).

Γενικὰ οἱ σκυριανὲς βελονιὲς δὲν ἀποβλέπουν στὴν ἀναγλυφικὴ ἐντύ-

116. ΞΟΜΠΛΙΑΣΤΑ ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΣΚΟΥΤΕΣ

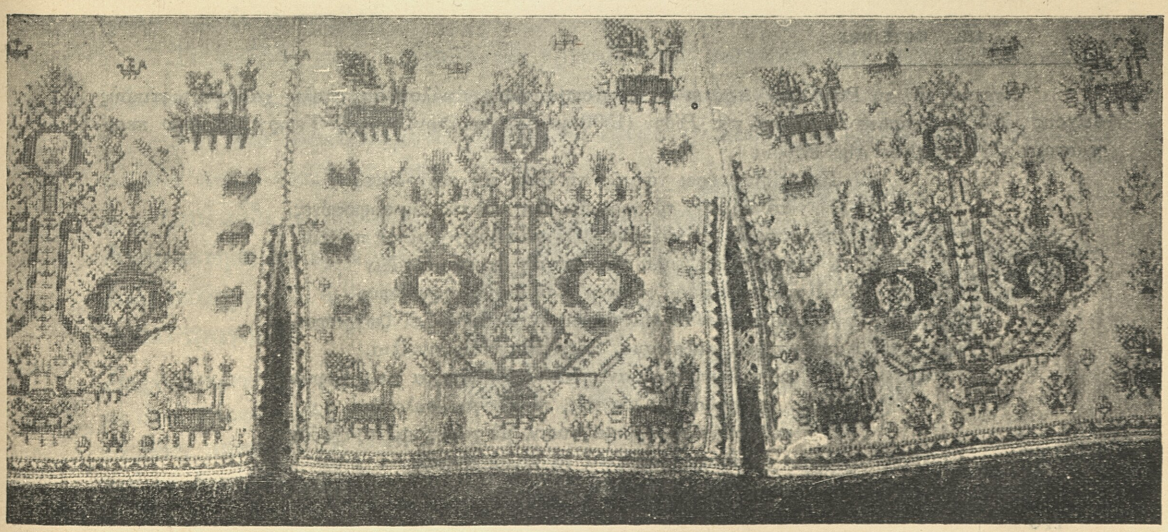

117. ΞΟΜΠΛΙΑΣΤΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΚΟΥΤΑΣ

(ΑΝΗΚΕΙ ΣΤΗ Δα ΕΛ. ΕΥΚΛΕΙΔΗ)

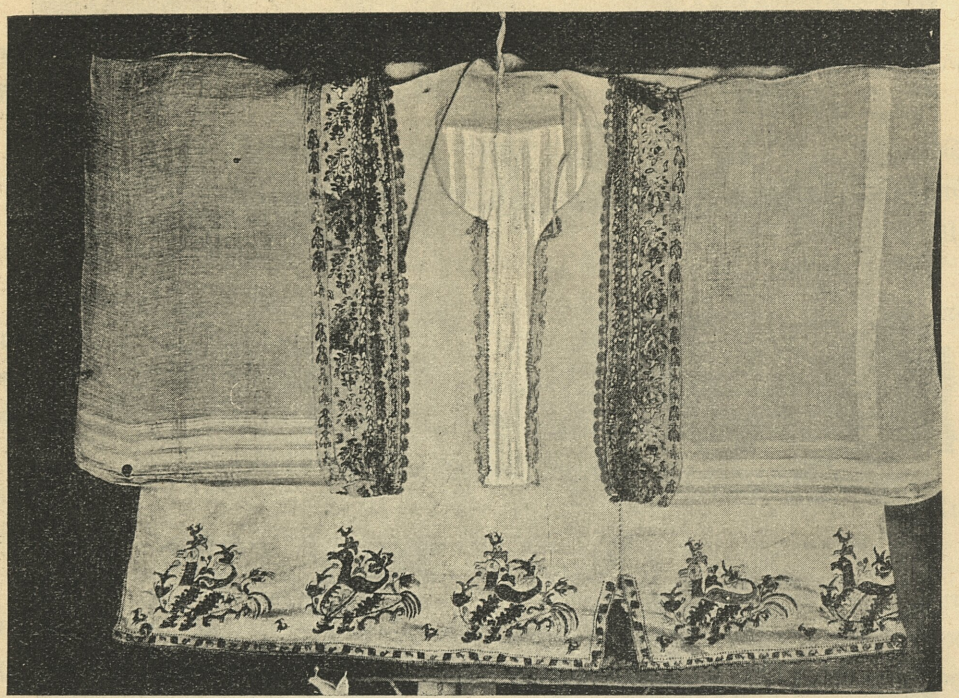

118. ΤΟ ΚΑΛΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ ΜΕ ΤΑ ΧΡΥΣΑ

119. ΠΕΤΕΙΝΟΣ

πωσι, ὅπως οἱ βελονιὲς τῆς Ρόδου, Καρπάθου, Ἀστυπαλιᾶς κτλ, παρὰ στὴ λεπτότητα καὶ ποικιλία τῆς ἐπεξεργασίας.*

* Σχετικὰ μὲ τὴ Ρόδο δὲν πρέπει νὰ ξεχάσωμε τοὺς ἀκόλουθους πολὺ χαρακτηριστικοὺς στίχους ἀπὸ τὸ γνωστὸ *Θανατικὸ τῆς Ρόδου* (1500 μ. Χρ. περίπου) τοῦ Ε. Γεωργιλλᾶ, ποὺ περιγράφουν τὰ κεντήματα τῆς Ρόδου:

Καὶ τίς ἠξεύρει νὰ μᾶς πῆ ὅλες τὲς τεχνοσύνες
τὰ κάμναν τὰ χεράκια των καὶ τὲς εὐμορφοσύνες,
πλουμάκια καὶ πλατύφυλλα μὲ τέχνην καὶ μὲ πρᾶξιν·
ἐπάνω εἰς ψιλὰ λινὸ λογιὲς ὀχρὲς μὲ τάξιν
νὰ χρυσοκλαβαρίζουσιν μ' ἀσήμιν καὶ χρυσάφιν,
μὲ πᾶσαν τέχνην μουσικὴν ὡσὰν καλοὶ ζωγράφοι,
παρμπέρες, μαξελάρια, κουρτίνες καὶ μαντίλια,
μὲ κυδωνιές, τριανταφυλλιές, κλήματα καὶ σταφύλια,
ἄνθη καὶ ρόδα καὶ μυρτιές, πασίλογα λουλούδια,
μὲ πόθον νὰ πλουμίζουσιν, μὲ χαρὲς καὶ τραγούδια.
Λέγω ἂν ἔτυχε κανεὶς νὰ τὰ καλοσκοπίση
τ' ἀργόχειρα τὰ κάμνασιν, πολλὰ νάχεν φουμίσει.

120. ΚΑΒΟΥΡΑΣ

ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ ΦΟΡΕΣΙΑΣ

τὰ κεντήματα τῆς φορεσιᾶς συναντοῦμε στὴ Σκῦρο, ὅπως καὶ παντοῦ στὴν Ἑλλάδα, τ᾽ ἀγνότερα διακοσμητικὰ μοτίβα. Κυρίως στὰ κεντήματα ποὺ κεντιοῦνται στὸ ἴδιο μέρος τοῦ φορέματος ὅπως καὶ στὰ παλιὰ χρόνια.

Τὰ σημαντικώτερα κεντήματα τῆς σκυριανῆς φορεσιᾶς θὰ τὰ βροῦμε στὸ ποκάμισο τῆς *καλῆς μὲ τὰ χρυσά* (60,118). Ὅπως εἴδαμε, τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ποκάμισου ὡς τὴ μέση εἶναι ἀπὸ λεπτὸ ὕφασμα σὲ κόκκινο χτυπητὸ χρῶμα, *ἄλικο*, σὲ βυσσινὶ σκοῦρο, *ὀρτζέλι*, σὲ ἀνοικτότερο, *κρεμέζι*, σὲ πράσινο σκοῦρο, καὶ πολὺ σπάνια σὲ ἄσπρο. Τὰ κεντήματα ποὺ ἔχουν τὰ μανίκια καὶ ἡ τραχηλιὰ γίνονται μὲ καθαρὸ μάλαμα ἢ μὲ τὸ συνηθισμένο χρυσόνημα, καὶ σπάνια μὲ πολύχρωμα μετάξια.

Τὸ ποκάμισο ποὺ ἔχει κεντημένα τὰ μανίκια μὲ μάλαμα ἀληθινό, ὅσο μικρὸ καὶ ἂν εἶναι τὸ κλαδί του, ἔχει πάντα τὴν πρώτη θέσι στὸ σεντούκι τῆς νοικοκυρᾶς. Χρυσάφι ἢ χρυσόνημα δὲ μεταχειρίζονται στ᾽ ἄλλα κεντήματά τους παρὰ μόνο γιὰ τὶς χρυσοκέντητες ζῶνες καὶ τὶς κουντοῦρες ἢ γιὰ ν᾽ ἀντιγράψουν κανέναν τσεβρέ.

Τὰ σχέδια ποὺ κεντοῦν μὲ χρυσάφι στὰ μανίκια τῶν ποκαμίσων εἶναι πάντα κλαδιά, μὲ σχηματοποιημένα φύλλα καὶ λουλούδια.

Τὸ πιὸ συνηθισμένο λουλούδι εἶναι ὁ *λαλὲς* (121,122,123), γι᾽ αὐτὸ μὲ τὸν καιρὸ κάθε κλαδὶ ἢ λουλούδι ἀδιακρίτως ὠνομάστηκε λαλές. Γιὰ τὸ λαλὲ ὑπάρχει καὶ ὡρισμένο λαϊκὸ τραγούδι:

Βαροκομένε μου λαλὲ
κι ἀϊτὲ πλουμουδισμένε,
τὰ ξένα μάτια σὲ θωροῦν
καὶ τὰ δικά μου κλαῖνε.

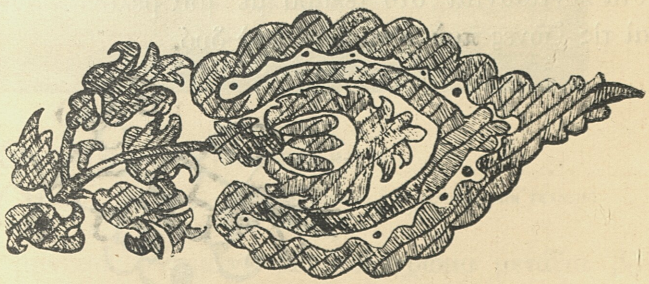

121. ΛΑΛΕΣ

Μερικοὶ λαλέδες παίρνουν καὶ εἰδικώτερη ὀνομασία, ὅπως ὁ *λαλὲς μὲ τὰ καμπουράκια* (122).

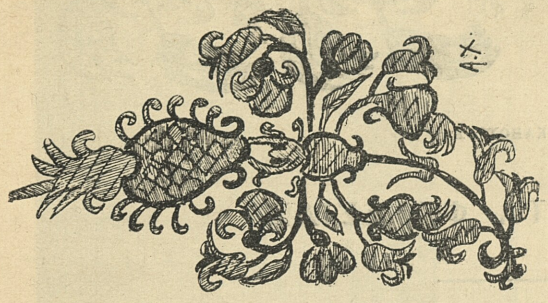

122. Ο ΛΑΛΕΣ ΜΕ ΤΑ ΚΑΜΠΟΥΡΑΚΙΑ

123. ΛΑΛΕΣ

Ἄλλο κλαδὶ ποὺ συνηθίζεται πολὺ στὰ κεντήματα τῶν μανικιῶν εἶναι τὸ *γερτὸ κλαδὶ* (124), ὅπως καὶ ἄλλο μοτίβο πιὸ μικρὸ στὶς διαστάσεις εἶναι ἡ *ταλαρωτὴ καδένα* μὲ τὰ *λαλεδάκια* (125), ποὺ πῆρε τὴν ὀνομασία αὐτὴ γιατὶ μοιάζει σὰν ἁλυσίδα μὲ τάλαρα. Ἡ *σπίθα* (91) καὶ τὸ *νυχάκι* (126) εἶναι ἀπὸ τὰ μικρότερα μοτίβα, ποὺ μπαίνουν ἀδιακρίτως στὰ καλύτερα καὶ στὰ δευτερώτερα ποκάμισα, τὰ *πελιχρά*. Τὰ μικρὰ μοτίβα, ὅπως ἡ *καδενίτσα* καὶ τὰ *πουλάκια*, στολίζουν πάντοτε τὸ γῦρο τῆς τραχηλιᾶς (60).

124. ΚΛΑΔΙ ΓΕΡΤΟ

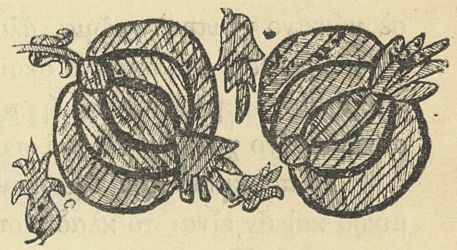

125. ΤΑΛΑΡΩΤΗ ΚΑΔΕΝΑ

Οἱ λαλέδες καὶ τὰ κλαδιὰ τοποθετοῦνται τὸ ἕνα κοντὰ στὸ ἄλλο. Κάθε κλαδὶ ἔχει φάρδος ἑπτὰ σχεδὸν δάκτυλα καὶ τὸ μάκρος του εἶναι τόσο, ποὺ μὲ τέσσερα κλαδιὰ νὰ γεμίζῃ ὁλόκληρος ὁ γῦρος τοῦ μανικιοῦ. Τὰ κλαδιὰ αὐτὰ κεντιοῦνται στὸ τελάρο μὲ μιὰ βελόνα, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς κουντοῦρες καὶ τὶς ζῶνες ποὺ κεντιοῦνται μὲ δυό.

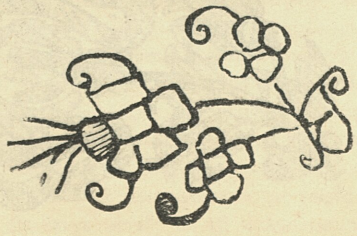

126 ΝΥΧΑΚΙ

Ἡ βελονιά τους εἶναι ἡ ἀσταχωτή, κεντημένη μὲ τόση ἀκρίβεια καὶ τέχνη ποὺ δὲν ξεχωρίζει ἡ καλὴ ἀπὸ τὴν ἀνάποδη, *διπρόσωπα*. Τὰ κεντήματα αὐτὰ μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἐντύπωσι ποὺ προξενοῦν μποροῦν νὰ παραβληθοῦν μὲ τὰ καλύτερα ὑποδείγματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ.

127. ΜΑΝΙΚΙ ΚΕΝΤΗΜΕΝΟ ΜΕ ΠΟΛΥΧΡΩΜΑ ΜΕΤΑΞΙΑ

(ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΩΝ ΚΟΣΜΗΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ)

Ἄσπρα λινομέταξα μανίκια κεντημένα μὲ πολύχρωμα μετάξια βρίσκομε σπανιώτερα, στὴ Σκῦρο. Ἕνα ἀπὸ τὰ ὀμορφότερα παραδείγματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ ὑπάρχει στὸ Μουσεῖο τῶν κοσμητικῶν τεχνῶν τῶν Ἀθηνῶν (127).

Τὰ μανίκια αὐτὰ ἔχουν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λαλέδες ποὺ εἶναι στὸ γῦρο καὶ δυὸ συνθέσεις κάθετες πρὸς τοὺς λαλέδες ἀπὸ *καδῆδες*, ὅπως ὀνομάζουν ὅλα σχεδὸν τ' ἀντρικὰ πρόσωπα ποὺ παριστάνουν ἄρχοντες καὶ ἔχουν φανταστικὲς, στολὲς καὶ περίεργα καλύμματα στὸ κεφάλι. Οἱ καδῆδες αὐτοὶ παριστάνονται κρατώντας κλώνους ἀπὸ ἄνθη (102, 127) ἢ σπαθιά, παίζοντας ἔγχορδο ὄργανο, (127), χορεύοντας (137, 142) κτλ.

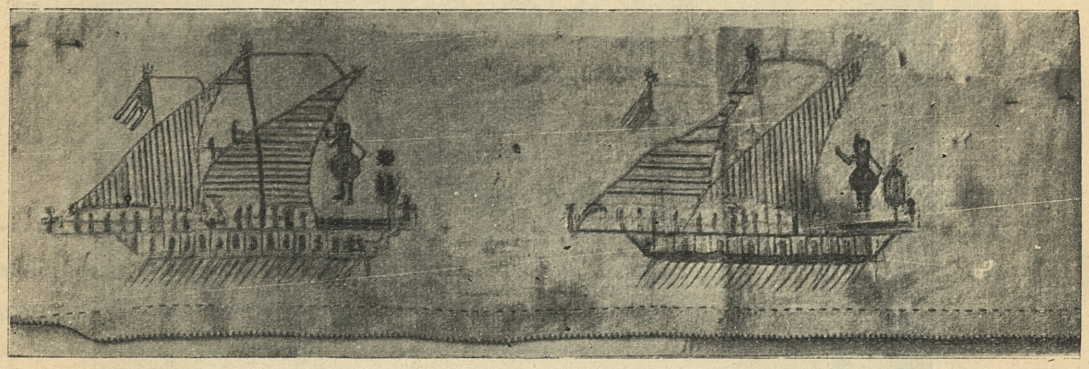

128. ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΚΟΥΤΑΣ ΜΕ ΤΡΕΧΑΝΤΗΡΙ

Μερικὰ χαρακτηριστικὰ μοτίβα ποὺ κεντιοῦνται σὲ μανίκια * ἀπὸ χρωματιστὸ ὕφασμα ἀλλὰ μὲ πολύχρωμα μετάξια εἶναι ὁ *κάβουρας*, μὲ τὴν ἀσταχωτὴ βελονιά, (120) καὶ ὁ *πετεινός*, μὲ τὴν τρυπητή (119). Σπανιώτερο παράδειγμα εἶναι τῆς εἰκόνας (131), γινωμένο μὲ τὴ στρωσματσένια βελονιὰ σὲ γραμμικὰ σχήματα.

Ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ μανίκια ἔχουν κατὰ μῆκος ἀπὸ τὸν ὦμο ὡς τὸ χέρι μιὰ χρυσὴ νταντελωτὴ ταινία, μὲ φάρδος τρία ὡς πέντε ἑκατοστά, πλεγμένη στὰ κοπανέλια μὲ πολλὴ τέχνη σὲ ὡραῖα σχέδια. Σὲ χρυσὴ νταντέλα τελειώνει καὶ ὁ γῦρος τῶν μανικιῶν καὶ τῆς τραχηλιᾶς (60, 118).

129. ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΚΟΥΤΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΑΣΠΙΘΕΣ

Τὸ κάτω μέρος τοῦ ποκάμισου, ἡ *σκούτα*, ποὺ εἶναι ἀπὸ χοντρότερο ὕφασμα, *κουκουλήθρα* καὶ μπαμπάκι ἢ λινάρι, ἔχει πάντοτε ἄσπρο χρῶμα. Ὁ γῦρος της εἶναι κεντημένος μὲ πολύχρωμα μετάξια καὶ τὰ σχέδια του, ποὺ εἶναι *γραφτὰ* ἢ *ξομπλιαστά*, στενώτερα ἢ φαρδύτερα, τοποθετοῦνται

* Στὴ Νίσυρο τὰ κεντήματα τοῦ μανικιοῦ τὰ λένε *σύρτη*.

στὴ σειρὰ τὸ ἕνα κοντὰ στὸ ἄλλο. Ἔχουν πάντοτε στὸ κάτω μέρος γιὰ περιθώριο μικρὰ ἁπλὰ κεντηματάκια ὅπως ἡ *μιὰ μιὰ* καὶ τὸ *πριόνι*, καὶ παρακάτω τὸ *μαῦρο γραμματάκι* (59, 70, 116, 165, 166, 167).

Τὰ γραφτὰ ἔχουν μεγάλην ποικιλία στὰ θέματα*. Εἶναι σχηματοποιημένα λουλούδια ἢ κλαδιά, διάφορα πουλιά**, φανταστικὰ θηρία, ἢ ἑρπετά, ἀρχιτεκτονικὰ θέματα, παραστάσεις ἀπὸ καραβάκια, φρεγάδες κτλ. Ἔτσι βλέ-

130. ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΚΟΥΤΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΣΚΛΗΠΕΤΡΕΣ

πομε σχηματοποιημένα λουλούδια σὰ ρόδακες, περιτριγυρισμένα ἀπὸ γερτὰ κλαδάκια (74). Πιὸ πολύπλοκα στὴ σύνθεσι εἶναι τὰ σχηματοποιημένα κλαδιὰ καὶ λουλούδια, τὰ *καμπουράκια* (70), ὅπως καὶ τὰ *γερτὰ κλαδιὰ* (92). Καὶ στὶς δυὸ αὐτὲς συνθέσεις τὸ κύριο θέμα, ὁ *μεγάλος λαλές*, δὲν εἶναι συμμετρικὰ τοποθετημένος στὸ κέντρο, ὅπως στὸ προηγούμενο παράδειγμα, ἀλλὰ στὴν ἄκρη.

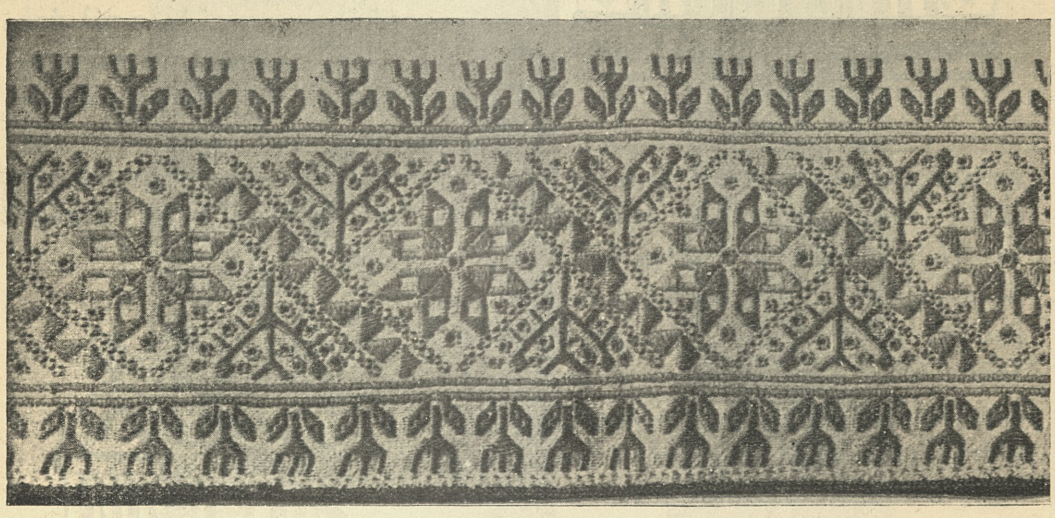

131. ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΜΑΝΙΚΙΟΥ
(ΑΝΗΚΕΙ ΣΤΗ Δα Ε. ΕΥΚΛΕΙΔΗ)

Ἀλλὰ πάλι, ποὺ ἔχουν συνθέσεις ἀπὸ πουλιά, φανταστικὰ ζῶα κτλ., παίρνουν τὶς ὀνομασίες τους σύμφωνα μὲ τὴν παράστασι, ὅπως τὰ *πουλιὰ* τοῦ *σκίνου* (81), οἱ *πάπιες* (59), οἱ *ἀσπίθες* (129), ὁ *πετεινός* (133), οἱ *σκλήπετρες* (ἑρπετὸ μὲ πολλὰ πόδια) (130), ὁ *ἀϊτὸς* (118) κτλ.

Ἐκεῖνα ποὺ ἀπαντοῦμε σπανιώτερα εἶναι τὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια μὲ

---

* Τὰ κεντήματα τῆς φούστας στὴ Νίσυρο τὰ λένε *γλάστρες*, *πατινωτάκια* κτλ.

** Στὴν Ἀστυπάλαια, ποὺ παιζουν μεγάλο ρόλο τὰ πουλιά, οἱ *πέρδιτσες* λέγονται ἀναλόγως *πέρδιτσες ζερβόδεξες*, *πέρδιτσες ἀνεράδες* κτλ.

ἀνατολίτικες φόρμες* ἀπὸ σπίτια καὶ κυπαρίσσια μὲ πουλάκια καὶ ἄνθη, χωρὶς νὰ λογαριάζεται ἡ προοπτική (132). Πιὸ συχνὰ ἀπαντοῦμε παραστάσεις ἀπὸ διάφορα πλοῖα, ἔτσι τὰ *τρικάταρτα καράβια* (56), τὶς φρεγάδες (50) τὰ τρεχαντήρια (128), μὲ τὰ πανιά τους καὶ τὰ κατάρτια σημαιοστόλιστα καὶ ἀνθοστολισμένα, μὲ διάφορα πουλάκια καὶ ὁλόκληρο τὸ πλήρωμα σὲ κίνησι.

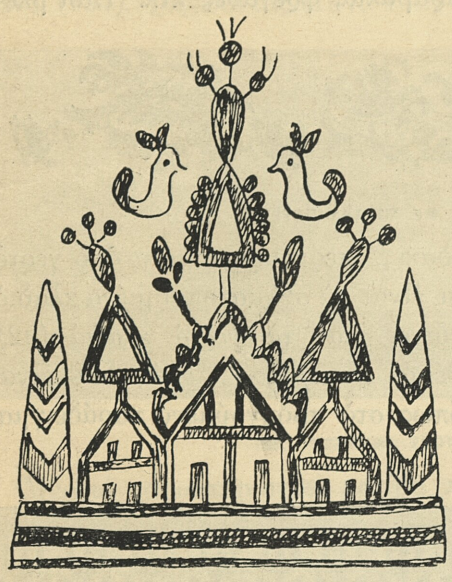

132. ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ

Τὰ ξομπλιαστὰ κεντήματα ποὺ τὰ βρίσκομε μόνο στοὺς γύρους τῆς σκούτας (116, 117) ἔχουν πάντοτε θέματα μὲ σχηματοποιημένα λουλούδια, καὶ διαγώνια τοποθετημένο τὸ κεντρικὸ κλωνάρι ἀπὸ τὸ ὁποῖο φυτρώνουν τὰ διάφορα ἄλλα μικρότερα. Παίρνουν τὶς ὀνομασίες τους σύμφωνα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν κλωναριῶν· κάθε κλωνάρι ἔχει στὴν κορφὴ ἀπὸ ἕνα λουλούδι, ὅπως *σκούτα τρίκορφη*, *πεντάκορφη* (δεύτερο στὴν εἰκ. 116), *ἑφτάκορφη* (τελευταῖο στὴν εἰκ. 116), ὅταν ἔχη τρεῖς, πέντε, ἢ ἑφτὰ κορφές. Ἄλλα πάλι ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν λουλουδιῶν ποὺ παριστάνουν, ὅπως οἱ *ροδιὲς* (τρίτο στὴν εἰκόνα 116). Τὸ πιὸ πλούσιο στὴ σύνθεσι καὶ μεγαλύτερο στὸ σχῆμα εἶναι τὸ *κλαδὶ τοῦ ὅρκου* (πρῶτο στὴν εἰκόνα (116). Ὀνομάζεται ἔτσι κατ' ἄλλους ἐπειδὴ ὅποια τὸ κεντᾶ ὁρκίζεται νὰ μὴ δώση τὸ σχέδιο νὰ τὸ κεντήση ἄλλη καὶ κατ' ἄλλους ἐπειδὴ ἅμα λαθέψη μιὰ βελονιὰ χαλάει ὅλο τὸ κέντημα καὶ γι' αὐτὸ ὅποια τὸ κέντησε ἔκαμε ὅρκο νὰ μὴν τὸ ξανακεντήση. Ἕνα ἀπὸ τὰ σπανιώτερα ξομπλιαστὰ κεντήματα ποὺ βρίσκομε στὶς σκοῦτες εἶναι ἐξαιρετικὰ πλούσιο καὶ πρωτότυπο στὴ σύνθεσι. Τὸ θέμα του εἶναι σχηματοποιημένα κλωνάρια ποὺ βγαίνουν ἀπὸ ἕνα μπρίκι. Ὁλόγυρα ἔχει μικρὰ καὶ μεγάλα ἐλαφάκια (117).

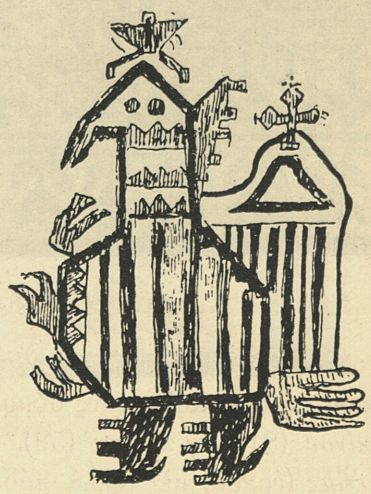

133. ΠΕΤΕΙΝΟΣ

Τὰ ξομπλιαστὰ αὐτὰ κεντήματα τῆς σκούτας παρουσιάζουν πολὺ μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὰ ὅμοια κεντήματα ποὺ εἶναι στοὺς γύρους τῶν ποκαμίσων ἀπὸ τὸ Τρίκερι, τόσο στὴν

* Τὰ θέματα αὐτὰ παρουσιάζονται κυρίως ἀπὸ τὸ 18. αἰῶνα στ' ἀνατολίτικα κεντήματα. Τὰ βλέπει κανεὶς συχνὰ καὶ σὲ τοιχογραφίες παλιῶν σπιτιῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας.

τεχνότροπία ὅσο στὸ σχέδιο καὶ στὸ χρωματισμό, μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι οἱ Τρικερίτισσες μεταχειρίζονται καὶ διάφορα ἄλλα θέματα παρμένα ἀπὸ τὸ ζωικὸ κόσμο.

Τ' ἀρατζιδελίσια ἀνοίγματα τῆς σκούτας (117), ποὺ εἴδαμε πὼς γίνονται γιὰ νὰ φαρδαίνη ὁ γῦρος, εἶναι ἀπὸ στενὴ χρωματιστὴ νταντελωτὴ ταινία, συνήθως κόκκινη. Γίνονται μὲ τὴ βελόνα οἱ *κόμποι τῆς βελόνας* σὲ λεπτότατη τέχνη καὶ ἔχουν τὴν ἴδια τεχνικὴ μὲ τὴν ἀρατζιδέλα τῶν τσοπάνηδων. Τὰ διάφορα μικρὰ σχέδια ποὺ σχηματίζουν εἶναι συνήθως γραμμικὰ καὶ λέγονται *ἀβδέλλα, μῆλο* κτλ.*

Ὅλος ὁ γῦρος τῆς σκούτας περιτριγυρίζεται μὲ μιὰ στενὴ πολύχρωμη

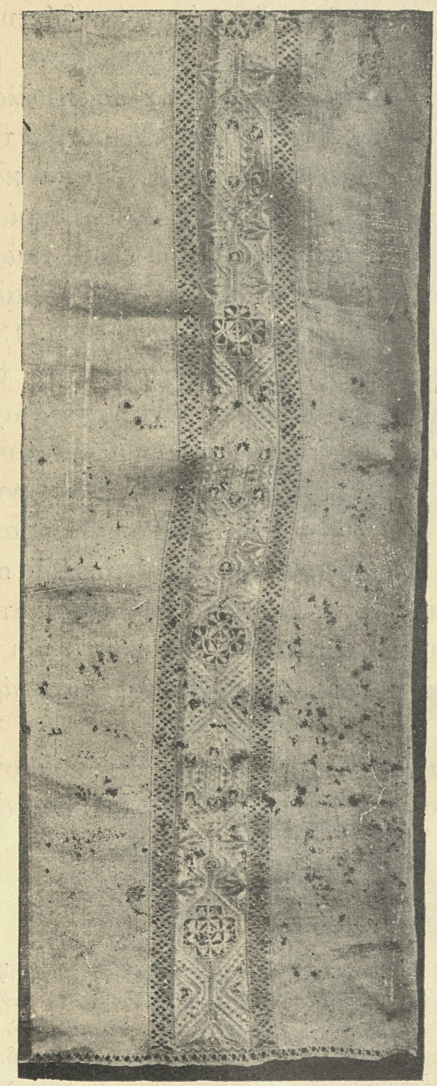

134. ΑΠΟ ΜΑΝΙΚΙ ΤΣΟΠΑΝΟΥ

135. ΑΡΑΤΖΙΔΕΛΑ

* Στὸ Τρίκερι τὰ νταντελωτὰ ἀνοίγματα τῆς σκούτας τὰ λένε *ἀχινόματους*.

μπιμπίλα ποὺ τὴ λένε καὶ αὐτὴ στὴ Σκῦρο οἱ *κόμποι τῆς βελόνας* ἢ *κόμποι ψαριώτικοι* * (70, 116).

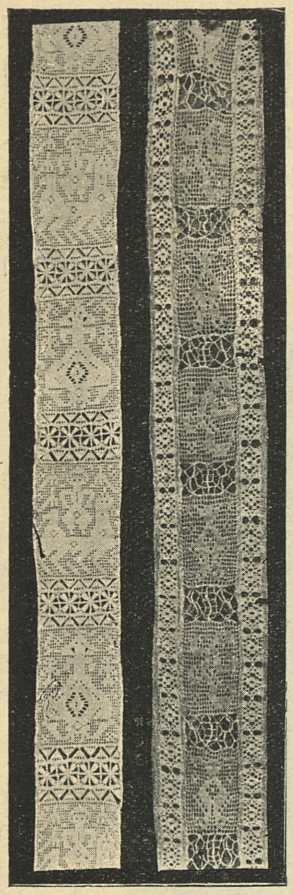

136. ΑΡΑΤΖΙΔΕΛΕΣ

Στὴν τσοπάνικη ἀνδρικὴ φορεσιὰ τὸ κυριώτερο κέντημα εἶναι ἡ *ἀρατζιδέλα* (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ recitella). Μπαίνει ἀκριβῶς στὴ μέση τοῦ μανικιοῦ κατὰ μῆκος ἀπὸ τὸν ὦμο ὡς τὸ χέρι, ἑνώνοντας τὶς δύο ἄκρες τοῦ ὑφάσματος, ἔτσι ποὺ τὸ μανίκι φαίνεται πὼς δὲν ἔχει ραφή. Ἔχει ξεχωριστὸ τοπικὸ χαρακτῆρα καὶ διακρίνεται γιὰ τὰ πρωτότυπα σχέδιά της καὶ τὴ λεπτότητα τῆς τέχνης της. Εἶναι ὁλόασπρη, μὲ πλάτος ἕνα ὡς τρία δάκτυλα, καὶ παίρνει διάφορες ὀνομασίες σύμφωνα μὲ τοὺς κόμπους ποὺ ἔχει κατὰ πλάτος: *ἀρατζιδέλα πέντε κομποῦ, ἀρατζιδέλα δέκα κομποῦ*.Τὰ μοτίβα της ἔχουν ἀρκετὰ μεγάλη ποικιλία. Εἶναι δέντρα καὶ κλωνάρια μὲ διάφορα πουλάκια (135, 136), θηρία, λεοντάρια, (135), δικέφαλοι ἀϊτοὶ (136) καραβάκια μὲ σημαιοστόλιστα κατάρτια, (135), καβαλάρηδες, (136), διάφορα πρόσωπα: τὰ *φραγκάκια* (136), καὶ σκεύη: τὸ *μπρίκι* (136). Ἄλλες φορὲς στὴ θέσι τῆς ἀρατζιδέλας κεντοῦν ἄσπρα κεντήματα *ἀναχυτὰ* μὲ τὴ *στρωσματσένια* βελονιά, ποὺ μοιάζουν πολὺ μὲ τὰ ἄσπρα κεντήματα τῆς Ἠπείρου καὶ Μυτιλήνης (134).

Στὶς δυὸ πλευρὲς κατὰ μῆκος τῆς ἀρατζιδέλας ἐπάνω στὸ ὕφασμα γίνεται γιὰ πιὸ πλούσιο στολισμὸ τοῦ μανικιοῦ, μὲ τὸ ξέφτισμα τοῦ ὑφάσματος, ἕνα εἶδος ajour, τὸ *κουφογάρι*. Τὸ κουφογάρι παίρνει διάφορες ὀνομασίες σύμφωνα μὲ τὰ διάφορα σχήματα, τὸ *κουφογάρι μὲ τὸ μῆλο*, (135, 136), *μὲ τὸ κάπα, μὲ τὸ καγκελωτό* (134).

Στὰ νεώτερα κεντήματα γίνεται συχνὰ συνδυασμὸς ἀπὸ κουφογάρι καὶ ἄσπρο ἀναχυτὸ κέντημα σὲ ὁλόασπρα μαξιλάρια, ὅπως καὶ σὲ διάφορα ἄλλα ὑφάσματα οἰκιακῆς χρήσεως.

---

* Ἡ μπιμπίλα μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἡ γνησιώτερη ἑλληνικὴ νταντέλα. Συνηθίζεται πολὺ σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ στὰ νησιά,στενώτερη ἢ φαρδύτερη, γιὰ τέλειωμα,στὰ μανίκια, στοὺς γύρους τῶν ποκαμίσων, στὶς τραχηλιές, στὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς κτλ. Γίνεται ἀπὸ μετάξια ἢ κλωστές. Ἡ ποικιλία τῶν σχεδίων της εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ διαφέρει κατὰ τόπους ὅπως καὶ οἱ ὀνομασίες της. Στὴ Νίσυρο ἔχομε μπιμπίλες μὲ *καραβολάκια*, στὴ Μακεδονία: τὸ *μῆλο*, τὴ *γλάστρα*, τὸν *παρά*, τοὺς *ρουμπιέδες*, τὸ *σταυρό*, τὶς *κοκόνες* τὸ *μισοφέγγαρο*, τὸ *χί*, τὸ *μύγδαλο*, τὴν *ψήθα*, τὴ *σίτα*, τὸ *κόσκινο*, τὸ *συρματερό*, τὸ *κουμπὶ* καὶ ἄλλες πολλές. Ὑπάρχουν καὶ μέρη τῆς Ἑλλάδας (Τσαγιάτες Πηλίου, Σάμος κ.ἄ.) ὅπου οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια κάνουν μπιμπίλες γιὰ μεταπώλησι, τὶς ὁποῖες στέλνουν στὶς διάφορες ἀγορές.

Γιὰ νὰ συμπληρώσωμε τὰ κεντήματα τῆς φορεσιᾶς ἀνάγκη ν᾽ ἀναφέρω καὶ τὰ κεντήματα ποὺ γίνονται στὰ ἐξωτερικὰ ἐνδύματα τῶν τσοπάνηδων, στοὺς μεντενέδες, στὰ τερλίκια καὶ στὰ γιανελιὰ τῶν γεωργῶν, μὲ τὰ χρυσὰ μαῦρα ἢ χρωματιστὰ γαϊτανάκια, τὰ *τεχρίλια*, ἢ μὲ τὰ χοντρὰ κορδόνια, τὶς *φακαρόλες*. Τὰ κορδονάκια αὐτὰ ράβονται ἐπάνω στὸ ὕφασμα μὲ λεπτὴ κλωστὴ μὲ τέτοιο τρόπο ποὺ νὰ σχηματίζουν διάφορα ἁπλὰ ἑλικοειδῆ σχήματα, τὰ *κοχάκια* (65, 72, 76). Ἡ τέχνη αὐτὴ εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴ χρυσοποίκιλτη διακοσμητικὴ τῶν στολῶν ποὺ τόσο ἄνθισε στὴ λοιπὴ Ἑλλάδα καὶ κυρίως στὴν Ἠπειρωτική.

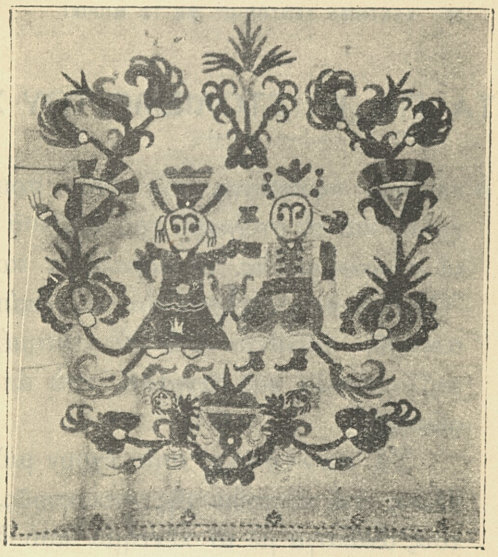

137. ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΝΤΟΝΙ 142

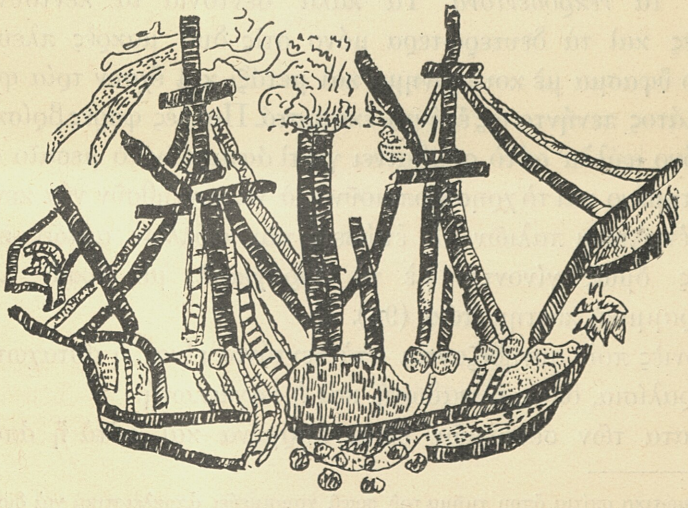

ΚΑΡΑΒΙ ΑΠΟ ΜΑΧΡΑΜΑ

138. ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΕΝΤΟΝΙΟΥ ΜΕ ΤΟ ΜΠΡΙΚΙ

ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΤΟΛΙΣΜΟ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

Τὰ κεντητὰ ὑφάσματα ποὺ εἶναι προωρισμένα γιὰ τὴ χρῆσι καὶ τὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ εἶναι τὰ *σεντόνια*, οἱ *προσκεφαλάδες*, τὰ *κεφαλάρια* καὶ οἱ *μαχραμάδες*. Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸν πιὸ ἐπίσημο στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ, ἀντίθετα ἀπὸ τὰ κεντημένα στὸν ἀργαλιὸ *ταβλομάντιλα* καὶ *βαγιόλια*, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ δευτερώτερο.

Τὰ σεντόνια, ποὺ ἔχουν μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες θέσεις στὸ σεντούκι τῆς νοικοκυρᾶς, παίρνουν τὴν ἀξία τους ἀνάλογα μὲ τὸ κέντημα ποὺ ἔχουν. Τὰ μεταχειρίζονται γιὰ νὰ στρώνουν * τὸ κρεβάτι τοῦ γάμου, νὰ τὰ κρεμοῦν γιὰ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ στὴν κόρδα καὶ γιὰ νὰ σκεπάζουν τὸ φέρετρο τοῦ νεκροῦ, τὰ *νεκροσέντονα*. Τὰ καλὰ σεντόνια τὰ κεντοῦν στὶς τέσσερεις πλευρὲς καὶ τὰ δευτερώτερα μόνο στὶς δυὸ μακρὲς πλευρὲς Γίνονται ἀπὸ λεπτὸ ὕφασμα μὲ κουκλόνημα καὶ μετάξι καὶ ἔχουν τρία φύλλα. Κάθε φύλλο ἔχει πλάτος πενήντα ὡς ἑξήντα ἑκατοστά. Πολλὲς φορὲς βρίσκομε σεντόνια μὲ δυὸ μόνο φύλλα· αὐτὸ συμβαίνει γιατὶ ἀφαιροῦν τὸ μεσαῖο φύλλο ὅταν δὲν εἶναι κεντημένο καὶ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ κεντηθοῦν νέα κεντήματα γιὰ πούλημα μ᾽ ἐντύπωσι παλιῶν. Οἱ ἑνώσεις τῶν φύλλων αὐτῶν εἶναι ἁπλές, πολλὲς φορὲς ὅμως γίνονται μὲ τὸ *ψαραγκάθι*, μὲ μικρὰ λουλουδάκια (139) ἢ μὲ γραμμικὸ κεντηματάκι (96).

Οἱ βελονιὲς ποὺ συνηθίζονται στὰ σεντόνια εἶναι ἡ ἀσταχωτή, ἡ περαστή, ἡ νατουραλίσια, ὅπως ἡ ψαθωτή, καὶ ἡ καγκελωτή.

Τὰ θέματα τῶν σεντονιῶν εἶναι παρμένα καὶ αὐτὰ ἢ ἀπὸ τὸ φυτικὸ

* Στὰ νησιώτικα σπίτια ὅπου τμῆμα τοῦ σοφᾶ χρησιμεύει ἀποκλειστικὰ γιὰ διαμέρισμα ὕπνου καὶ μένει πάντοτε στρωμένο, ἐκεῖ ἀντὶ γιὰ κεντητὰ σεντόνια ἔχουν τοὺς κεντητοὺς γύρους, δηλαδὴ μονόφυλλα κεντητὰ ὑφάσματα.

κόσμο: *λαλέδες, ἥλιοι, κλωνάρια ἀμυγδαλιές, κυπαρίσσια,* ἢ ἀπὸ τὸ ζωικό: *καδῆδες, κοπέλες, ξοῦνες, καβαλάρηδες, πουλάκια, γοργόνες, αἰτοὶ μὲ δυὸ κεφάλια* κτλ. Ἄλλα πάλι ἔχουν παραστάσεις ἀπὸ *μοναστήρια, καραβάκια, κοβέρτες, μπρατσέρες γουλέτες, φρεγάδες, τρεχαντήρια, καραβόσκαφα, κερνίτσια, ταχύπλα,* ὅπως καὶ ἀπὸ *μπρίκια, σταυρούς, γλάστρες* κτλ.

139. ΣΕΝΤΟΝΙ

Στὰ σεντόνια ὅπως καὶ στὰ διάφορα μαξιλάρια καὶ τὶς σκοῦτες συνηθίζουν ὡρισμένα μοτίβα. Ποτὲ δὲν ἀπαντοῦμε π.χ. στὰ σεντόνια, καβούρια, πετεινούς, πάπιες, ἀσπίθες, σκλήπετρες, κλαδιὰ τοῦ ὄρκου, κλαδιὰ γερτά, ποὺ τόσο πολὺ συνηθίζονται στὶς σκοῦτες.

Ἀπὸ τὰ πιὸ πλούσια παραδείγματα σεντονιῶν ἔχομε οτὶς εἰκόνες (93, 139). Στὸ πρῶτο βλέπομε συνολικὰ τὴ διάταξι τοῦ κεντήματος. Τὸ δεύτερο, μὲ μῆκος 2.45 καὶ πλάτος 1.50 ἔχει ὁλόκληρο τὸ γῦρο κεντημένο μὲ μεγάλα ποικιλόχρωμα μοτίβα, *λαλέδες ἑφτάκορφους*, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ μπρίκια ἢ γλάστρες. Στὴ μέση ξεφυτρώνει ἕνα κλωνάρι ποὺ καταλήγει σὲ γαρούφαλο καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερά του βγαίνουν μεγάλα παρακλάδια μὲ τολύπες

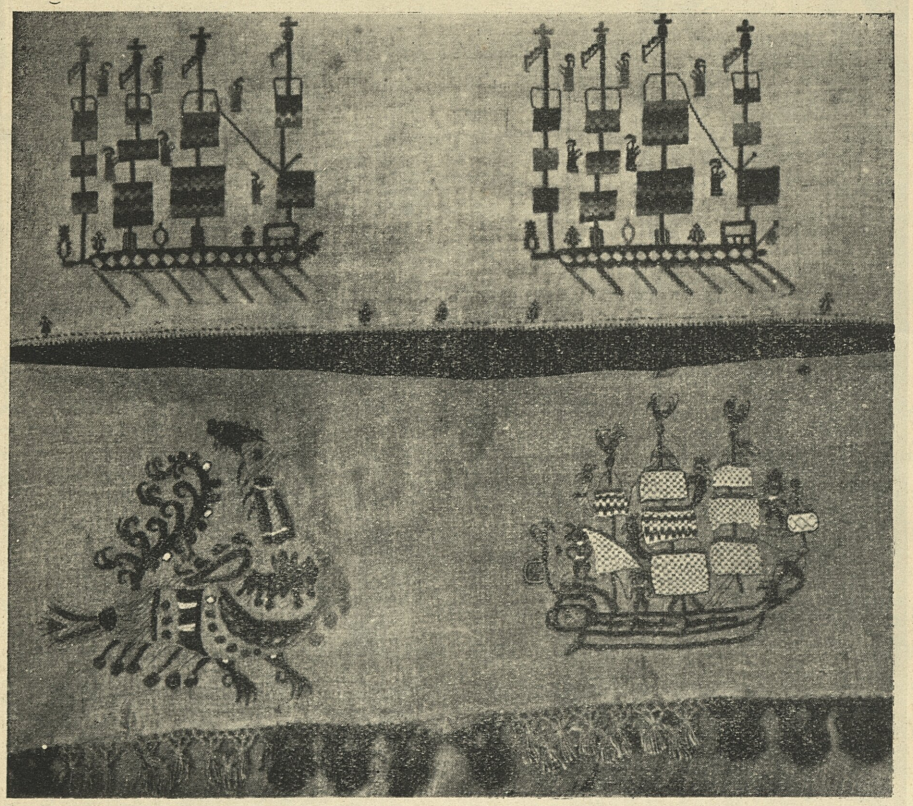

140. ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ ΣΕΝΤΟΝΙΩΝ

(ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΩΝ ΚΟΣΜΗΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ)

καὶ γαρούφαλα. Τὰ διάμεσα κενὰ συμπληρώνονται μὲ λεπτὰ φυλλαράκια ποὺ τ᾽ ἀνοικτότερα τους εἶναι *μαυροδεμένα*, ἔτσι ὅπως ὀνομάζονται ὅλα τὰ μοτίβα ποὺ εἶναι σὲ πολὺ ἀνοικτοὺς χρωματισμοὺς καὶ ἔχουν περίγραμμα μαῦρο ἢ καφὲ σκοῦρο γιὰ νὰ ὁρίζεται τὸ σχῆμα τους.

Ἄλλα σεντόνια τοῦ ἴδιου τύπου μὰ σχετικῶς ἁπλούστερα ἔχομε στὶς εἰκόνες (141, 95). Τὸ πρῶτο ἔχει δύο διαφορετικὰ μοτίβα, τὸ ἕνα ἀπ᾽ αὐτὰ εἶναι ὁ *ἥλιος* καὶ τὸ δεύτερο ἔχει διάφορα κλωνάρια μὲ λαλέδες καὶ γαρούφαλα (97, 103).

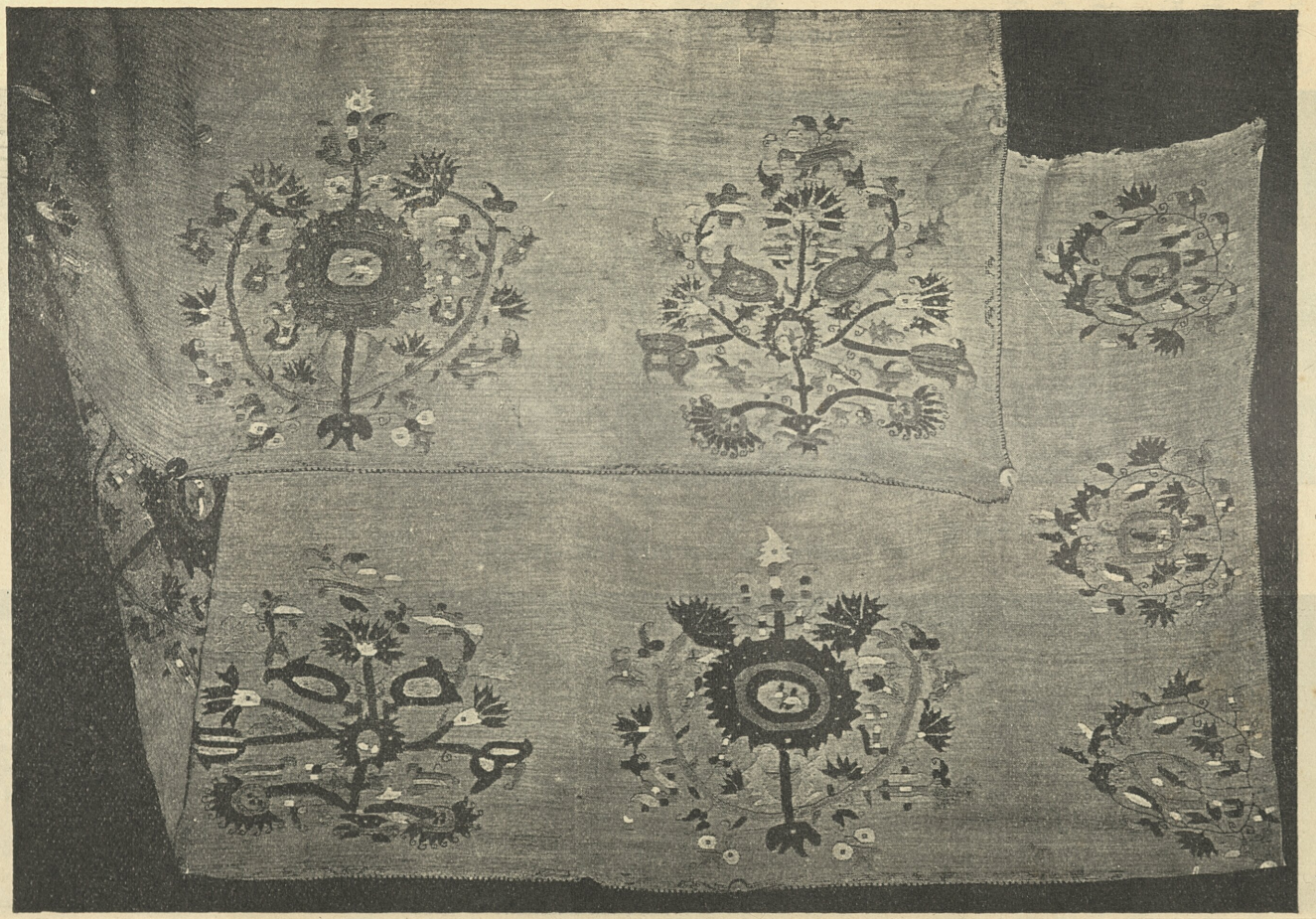

141. ΣΕΝΤΟΝΙ ΜΕ ΤΟΝ ΗΛΙΟ

(ΑΝΗΚΕΙ ΣΤΗ Δα ΕΛ. ΕΥΚΛΕΙΔΗ

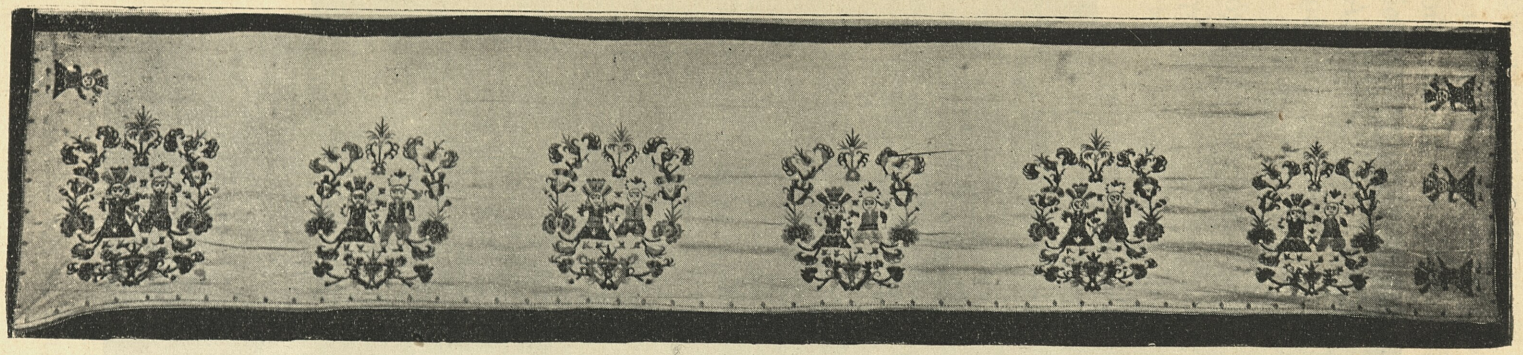

142. ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΕΝΤΟΝΙΟΥ ΜΕ ΚΑΔΗΔΕΣ

(ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΩΝ ΚΟΣΜΗΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ)

143. ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΕΝΤΟΝΙΟΥ ΜΕ ΓΟΡΓΟΝΕΣ

(ΑΝΗΚΕΙ ΣΤΗ Κα ΛΙΝΑ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ)

Ἀπὸ τὰ πιὸ ἀγαπητὰ θέματα μὲ τὰ ὁποῖα οἱ Σκυριανὲς στολίζουν ἀνεξαιρέτως κάθε εἶδος κέντημα εἶναι τὰ διάφορα καράβια. Τὰ καράβια αὐτά, ποὺ τὶς ὀνομασίες τους εἴδαμε παραπάνω, ἢ τοποθετοῦνται στὰ σεντόνια, τὸ ἕνα πλάγι στὸ ἄλλο, ἢ συναλλάζονται μὲ ἄλλα μοτίβα, ὅπως στὸ σεντόνι τῆς εἰκόνας (109), ποὺ παριστάνει *γουλέτα*, κοντὰ σὲ ἰδιόρρυθμο οἰκοδόμημα, τὸ *μοναστήρι*. Καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς παραστάσεις εἶναι στολισμένες μὲ φράγκους, κοπέλες, καδῆδες, ξοῦνες, καβαλάρηδες καὶ πουλιά.

Ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα μοτίβα σεντονιῶν γιὰ τὸν πλοῦτο, τὴν ποικιλία καὶ πρωτοτυπία τῆς συνθέσεως εἶναι τὸ κέντημα τῆς εἰκόνας (144). Ἀπὸ μιὰ γλάστρα ποὺ βαστιέται ἀπὸ τρεῖς κοπέλες ξεφυτρώνουν τέσσερα κλωνάρια, γεμάτα μὲ *λαλέδες, σειρῆνες, λεοντάρια* καὶ *πουλιά*. Τὰ δυὸ μεσαῖα

144· ΣΧΕΔΙΟ ΑΠΟ ΣΕΝΤΟΝΙ

κλωνάρια ποὺ ἑνώνονται καὶ τελειώνουν σὲ μιὰ παλμέτα, κλείνουν μέσα της μιὰ κεντρικὴ σύνθεσι μὲ τὸν καδὴ στὴ μέση, ποὺ στεφανώνεται ἀπὸ δυὸ λεοντάρια. Γιὰ κακὴ τύχη τὸ σεντόνι αὐτό, ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἕνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα ὑποδείγματα τῆς σκυριανῆς κεντητικῆς, πουλήθηκε ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια στὸ ἐξωτερικό.

Ὁ *δικέφαλος ἀετὸς* ποὺ ἔχει τόσο ξεχωριστὴ θέσι σὲ ὅλα τὰ εἴδη τῆς νεοελληνικῆς χειροτεχνίας, ὄχι μόνο γιὰ διακοσμητικὸ μοτίβο ἀλλὰ καὶ γιὰ ἑλληνικὸ σύμβολο*, ἀντιπροσωπεύεται πολὺ συχνὰ στὰ σκυριανὰ κεντήματα,

* Πρβ. Ἀρ. Ζάχου. Ὁ διπλὸς ἀετὸς εἰς τὴν λαϊκὴν τέχνην σελ. 49, στὸ Ἀναμνηστικὸ τεῦχος τῶν Παναθηναίων 1912 - 13.

σεντόνια, μαξιλάρια, ζῶνες κτλ. Πόσο στενὰ δεμένο εἶναι τὸ θέμα αὐτὸ μὲ τὴ λαϊκὴ ψυχὴ μᾶς μαρτυροῦν καὶ τ' ἀκόλουθα σκυριανὰ τραγούδια:

Βαροκομένε μου λαλὲ
κ' ἀιτὲ πλουμουδισμένε,
τὰ ξένα μάτια σὲ θωροῦν
καὶ τὰ δικά μου κλαῖνε.

Χρυσοπράσινέ μου ἀιτὲ
μὲ τὶς χρυσὲς φτεροῦγες,
θαμάζομε σὰν περπατᾶς
πὼς δὲν ἀνθοῦν οἱ ροῦγες.

Ὁ ἀετὸς μᾶς παρουσιάζεται μὲ διάφορα σχήματα, ἄλλες φορὲς ἁπλούστερος, ὅπως βλέπομε στὸ σεντόνι τῆς εἰκόνας (145), στὴν ἀρατζιδέλα (136) καὶ στὴν μπόλια (99), καὶ ἄλλες φορὲς συνδυασμένος μὲ κλαδιὰ καὶ λουλούδια, ὅπως στὸ κεφαλάρι (147), στὸ ποκάμισο (118) καὶ στὴ ζώνη (62).

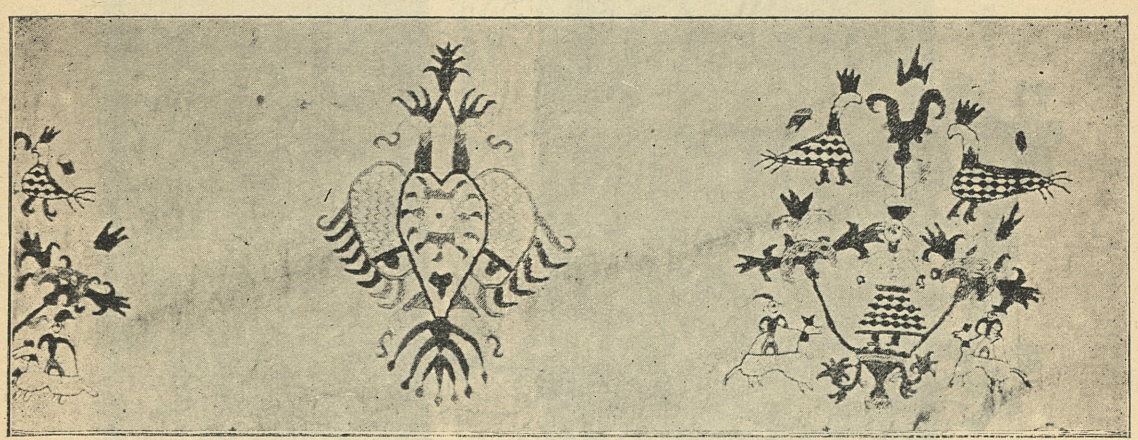

145. ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΣΕΝΤΟΝΙΟΥ

Ὅλα τὰ σεντόνια τὰ μεταχειρίζονται καὶ γιὰ *νεκροσέντονα*. Τὰ ρίχνουν στὸ νεκρὸ ἔτσι ποὺ νὰ σκεπάζεται ὡς τὴ μέση ἐνῶ κρέμονται οἱ δυὸ μεριὲς τοῦ σεντονιοῦ ἀπὸ τὰ πλάγια. Μετὰ τὴν ταφή, ἀφοῦ τὰ ραντίσουν σαράντα φορές, τὰ βάζουν στὸν πάγκο καὶ τὰ λιβανίζουν ὀχτὼ μέρες καὶ κατόπιν τὰ κρύβουν στὸ σεντούκι.

Τὰ μικρὰ μαξιλάρια, τὰ *κεφαλάρια*, κεντιοῦνται συνήθως μ' ἕνα μεγάλο μοτίβο ποὺ γεμίζει ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια, ὅπως ὁ *τσαλαπετεινὸς* (108, 146), ἡ *γουλέτα* (110) κτλ. Ἔχουν ὅμως καὶ πολυπλοκώτερα θέματα μὲ διάφορες παραστάσεις, ὅπως εἶναι τὰ *πουλιὰ τοῦ σκίνου* (149) ὁ *διπλὸς ἀιτὸς* (147), τὰ *λεοντάρια* (148) καὶ ὁ *Μάης* * (102), μιὰ ἀπὸ τὶς χαρακτηριστι-

* Ἕνα κέντημα μὲ τέτοια παράστασι ποὺ βρίσκεται στὸ Victoria καὶ Albert Museum τοῦ Λονδίνου, ἔχει δημοσιευθῆ ἀπὸ τὸν A. J. B. Wace σὲ εἰδικὴ ἔκδοσι τοῦ Studio τοῦ 1921.

146. ΚΕΦΑΛΑΡΙ ΜΕ ΤΟΝ ΤΣΑΛΑΠΕΤΕΙΝΟ

147. ΚΕΦΑΛΑΡΙ ΜΕ ΤΟΝ ΑΙΤΟ

148. ΚΕΦΑΛΑΡΙ ΜΕ ΤΑ ΛΕΟΝΤΑΡΙΑ

149. ΚΕΦΑΛΑΡΙ ΜΕ ΠΟΥΛΙΑ ΤΟΥ ΣΚΙΝΟΥ

κώτερες συνθέσεις, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα. Στὴν ἀφελῆ ἁπλοϊκὴ ὅπως καὶ πρωτότυπη αὐτὴ σύνθεσι βλέπει κανεὶς ζωγραφισμένη ὅλην τὴ χαρὰ τῆς πρωτομαγιᾶς. Μέσα σὲ ἀνθοστολισμένο κάμπο ὁ *καδὴς μὲ τὸ τσούρμα του* (ἀκολουθία), κρατοῦν λουλούδια, τραγουδοῦν, καὶ χορεύουν. Ἡ παράστασι αὐτή, ἀπὸ τὶς παλιότερες τῶν σκυριανῶν κεντημάτων, ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερα νὰ ἐπαναλαμβάνεται. Ἄλλο εἶδος συνθέσεως ποὺ ἀπαντοῦμε στὰ νεώτερα πιὰ κεφαλάρια βλέπομε στὴν εἰκόνα (151). Ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ

150. ΚΕΦΑΛΑΡΙΑ

κεφαλαριοῦ γεμίζεται μὲ διάφορες φιγοῦρες : κοπέλες, σειρῆνες, καβαλάρηδες, μὲ τὸν ἀπαραίτητο καδὴ στὴ μέση, τοποθετημένες χωρὶς κανένα σύνδεσμο ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη. Τ' ἁπλὰ κεφαλάρια ποὺ εἶναι κεντημένα μόνο στοὺς γύρους μὲ γεωμετρικὰ σχέδια μονόχρωμα ἢ δίχρωμα (150) εἶναι σπανιώτερα καὶ μᾶς θυμίζουν κεντήματα ποὺ ξαναβρίσκομε καὶ σὲ ἄλλα νησιά.

151. ΚΕΦΑΛΑΡΙ ΜΕ ΤΙΣ ΞΟΥΝΕΣ

Τὰ μεγάλα μαξιλάρια, οἱ *προσκεφαλάδες*, κεντιοῦνται συνήθως μὲ δυὸ μεγάλα μοτίβα ἀπὸ κλαδιά, λουλούδια καὶ πουλιὰ τοποθετημένα τὸ ἕνα πολὺ κοντὰ στὸ ἄλλο, ποὺ γεμίζουν ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια δίνοντας τὴν ἐντύπωσι ἀπὸ μιὰ ἐνιαία σύνθεση (152, 153, 154). Ἄλλες φορὲς πάλι κεντιοῦνται μ᾽ ἕνα ἐξακολουθητικὸ μοτίβο παρμένο ἀπὸ στόφα (106).

152. ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΔΑ
(ΑΝΗΚΕΙ ΣΤΗ ΔΑ ΕΛ. ΕΥΚΛΕΙΔΗ)

Οἱ *μαχραμάδες*, τὰ πλούσια κεντητὰ πεσκήρια ποὺ ἔχουν διαστάσεις 0.45×9.70 περίπου, κεντιοῦνται στὶς δυὸ ἄκρες, καὶ ἡ λοιπή τους ἐπιφάνεια στολίζεται σποραδικὰ μὲ ἀνθρωπάκια, ψαράκια, καραβάκια, λουλουδάκια κτλ.

Χρησιμεύουν κυρίως γιὰ νὰ τυλίγουν τὴν προσφορὰ ποὺ στέλνουν στὴν ἐκκλησιά, στὰ τρίμερα, στὰ νιάμερα καὶ στὰ σαράντα, καὶ γιὰ νὰ τοὺς κρεμοῦν στὴν κόρδα σὲ γάμους καὶ γιορτές.

153· ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΙΑ

Ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα θέματα ποὺ συνηθίζονται στοὺς μαχραμάδες ἔχομε στὶς εἰκόνες (157, 162), ποὺ παριστάνουν στολισμένα πλούσια καράβια. Ἡ εἰκόνα (155) εἶναι κεντητὴ ἄκρη μαχραμᾶ μὲ τρεῖς στὴ σειρὰ ἀνθοστολισμένες *ξοῦνες* ποὺ χορεύουν.

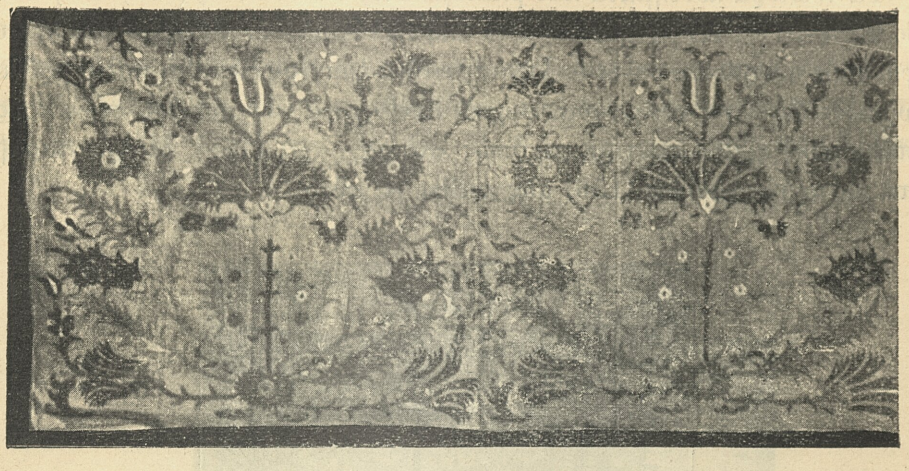

154. ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΔΑ

155. ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΜΑΧΡΑΜΑ

156. ΠΙΑΤΑ ΚΙΟΥΤΑΧΙΑΣ

Τὰ νεώτερα κεντήματα ποὺ βλέπομε στὶς σακουλίτσες (158, 159) καὶ στὸ κεφαλάρι (151) ἔχουν μοτίβα παρμένα ἀπὸ τ᾽ ἀνατολίτικα πιάτα, ποὺ στολίζουν τὰ ράφια κάθε σκυριανοῦ σπιτιοῦ. Τὰ πιάτα αὐτὰ ἐμπνέουν ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια τὶς Σκυριανὲς ὥστε νὰ συναντοῦμε συχνὰ ἀντίγραφα τῶν παραστάσεών τους καὶ σὲ παλιότερα ἀκόμα κεντήματα, ὅπως στὸ μαχραμὰ (155). Μικρὴ παραβολὴ μὲ τὰ πιάτα τῆς εἰκόνας (156) μᾶς πείθει γι᾽ αὐτό.

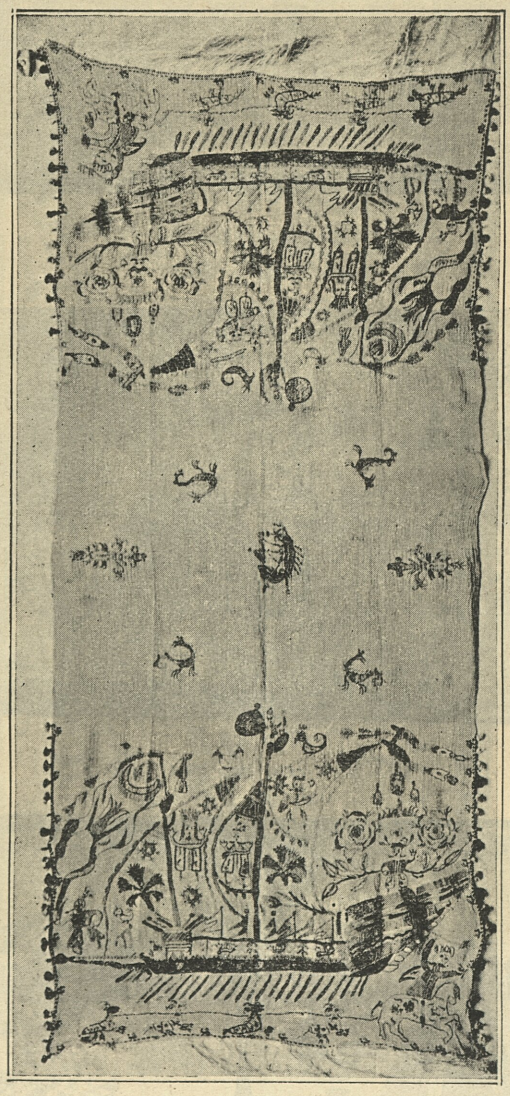

157. ΜΑΧΡΑΜΑΣ
(Ἀπὸ τὸ South Kensinghton Museum)

Εἶδος κεντήματος ποὺ ξεχωρίζει πολὺ ἀπὸ τὰ σκυριανὰ ποὺ περιγράψαμε στὸ σχέδιο στὸ χρῶμα καὶ στὴ βελονιὰ εἶναι τὸ γνωστὸ μὲ τ᾽ ὄνομα *κοκκινοκέντητο* (161). Ἂν καὶ κεντιέται πολὺ στὴ Σκῦρο καὶ οἱ Σκυριανὲς τὸ ἔχουν γιὰ δικό τους κέντημα, ἔρχεται ἀπὸ ἄλλα νησιὰ καὶ εἶναι

γνωστὸ στὴν ἀγορὰ μὲ τ' ὄνομα ναξιώτικο κέντημα. Ὁ Bernhard Dietrich στὸ σύγγραμμά του, Kleinasiatische Stickereien] τὸ ἀναφέρει γιὰ ροδίτικο καὶ ὁ M. Haberlandt δείχνει τὴν ὁμοιότητά του πρὸς ὅμοια κεντήματα τῆς Δαλματίας. Ὁ ἴδιος πάλι, ὅταν μιλῆ γιὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς νησιώτικης νταντέλας μὲ τὴ νταντέλα τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Δαλματίας, λέγει ὅτι

158. ΣΑΚΟΥΛΙΤΣΑ ΜΕ ΤΗ ΞΟΥΝΑ

εἶναι δύσκολο νὰ ἐξακριβώση κανείς, ἐπειδὴ ὑπῆρχαν ζωηρὲς συναλλαγὲς μεταξὺ τῆς Βενετίας, τῶν ἑλληνικῶν νησιῶν καὶ τῆς Δαλματίας, ποιὰ ἐπίδρασι κάθε τόπος ἔδωσε καὶ ποιὰ πῆρε.

Τὸ κέντημα αὐτό, ὅπως καὶ μερικὰ ἄλλα τῆς Πάτμου καὶ τῆς Κῶ (160) ποὺ εἴδαμε σὲ διάφορα σκυριανὰ σπίτια καὶ οἱ μικρασιατικοὶ τσεβρέδες, προέρ-

χονται ὡρισμένως ἢ ἀπὸ ἐπιγαμίες ἢ ἀπὸ διάφορες ἄλλες ἐπικοινωνίες.

Δεῖγμα ἄξιο προσοχῆς ποὺ μπορεῖ νὰ καταταχθῆ στὴν τέχνη τῆς βελόνας, τόσο γιὰ τὴν ἰδιόρρυθμη τεχνοτροπία ὅσο γιὰ τὴν αὐστηρότητα τοῦ σχεδίου μὲ παλιὰ παράδοσι, εἶναι τὸ πάπλωμα τῆς εἰκόνας (163). Τὰ βυζαντινὰ

159. ΣΑΚΟΥΛΙΤΣΑ ΜΕ ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΑΚΙΑ

σχέδιά του μὲ τὴν ἀνατολίτικη ἐπίδρασι, μᾶς θυμίζουν πολὺ βυζαντινὰ κοσμήματα ἀπὸ τὸ 14. αἰῶνα. Στὸ κέντρο ἔχει μέσα σὲ κύκλο ἀπὸ ἑλικοειδὲς κόσμημα δικέφαλον ἀετό. Ὁλόκληρη ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι γεμάτη ἀπὸ διάφορα παρόμοια κοσμήματα. Ὅλα αὐτὰ τὰ σχέδια εἶναι ἔκτυπα καὶ γίνονται μὲ μπαμπάκι, ποὺ μπαίνει κάτω ἀπὸ τὸ μεταξωτὸ ὕφασμα τῆς ὄψης. Τὰ

160. ΚΕΦΑΛΑΡΙ

(ΑΝΗΚΕΙ ΣΤΗ Κα ΝΙΝΑ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ)

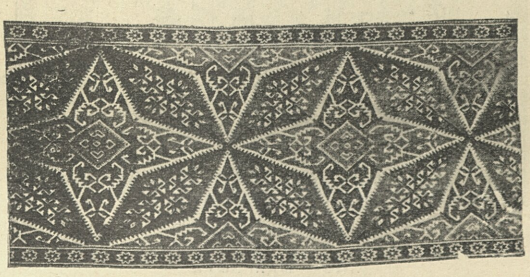

161. ΑΠΟ ΚΕΦΑΛΑΡΙ

παπλώματα αὐτά, πολὺ σπάνια στὴ Σκῦρο, λέγονται νεκροπαπλώματα· ἄν χρησιμοποιοῦνταν ὅμως γιὰ τοὺς νεκροὺς δὲν μπόρεσα νὰ τὸ ἐξακριβώσω. Ἡ τεχνική τους καὶ ἡ ὕπαρξι ὁμοιων καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας μαρτυροῦν ὅτι εἶναι καμωμένα ἀπὸ εἰδικοὺς τεχνῖτες, καὶ ὁ αὐστηρὸς τύπος τοῦ δικέφαλου ἀετοῦ τῆς παραδόσεως ὅπως καὶ τὰ βυζαντινὰ κοσμήματά του, ἐνισχύουν τὴ γνώμη ὅτι ἡ κατασκευή του εἶναι ἑλληνική *.

162. ΜΑΧΡΑΜΑΣ

(ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΩΝ ΚΟΣΜΗΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ)

* Παπλώματα μὲ τὴν ἴδια τεχνοτροπία ὑπάρχουν στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ἱσπανία.

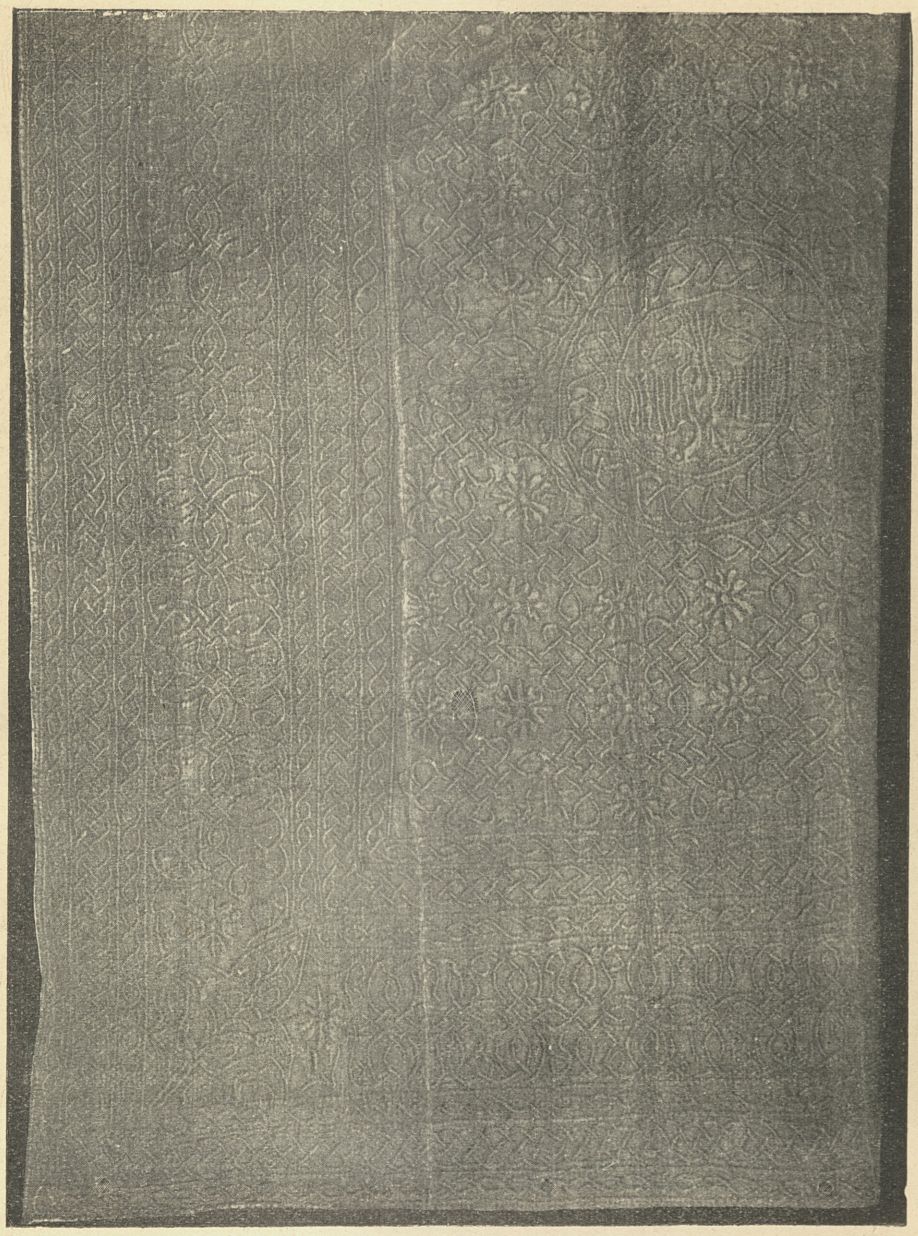

163. ΝΕΚΡΟΠΑΠΛΩΜΑ

(ΑΝΗΚΕΙ ΣΤΗ Κα Μ. ΜΑΥΡΙΚΗ)

164. ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΝΕΚΡΟΠΑΠΛΩΜΑ 163

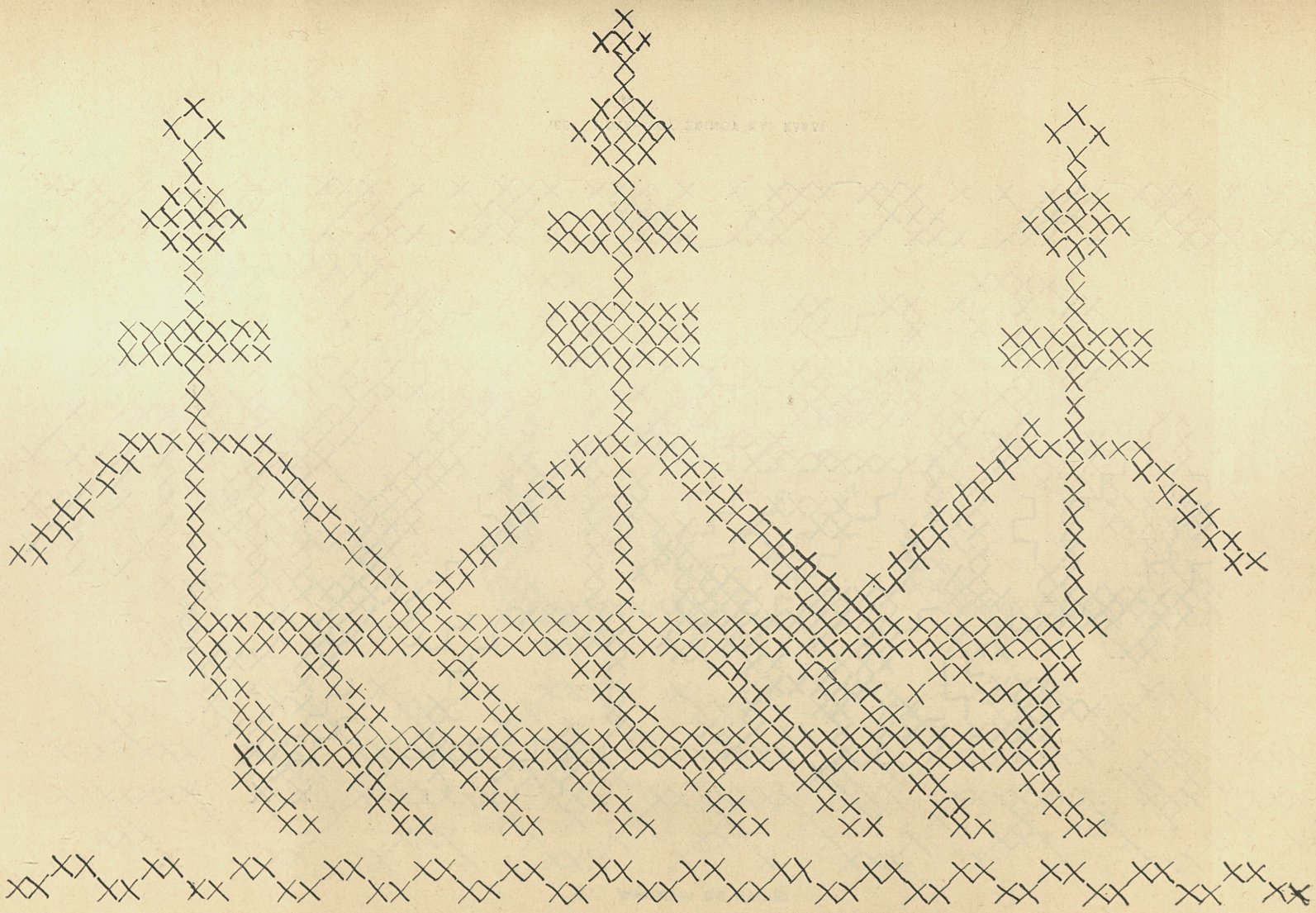

165. ΣΤΑΥΡΟΒΕΛΟΝΙΕΣ ΓΙΑ ΜΑΧΡΑΜΙΑ Η ΠΟΚΑΜΙΣΟ

166. ΠΟΥΛΙ ΤΟΥ ΣΚΙΝΟΥ ΚΑΙ ΚΛΑΔΙ

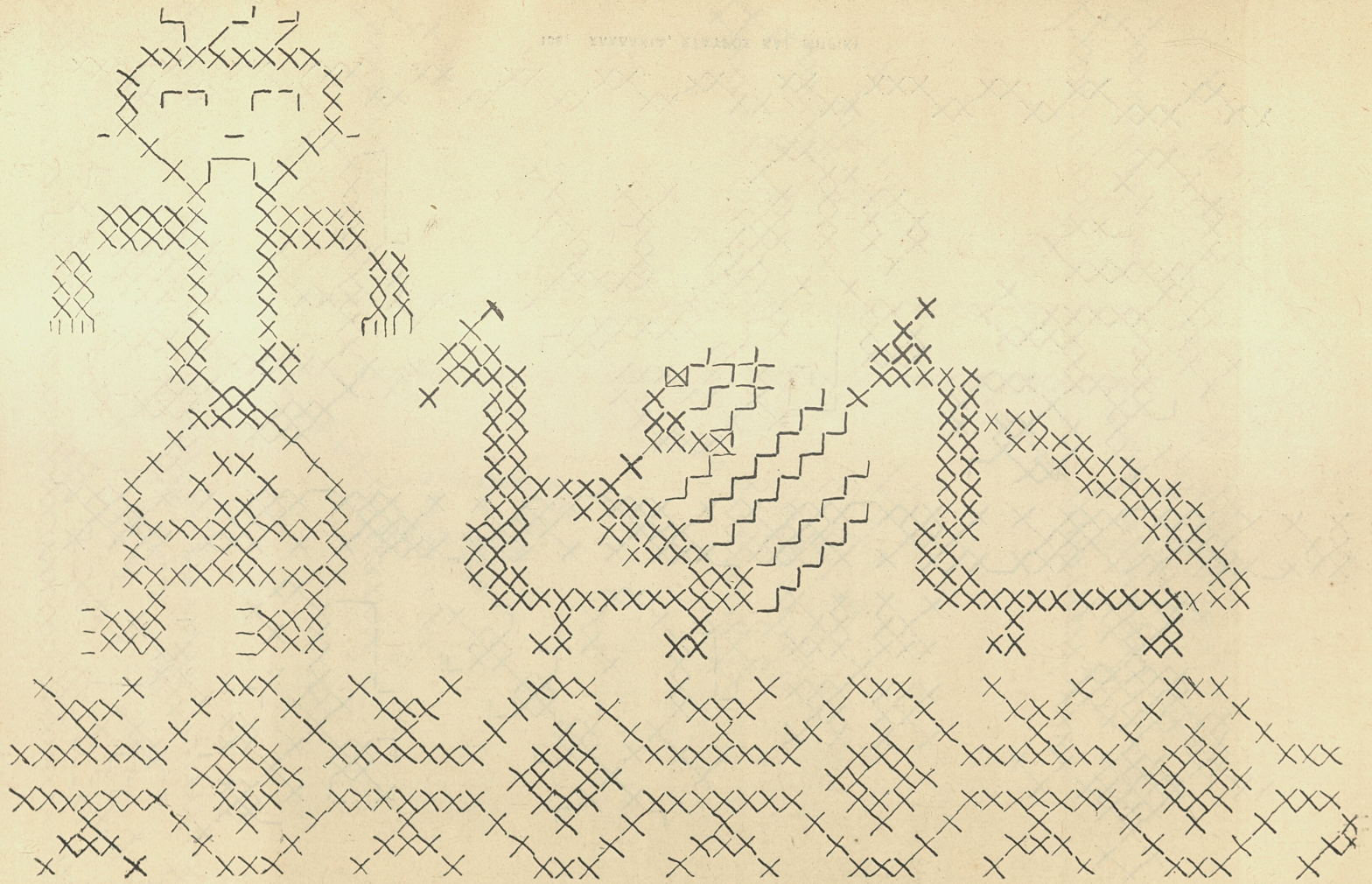

167. ΦΡΑΓΚΑΚΙ ΜΕ ΠΑΠΙΕΣ

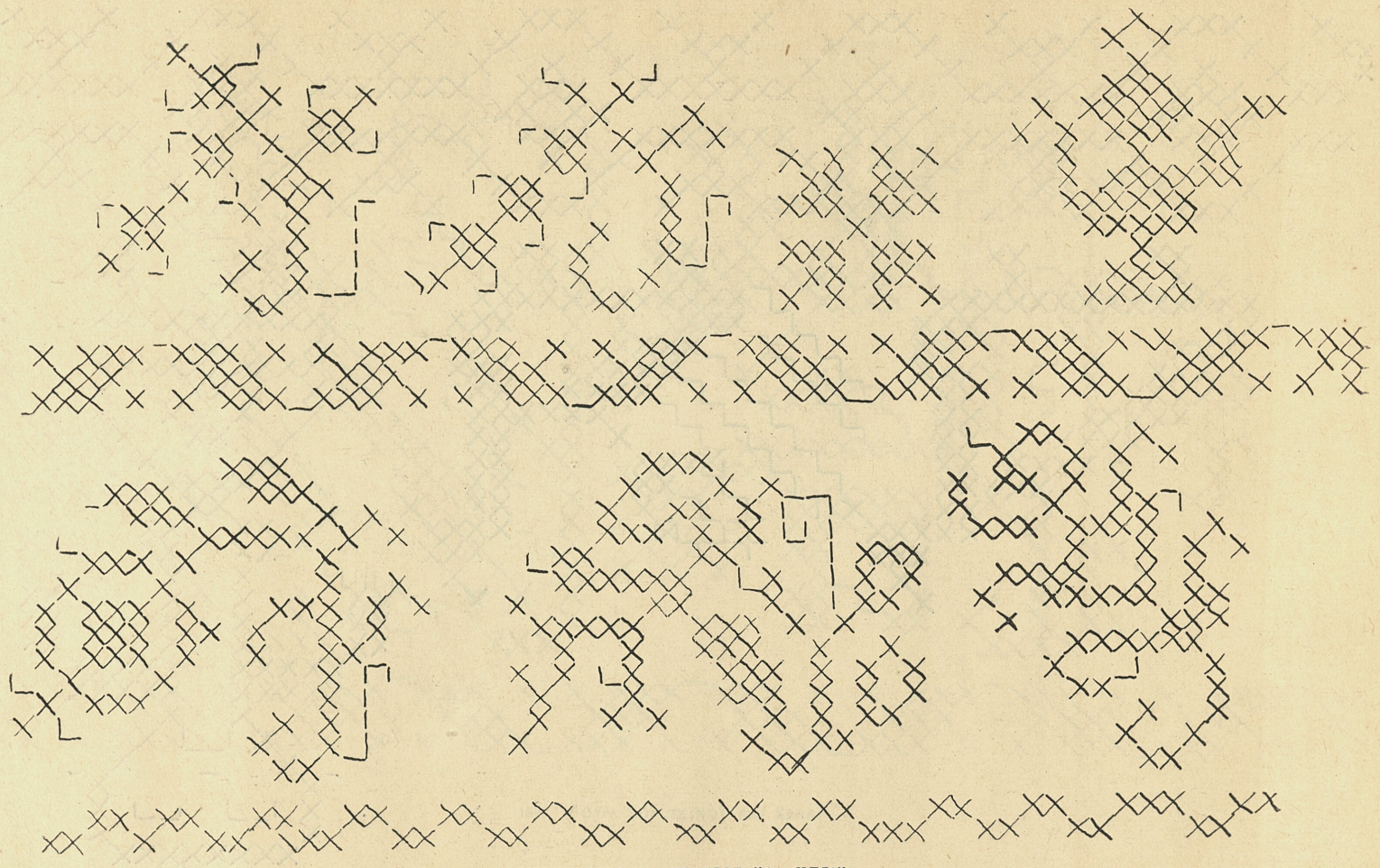

168. ΚΛΑΔΑΚΙΑ, ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΑΙ ΜΠΡΙΚΙ

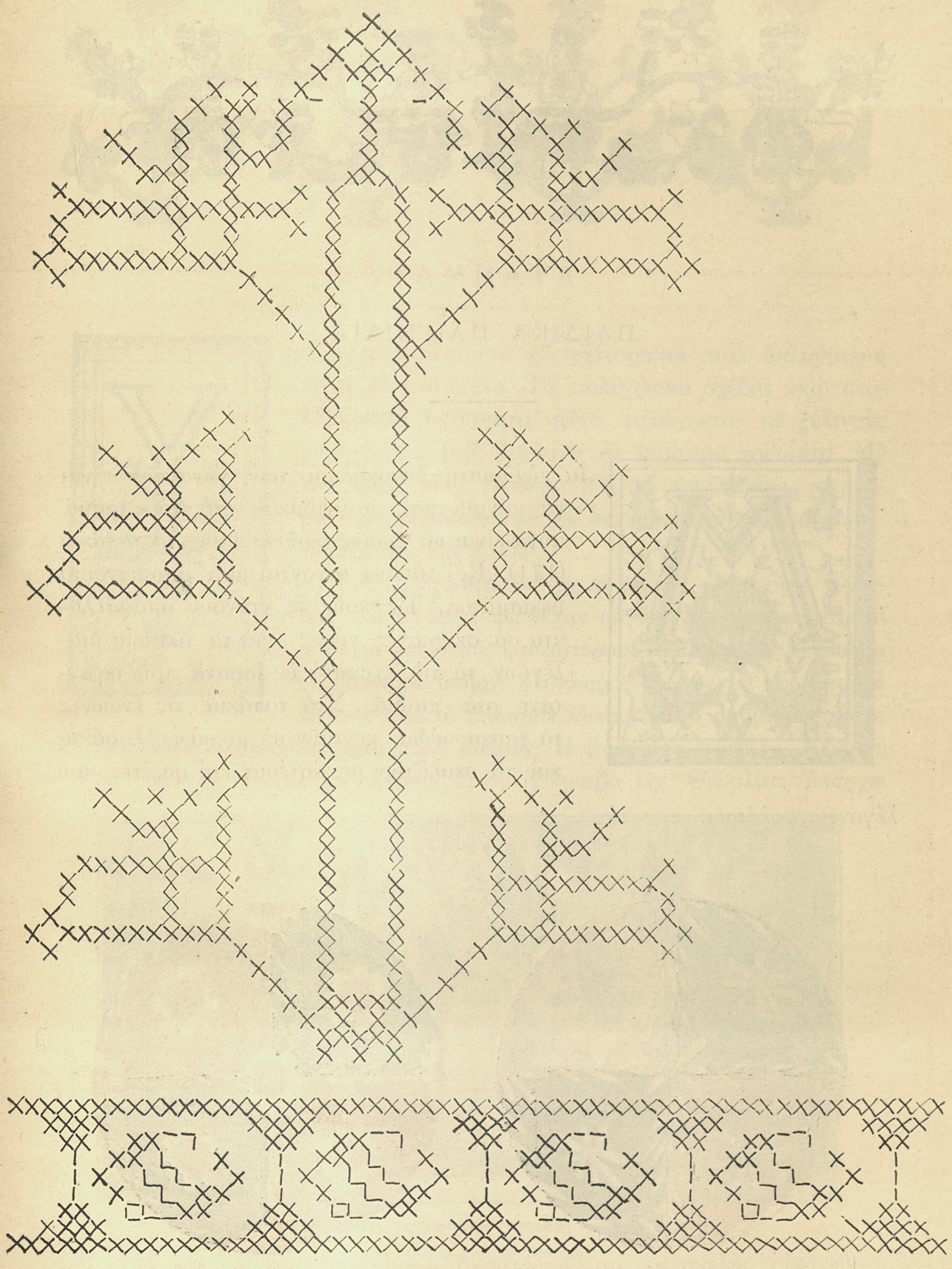

169. ΚΛΑΔΙ

170.

ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ

Μία εὐχάριστη ἐνασχόλησι τῶν γυναικῶν εἶναι νὰ κάνουν καὶ παιγνιδάκια γιὰ τὰ παιδιά· αὐτὰ εἶναι οἱ *ξοῦνες* (κοῦκλες) καὶ *τὰ τοπάκια* (171). Καὶ τὰ δυὸ γίνονται μὲ τ' ἀπομεινάρια ὑφασμάτων. Τὶς κοῦκλες ντύνουν ἀπαράλλακτα σὰ σκυριανὲς νύφες· γιὰ τὰ τοπάκια διαλέγουν τὰ πιὸ κτυπητὰ ὑφάσματα ποὺ σφαντᾶνε στὰ παιδιά. Στὰ τοπάκια, τὶς ἑνώσεις, τὰ *χασκαρούδια*, κεντοῦν μὲ μικρὰ φυλλαράκια καὶ τὰ στολίζουν μὲ ἀστέρια καὶ ροζέτες ποὺ λέγονται *φολάτσια*.

171. ΤΟΠΑΚΙΑ

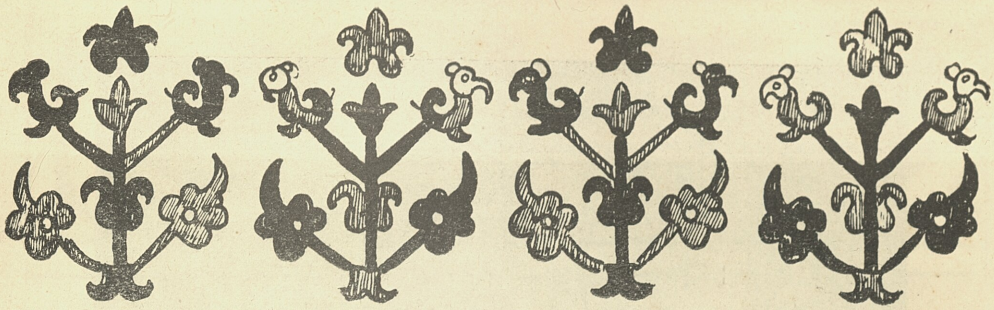

172.

ΣΤΑΜΠΑΤΑ

Ὑφάσματα στολισμένα μὲ τεχνοτροπία πολὺ ἁπλούστερη εἶναι τὰ σταμπάτα. Τὰ πολύχρωμα σχέδια ποὺ στολίζουν τὰ ὑφάσματα αὐτὰ τυπώνονται μὲ ξύλινους τύπους, ποὺ τοὺς βουτοῦν σὲ διάφορα χρώματα. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο γίνονται καὶ τὰ τουλπάνινα τσεμπέρια τῶν γυναικῶν, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι σὲ αὐτὰ μεταχειρίζονται καὶ πινέλο.

Ἡ τέχνη αὐτὴ ἄνθιζε σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ τὰ ἔργα της εἶχαν μεγάλη διάδοσι, φτηνὰ καὶ προσιτὰ καὶ στοὺς φτωχότερους ἀκόμη. Στὴ Λευκωσία τῆς Κύπρου ὑπῆρχε ὁλόκληρος δρόμος μὲ τόσο πολλὰ ἐργαστήρια, τὰ *μπασματζίδικα*, ποὺ ὁ ρυθμικὸς κρότος τοῦ τυπώματος ἀκούονταν ἀπὸ πολὺ μακριά. Ἡ βιοτεχνία αὐτὴ τῆς Κύπρου ἔσβησε ἐδῶ καὶ εἰκοσιπέντε χρόνια. Στὸν Τύρναβο τῆς Θεσαλίας ὑπάρχει

173. ΣΤΑΜΠΑΤΟ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ἀκόμη καὶ σήμερα ἕνα ἐργαστήριο, ὅπου ἐργάζεται πολυμελὴς οἰκογένεια. Στὰ Γιάννενα καὶ στὴ Χαλκίδα ἡ τέχνη αὐτὴ περιορίζεται στὰ τσεμπέρια.

Στὴ Σκῦρο τὰ σταμπάτα γνωστὰ μὲ τ᾽ ὄνομα *ἁγιοταφίτικα*, ἔχουν μικρότερη διάδοσι, γιατὶ οἱ γυναῖκες ἐκεῖ ἔχουν μεγάλη ἐπίδοσι στὸ κέντημα.

174· ΣΤΑΜΠΑΤΟ ΚΥΠΡΟΥ

Τὰ περισσότερα σκυριανὰ σταμπάτα κατάγονται ἴσως ἀπὸ τὴν ἀνατολή, καθὼς δείχνει καὶ τ᾽ ὄνομά τους. Πολλὰ ὅμως ἴσως νὰ βγῆκαν ἀπὸ τὴν Κύπρο, μὲ πλούσια τότε βιοτεχνία (ἴσως τέτοια νὰ εἶναι ἡ εἰκόνα 174), καὶ μερικά, καθὼς πειθόμαστε ἀπὸ τὸ σχέδιο καὶ τὸ χρωματισμό, ἀπὸ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, καθὼς ὁ Τύρναβος (173).

175.

ΞΥΛΟΥΡΓΙΚΗ

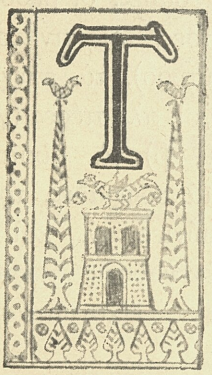

Τὰ ξυλουργικὰ κατασκευάσματα εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἐφήμερα εἴδη τῆς λαϊκῆς τέχνης. Τὸ ὑλικό τους φθείρεται καὶ παλιώνει εὔκολα καὶ ἔτσι καταντᾶ ἄχρηστο. Γι᾽ αὐτὸ τὰ ἔπιπλα τῶν πολιότερων ἐποχῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικά, εἶναι σπάνια. Σὲ μουσεῖα καὶ σὲ συλλογὲς βρίσκομε πολλὰ ἀντικείμενα ἀπὸ ἄλλο εἶδος ὑλικό, μὰ πολὺ λίγα ξύλινα.

Ἔτσι ἔχομε γιὰ νὰ μελετήσωμε τὰ ἔπιπλα τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς γιὰ μόνα σχεδὸν βοηθήματα, τὶς ἀπεικονίσεις σὲ διάφορες τοιχογραφίες καὶ μικρογραφίες. Σὲ ἀναπαραστάσεις π.χ. τοῦ μυστικοῦ δείπνου, ἀπὸ τὰ πρῶτα μεταβυζαντινὰ χρόνια, βλέπομε πῶς τὸ σχῆμα τοῦ χαμηλοῦ τραπεζιοῦ ποὺ ἔτρωγαν, τὰ σκεύη ποὺ μεταχειρίζονταν καὶ ὁ τρόπος ποὺ κάθονταν δὲ διαφέρουν ἀπ᾽ ὅσα συνηθίζει καὶ ὁ σημερινὸς χωριάτης. Στὴν καθημερινὴ ζωή του ὁ Ἕλλην χωρικὸς δὲ μεταχειρίζεται παρὰ πολὺ λίγα ἔπιπλα, κάθεται χάμω σὲ στρώματα, μάλλινα ἢ μπαμπακερὰ ἢ στὰ *μεντερλίκια* καὶ σιὴν πεζούλα, καὶ τρώγει σὲ χαμηλὸ τραπέζι ἀπὸ τὸ ἴδιο πιάτο μὲ τοὺς ἄλλους, καθὼς στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια.

Τὰ γνωστὰ ψηλὰ τραπέζια ποὺ βλέπομε κυρίως στὰ νησιὰ καὶ μᾶς ἔρχονται ἀπὸ τὴ δύσι, σπάνια τὰ μεταχειρίζονταν γιὰ νὰ τρῶνε. Ἔτσι καὶ οἱ ψηλὲς καρέκλες, ὅπως καὶ τὰ κλειστὰ ἔπιπλα (μπουφέδες, κομά), σὲ πολλὰ νησιὰ προέρχονταν καὶ αὐτὰ ἀπὸ τὴ δύσι. Τὰ ἔφερναν συνήθως ὅσοι ταξίδευαν, καθιερώνοντας ἔτσι δυτικὲς συνήθειες, καὶ τ᾽ ἀγόραζαν μόνο γιὰ ἐπίδειξι πλούτου καὶ γιὰ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ. Ὡστόσο ὅμως αὐτὰ ἔμειναν ξένα μὲ τὶς συνήθειες τοῦ τόπου καὶ δὲν μπόρεσαν ν᾽ ἀλλάξουν τὸν τρόπο τῆς ζωῆς.

Σὲ προικοσύμφωνα καὶ σὲ διαθῆκες, καθὼς καὶ σὲ διάφορα ἄλλα κείμενα, ὅπου ἀναφέρονται λεπτομερῶς μαζὶ μὲ τὸ ρουχισμὸ τὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη τοῦ σπιτιοῦ, τὰ μόνα ξύλινα κατασκευάσματα ποὺ βλέπομε εἶναι οἱ κασέλες καὶ ὁ σοφράς.* Τὸ καταλαβαίνομε ἅμα σκεφθοῦμε τὴν ἐσωτερικὴ διάταξι τοῦ ἑλλη-

* Εἰδικὰ γιὰ τὴ Σκῦρο ἔχει δημοσιευθῆ τέτοιο προικοσύμφωνο στὴν Ἱστορία τῆς Σκύρου τοῦ Δ. Παπαγεωργίου.

νικοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ χωνευτὰ στοὺς τοίχους ντουλάπια, θουρίδες, ράφια κτλ.

Ἡ κατεργασία τοῦ ξύλου δὲν ἔπαυσε καὶ στὰ χρόνια μετὰ τὴν Ἅλωσι καὶ φθάνει σὲ σχετικὴ ἀκμὴ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, προπάντων στὰ βόρεια τῆς ἠπειρωτικῆς, κατὰ τὸ 17. καὶ 18. αἰῶνα.

Κατασκευάζονται ἀπὸ ξύλο: α) σκεύη γιὰ τὶς ἀτομικὲς ἀνάγκες τοῦ χωριάτη καὶ τοῦ βοσκοῦ, ὅπως ὁ ἀργαλιός, τ᾽ἀδράχτια, οἱ ρόκες, τὰ ξυλοπινάκια, οἱ σφραγῖδες γιὰ τὰ ψωμιά, τὰ ποτήρια γιὰ τὸ νερό, τὰ κουτάλια, τὰ στραβοράβδια, οἱ γκλίτσες, τὰ περιλαίμια γιὰ τὰ κουδούνια τῶν προβάτων, οἱ καρδάρες, οἱ βεδοῦρες ἢ τὰ καπόρια, οἱ τσίτσες, οἱ τινάτσες (σκεύη ὅπου πήζουν τὸ βούτυρο), τὰ πλεχτὰ (σκεύη ὅπου κάνουν τὸ τυρί), οἱ πλαστέρες (γιὰ νὰ πλάθουν τὸ ψωμί) κτλ., β) τὰ οἰκιακὰ σκεύη: νάποι, πινάκια, γουδιά, σοφράδες, τραπέζια, καρέκλες, κασέλες, κούνιες κτλ., καὶ γ) τὰ ξυλογλυπτικά, καθὼς ἐπενδύσεις τοίχων, ράφια, ντουλάπια, ταβάνια, πόρτες, ἐκκλησιαστικὰ ἔπιπλα, εἰκονοστάσια, δεσποτικοὶ θρόνοι, μανουάλια, τέμπλα κτλ.

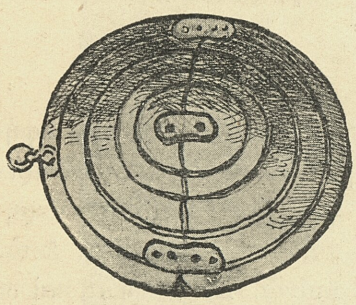

176. ΝΑΠΟΣ

Ἔτσι ὅσα κατασκευάζονται γιὰ δική τους χρῆσι ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς χωρικοὺς ἀνήκουν στὴν *ποιμενικὴ τέχνη* καὶ στὴν *οἰκιακὴ ξυλοτεχνία*, ὅσα ἀπὸ τοὺς ἐπαγγελματίες ξυλουργούς, στὴν *ἀγοραία ξυλουργικὴ* καὶ τ᾽ ἄλλα στὴν *ξυλογλυπτικὴ* γενικά.

Οἰκιακὴ ξυλουργικὴ

Ἀπὸ τὰ πιὸ πρωτόγονα ἀντικείμενα τῆς οἰκιακῆς ξυλοτεχνίας στὴ Σκῦρο εἶναι: *Ὁ νάπος*, καμωμένος ἀπὸ ἕνα κομμάτι ξύλο στρογγυλὸ καὶ βαθύ, μὲ διάμετρο 60 ἑκ. περίπου· χρησιμεύει γιὰ *ἀνεβατὲς* (ἀνέβασμα) τοῦ ζυμαριοῦ καὶ ἔχει στὴ μιὰ ἄκρη τοῦ γύρου ἕνα μικρὸ κρίκο γιὰ νὰ κρεμιέται στὸν τοῖχο· τὰ τρία σιδερένια ἐλάσματα ποὺ βλέπομε στὴν εἰκόνα (176) ἔχουν μπῆ ἀργότερα, ὅταν ράγισε ὁ νάπος. *Ὁ πίνακας* (177) εἶναι μεγάλη μονόξυλη βαθουλωτὴ σκάφη γιὰ ζύμωμα. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ μεταχειρίζονται καὶ τὰ *πινάκια*, ὅμοιες σκάφες, μὰ μικρότερες.

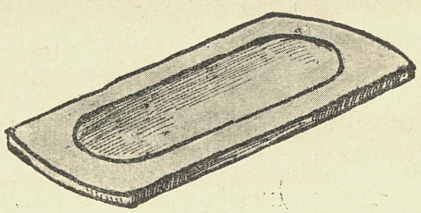

177. ΠΙΝΑΚΑΣ

Τ᾽ *ἁγιορίτικο τραπέζι*, ποὺ παριστάνεται στὴν εἰκόνα ἀναποδογυρισμένο γιὰ νὰ φαίνεται ἡ βάσι του (178), εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ πρωτόγονα οἰκιακὰ ἔπιπλα. Μονοκόμματο, μὲ διάμετρο ἕνα μέτρο περίπου

καὶ ὕψος τριάντα ἑκ.. χρησίμευε τὸν παλιὸ καιρὸ γιὰ τραπέζι φαγητοῦ. *

Ἡ ὀνομασία του μᾶς φανερώνει ἀπὸ ποῦ ἔρχεται καὶ τὸ μέγεθος τοῦ κορμοῦ ποὺ χρειάζεται γιὰ τὴν κατασκευή του μᾶς πείθει ὅτι τ᾽ ἁγιορίτικα τραπέζια δὲ γίνονται στὴ Σκῦρο. Σήμερα δὲν κατασκευάζονται, ἐπειδὴ ἴσως εἶναι σπάνιοι οἱ μεγάλοι κορμοί, καὶ φυλάγονται προσεχτικὰ ἀπὸ τὶς Σκυριανὲς σὰν κειμήλιο στολίζοντας τὸν ἀποκρέβατο τοῦ σπιτιοῦ.

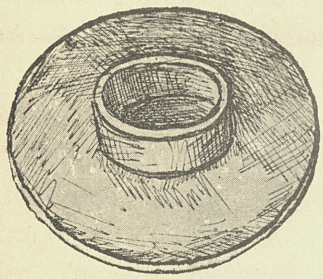

178. ΑΓΙΟΡΙΤΙΚΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

Τὸ στραβόραβδι τοῦ τσοπάνη (75,79) εἶναι χοντρὸ ραβδὶ στὸ ὕψος ἀνθρώπου, γερτὸ στὴν ἐπάνω ἄκρη, ἡ γνωστὴ *γκλίτσα* ἢ *ἀγκλίτσα*. Χρησιμεύει γιὰ ν᾽ ἀκουμπᾶ ὁ τσοπάνης καὶ νὰ πιάνη εὔκολα τὰ ζῶα. Ὁ γάντζος του, χωρὶς κανένα διάκοσμο, διαφέρει σημαντικὰ ἀπὸ τὶς γνωστὲς ξυλόγλυπτες γκλίτσες τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, ποὺ εἶναι κοντύτερες καὶ ἔχουν πρόσθετο τὸ γερτὸ σκαλιστὸ γάντζο. Τὸ στραβοράβδι μοιάζει στὸ σχῆμα καὶ στὸ ὕψος μὲ τὸ *κιπόδι* τῆς Κύπρου, ἂν καὶ αὐτὸ ἔχει σιδερένιο καὶ ὄχι τόσο στρογγυλὸ γάντζο.

Ἀγοραία ξυλουργικὴ

Οἱ λίγοι μαραγκοὶ τῆς Σκύρου κατασκευάζουν τὶς πόρτες, τὰ παράθυρα τὰ μπαλκόνια, τοὺς σοφάδες, τὰ ράφια κτλ, καὶ ἀκόμη γιὰ πούλημα τὰ γνωστὰ σκαμνάκια μὲ τὸ ξυλόγλυπτο διάκοσμο, τὶς ξυλόγλυπτες κασέλες, τοὺς σοφράδες, τὰ τριπόδια κ. ἄ.

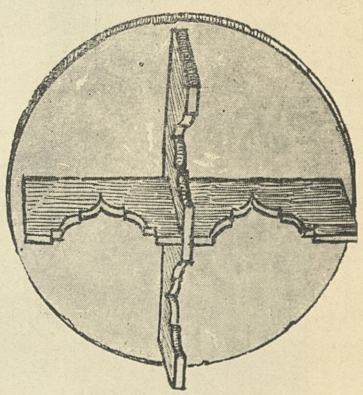

179. ΣΟΦΡΑΣ

Ὁ *σοφρὰς* (179) μὲ τὶς ἴδιες σχεδὸν διαστάσεις σὰν τὸ ἁγιορίτικο τραπέζι, εἶναι καὶ αὐτὸς στρογγυλός, ἀλλὰ γίνεται ἀπὸ λεπτὰ καρφωτὰ σανίδια καὶ ἔχει γιὰ βάση δυὸ σταυρωτὰ ξύλα, κομμένα σὲ ὡραῖα σχήματα.

Τὸ *τριπόδι* (181), τετράγωνο τραπέζι λίγο πιὸ ψηλὸ ἀπὸ τὸ σοφρά, ἔχει κυρτὰ πόδια, ποὺ θυμίζουν παρόμοια τραπέζια στὴ δύση ρυθμοῦ μπαρόκ. Τὰ ἐγκάρσια ξύλα ποὺ συνδέουν τὰ τέσσερα πόδια εἶναι περαστὰ καὶ ἐπάνω τους προσαρμόζεται ἡ ξύλινη πλάκα τοῦ τραπεζιοῦ. Ἂν καὶ ἔχει τέσσερα πόδια λέγεται *τριπόδι*, βέβαια κρατήσαντας τ᾽ ὄνομα ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο τρίποδα. Μὰ μήπως δὲν ἔχομε καὶ *τραπέζια*, μὲ τέσσερα πόδια, καθὼς τὸ γυρεύει ἡ ἐτυμολογία τους; Παρόμοιο τριπόδι μὲ διαστάσεις 0.72×0.51 καὶ ὕψος 0.46, ἀλλὰ μὲ πλούσιο ξυλόγλυπτο διάκοσμο καὶ μικρὸ συρταράκι στὴ μέση ἔχομε στὴν εἰκόνα (183).

* Τὰ μονόποδα αὐτὰ τραπέζια συνηθίζονταν γιὰ λόγους πρακτικοὺς καὶ στὴν ἀρχαιότητα, *(μονόποδες)*.

Σπανιώτερο εἶναι τὸ τριπόδι ποὺ βρίσκεται στὴν Παναγιὰ τὴ Λεμονήτρα καὶ τὸ χρησιμοποιοῦν στὴν ἐκκλησιὰ (182). Εἶναι τετράγωνο μὲ 35×27 ἑκ. καὶ στὶς τέσσερεις πλευρὲς ἔχει καγκελάκια, ποὺ μᾶς θυμίζουν ἐκκλησιαστικὰ ἔπιπλα ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Τὸ σχῆμα του, ἡ τεχνοτροπία καὶ ὁ χαρακτὸς διάκοσμός του δὲ δείχνουν καμιὰ ξένην ἐπίδρασι.

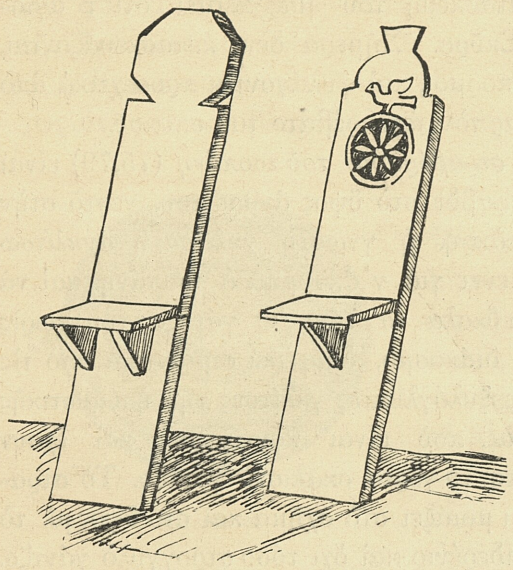

180· ΦΟΡΗΤΑ ΣΤΑΣΙΔΙΑ

Ἕνα ἄλλο ἐκκλησιαστικὸ ἔπιπλο ποὺ βρῆκα σ᾽ ἐκκλησίες τῆς Σκύρου εἶναι καὶ τὰ *φορητὰ στασίδια* (180). Ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἁπλὸ σανίδι, ἀκουμπισμένο γερτὰ στὸν τοῖχο ἢ τοποθετημένο μέσα στὰ συνηθισμένα στασίδια, ὅταν αὐτὰ δὲν ἔχουν κάθισμα. Ἡ σανίδα αὐτὴ ἔχει στὴ μέση μικρὸ κάθισμα· τὸ ἐπάνω μέρος της τελειώνει σὲ διάφορα σχήματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ κατόχου.

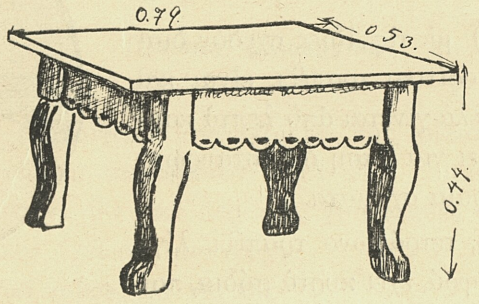

181· ΤΡΙΠΟΔΙ

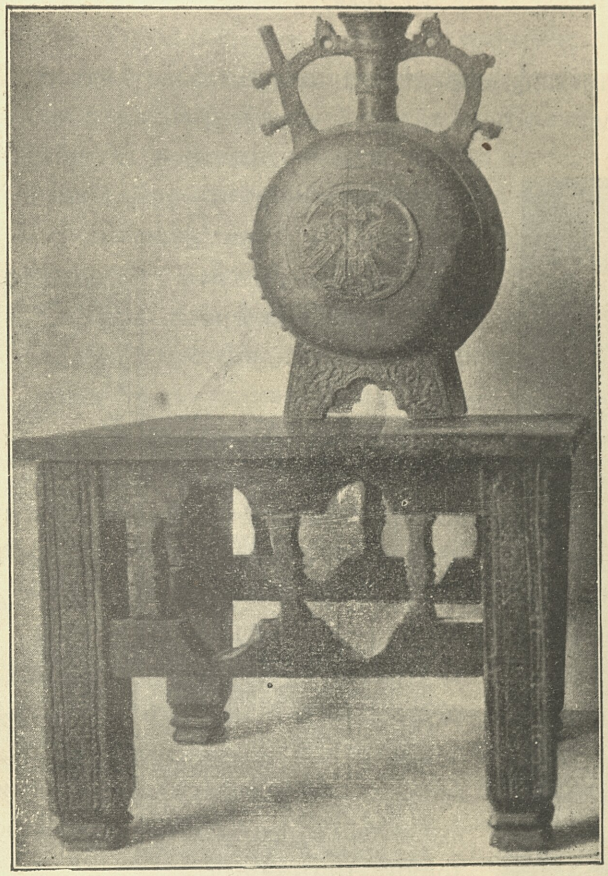

182. ΤΡΙΠΟΔΙ

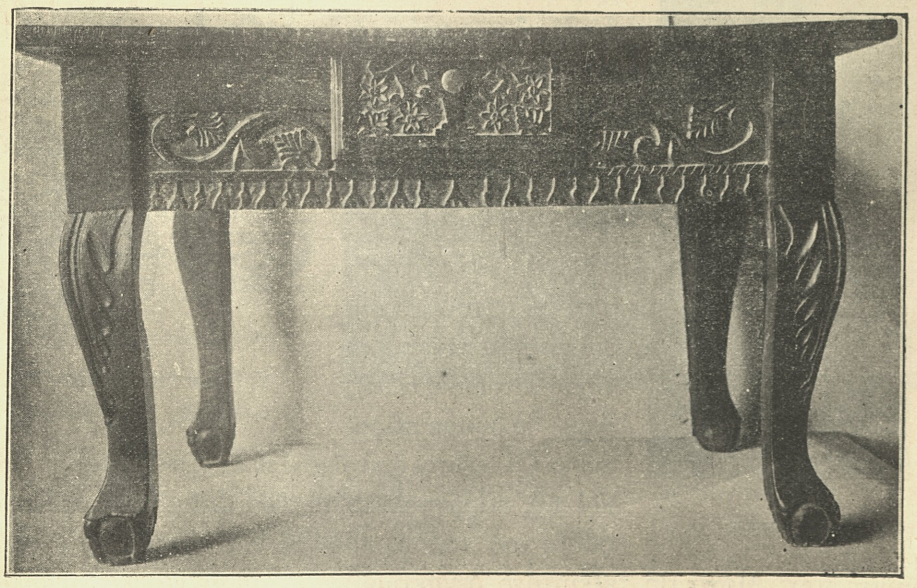

183. ΤΡΙΠΟΔΙ

Ξυλογλυπτικὴ

Ἔχομε ποιμενική, οἰκιακὴ καὶ ἀγοραία ξυλογλυπτική. Στὴν ποιμενικὴ ξυλογλυπτικὴ ἀνήκουν ὅσα σκαλίζει ὁ τσοπάνης τὶς ὧρες ποὺ τοῦ περισσεύουν, στὴν οἰκιακὴ ὅλα ὅσα ἐπιτηδεύεται ὁ χωριάτης γιὰ τὴν ἀτομική του χρῆσι καὶ στὴν ἀγοραία ὅλα ὅσα σκαλίζει ὁ ἐπαγγελματίας ξυλογλύπτης.

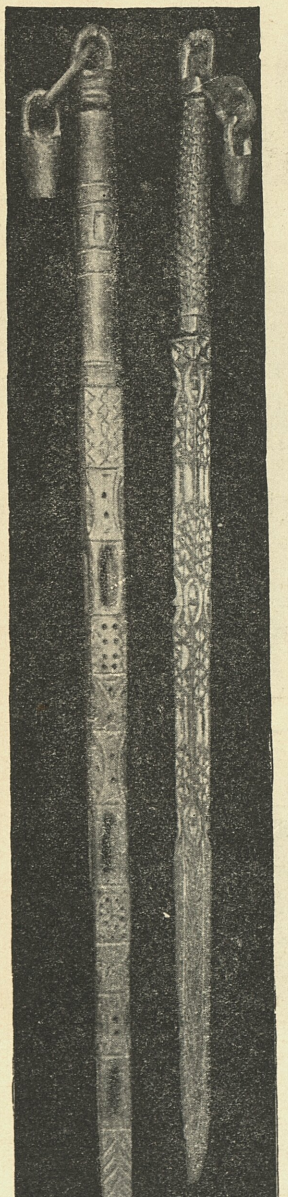

184 ΡΟΚΕΣ

Στὰ ξυλόγλυπτα τῆς Σκύρου βρίσκομε ὅλες τὶς τεχνοτροπίες τῆς ξυλογλυπτικῆς:

185. ΣΦΡΑΓΙΔΑ

α) Τ' ἁπλὰ χαραγμένα κοσμήματα, ποὺ γίνονται μὲ ἁπλούστατο ἐργαλεῖο, συνήθως μὲ σουγιά. Αὐτὰ εἶναι καὶ τὰ πιὸ ἁπλοϊκὰ καὶ πρωτόγονα, β) Τὰ κοσμήματα ποὺ γίνονται μ' ἐγκοπές, γ) ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν ἐπιπεδόγλυφες παραστάσεις, καὶ τέλος δ) ὅσα ἔχουν ἀνάγλυφα κοσμήματα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τεχνοτροπίες αὐτὲς ἔχομε καὶ τὴν τεχνικὴ ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸ διαβήτη, ὅπως καὶ τὴ τεχνικὴ τοῦ τρυπητοῦ ξύλου, ποὺ συνηθίζεται πολὺ στὸ διάκοσμο τοῦ σπιτιοῦ (1,3,8,12,17,26,175, 227). Πολλὲς φορὲς συνδυάζονται δύο ἢ καὶ περισσότερες ἀπὸ τὶς τεχνοτροπίες αὐτές, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω. Οἱ πρῶτοι ἁπλοϊκοὶ ξυλογλύπτες, ἐπαγγελματίες καὶ μή, παράγγελναν τὰ ἐργαλεῖα τους στοὺς σιδεράδες τοῦ τόπου, ποὺ τὰ κατασκεύαζαν κατὰ τὶς ὁδηγίες τους. Μόνο τὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες ἄρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται ἐργαλεῖα εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας.

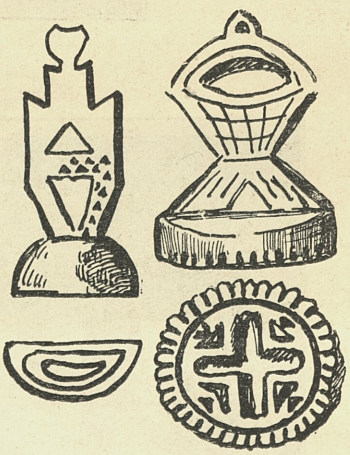

186. ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ

Τὰ πιὸ πρωτόγονα καὶ ἁπλοϊκὰ ξυλόγλυπτα τῆς ποιμενικῆς τέχνης, μὲ κάποια καλλιτεχνικὴ ὅμως σημασία, εἶναι οἱ *ρόκες*, οἱ *σφραγῖδες*, τὰ *κουτάλια* κτλ.

187. ΣΦΡΑΓΙΔΑ

Οἱ *ρόκες*, ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ καὶ ἁπλοϊκὰ ἀντικείμενα τῆς λαϊκῆς μας τέχνης, παρουσιάζουν κατὰ τόπους μεγάλη ποικιλία στὸ σχῆμα καὶ στὸ διάκοσμο. τὶς πλουσιώτερες τὶς ἔχουν οἱ ποιμένες τῆς βορειοδυτικῆς Ἑλλάδας. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ ξυλόγλυπτο ραβδί, μὲ δυὸ φτερὰ στὴν ἐπάνω ἄκρη σὲ διάφορα σχήματα, σκαλισμένα μὲ πολυσύνθετες παραστάσεις. Οἱ σκυριανὲς ρόκες, πολὺ ἁπλούστερες (184), σὲ σχῆμα μικροῦ ραβδιοῦ, μὲ μάκρος τριανταπέντε ἑκ., ἔχουν ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια χαραγμένη μὲ μικρὰ γραμμικὰ σχήματα. Ἡ κάτω ἄκρη τελειώνει σὲ δύο ἢ τρεῖς κρίκους καὶ ἀπ' αὐτοὺς κρέμεται ἕνα ξυλόγλυπτο κουδουνάκι· ἡ ἀπάνω ἄκρη τελειώνει σὲ μικρὸ σταυρό.

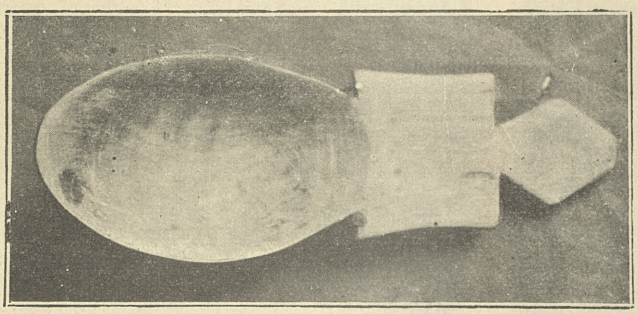

189. ΚΟΥΤΑΛΙ

Οἱ ξύλινες *σφραγῖδες* χρησιμεύουν γιὰ νὰ τυπώνουν στὸ ζυμάρι τὰ διάφορα σχέδια ποὺ στολίζουν τὶς προσφορὲς καὶ τὰ γιορτιάτικα ψωμιά. Τὰ σχήματά τους εἶναι ποικίλα: στρογγυλά, τετράγωνα, ἀβγόσχημα, ἀμυγδαλωτὰ κτλ. Οἱ λαβές τους παρουσιάζουν καὶ αὐτὲς μεγάλη ποικιλία στὸ σχῆμα καὶ στὰ σκαλίσματα. Ἔχουν ἁπλὰ γεωμετρικὰ σκαλίσματα μὲ δικέφαλους ἀετοὺς (185), σταυροὺς (186), διάφορα ἄλλα σχέδια, ἀμύγδαλα (86,187) κτλ. Πολλὲς φορὲς μεταχειρίζονται γιὰ νὰ σφραγίζουν τὰ ψωμιά, ξυλόγλυπτα προωρισμένα γιὰ στάμπες τῶν ὑφασμάτων (188). Μερικὲς ἀπὸ τὶς σφραγῖδες ποὺ βρίσκομε στὴ Σκῦρο προέρχονται ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγ. Ὄρους, ὅπου κατασκευάζονται σφραγῖδες ποὺ πουλιοῦνται ἔπειτα σὲ ὅλη τὴ Βαλκανική.

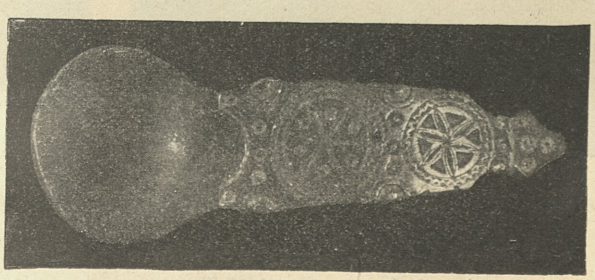

190. ΚΟΥΤΑΛΙ

Ὁ τσοπάνης ἔχει πάντοτε μαζί του ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ξύλινο τάσι ἕνα

κουτάλι (189, 190). Τὰ σχήματά του ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸν τύπο τοῦ συνηθισμένου κουταλιοῦ, ἰδίως στὴ λαβή, πλατιὰ καὶ κοντή, γιὰ νὰ πιάνεται καλὰ μὲ τὴν παλάμη, καθὼς συνηθίζουν οἱ χωρικοὶ νὰ κρατοῦν τὸ κουτάλι ὅταν τρῶνε. Στὰ πλουσιώτερα κουτάλια ἡ ἐπάνω ἐπιφάνεια τῆς λαβῆς ἔχει ρόδακες καὶ ἄλλα μικρὰ κοσμήματα (190). Τοῦ ἴδιου σχεδὸν τύπου κουτάλια γίνονται καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς γιὰ δική τους χρῆσι, καὶ στὶς φυλακὲς τῆς Κέρκυρας ἀπὸ τοὺς φυλακισμένους γιὰ πούλημα.

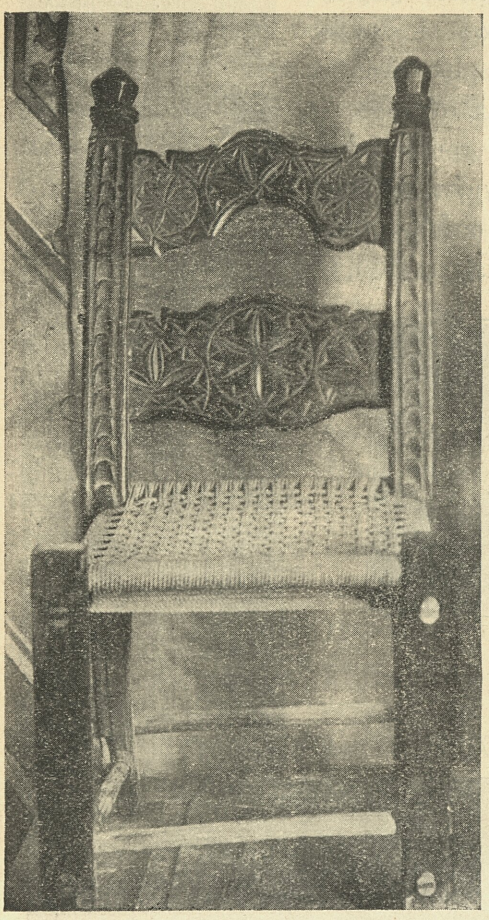

191. ΣΚΑΜΝΑΚΙ

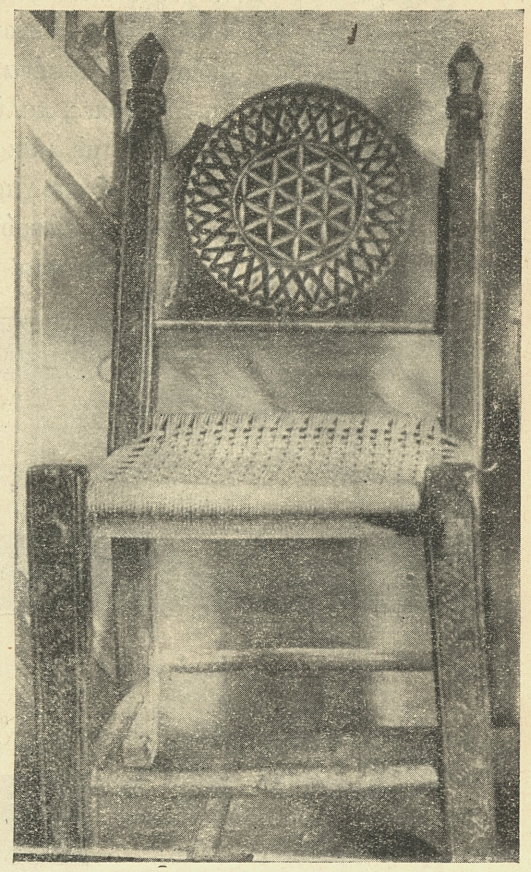

192. ΣΚΑΜΝΑΚΙ

Τὰ ξυλόγλυπτα κατασκευάσματα τῆς οἰκιακῆς τέχνης δὲν ἔχουν τίποτε ποὺ νὰ ξεχωρίζη ἀπ' ὅσα κατασκευάζει ὁ ἐπαγγελματίας ξυλογλύπτης.

Κάθε χωρικὸς ποὺ καταγίνεται μὲ τὸ κτίσιμο τοῦ σπιτιοῦ του, θ' ἀσχοληθῆ καὶ γιὰ τὸν ἐσωτερικό του διάκοσμο καὶ τὰ ἔπιπλα τὰ κατασκευάζει μὲ τὸν καθιερωμένο τους τύπο, σκαλίζοντας τὰ θέματα ποὺ τοῦ ἀρέσουν. Πολλὲς φορὲς οἱ πιὸ πλούσιοι τὰ προμηθεύονται ἀπὸ τοὺς ἐπαγγελματίες ξυλογλύπτες. Οἱ τεχνῖτες αὐτοί, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς συνηθισμένες ξυλουρ-

γικές τους ἐργασίες, καταγίνονται καὶ στὴ ξυλογλυπτική. Δικά τους εἶναι τὰ τόσο ἰδιότυπα σκαμνάκια, οἱ κασέλες, κ. ἄ.

Τὰ *σκαμνάκια* (191 ὡς 199)—χαμηλὰ καρεκλάκια—δὲ λείπουν ἀπὸ κανένα σπίτι καὶ εἶναι τὰ μόνα σχεδὸν καθίσματα ποὺ μεταχειρίζονται. Τὸ συνηθισμένο τους ὕψος εἶναι 70 ἑκ. περίπου καὶ τὸ κάθισμά τους βρίσκεται στὰ 30 ἑκ. Τὰ κάνουν ἀπὸ σκληρὸ ξύλο, μουριά, ὀξιὰ ἢ καρυδιά. Σκελετὸς καὶ πλάτη, ἡ *παΐδα*, δὲ δουλεύονται μὲ τὴν πλάνη παρὰ μόνο μὲ τὸ σκεπάρνι, καὶ ἔτσι δείχνουν μεγαλύτερη τὴ χειροτεχνικὴν ἐπιδεξιότητα τοῦ τεχνίτη. Τὰ πόδια τοῦ

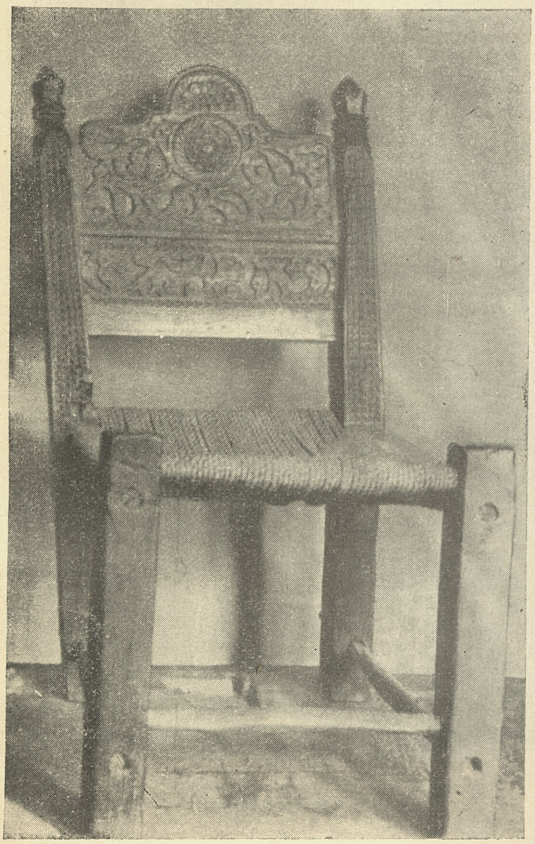

193. ΣΚΑΜΝΑΚΙ

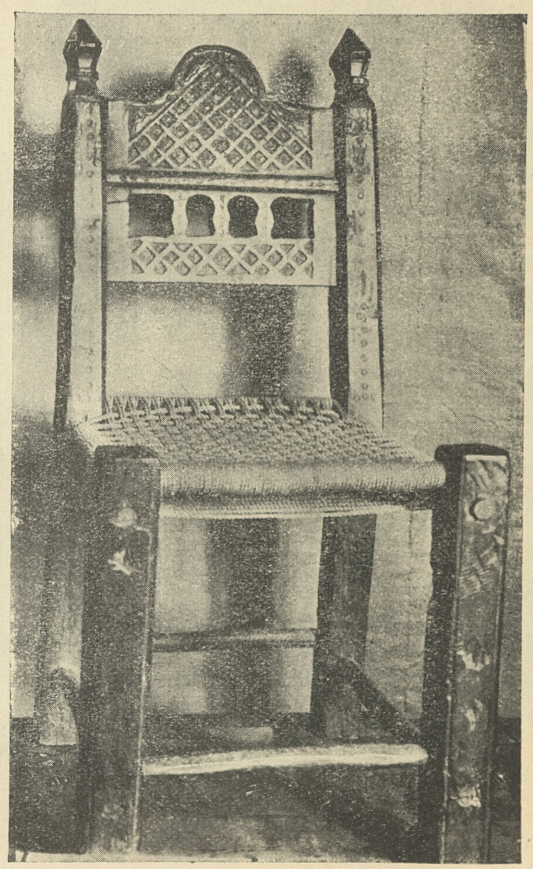

194. ΣΚΑΜΝΑΚΙ

σκαμνιοῦ ἔχουν συνήθως στὴν μπροστινὴ μεριὰ χαρακτὰ ἢ στικτὰ σχέδια καὶ σπανιώτερα ἐπιπεδόγλυφες παραστάσεις μὲ φυλλαράκια, ψαράκια κτλ. Τὰ ἴδια σχέδια παρουσιάζονται καὶ στὰ δυὸ ἀκρινὰ ξύλα τῆς πλάτης, ποὺ τελειώνουν πάντοτε σὲ μυτερὲς μικρὲς πυραμίδες.

Ἡ *παΐδα*, ποὺ ἔχει τὸν κυριώτερο γλυπτὸ διάκοσμο, γίνεται συνήθως ἀπὸ ἕνα μονοκόμματο ξύλο καὶ σπάνια ἀπὸ δυό, βαλμένα σὲ μικρὴ ἀπόστασι τὸ ἕνα ἀπάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ σχῆμα της καὶ τὰ διακοσμητικά της θέματα εἶναι τόσο ποικίλα, ὥστε πολὺ σπάνια βλέπομε νὰ ξανάρχεται τὸ ἴδιο σχῆμα

καὶ κόσμημα. Ὁ κάθε Σκυριανὸς τεχνίτης θὰ φιλοτιμηθῆ νὰ ξεπεράση τὸν ἄλλον στὴν τέχνη.

Τὰ σκαλίσματα αὐτὰ ἔχουν ξεχωριστὸ τοπικὸ χαρακτῆρα μὲ παλιὰ παράδοσι καὶ εἶναι γεωμετρικὰ (191,192,194,198), ἢ παρμένα ἀπὸ τὸ φυτικὸ (193,195,199), ἢ τὸ ζωϊκὸ κόσμο (200,201,202).

Στὴν τεχνικὴ ὑπερισχύουν τὰ ἐπιπεδόγλυφα, ποὺ γίνονται δηλαδὴ μ᾽ ἐλαφρὸ σκάψιμο τοῦ βάθους· αὐτὸ εἶναι πολλὲς φορὲς στικτὸ ἢ ἔχει ἐλα-

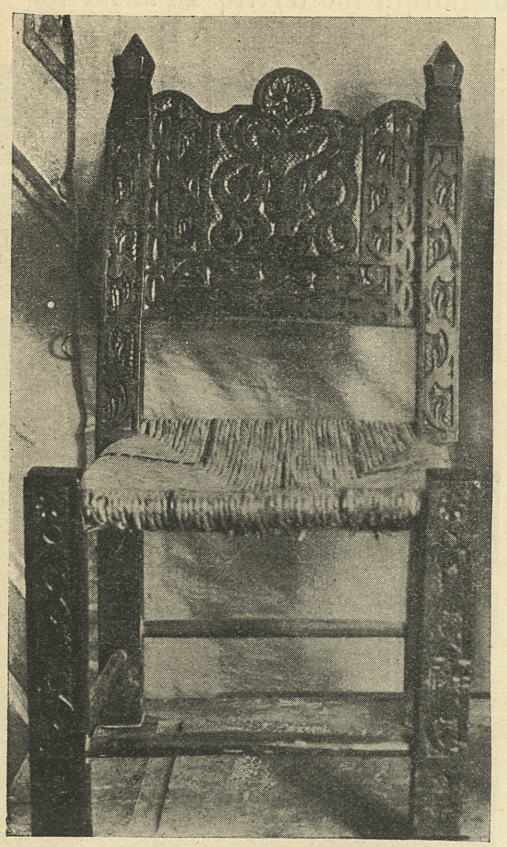

195. ΣΚΑΜΝΑΚΙ

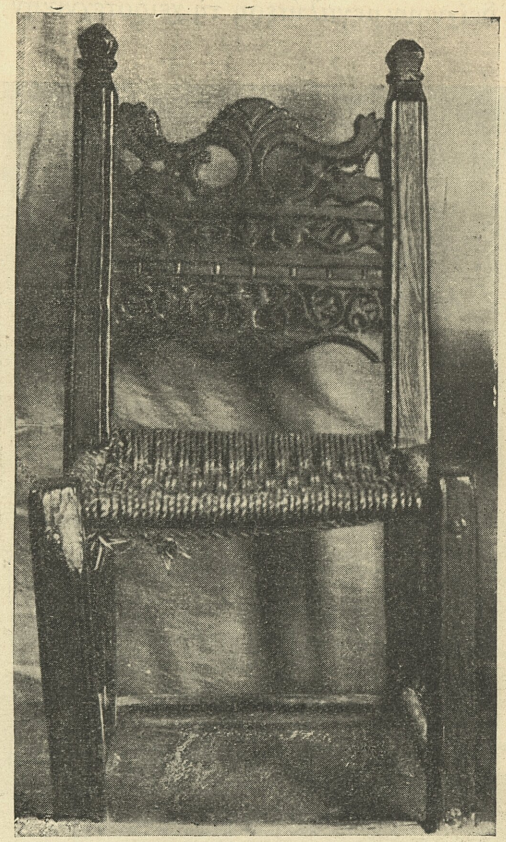

196. ΣΚΑΜΝΑΚΙ

φρὸ ψαθωτὸ κόσμημα *τὴ ψάθα* (199). Ἐπίσης συνηθίζουν τὴν τεχνικὴ μ᾽ ἐγκοπές, σ᾽ ἐκεῖνα τὰ κοσμήματα ποὺ μεταχειρίζονται τὸ διαβήτη (191,192,198). Τὰ κοσμήματα μὲ τὴν τεχνικὴ αὐτὴ ποὺ δίνει τὴν ἐναλλαγὴ τῶν ἐπιφανειῶν (φῶς, σκιά), μᾶς κάνουν τὴν ἴδια ἐντύπωσι μὲ τὰ τρυπητὰ ξύλα ἢ μέταλλα. Τὰ χαρακτὰ κοσμήματα ποὺ συνηθίζονται τόσο πολὺ ἀπὸ τοὺς τσοπάνηδες δὲ λείπουν καὶ ἀπὸ τὶς καρέκλες (197). Πολὺ λίγο συνηθίζονται τὰ τρυπητὰ κοσμήματα, τὰ *ξέφκαστα*, συνδυασμένα συνήθως καὶ μὲ ἄλλες τεχνικὲς (196,198).

Τὸ κάθισμα πλέκεται ἀπὸ ὑδρόβιο χόρτο, *τὸ τσίπερι*, ποὺ βγαίνει στὰ ποτάμια τῆς Σκύρου καὶ προπάντων τῆς Κύμης. Τὸ χόρτο αὐτό, ἀφοῦ τὸ βρέξουν, τὸ στρίβουν σὰ λεπτὸ σκοινὶ καὶ πλέκουν μὲ αὐτὸ τὸ κάθισμα

τοῦ σκαμνιοῦ κατὰ δύο τρόπους: Ἢ τυλίγουν τὸ σκοινὶ στὸ σκελετὸ τοῦ καθίσματος, ἔτσι ποὺ νὰ σχηματίζεται μιὰ ἑνωμένη ἐπιφάνεια ἢ τὸ πλέκουν σταυρωτά, ἀφήνοντας τόση ἀπόσταση, ὥστε νὰ μένουν ἀδειανὰ μικρὰ τετραγωνάκια. Ὁ δεύτερος αὐτὸς τρόπος συνηθίζεται περισσότερο τὰ τελευταῖα χρόνια.

Οἱ *κασέλες* (203 ὡς 209), εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀπαραίτητα ἔπιπλα κάθε ἑλληνικοῦ σπιτιοῦ καὶ κυρίως τοῦ νησιώτικου, ποὺ δὲν ἔχει μεγάλα ἐρμάρια, καὶ ἔτσι φυλάγεται ὅλος ὁ ρουχισμὸς μέσα στὰ σεντούκια. Τὶς κασέλες ἀναφέρει καὶ ὁ Ὅμηρος. Τὶς τοποθετοῦσαν καὶ τότε ὅπως καὶ σήμερα πλάι στὸν τοῖχο καὶ τὶς μεταχειρίζονταν γιὰ νὰ βάζουν διάφορα πανικὰ καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα ἢ καὶ γιὰ νὰ κάθωνται.

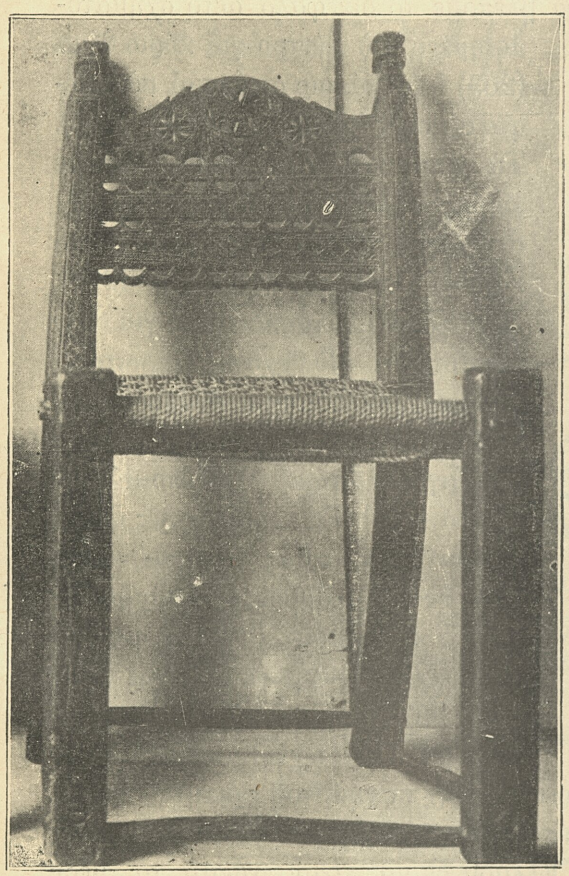

197. ΣΚΑΜΝΑΚΙ

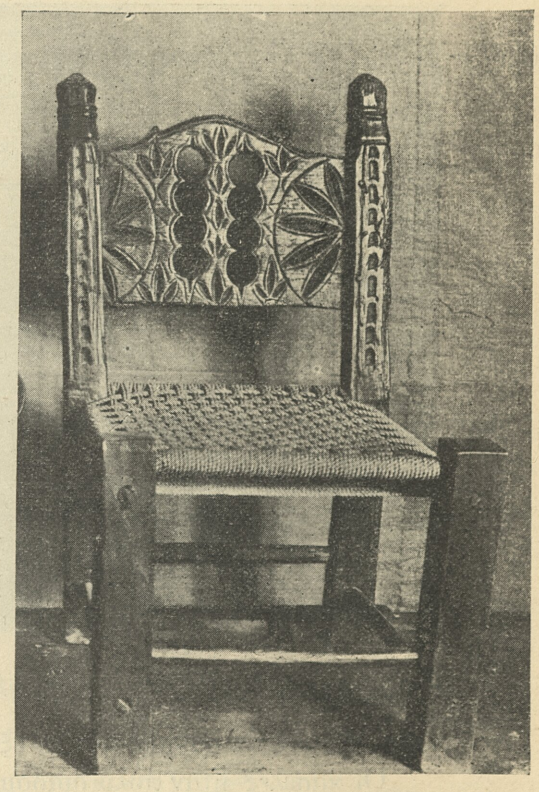

198. ΣΚΑΜΝΑΚΙ

Οἱ κασέλες ἔχουν διάφορα μεγέθη καὶ πλούσια σκαλίσματα, κυρίως ὅσες δίνονται στὴ προῖκα τοῦ κοριτσιοῦ. Εἶναι στενόμακρες, ἀπὸ μονοκόμματα συνήθως σανίδια καρυδιᾶς, ἀνοίγουν πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἔχουν γιὰ βάσι δυὸ ἐγκάρσια ξύλα, σκαλισμένα στὴν μπροστινὴ μεριὰ σὰν πόδια ζώου. Ἡ μπροστινὴ μεριὰ τῆς κασέλας εἶναι πάντοτε σκαλισμένη. Οἱ πλουσιώτερες

ὅμως ἔχουν σκαλισμένες καὶ τὶς δυὸ πλαγινὲς πλευρές, ποὺ ἔχουν πάντοτε δυὸ σιδερένιες χειρολαβὲς σὲ ἁπλούστατα σχήματα.

Τὰ διακοσμητικὰ θέματα ποὺ στολίζουν συνήθως τὶς κασέλες εἶναι: σειρὲς ἀπὸ μεγάλα ἢ μικρὰ κυπαρίσσια ποὺ πλαισιώνουν διάφορες συνθέσεις, ὅπως σπίτια καὶ μοναστήρια, σ᾽ἀνατολίτικο ρυθμό, (204, 205), διάφορα κλωνάρια μὲ στρογγυλὰ λουλούδια, ποὺ φυτρώνουν ἀπὸ ἰδιόρρυθμες γλάστρες (205), ἀετοί, πουλιά, καράβια κ.λ. Πολὺ συχνὰ βλέπομε τὸ δικέφαλο ἀετὸ σχηματοποιημένο στὸ κέντρο γιὰ κύριο θέμα (203) ἢ μὲ κάποιο ρεαλισμό, σὰ δικέφαλο πουλὶ ἐπάνω σὲ κλωνάρι (206). Τὰ γραμμικὰ σχέδια ποὺ βρίσκομε ἐπίσης πολὺ συχνὰ ἄλλα εἶναι αὐστηρότερα (209) καὶ ἄλλα εἶναι καμωμένα μ᾽ ἐλεύθερο χέρι (208). Ἕνα σπάνιο παράδειγμα γιὰ τὴν πρωτοτυπία τοῦ θέματος παριστάνει πλούσιο οἰκοδόμημα, ἀνάμεσα ἀπὸ κουκουναριὲς ποὺ ξεπροβάλουν ἀπὸ περίεργες γλάστρες· τὸ βλέπομε στὴν εἰκόνα (204). Τὶς περισσότερες φορὲς οἱ συνθέσεις αὐτὲς πλαισιώνονται ἀπὸ ἕνα ἑλικόμορφο κόσμημα μὲ φύλλα ἢ παλμέτες (203) ἢ μὲ διάφορα ἄλλα γραμμικὰ σχήματα (205, 206,208). Τὰ σχέδια αὐτὰ εἶναι καμωμένα μὲ ὅλες τὶς τεχνοτροπίες τῆς ξυλογλυπτικῆς ποὺ ἀπαριθμήσαμε, ἂν ἐξαιρέσωμε τὴν τεχνικὴ τοῦ τρυπητοῦ ξύλου.

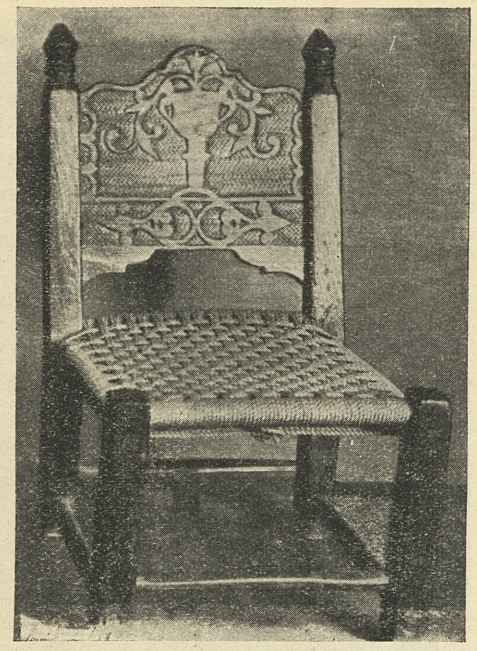

199. ΣΚΑΜΝΑΚΙ

Οἱ κασέλες ἦταν πολὺ διαδομένες σὲ ὅλη τὴ Βαλκανικὴ καὶ τὴν ἀνατολικὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου. Στὴν Ἑλλάδα δὲ μᾶς εἶναι γνωστὰ τὰ μέρη ὅπου εἶχε ἀκμάσει ἡ κατασκευή τους, ἐπειδὴ ὅμως ἦταν ἀπαραίτητες σὲ κάθε ἑλληνικὸ σπίτι μποροῦμε νὰ παραδεχθοῦμε πὼς οἱ περισσότερές τους κατασκευάζονταν σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας. Ζοῦν ἀκόμη γέροι τεχνῖτες ποὺ ἔφτιαναν κασέλες, καθὼς καὶ καπετάνιοι ποὺ τὶς ἔφερναν ἀπὸ τὴ Βενετία καὶ τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς, μὲ τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες βρίσκονταν σὲ μεγάλη ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία.

Εἶναι γνωστὸ πὼς ὅμοιες κασέλες μὲ αὐτὲς ποὺ βλέπομε στὴν Ἑλλάδα κατασκευάζονταν στὴ Ν. Βοσνία, στὴν Ἀλβανία καὶ κυρίως στὴ Σκόδρα. Ἐμπορικὸ κέντρο ἀπὸ τ᾽ ὁποῖο τὶς προμηθεύονταν οἱ Ἕλληνες ἐμπορευόμενοι μποροῦμε νὰ θεωρήσωμε τὴ Βενετία, ποὺ ἔχει νὰ μᾶς παρουσιάση πολλὰ ἔργα μὲ βυζαντινὴ καὶ ἀνατολίτικη τεχνοτροπία καὶ ὅπου εἶχε ἀναπτυχθῆ δίχως ἄλλο ἡ βιοτεχνία αὐτή. Οἱ κασέλες ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ εἶναι καὶ αὐτὲς

καμωμένες σὲ ἀνατολίτικα πρότυπα σύμφωνα μὲ τὸ γοῦστο τῶν καταναλωτῶν καὶ δὲν ἔχουν καμιὰ ὁμοιότητα ὡς πρὸς τὸ στολισμὸ μὲ τὶς κασέλες τῆς δύσεως.

Στὴ Σκῦρο διακρίνομε κυρίως δύο εἴδη κασέλας, τὴ *μαρνέρα* καὶ τὴν *καναβέτα*.

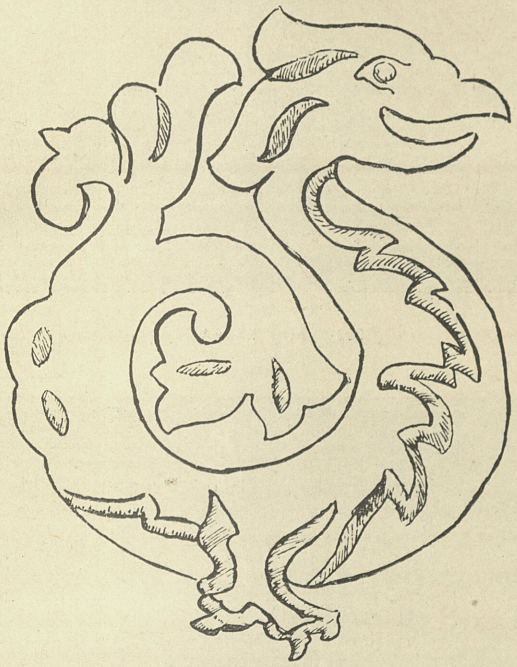

200. ΣΧΕΔΙΟ ΑΠΟ ΠΑΪΔΑ

Ἡ *μαρνέρα*, τὸ μεγάλο σεντούκι, χρησιμεύει ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ ρουχισμὸ τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἔχει ἐσωτερικὰ ἕνα μικρὸ χώρισμα, τὸ *παρακούτι*, γιὰ τὰ διάφορα πολύτιμα ἀντικείμενα.

Ἡ *καναβέτα*, (207), ἡ μικρότερη κασέλα, εἶναι χωρισμένη σὲ διαμερίσματα,

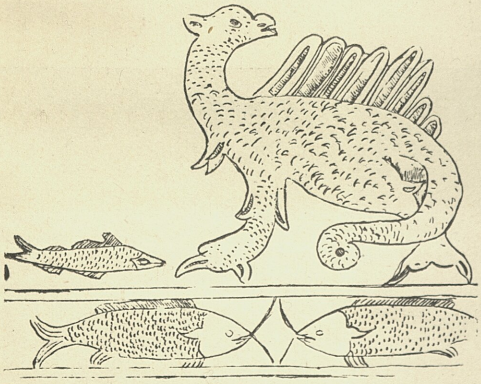

201. ΣΧΕΔΙΟ ΑΠΟ ΠΑΪΔΑ

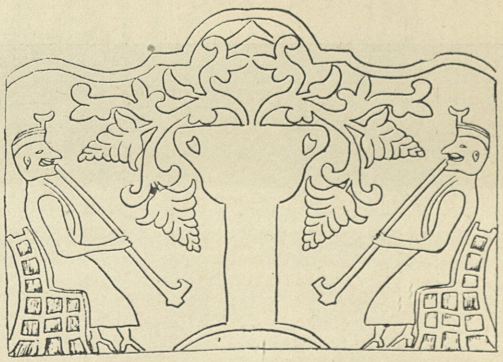

202. ΣΧΕΔΙΟ ΑΠΟ ΠΑΪΔΑ

ὅπου τοποθετοῦν τὶς μικρὲς καὶ μεγάλες μπουκάλες γιὰ τὸ ρακὶ καὶ τὰ ποτὰ τοῦ σπιτιοῦ. Μερικὲς ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βενετσιάνικα αὐτὰ γυαλικὰ ἔχουν καὶ ὅλα τὰ εἴδη μικροῦ γραφείου, τοποθετημένα σὲ μικρὰ χωρίσματα. Ὅλες τους σχεδὸν ἔχουν τὴν ἐσωτερικὴ ὄψι τοῦ σκεπάσματος, στολισμένη μὲ βενετσιάνικους καθρέφτες καὶ ζωγραφιστὲς παραστάσεις. Ἔτσι οἱ βενετσιάνικοι καθρέ-

203. ΑΠΟ ΚΑΣΕΛΑ

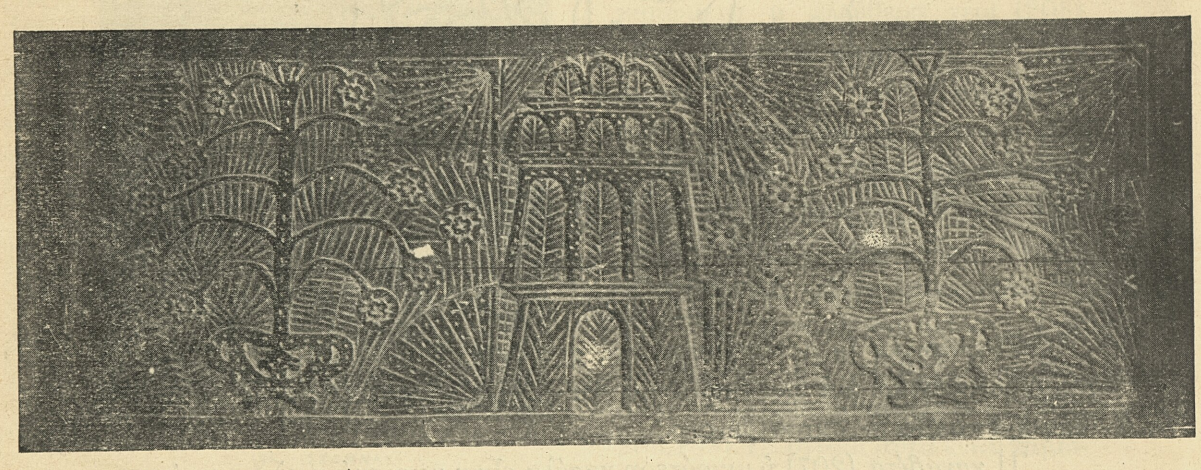

204 ΑΠΟ ΚΑΣΕΛΑ

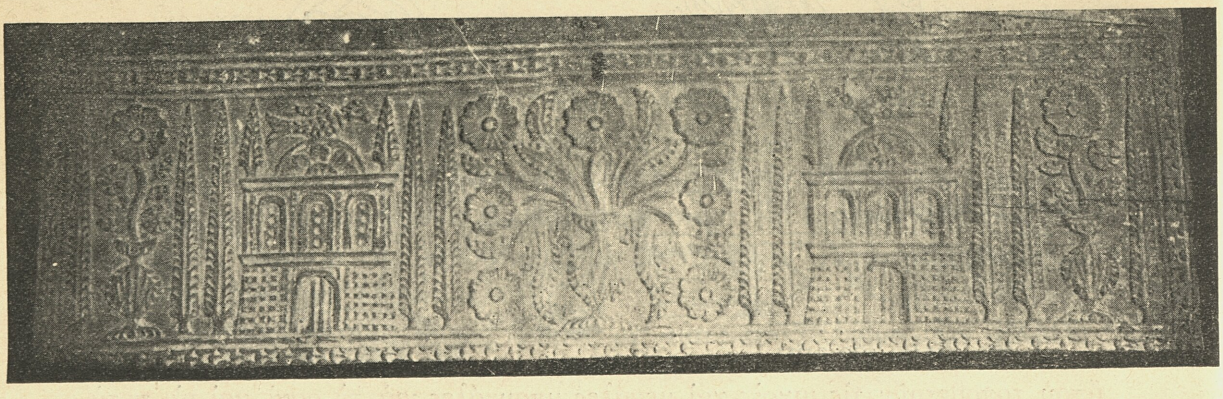

205. ΑΠΟ ΚΑΣΕΛΑ

206. ΑΠΟ ΜΑΡΝΕΡΑ

207. ΚΑΝΑΒΕΤΑ

φτες, τὰ γυαλικὰ καὶ οἱ ζωγραφιστὲς παραστάσεις μᾶς δείχνουν φανερὰ πῶς οἱ κασέλες αὐτὲς ἤρχονταν ἀπὸ τὴν Ἰταλία.

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ παραδείγματα ἀπὸ κασέλες ζωγραφισμένες ἀπὸ Ἕλληνες, μὲ τὴν τεχνοτροπία τοῦ ἀβγοῦ, ὅπως καὶ οἱ βυζαντινὲς εἰκόνες.

208· ΑΠΟ ΚΑΣΣΑ

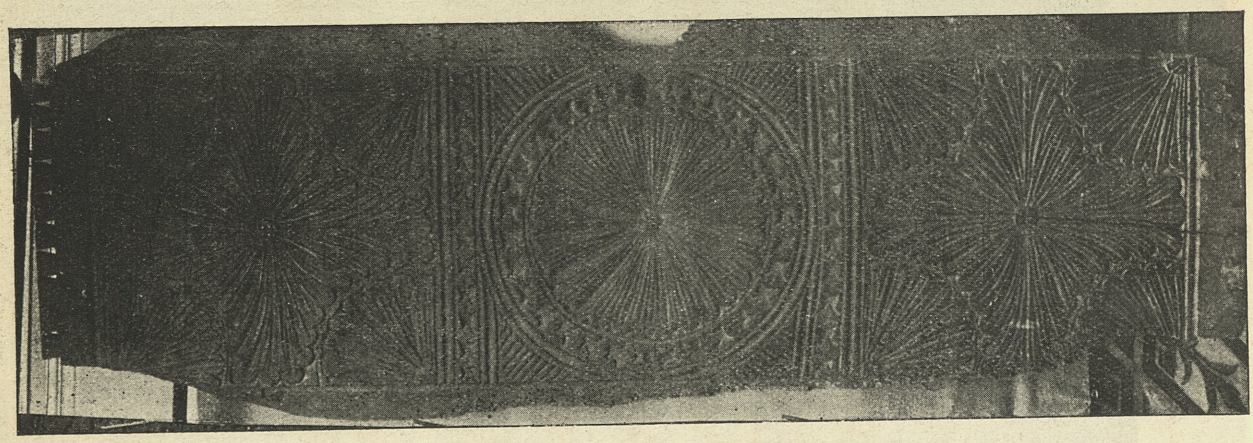

209· ΑΠΟ ΚΑΣΕΛΑ

Τέτοιο παράδειγμα ἀξιοσημείωτο γιὰ τὴν ἁπλοϊκότητα στὴ σύνθεσι καὶ τὸ χρωματισμό, καθὼς καὶ γιὰ τὴν πρωτοτυπία τοῦ θέματος, βλέπομε στὴν εἰκόνα (210), ὑπόδειγμα τῆς κοσμικῆς μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς.

Κασέλες χρονολογημένες ἢ μὲ τ᾽ ὄνομα τοῦ ξυλογλύπτη δὲν εἶδα σὲ κανένα μέρος τῆς Ἑλλάδας. Ὡρισμένως ὅμως τὰ κομμάτια ποὺ ὑπάρχουν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παλιότερα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17. αἰῶνα, ἐποχὴ μὲ τὴν ὁποία συμπίπτει ἡ ἀκμὴ τῆς ξυλογλυπτικῆς.

Χρονολογημένα ὑποδείγματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔχομε τὰ περίφημα

210. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΚΑΣΕΛΑΣ

τέμπλα τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως καὶ διάφορα ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ἔπιπλα. Τὰ τέμπλα ἀνήκουν στὰ σοβαρώτερα ἔργα τῆς ξυλογλυπτικῆς. Οἱ περισσότερες ἑλληνικές, ρουμανικές, σερβικὲς καὶ βουλγάρικες ἐκκλησιὲς ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς ξυλογλυπτικῆς τέχνης. Πολλά τους ἔχουν ἐκτὸς ἀπὸ τὴ χρονολογία, καὶ τ᾽ ὄνομα τοῦ τεχνίτη.

Τὰ κυριώτερα ἐργαλεῖα ποὺ μεταχειρίζονταν ἦταν συνήθως σκεπαρνάκια, σὲ διάφορα σχήματα. Οἱ τεχνῖτες αὐτοὶ εἶχαν ὁλόκληρα συνεργεῖα ἀπὸ μαστορόπουλα, ποὺ ἔκαναν ὁλόκληρη τὴν προπαρασκευαστικὴ ἐργασία στὰ ξύλα, ἀφοῦ πρῶτα σχεδίαζε ὁ πρωτομάστορας τὰ διάφορα κοσμήματα. Ὑπάρχουν πληροφορίες ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασία ἔβραζαν πρῶτα τὸ ξύλο στὸ νερὸ καὶ ὕστερα τὸ βουτοῦσαν στὸ *μπιζιρόλαδο* (λινέλαιο), γιὰ νὰ εἶναι μαλακώτερο στὴν κατεργασία, ἢ ὅτι τὸ βουτοῦσαν γιὰ ἕξι μῆνες στὸ ἐλαιόλαδο.

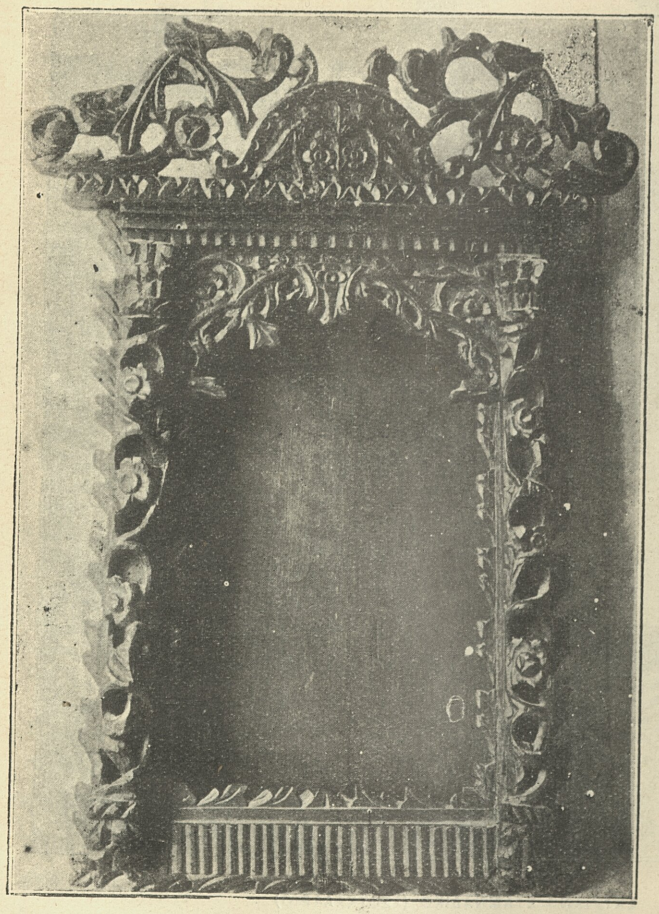

211. ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟ

Τὰ παλιότερα τέμπλα, ἀπὸ τὸ 16. καὶ 17. αἰῶνα, φυλάγουν αὐστηρότερα τὴ βυζαντινὴ τεχνοτροπία. Τὸ ἀνάγλυφό τους δὲν εἶναι τόσο βαθουλὸ καὶ τὰ κοσμήματα εἶναι αὐστηρὰ στὸ σχῆμα καὶ στὸ ρυθμό. Κατὰ τὸ 18. αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19. φανερώνεται ἡ ἐπίδρασι τοῦ δυτικοῦ μπαρὸκ καὶ ροκοκὸ ἐνῶ τὸ ἀνάγλυφο παίρνει μεγαλύτερη πλαστικότητα καὶ ἐλευθερία στὸ σχέδιο. Παρ᾽ ὅλα ὅμως αὐτὰ ἡ ἀρχικὴ διάταξι τοῦ τέμπλου δὲν ἀλλάζει. Τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι καὶ τὰ σημερινὰ ξυλόγλυπτα τέμπλα τῆς Σκύρου στὸ εἰκονοστάσιο (211).

212. ΣΚΥΡΙΑΝΟ ΣΤΑΜΝΑΔΙΚΟ (ΤΣΟΥΚΑΛΑΡΙΟ)

213.

ΚΕΡΑΜΙΚΗ

Ἀπὸ τὰ σκυριανὰ κεραμικὰ ἔργα, ὅσα χρησιμεύουν γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς καθημερινῆς ζωῆς κατασκευάζονται τὰ περισσότερα στὸν τόπο· ὅσα πάλι χρησιμεύουν γιὰ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ ἔρχονται ἀπὸ τὴ Ρόδο, τὴ Μ. Ἀσία* καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ Μασσαλία.**

Στὴν ἀρχαιότητα ἡ ἀγγειοπλαστικὴ ἦταν ἀποκλειστικὰ γυναικεία ἐνασχόλησι, μὲ τὴν ἐξέλιξι ὅμως τῆς τέχνης μεταβιβάσθηκε ἀπὸ τὶς γυναῖκες στοὺς ἄντρες. Στὴν Κύπρο σήμερα ἀκόμη κατασκευάζονται σὲ χωριὰ μόνο ἀπὸ γυναῖκες πήλινα ἀγγεῖα, σὲ σχήματα ποὺ μᾶς θυμίζουν πολὺ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πρότυπα.***

Ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς, τὰ *τσουκαλαριά*, ὑπῆρχαν πάντοτε στὴ Σκῦρο· σήμερα λειτουργοῦν μόνο τρία. Στὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ καταγίνεται ὁλόκληρη ἡ οἰκογένεια, ὁ ἄντρας στὶς πιὸ βαριὲς δουλειές, κουβαλᾶ τὸ χῶμα, ἐργάζεται στὸν τροχό, κτίζει τὸ φοῦρνο καὶ ζωγραφίζει. Ἡ γυναῖκα τὸν βοηθεῖ καὶ καταγίνεται περισσότερο μὲ τὸ *πλούμισμα* τῶν ἀγγείων. Ἡ τέχνη αὐτὴ πηγαίνει ἀπὸ τοὺς γονιοὺς στὰ παιδιά, ποὺ παίζοντας ἀπὸ μικρὰ μαθαίνουν νὰ σχεδιάζουν ἀγγεῖα καὶ ἔτσι μὲ τὸν καιρὸ γίνονται θαυμαστοὶ τεχνῖτες.

Τ' ἀγγεῖα ποὺ προορίζονται γιὰ τὴν καθημερινὴ χρῆσι εἶναι καμωμένα μὲ κοινὸ ὑλικὸ καὶ τὸ σχῆμα τους εἶναι στερεότυπο καὶ ἁπλό. Χωρὶς μεγάλη καλλιτεχνικὴ ἀξία ἔχουν ὅμως ξεχωριστὴ ἰδιορρυθμία στὸ σχῆμα καὶ στὸ *πλούμισμα*. Τ' ἁπλοϊκὰ καὶ ἀφελῆ σχέδια ποὺ γίνονται μὲ τέτοια καταπληκτικὴ εὐχέρεια, μὲ ἄσπρο πολτὸ ἐπάνω στὸ κοκκινωπὸ χῶμα τοῦ ἀγγείου, μᾶς θυμίζουν τὰ κεντήματα, καθὼς καὶ τὰ θέματα ποὺ βρίσκομε στὴ σκυ-

* Γιὰ τὴν ἐξέλιξι τῆς ἀγγειοπλαστικῆς στὴν Ἀνατολὴ βλ. Χ. Α. Νομικοῦ, Ἡ λεγομένη ροδιακὴ ἀγγειοπλαστική, Ἀλεξάνδρεια 1919.

** Βλ. παραπάνω σκυριανὸ σπίτι.

*** Πρ. V. Lichtenberg, Orientalisches Archiv, 1912—13 III, σελ. 111.

ριανὴ διακοσμητικὴ—κλωνάρια, γιρλάντες, λουλούδια, ροζέτες, κυπαρίσσια, πουλιά, ψάρια, βάρκες, ἄλλα γραμμικὰ κοσμήματα, τὰ *ξόμπλια*.

Γιὰ τὸ *πλούμισμα* μεταχειρίζονται τὸ *ἀσπρόχωμα* ἀπὸ τὸν Ἄη-Ἀρτέμη. Τὸ διαλύουν μὲ νερὸ τὸ σουρώνουν καὶ κάνουν τὸν πολτό, τὸν *μπαντανά*. Γιὰ πινέλο μεταχειρίζονται τὸ *πλουμουδιστήρι*, μικρὸ δοχεῖο μ᾽ ἕνα καλαμάκι στὸ κάτω μέρος, τὴν *καλαμιά*, ἀπὸ τὴν ὁποία τρέχει ὁ ἄσπρος πολτός. Ἔτσι γίνονται τὰ σχέδια πιὸ ἐλεύθερα καὶ μαλακὰ στὴ γραμμή τους

214. ΚΑΝΑΤΙ

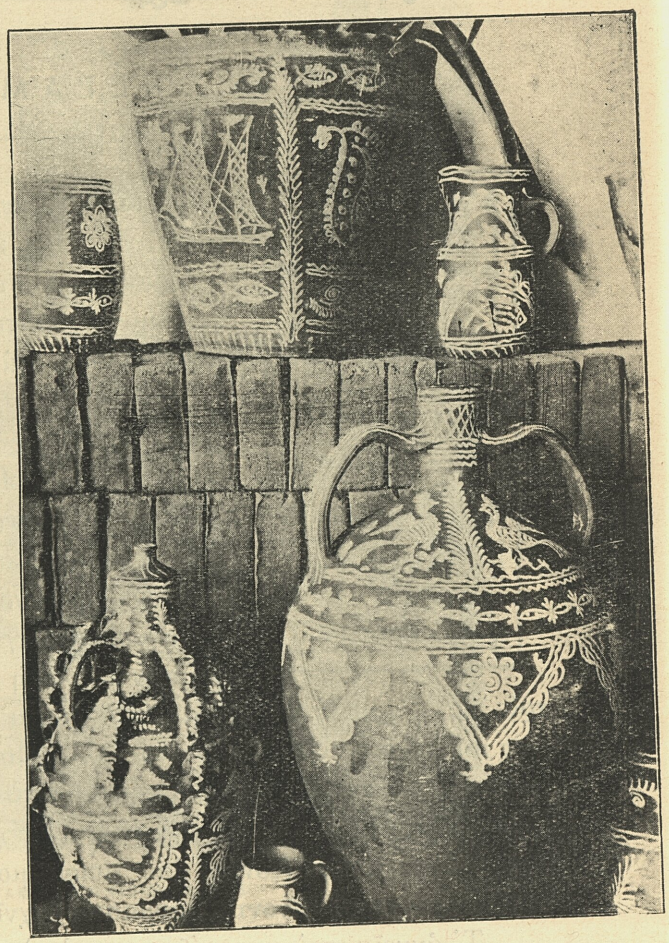

215. ΓΛΑΣΤΡΑ, ΚΑΡΑΦΕΣ, ΚΡΥΟΛΟΓΟΣ, ΣΤΑΜΝΑ

καὶ δὲν παρουσιάζουν τὴν αὐστηρότητα ποὺ βλέπομε στὶς ἄλλες σκυριανὲς τεχνοτροπίες.

Τὰ *πλουμουδισμένα ἀγγεῖα* εἶναι τ᾽ ἀκόλουθα: Μεγάλες στάμνες, *μὲ δυὸ χερούλια* καὶ μὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια ζωγραφισμένη, *οἱ ζουπλούμιτσες*, ποὺ τὶς μεταχειρίζονται κυρίως γιὰ νὰ κουβαλοῦν τὰ κορίτσια στοὺς γάμους τὸ νερὸ γιὰ τοὺς καλεσμένους, τὰ *σταμνιὰ τοῦ γάμου*. Ἄλλες πάλι, *μισοπλουμουδισμένες* (212,215), ζωγραφίζονται μόνο στὸ ἐπάνω μέρος, γιατὶ τὸ κάτω κρύβεται ὅταν τὶς τοποθετοῦν γερτὲς στὸ σταμνοστάτη. Μικρότερες

στάμνες, μὲ δυὸ ἢ περισσότερα χερούλια καὶ μὲ *καπάκι*, οἱ *κρυολόγοι* (215), ποὺ εἶναι ζουπλούμιστες καὶ ἔχουν ἀνάγλυφα κοσμήματα. *Κανάτες* ἢ *καράφες* (212, 214, 215), μ᾽ ἕνα ἢ δυὸ χερούλια, ποὺ χρησιμεύουν γιὰ νὰ πίνουν νερὸ ἢ κρασί. Ὅσες πάλι εἶναι διπλὲς στὸ μέγεθος, οἱ *γεώργαροι*, πῆραν τὴν ὀνομασία αὐτὴ ἀπὸ ἕναν κρασοπατέρα. Τὶς κρεμοῦν πλάι στὸ σταμνοστάτη γιὰ νὰ εἶναι πρόχειρες καὶ πολλὲς φορὲς τὶς τοποθετοῦν κοντὰ στὸ τζάκι. Θυμιατὰ (216) καὶ ζουμπλούμιστες γλάστρες (215), ξομπλιασμένες μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια, γιὰ τὰ λουλούδια τοῦ σπιτιοῦ. Κάνουν καὶ μικρὰ κανατάκια καὶ *μπρικάκια*, πολλὲς φορὲς δυὸ καὶ τέσσερα μαζί, τὰ *κολλητὰ κανατάκια*, γιὰ στόλισμα ἢ γιὰ παιγνίδια τῶν παιδιῶν.

216. ΘΥΜΙΑΤΟ

Ἀγγεῖα χωρὶς πλουμούδια εἶναι οἱ διάφορες *βαβάθες*, οἱ *σκουτέλες*, τὰ *κουμάρια*, τὰ *φαφουδοτσούκαλα*, οἱ *γιοβέντσες*, οἱ *τσουκαλοβαβάθες* ποὺ μεταχειρίζονται οἱ τσοπαναρέοι γιὰ τὸ γάλα,

217. ΠΙΘΑΡΙ, ΒΥΤΙΝΑ ΚΑΙ ΜΙΣΟΒΥΤΙΝΟ

οἱ *ἀσβεστόγλαστρες*, γιὰ νὰ λιώνουν τὸν ἀσβέστη κτλ. Οἱ χοντρὲς στάμνες γιὰ τὴν καθημερινὴ χρῆσι, ποὺ ἦταν ἀλειμμένες στὸ ἐπάνω μέρος μὲ ἄσπρο

218.

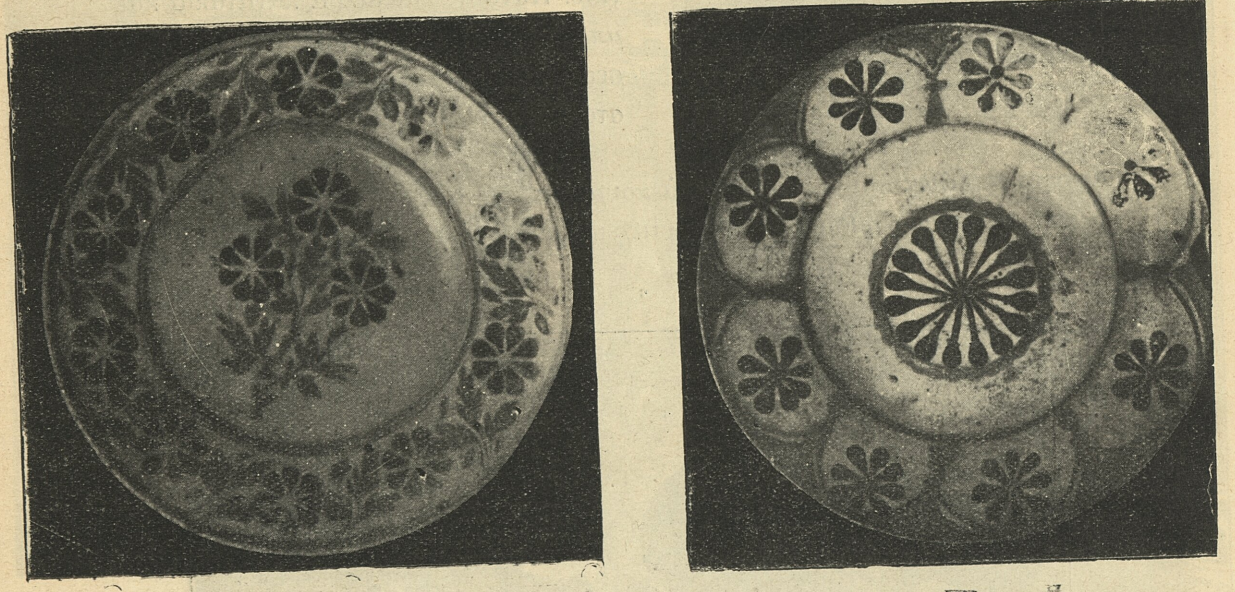

219.

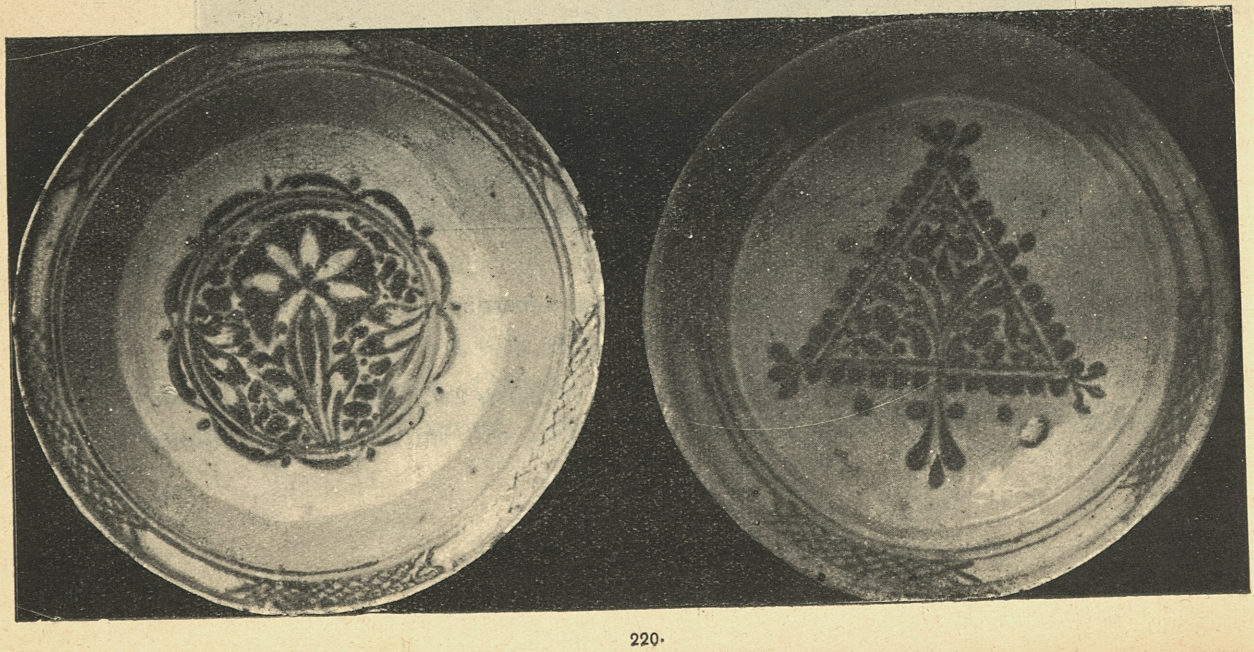

220.

γυάλισμα καὶ λέγονταν *νῆτες*, δὲ γίνονται πιά, ὅπως καὶ ἀγγεῖα μ᾽ ἐσωτερικὴ γάνωση.

Τὰ *γανωμένα τσουκάλια*, οἱ βαβάθες, οἱ σκουτέλες, ποὺ βρίσκομε στὴ Σκῦρο, καὶ λέγονται *πατηνιῶτες*, προέρχονται ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ ἴσως, σὲ ἄλλα χρόνια νὰ ἦρθαν καὶ ἀπὸ τὴν Πάτμο. Ἀπὸ ἄλλα μέρη ἔρχονται καὶ τὰ μεγάλα πιθάρια ποὺ φυλάγουν τὸν *καρπὸ* στάρι, κριθάρι, ὄσπρια, λάδι, βούτυρο), συνήθως στὸν ἀποκρέβατο τοῦ σπιτιοῦ. Αὐτὰ εἶναι τριῶν εἰδῶν: τὸ *μεγάλο πιθάρι*, ἡ *βυτίνα*, καὶ τὸ *μισοβύτινο* (217). Κατασκευάζονταν ἄλλοτε στὶς Μηλιὲς τοῦ Πηλίου καὶ σήμερα στὴν Αἶνο τῆς Θράκης, ἀπ᾽ ὅπου τὰ μεταφέρνουν στὰ νησιὰ καὶ στ᾽ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Ἑλλάδας.

221· ΚΑΣΤΡΙΑΝΑ ΠΙΑΤΑ

Ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς γιὰ κοινὴ χρῆσι ὑπάρχουν σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας. Στὰ νησιὰ βρίσκομε τὴν πιὸ ἐπιμελημένη ἐργασία καὶ κυρίως στὴν Κέρκυρα, Αἴγινα, Χαλκίδα, Σκῦρο, Σίφνο,, Σάμο, Πάτμο, Κάλυμνο, Κρήτη, Κύπρο κτλ.

Ἀπὸ τὰ κεραμικὰ κατασκευάσματα ποὺ στολίζουν κάθε σκυριανὸ σπίτι ξεχωρίζουν τὰ *καστριανὰ* ἔργα Ἑλλήνων τεχνιτῶν. Εἶναι κατώτερα στὴν ποιότητα, στὴ γάνωσι καὶ στὸ χρωματισμὸ ἀπὸ τὰ ροδίτικα πιάτα. Ὁ διάκοσμός τους δὲν πιάνει ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια παρὰ περιορίζεται στὸ κέντρο, σὲ σχῆμα ροζέτας στρογγυλῆς (218,219,220), ἢ τριγωνικῆς (220), ἀπὸ φύλλα, λουλούδια, καὶ παλμέτες, καὶ ἔχει στὸ γῦρο σχεδὸν πάντοτε μιὰ λουρίδα ἀπὸ γραμμικὰ σχήματα (218,220) ἢ λουλούδια (219). Μερικά τους ἔχουν στὴ μέση παραστάσεις ἀπὸ ἀνατολίτικα κτίρια (221), τοπεῖα (221) βάρκες, κ. ἄ., σχεδιασμένα μὲ ἀφέλεια καὶ ἐλευθερία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πιάτα ἔχομε καὶ τὶς *μπουρνιές*, καστριανὰ

δοχεῖα σὲ διάφορα μεγέθη καὶ σχήματα (222). Χρησιμεύουν, ὅπως καὶ τὰ κουμάρια, γιὰ τὸ γλυκὸ τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἔχουν ἀνάλογα σχέδια μὲ τὰ πιάτα.

Ὅλα αὐτὰ τ᾽ἀγγεῖα γίνονται ἀπὸ κοκκινόχωμα, μὲ πολὺ ἀνοικτὴ κίτρινη ἢ γαλάζια γάνωσι, ποὺ θυμίζει τὰ σημερινὰ κεραμικὰ ἔργα τῆς Αἴγινας, τῆς Σάμου * κτλ. Τὰ χρώματα τῶν σχεδίων τους εἶναι τὶς περισσότερες φορὲς σὲ γαλάζιο ἢ καφὲ σκοῦρο χρῶμα καὶ σπανιώτερα σὲ κόκκινο, συνδυασμένο μ᾽ ἕνα ἀπὸ τοὺς δυὸ χρωματισμοὺς ποὺ εἴδαμε. Πολλὲς φορὲς τὸ χρῶμα αὐτὸ μπαίνει σὲ παχὺ στρῶμα, ἔτσι ποὺ τὸ σχέδιο φαίνεται σὰν ἐλαφρὸ ἀνάγλυφο. Ἀπὸ τὰ πιάτα αὐτὰ τὰ πιὸ συνηθισμένα εἶναι ὅσα ἔχουν τριγωνικὲς ἢ στρογγυλὲς ροζέτες σὲ γαλάζιο χρῶμα. Αὐτὰ μὲ βεβαίωσαν πῶς γίνονταν στὴ Σκῦρο καὶ πῶς προμηθεύονταν τὸ ἄσπρο γάνωμα ἀπὸ τὴν τοποθεσία Θέμι.

222· ΜΠΟΥΡΝΙΕΣ

223· ΛΑΓΗΝΙ

Ὠνομάστηκαν καστριανὰ γιατὶ τὰ μεταχειρίζονταν ὅταν κλείνονταν στὸ κάστρο. Τ᾽ἄλλα, μὲ παραστάσεις ἀπὸ τοπεῖα, κτίρια κτλ., ζωγραφισμένα μὲ καφὲ σκοῦρο ἢ κόκκινο καὶ γαλάζιο χρῶμα, εἶναι ἀμφίβολο ἂν γίνονταν στὴ Σκῦρο· ἴσως νὰ κατασκευάζονταν στὴ Σκόπελο καὶ στὸ Τσανάκ-καλέ.

Τὰ *λαήνια*, (223,224,225) οἱ κανάτες τοῦ κρασιοῦ καὶ τοῦ νεροῦ, ποὺ ἀποτελοῦν, ὅπως εἴδαμε, τὸν κυριώτερο στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ, εἶναι ἔργα ξένης τέχνης. Σπάνια τὰ μεταχειρίζονται γιὰ τὴν καθημερινὴ χρῆσι. Κατασκευάζονταν στὸ Πεζάρο κοντὰ στὴν Ἀγκῶνα τῆς Ἰταλίας, στὸ Μπορντενόνε τῆς Βενετίας καὶ στὴ

Στὰ Μαυρατζέικα τῆς Σάμου ὑπάρχουν ἀκόμη τεχνῖτες ποὺ κάνουν κανάτια μὲ πράσινη γάνωσι.

Μασσαλία, καθὼς ἐξακριβώνεται ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν τ᾽ ὄνομα τοῦ τόπου τῆς κατασκευῆς. Εἶχαν μεγάλη διάδοσι στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ στὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς ὡς τὴ βόρεια Δαλματία.

Ἡ ξένη αὐτὴ βιομηχανία, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ κάμῃ ἀγαπητὰ τὰ προϊόντα της στὸ τόπο μας, τὰ στόλιζε τὶς περισσότερες φορὲς μὲ τὸ δικέφαλο ἀϊτὸ (223) καὶ μὲ στίχους ἀπὸ τερπνὰ λαϊκὰ τραγούδια μὲ βακχικὸ θέμα ποὺ σχετίζονταν μὲ τὴ χρῆσι τους. Πολλὲς φορὲς μερικὰ γίνονταν μὲ παραγγελία, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τοὺς ἀκόλουθους στίχους ἑνὸς λαγηνιοῦ (τῆς εἰκόνας 224):

Καλᾶρρυτιώταις χαίρεται
καὶ πίεται με ὑγῦαν
Κρασὶ γλυκὸν καὶ κόκκινο
π᾽ εὐφρένῃ τὴν καρδίαν.

224. ΛΑΓΗΝΙ

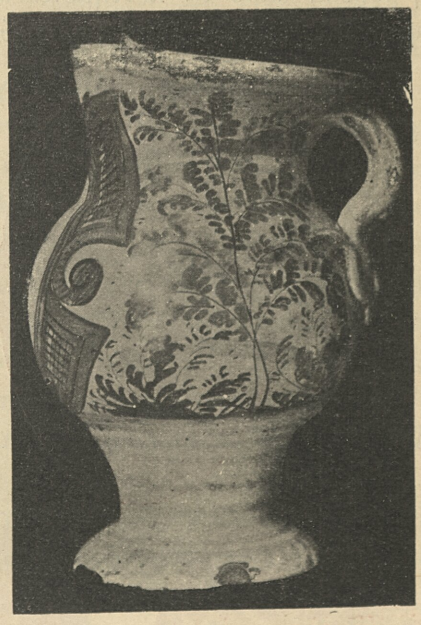

225. ΛΑΓΗΝΙ

Οἱ στίχοι αὐτοὶ εἶναι μὲ τόση εὐκολία γραμμένοι καὶ καλλιγραφημένοι, ποὺ δὲν μποροῦμε ν᾽ ἀμφιβάλλωμε πὼς στὰ ἐργαστήρια αὐτὰ καταγίνονταν καὶ Ἕλληνες τεχνῖτες.

Ὁ χρωματισμός τους καὶ ἡ τεχνοτροπία τους διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα ἀγγειοπλαστικὰ ἔργα τῆς ἀνατολῆς. Τὸ σχῆμα τους ὅμως τὸ βρίσκομε καὶ στὴν ἀρχαιότητα, στὶς οἰνοχόες, τὴ μινωικὴ ἀκόμη ἐποχή· σήμερα συνηθίζεται σὲ ὅλα σχεδὸν τ᾽ ἀγγειοπλαστικὰ ἐργαστήρια τῆς Ἑλλάδας.

ΠΛΟΥΜΙΣΤΑ ΑΒΓΑ

Μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ εὐχάριστες ἀσχολίες τῶν γυναικῶν, στὴν ὁποία δείχνουν κάποια καλλιτεχνικὴ ἐπιδεξιότητα εἶναι καὶ τὸ πλούμισμα τῶν βαμμένων ἀβγῶν τοῦ Πάσχα (226). Τὰ πλουμούδια, μὲ παιδικὴ ἀφέλεια καμωμένα, εἶναι συνήθως γλάστρες μὲ κλωνάρια, ψάρια, πουλιά, δεντράκια, συνδυασμένα μὲ θρησκευτικὰ θέματα, σταυροὺς καὶ ἁγίους.

Ἀφοῦ βράσουν τ᾽ ἀβγὰ τὰ σχεδιάζουν μὲ κερί, ὕστερα τὰ βουτοῦν σὲ κρύο κόκκινο χρῶμα, ἀφαιροῦν τὸ κερὶ καὶ ἔτσι τὸ σχέδιο μένει ἄσπρο.

Ἡ συνήθεια αὐτὴ εἶναι διαδομένη σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ προπάντων στὴ βόρεια, ὅπου τὰ κεντημένα αὐγὰ λέγονται *πέρδιτσες*. Ἐκεῖ ἀφοῦ τὰ βάψουν, τὰ σχεδιάζουν μὲ θειικὸ ὀξύ, ποὺ ἔχει τὴν ἰδιότητα ν᾽ ἀφαιρῇ τὸ χρῶμα.

226. ΠΛΟΥΜΙΣΤΑ ΑΒΓΑ

227.

ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΑ

Τὰ μετάλλινα σκεύη ποὺ βρίσκομε στὴ Σκῦρο, παλιὰ καὶ νεώτερα, εἶναι σὰν καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδας. Οἱ χαλκαματάδες καὶ μπρουντζάδες ποὺ τὰ ἔκαναν εἶχαν μόνιμα ἐργαστήρια σὲ ὡρισμένες πόλεις προπάντων στὴν Ἤπειρο (Γιάννενα), τὴ Μακεδονία (Θεσσαλονίκη), στὴ Θεσσαλία (Λάρισα, Τύρναβος), στὴ Πελοπόνησο (Στεμνίτσα, Τρίπολι), σὲ πολλὰ νησιὰ (Χίος, Κύπρος) καὶ στὸ Ἅγ. Ὄρος. Τὰ ἐργαστήριά τους, τὰ *καζαντζίδικα*, ἦταν μαζεμένα σὲ ὡρισμένο δρόμο τῆς πόλης, ὅπως καὶ σήμερα ἀκόμη στὴ Θεσσαλονίκη βρίσκονται κοντὰ στὴ Παναγία τῶν Χαλκέων (Καζαντζιλὰρ-τζαμί), ἤδη ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχή. Τὰ δημιουργήματά τους στέλνονταν γιὰ νὰ πουληθοῦν σὲ ἀγορὲς καὶ πανηγύρια, ὅπως καὶ σήμερα στὰ πανηγύρια τῆς Λάρισας, Βόλου, Τρικάλων κτλ. Πολλοὶ τεχνῖτες ἀπὸ τὰ μέρη ποὺ εἴδαμε, οἱ *καζαντζῆδες*, γυρίζοντας στὶς πολιτεῖες, πουλοῦσαν, κατασκεύαζαν καὶ ἐπιδιώρθωναν τὰ διάφορα μετάλλινα σκεύη. Μερικοί τους ζοῦσαν γιὰ πάντα στὰ μέρη ποὺ ἔβρισκαν δουλειά. Ἔτσι ἐξηγοῦμε τὴν ὁμοιομορφία τοῦ τύπου ποὺ ἀπαντοῦμε σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα στὸ εἶδος αὐτὸ τῆς τέχνης.

Τὰ πολλὰ χαλκώματα τοῦ σκυριανοῦ σπιτιοῦ κάνουν πολὺ πιθανὴ τὴ σκέψι, πὼς στὴ Σκῦρο θὰ ὑπῆρχαν ἐγκαταστημένοι τεχνῖτες γιὰ τὴν κατασκευή τους, πρᾶμα ποὺ δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω. Τὰ χάλκινα, ὀρειχάλκινα καὶ κασσιτέρινα αὐτὰ σκεύη, εἶναι *σφυρηλατημένα* ἢ *χυτά*, ὁ διάκοσμός τους εἶναι συνήθως χαρακτὸς καὶ σπανιώτερα ἀνάγλυπτος ἢ τρυπητός. Ὅλα αὐτὰ ἔχουν τὸν ἴδιο σχεδὸν τύπο μὲ ἀρχαία παράδοσι, καθὼς καὶ σὲ ὅλη σχεδὸν τὴ Βαλκανική, μόνο μερικά τους παρουσιάζουν ξεχωριστὸ τοπικὸ χαρακτῆρα.

Τὰ διακοσμητικά τους θέματα μᾶς θυμίζουν ἀνατολίτικα πρότυπα. Τὰ πιὸ συνηθισμένα εἶναι: συνθέσεις ἀπὸ σχηματοποιημένα ρόδια, παλμέτες, ρόδακες, κυπαρίσσια, κλωνάρια καὶ λουλούδια, συνδυασμένα μὲ γεωμετρικὰ σχέδια καὶ φανταστικὰ κτίρια ποὺ παριστάνουν ἐκκλησιὲς καὶ μοναστήρια. Πολλὲς φορὲς ὅμως βρίσκομε στὰ χυτὰ κυρίως, καὶ βυζαντινὰ θέματα μὲ

παραστάσεις ἁγίων, μὲ προτίμησι γιὰ τὸν Ἅη-Δημήτρη καὶ τὸν Ἅη-Γιώργη, χωρὶς νὰ λείπη καὶ ὁ δικέφαλος ἀετός.

Ἀπὸ σφυρηλατημένο χαλκὸ κατασκευάζονται ἀπὸ τοὺς χαλκωματάδες

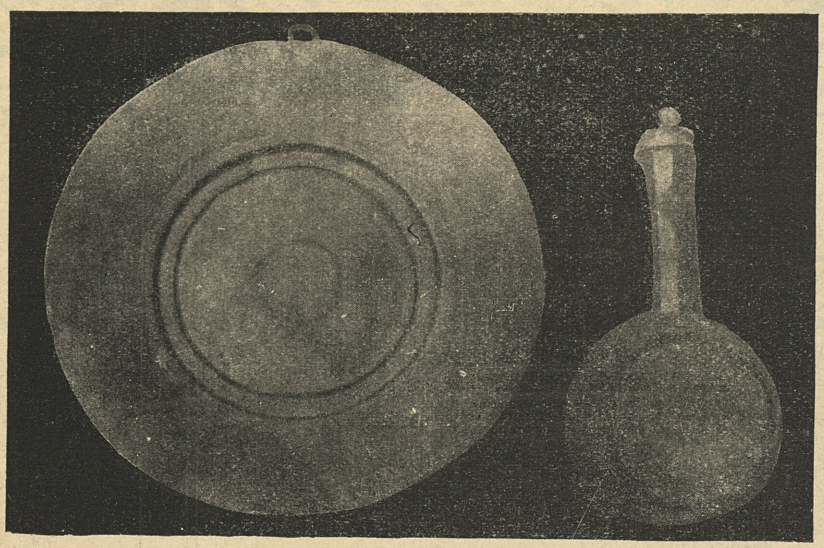

228. ΤΑΨΑ ΚΑΙ ΣΙΔΕΡΟΒΑΒΑΘΑ ΜΕ ΧΕΡΟΥΛΙ

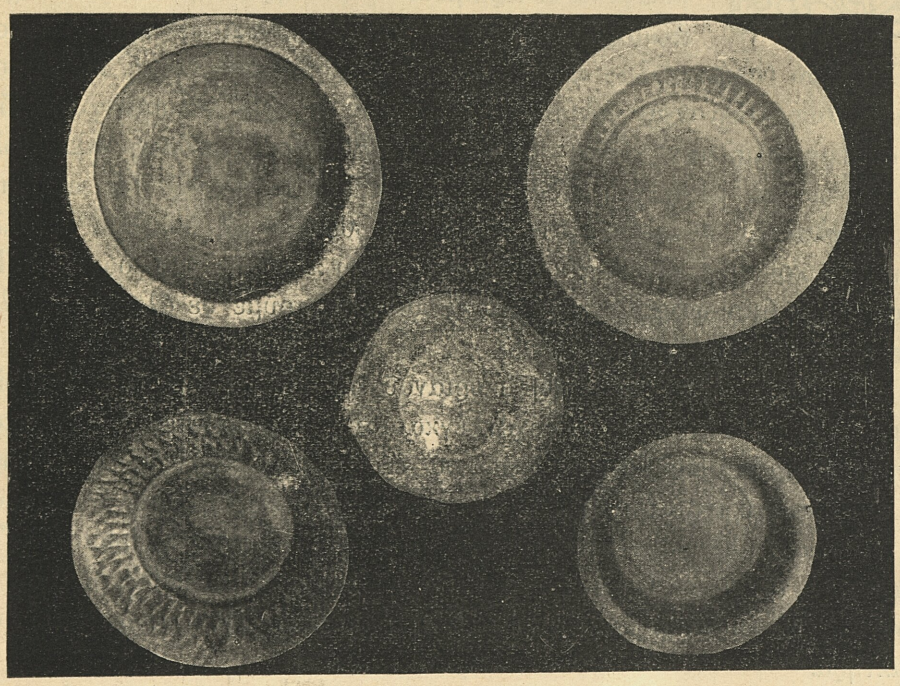

229. ΤΑΨΑΚΙΑ

καὶ γανώνονται ἀπὸ τοὺς *καλαϊτζῆδες* ἢ *γανωτζῆδες* τὰ *ταψιά*, οἱ *τάψες*, οἱ *ταβάδες*, οἱ *σιδεροβαβάθες*, τὰ *σινιά*, τὰ *μπρίκια*, τὰ *λεγενόμπρικα*, οἱ *καστανιές*, τὰ *χαρανιά*, τὰ *λυχνάρια* κ. ἄ., καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους χύνονται μὲ μπροῦντζο

ἢ μὲ μολύβι καὶ καλάι, οἱ *σιδεροβαβάθες*, τὰ γουδιά, τὰ *θυμιατά*, τὰ *σαμτάνια*, τὰ *καντιλέρια*, τὰ *λυχνάρια*, τὰ *μανουάλια* καὶ οἱ *μολυβδάδες*, δηλαδὴ τὰ *κρυαντήρια* καὶ τὰ *παγούρια*.

Οἱ *τάψες* (228), τὰ *ταψιὰ* (230) καὶ τὰ *ταψάκια* (229) εἶναι σὰ συνηθισμένα πιάτα, ρηχὰ ἢ βαθουλωτά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα. Ὅλα ἔχουν σφυρηλατημένο

230 ΤΑΨΙΑ

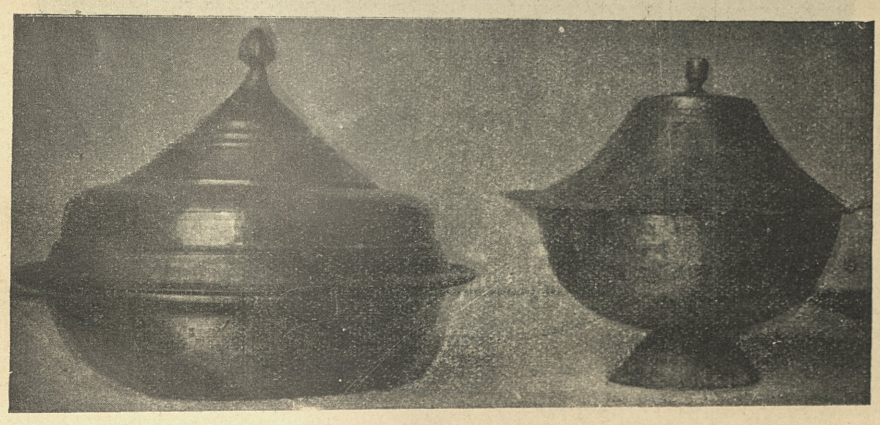

231· ΣΙΔΕΡΟΒΑΒΑΘΑ ΜΕ ΣΚΕΠΑΣΜΑ

διάκοσμο καὶ μερικά τους χαραχτό. Τὰ μεταχειρίζονται γιὰ στόλισμα τοῦ σπιτιοῦ (10, 36) καὶ σπανιώτερα γιὰ τὸ φαγητό. Στὰ μικρὰ ταψάκια πᾶνε τοῦ Σταυροῦ τὰ παιδιὰ κόλλυβα στὴν ἐκκλησιά. Πολλὰ ἀπ᾽ αὐτὰ ἔχουν χαραγμένη σὲ βυζαντινὴ γραφὴ μαζὶ μὲ τ᾽ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτη ἢ τοῦ κατασκευαστῆ καὶ τὴ χρονολογία, ὅπως τὸ ταψὶ τῆς εἰκόνας (230), ποὺ ἔχει καὶ τὴν ἐπιγραφὴ «Γιάννης τοῦ Μανώλη 1731».

Σιδεροβαβάθες ὑπάρχουν δύο εἰδῶν, μὲ *σκέπασμα* (231) καὶ μὲ *χερούλι* (228). Οἱ *σκεπαστὲς* χρησιμεύουν γιὰ νὰ βάζουν τὸ φαγητὸ καὶ γιὰ διά-

φορες ἄλλες οἰκιακὲς ἀνάγκες. Ἔχουν ποικίλα βαθουλὰ σχήματα καὶ πολλές τους βάση. Στὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ παίρνουν θέση στὴν ἐπάνω ἀσκατζιὰ τοῦ τζακιοῦ (36). Ἡ *σιδεροβαβάθα* μὲ *χερούλι* εἶναι βαθουλὸ μεγάλο τάσι μὲ χέρι, ποὺ ἔχει ἕνα χαλκὰ στὴν ἄκρη. Ὁ τσοπάνης καὶ ὁ γεωργός, ὅταν πᾶνε στὴ δουλειά τους, τὴν κρεμοῦν στὸ σαμάρι τοῦ ζώου τους γιὰ νὰ πίνουν νερὸ ἀπὸ τὸ ποτάμι ἢ τὴ βρύσι. Στὸ σπίτι βρίσκεται πάντα κοντὰ στὸ σταμνοστάτη.

Τὰ *σινιὰ* (232, 233), χάλκινοι μεγάλοι στρογγυλοὶ δίσκοι, ἔχουν κυρτὸ τὸ

232· ΣΙΝΙ

γῦρο κατὰ ἕνα ἑκατοστό. Χρησιμεύουν νὰ ψήνουν τὶς πίτες καὶ νὰ στεγνώνουν τὰ *χαϊμαλιά*, τὰ *σουτζούκια*, τὶς *μουστόπιτες*, τὸ *νισεστὲ* κτλ. Πολλὰ ἀπ᾽ αὐτὰ ἔχουν πλούσια χαραχτὰ πλουμούδια. Αὐτὰ εἶναι τὰ *καλὰ σινιά*· τὰ κρεμοῦν πάντοτε στὸ καλὸ τοιχιὸ καὶ εἶναι ἀπὸ τὸ πιὸ χαρακτηριστικὰ σκεύη τοῦ σπιτιοῦ. Μὲ αὐτὰ πᾶνε τὰ κόλλυβα στὴν ἐκκλησιά. Στὶς γιορτὲς καὶ στοὺς γάμους τὰ μεταχειρίζονται γιὰ σοφράδες, τοποθετώντας τα σὲ τρίποδα σταυρωτά. Τὰ σινιὰ ποὺ χρησιμεύουν γιὰ σοφράδες εἶναι συνήθως πολὺ μεγάλα, μὲ διάμετρο 1.50, καὶ τὰ βλέπομε σὲ ὅλην τὴν ἀνατολή.* Ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ὄμορφα καὶ ἰδιό-

* Σὲ μερικὰ μέρη τῆς Μακεδονίας χρησιμεύουν στοὺς γάμους γιὰ νὰ μεταφέρουν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα τῆς προίκας τῆς νύφης.

τυπα σινιὰ ἔχομε στὴν εἰκόνα (232). Ἔχει ἐπιγραφὴ «Ἀποστόλι Θεοχάρι 1706» καὶ διάμετρο 78 ἑκατοστά.

Ἡ *ἀπαλαριὰ* (234), στρογγυλὸς μικρὸς δίσκος μὲ διάμετρο 27 ἑκ., μοιάζει μὲ σινί. Προορίζεται γιὰ νὰ τοποθετοῦν τὴν προσφορὰ καὶ τὸ ἀντίδωρο στὴν ἐκκλησιά.

Ἀπὸ τὰ πιὸ ἀπαραίτητα σκεύη κάθε σκυριανοῦ σπιτιοῦ εἶναι ἡ *καστανιὰ* (237). Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ὡς πέντε κυλιντρικὰ δοχεῖα, ποὺ μπαίνουν τὸ ἕνα ἐπάνω στὸ ἄλλο καὶ βαστιοῦνται στὶς πλευρὲς μὲ χάλκινα ἢ σιδερένια

233· ΣΙΝΙ

ἐλάσματα. Εἶναι στολισμένη μὲ διάφορα γραμμικὰ μοτίβα καὶ ἔχει πολλὲς φορὲς τ' ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτη καὶ χρονολογία. Χρησιμεύει γιὰ νὰ μεταφέρουν τὰ φαγητὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ τὴν τοποθετοῦν πάντοτε στὶς γωνιὲς τῆς ἀσκατζιᾶς τοῦ τζακιοῦ.

Τὸ *λεγενόμπρικο*, ἀποτελούμενο ἀπὸ τὸ λεγένι καὶ τὸ μπρίκι χρησιμεύει γιὰ νίψιμο καὶ λούσιμο τῶν μικρῶν παιδιῶν. Τὸ *λεγένι*, ἡ λεκάνη σκεπάζεται μὲ τὸ καφάσι ποὺ ἔχει τρυπητὰ σχέδια, γιὰ νὰ περνᾶ τὸ νερὸ ὅταν πλένωνται (239). Τὸ μπρίκι (236) χρησιμεύει γιὰ νὰ χύνουν τὸ νερὸ ὅταν νίβωνται. Τὸ κάτω μέρος του εἶναι σχεδὸν ἡμισφαιρικό, μὲ λεπτὸ ψηλὸ λαιμό, χερολαβὴ καὶ κρουνό. Τὸ λεγενόμπρικο κρεμιέται πάντοτε κοντὰ στὸ στα-

μνοστάτη, πάνω τὸ λεγένι, ὕστερα τὸ καφάσι καὶ ἀπὸ κάτω τὸ μπρίκι. Τὰ λεγενόμπρικα εἶναι ἀπὸ τὰ ὀμορφότερα σκεύη ποὺ συναντοῦμε στὴν ἀνατολή. Πολλὲς φορὲς εἶναι ἀσημένια ἢ ἐπίχρυσα καὶ στολισμένα μὲ σμάλτο. Ὅσα ὅμως εἶδα στὴ Σκῦρο εἶναι ἀπὸ τὰ συνηθισμένα καὶ δὲν παρουσιάζουν τίποτε τὸ ἐξαιρετικό.

Οἱ *μολυβδάδες*, τὰ *κρυαντήρια* καὶ τὰ *παγούρια*, παίρνουν τ' ὄνομα αὐτὸ γιατὶ εἶναι χυτοὶ ἀπὸ μολύβι καὶ καλάι. Τοὺς μεταχειρίζονται στὸ σπίτι καὶ ἔξω στὸ χωράφι γιὰ νὰ βάζουν τὸ ρακί. Τὰ *κρυαντήρια* (182, 235), τὰ

234· ΑΠΑΛΑΡΙΑ

235· ΚΡΥΑΝΤΗΡΙ

μεγαλύτερα, παίρνουν μία ἢ δύο ὀκάδες· ἔχουν βάσι καὶ δυὸ χειρολαβὲς μὲ ἰδιότυπα σχήματα καὶ προεξοχὲς ποὺ τελειώνουν σὲ κεφάλια ἀπὸ φανταστικὰ θηρία. Ὅλη σχεδὸν ἡ ἐπιφάνειά τους ἔχει χυτὰ κοσμήματα, δουλεμένα μὲ τὸ καλέμι, ὅπως κλωνάρια καὶ ροζέτες, σὲ ἀνατολίτικο ρυθμὸ (235) καὶ διάφορες ἄλλες παραστάσεις, καθὼς ἡ Ἀνάληψι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁ δικέφαλος ἀετὸς (182, 2), κτλ. Τὰ *παγούρια* ἔχουν ποικίλα σχήματα· ἄλλα εἶναι στρογγυλὰ (241 ἀρ. 1), ἄλλα μοιάζουν σὰν μπουκάλες μὲ τετράγωνη βάσι (241 ἀρ. 2), καὶ ἄλλα πάλι εἶναι τετράγωνα καὶ καμπύλα, γιὰ νὰ ἐφαρμόζωνται στὸ σῶμα, ὅταν τὰ βάζουν οἱ χωρικοὶ στὸ ζωνάρι τους (241 ἀρ. 3). Ὅλα ἔχουν βιδωτὸ βούλωμα γιὰ νὰ μὴ χύνεται τὸ ρακὶ στὴν μεταφορά, καὶ παραστάσεις συνήθως ἀπὸ ἁγίους, ἰδίως τὸν Ἅη-Γιώργη (241 ἀρ. 3), ἢ τὸν Ἅη-Δημήτρη. Στὸ σπίτι τὰ βάζουν πάντοτε κοντὰ στὸ σταμνοστάτη.

Ὅμοια κρυαντήρια καὶ παγούρια βρίσκομε σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Στὴ

Στεμνίτσα τῆς Γορτυνίας κατασκευάζονταν ἀκόμη ἐδῶ καὶ δεκαπέντε χρόνια σὲ τρία μεγέθη. Ἐκεῖνα ποὺ ἔπαιρναν 150 δράμια ρακί, ὠνομάζονταν *καρτεροῦλες*, τὰ λίγο μεγαλύτερα *γύψοι* καὶ ὅσα ἔπαιρναν δυὸ ὀκάδες *κροντήρια*.* Στὰ

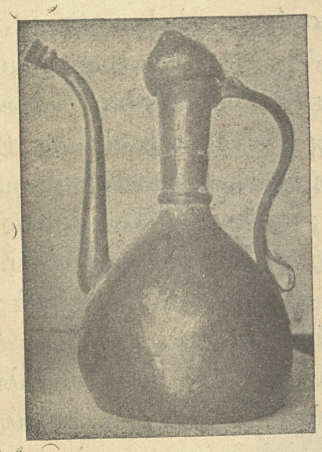

236. ΜΠΡΙΚΙ

237. ΚΑΣΤΑΝΙΑ

Τρίκαλα τῆς Θεσσαλίας καὶ στὴ βόρειο Ἑλλάδα κάνουν ἀκόμη παγούρια γιὰ πούλημα καὶ τὰ στέλνουν ἀπ' ἐκεῖ σὲ ἀγορὲς καὶ πανηγύρια· κάποτε τὰ

238. ΘΥΜΙΑΤΟ

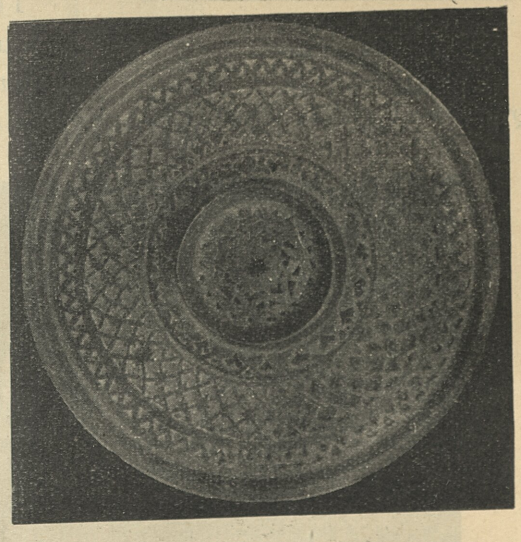

239. ΚΑΦΑΣΙ ΑΠΟ ΛΕΓΕΝΙ

ἐπενδύουν μὲ χρωματιστὰ δέρματα. Πολλοὶ ξένοι ἀρχαιολόγοι ὑποστηρίζουν πὼς ἔχουν προέλευσι δυτικὴ καὶ τὰ λίγα ποὺ βρέθηκαν στὴ Σερβία τὰ παίρ-

* Τὸ *κροντήρι* τὸ ἔχομε ἤδη σὲ ἀθηναϊκὸ προικοσύμφωνο τοῦ 1646. Πρβ. Θ. Ν. Φιλαδελφέως, Ἡ Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν, Τομ. Α'. σελ. 355.

νουν γιὰ πολὺ σπάνια ἀντικείμενα βαλκανικῆς τέχνης. Μὰ [αὐτὰ χωρὶς νὰ θέλω νὰ ἐξετάσω τὴν ἀρχική τους προέλευσι, εἶναι ἐξακριβωμένο ὅτι κατασκευάζονταν σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ ἐργαστήρια τῆς Ἑλλάδας καὶ ἔχουν ἑλληνικὲς παραστάσεις καὶ ἐπιγραφές.

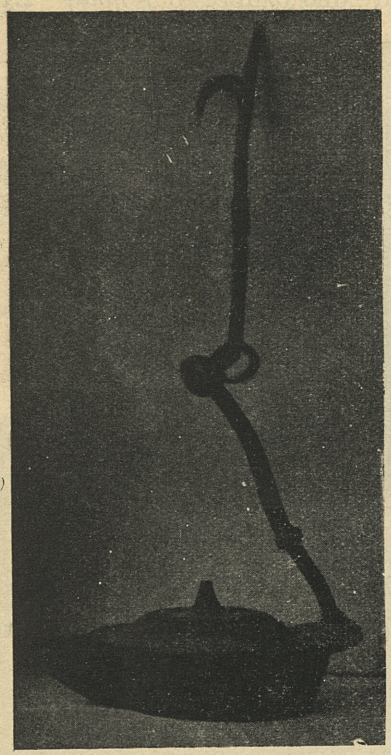

240. ΛΥΧΝΑΡΙ

Ἀπὸ τὰ πιὸ συχνὰ σχήματα ποὺ βρίσκομε στὰ *θυμιατὰ* ἢ *λιβανιστήρια* τῆς Σκύρου εἶναι τῆς εἰκόνας (238). Εἶναι μπρούντζινο, σχήματος σφαιρικοῦ, μὲ βάσι καὶ χειρολαβή. Τὸ ἐπάνω μέρος τῆς σφαίρας του, ποὺ τελειώνει σὲ σταυρό, εἶναι τρυπητὸ καὶ ἀνοίγει γιὰ νὰ μπαίνουν τὰ κάρβουνα καὶ τὸ λιβάνι. Τὸ θυμιατὸ δὲ λείπει ἀπὸ κανένα ἑλληνικὸ σπίτι· γι᾽ αὐτὸ ἔχομε μεγάλη ποικιλία στὰ σχήματα, στὸ διάκοσμο καὶ στὸ ὑλικό τους. Τ᾽ ἁπλούστερα εἶναι πήλινα, τὰ καλύτερα μπρούντζινα, ἀσημένια ἢ ἐπίχρυσα καὶ ἔχουν λεπτότατη ἐπεξεργασία μὲ τρυπητὰ κλωναράκια καὶ λουλούδια. Πολλά τους ἔχουν παλιὰ βυζαντινὰ σχήματα.

Γιὰ φωτισμὸ τοῦ σπιτιοῦ μεταχειρίζονται, ὅπως σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας ποὺ εἶναι τὸ λάδι σὲ περισσότερη χρῆσι, τὰ *λυχνάρια* (240). Εἶναι μ᾽ ἕνα ἢ δυὸ φιτίλια καὶ κρεμοῦνται ἀπὸ τὸ

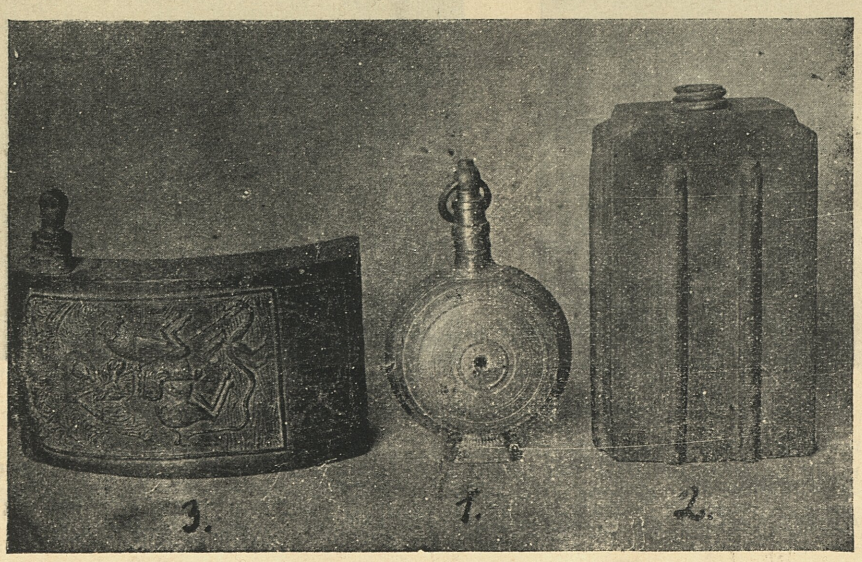

241. ΠΑΓΟΥΡΙΑ

ἀγκίστρι, συνήθως στὸ σκατζίδι τοῦ τζακιοῦ. Πήλινα δὲ μεταχειρίζονται στὴ Σκῦρο, καθὼς σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας, ἂν καὶ ὑπάρχουν ἀγγειοπλαστικὰ ἐργαστήρια στὸ νησί. Γιὰ τὸν πρόχειρο ὅμως φωτισμὸ ἔχουν πολλὲς φορὲς ἕνα κομμάτι δαδὶ ἢ ἕνα ἁπλὸ δαυλί, ποὺ τὸ ἀφήνουν νὰ καίη στὴν ἄκρη τοῦ τζακιοῦ. Στὰ μέρη τῆς Μακεδονίας ὅπου συνηθίζουν περισσότερο τὸ φωτισμὸ μὲ τὸ δαδί, ἔχουν γιὰ τὴν τοποθέτησί του σιδερένιο τρίποδα ὕψους πενήντα ἑκ., τὸ *φεγγίτη*. Ἀνάλογος μὲ τὸ φεγγίτη ἀλλὰ διαφορετικὸς σιὸ σχῆμα εἶναι ὁ ξύλινος *λυχνοστάτης*, ποὺ χρησιμεύει γιὰ τὸ κρέμασμα τοῦ λυχναριοῦ, σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας (Πελοπόνησος, Αἰτωλία, Κρήτη κ. ἄ.). Γιὰ πλουσιώτερο φωτισμὸ μεταχειρίζονταν ἄλλοτε τὰ μπρούντζινα πολύφωτα *καντιλέρια* (242) (στὴν Κέρκυρα *φλωρεντῖνες*). Αὐτὰ ἔρχονται ἀπὸ τὴ δύση χύνονταν ὅμως κατ' ἀπομίμησι καὶ σὲ πολλὰ ἑλληνικὰ ἐργαστήρια. Σήμερα δὲν τὰ μεταχειρίζονται πιὰ καὶ στολίζουν μόνο τὶς μαρνέρες κάθε σκυριανοῦ σπιτιοῦ.

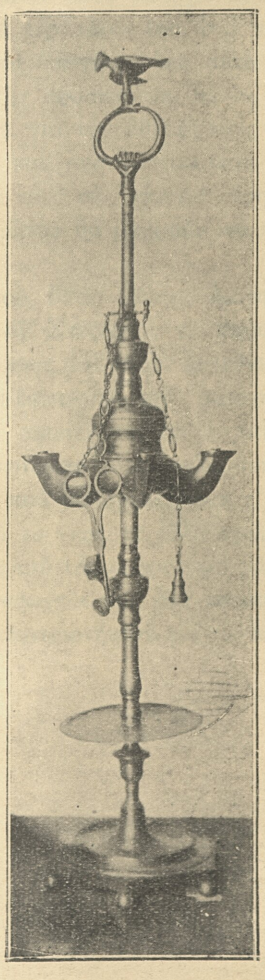

242· ΚΑΝΤΙΛΕΡΙ

*
* *

Ἡ λαϊκή μας τέχνη παρέχει ἄφθονα στοιχεῖα γιὰ νὰ δημιουργηθῆ μιὰ σύγχρονη ἐθνικὴ τέχνη. Πρέπει ὅμως ν᾽ ἀποφύγωμε τὴν τυφλὴ μίμησι καὶ τὴν πιστὴ ἀντιγραφή.

Ἰδιῶτες καὶ σωματεῖα ἔχουν κάμει τὰ τελευταῖα χρόνια φιλότιμες προσπάθειες γιὰ νὰ μορφωθῆ μιὰ τέχνη, ποὺ ν᾽ ἀνταποκρίνεται στὸ χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ μας καὶ τὶς σημερινὲς συνθῆκες τῆς ζωῆς. Πρέπει ὅμως νὰ ἐργαστοῦν ἐντατικώτερα, συστηματικώτερα καὶ πιὸ μελετημένα ὅσοι νιώθουν ἀγάπη καὶ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν τέχνη μας, καὶ σ᾽ αὐτὸ ἔχει χρέος νὰ μᾶς βοηθήση προπάντων τὸ σχολεῖο. Ἐκεῖ πρέπει νὰ μπῆ ἡ βάσι γιὰ τὴν κατάλληλη διαπαιδαγώγησι τοῦ λαοῦ μας καὶ ἀντὶ νὰ διδάσκουν τὰ παιδιὰ τὰ χειροτεχνήματα μὲ πρότυπα ξένα, καθὼς γίνεται σήμερα, θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσουν ἀποκλειστικὰ ἑλληνικὰ πρότυπα.

Δάσκαλοι καὶ δασκάλισσες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν τέχνη μας ποὺ θὰ ἐμπνεύσουν στὰ παιδιά, θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ κάνουν ἀνάλογες συστάσεις πρὸς τοὺς χωρικούς, γιὰ νὰ τιμοῦν τὰ δικά τους καὶ ὅσο γίνεται νὰ καλλιεργοῦν καὶ χρησιμοποιοῦν τὰ γεννήματα τῆς τέχνης τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὑπάρχει ἐλπίδα πὼς θὰ μπορέση ὁ λαὸς μὲ περισσότερη ἀγάπη νὰ διατηρήση τὴν τέχνη του ἀντὶ νὰ θαμπώνεται ἀπὸ τὰ ξένα.

Τέλος τὸ κράτος πρέπει νὰ θεωρήση ὅλη αὐτὴ τὴν ἐργασία παράγοντα ἐθνικῆς προόδου καὶ εὐημερίας καὶ νὰ τὴν προστατέψη, μὲ τὰ μέσα καὶ τὶς θυσίες ποὺ κάνουν ὅλα τὰ πολιτισμένα κράτη σήμερα γιὰ τὴν ἐθνική τους τέχνη.

Σὲ μιὰ τέτοια γενικώτερη καὶ συστηματικώτερη ἐργασία γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς λαϊκῆς τέχνης θὰ εἶχαν τὴ θέσι τους σὲ διάφορα μέρη τῆς ἑλληνικῆς γῆς μικρὰ τοπικὰ μουσεῖα καὶ σχολὲς χειροτεχνίας, ὅπου θὰ μποροῦν τὰ παιδιὰ νὰ μαθαίνουν τὶς τέχνες τοῦ τόπου των.

Ἰδιαίτερα στὴ Σκῦρο, ὅπου, ὅπως εἴδαμε, διατηρήθηκε τόσο καλὰ ἡ λαϊκή μας τέχνη, θὰ ἔπρεπε νὰ νιώσουν οἱ Σκυριανοὶ τί θησαυροὶ ἀπὸ στοιχεῖα γιὰ ἐθνικὴ δημιουργία κρύβονται στὸ νησί τους καὶ πόσο ἀντεθνική, μποροῦμε νὰ ποῦμε, εἶναι ἡ τάσι πολλῶν ν᾽ ἀντικαθιστοῦν τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ τους, τὰ ἔπιπλα, τὶς φορεσιές, τὰ κεντήματα κτλ. μὲ νεώτερα, πρωτευουσιάνικης καὶ ξένης ἀπομιμήσεως. Ἕνα δυὸ παλιὰ σκυριανὰ σπίτια μὲ τὸ ἐσωτερικό τους καλὰ διατηρημένο μπορεῖ πολὺ καλὰ νὰ γίνουν, τὸ ἕνα τοπικὸ μουσεῖο, ποὺ νὰ συγκετρώνη τ᾽ ἀντικείμενα καὶ κεντήματα ποὺ σιγὰ σιγὰ φεύγουν ἀγύριστα ἀπὸ τὸ νησί, τὸ ἄλλο σχολὴ χειροτεχνίας, ὅπου ἀγόρια καὶ κορίτσια νὰ μαθαίνουν τὴν τέχνη τοῦ τόπου τους καὶ νὰ βγαίνουν τεχνῖτες ἐμπνευσμένοι. Ἔτσι οἱ Σκυριανοὶ θὰ περηφανεύωνται πὼς δὲν κατασπατάλησαν ἄδικα μιὰ πολύτιμη πατρικὴ κληρονομία ἀλλὰ τὴν μεταχειριστήκανε γιὰ τὸ καλὸ ὁλοκλήρης τῆς Ἑλλάδας μας.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Αγιον Ὄρος σ. 161, 181.
Ἀγκῶνα σ. 178.
Αδριατικὴ σ. 167, 179.
Ἅγης Ἀρτέμης (παράσταση) σ. 174.
Ἅγης Γιώργης (μονὴ) σ. 10, (παράσταση), σ. 182, 186.
Ἅγης Δημήτρης (μονὴ) σ. 8, 182.
Ἀθανάσιος ὅσιος σ. 10.
Ἀθήνα σ, 87.
Αἴγινα σ. 47, 177, 178.
Αἶνος σ. 177.
Αἰτωλία σ. 189.
Ἀλβανία σ. 167 (παράσταση) σ. 182, 186.
Ἀλεξάνδρου ἀνάληψι (παράσταση σ. 186.
Ἀλήπασας σ. 58 ἀ.
Ἀμοργὸς σ. 34, 38, 41, 50, 107.
Ἀμπελάκια σ. 56, 87.
Ἀναβάλσα (πηγὴ) σ. 10, 90.
Ἀνατολὴ σ. 173*, 179, 184.
Ἄνδρος σ. 47, 50, 27, 28.
Αράχοβα σ. 97.
Ἄρης σ. 12.
Ἄρτεμης σ. 43 *
Ἀστυπαλιὰ σ. 116, 121 **.
Ἀττικὴ σ. 27, 34, 41, 46, 47, 49, 97.

Βαλκανικὴ σ. 167, 181.
Βενετία σ. 61, 141, 167, 178.
Βιέννη σ. 57**,
Βόλος σ. 75*, 181.
Βρύση τ' Ἀντωνιοῦ σ. 7.

Γιάννενα σ. 56, 58, 154, 181.
Γορτυνία σ. 187.

Δαλματία σ. 141, 179.
Δικελὶ σ. 34.
Διχούνοια (βουνὸ) σ 10.
Δωδεκάνησα σ. 25, 35, 43, 44, 46, 47, 49, 51, 52, 87, 92.

Ελλὰς σ. 167.
Ἐπισκοπὴ σ. 10 **.
Ἑπτάνησα σ. 97.
Εὔβοια σ. 77, 87, 97.
Εὐρυτανία σ. 90*.

Ζάκυνθος σ. 85, 86.

Ηπειρος σ. 56, 63, 75*, 97, 98, 122*, 124, 181.

Θέμι (τὸ) σ. 178.
Θεσσαλία σ. 46, 56, 68, 77, 86, 90*, 110*, 153, 181, 187.
Θεσσαλονίκη σ. 57, 68, 181.
Θῆβες σ. 97.
Θράκη σ. 46, 52.

Ιεροσόλυμα σ. 68 *.
Ἰκαρία σ. 27, 41, 43, 46, 47, 50.
Ἰταλία σ. 141, 170, 173, 178.

Καζαντζιλὰρ - τζαμὶ σ. 181.
Καλάμες σ. 87.
Καλαρρύτες σ. 56.
Καλικρῆ σ. 12.
Κάλυμνος σ. 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 44, 46, 47, 50, 66**, 72, 93*, 177.
Κάρπαθος σ. 27, 34, 35, 38, 41, 44, 47, 48, 107, 116, 177.
Καστελόριζο σ. 44.
Καστοριὰ σ. 56.
Κέρκυρα σ. 162, 177, 189.
Κηφισσὸς σ. 8, 10.
Κιουτάχια σ. 48, 102, 139.
Κόχυλας (βουνὸ) σ. 10.
Κρεμμύδας Σταῦρος (τεχνίτης) σ. 59.
Κρήτη σ. 27, 32, 34, 52, 77, 97, 177, 189.
Κρούσοβο σ 75 *.
Κύθνος σ. 24 *, 25, 26, 27, 32, 41, 44, 46. 47, 48, 50.
Κυκλάδες σ. 43, 52, 97.
Κύμη σ. 89, 108, 110, 164.
Κύπρος σ. 28, 41, 43 *, 46, 52, 56, 57, 85, 86, 72 **, 153, 154, 157, 173, 177, 181.
Κωσταντινούπολι σ. 57, 68, 75 *, 111 *.
Κῶς σ. 34, 41, 44, 47, 141.

Λάρισα σ. 56, 75 *, 181.
Λεβαδιὰ σ. 97.
Λεμονήτρα σ. 10, 158.
Λέρος σ. 34, 35, 39, 41, 44.
Λευκωσία σ. 153.
Λιναριά σ. 7.

Μακεδονία σ. 38, 49, 56, 72 **, 75 *, 87, 95, 97, 122 *, 124 *, 181, 188.
Μασσαλία σ. 173, 179.
Μελικαροὺ σ. 10.
Μεσίρι σ. 94.
Μεσόγειος σ. 167, 179·
Μηλιὲς σ. 177.
Μικρὴ Ἀσία σ. 41, 46, 52, 103, 173.
Μιμίνα σ. 103.
Μολδαβία σ. 57 **.
Μόλος σ. 10.
Μοσχόπολι σ. 56.
Μπορτενόνε σ. 178.
Μπίτσιος Κώστας σ. 59.
Μύκονος σ. 24 **, 41, 44, 47, 48.
Μυτιλήνη σ. 34, 35, 36, 41, 44, 47, 52, 97, 124.

Νάξος σ. 27, 35, 141.
Νιγρίτα σ. 56.
Νικηφόρος Φωκᾶς σ. 10.
Νίσυρος σ. 27, 28, 38, 41, 44, 47, 50, 51, 65, 66, 70, 72, 92, 93*, 120*, 121*, 124*.

Παναγίας ἐπώνυμα σ. 10, 158, 181.
Πάρος σ. 26, 27, 41, 44.
Πάτμος σ. 141, 177.
Πεζάρο σ. 178.
Πελοπόννησος σ. 46, 87, 95, 97, 104, 181, 189.
Πήλιον σ. 124.
Πίνδος σ. 56, 75 *.
Πωριὰ σ. 10.

Ρηνεία σ. 7.
Ρόδος σ. 26, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 44, 47, 48, 50, 51, 63 *, 70, 92, 102, 116, 141, 173.

Σάμος σ. 47. 124 *, 177, 178.
Σερβία σ, 187.
Σίφνος σ. 24 *, 25, 26, 27, 41, 44, 46, 47, 48, 177.
Σκίαθος σ. 64.
Σκόπελος σ. 64, 65, 66 *. 67 **, 69, 70, 72, 82 *, 178.
Σκόδρα σ. 167.
Σκυροπούλα σ. 7.
Σκῦρος σ. 7, ἀ, 9 (εἰκ.) κτλ.
Σκίαθος σ. 64.
Σκόπελος σ. 64, 65, 66*, 67**, 69, 70, 72, 82*, 178.
Σουφλὶ σ. 86.
Σποράδες σ. 66 *, 97.
Στεμνίτσα σ. 56, 181, 187.
Στερεὰ Ἑλλάδα σ. 95.
Σύμη σ. 34, 35, 41, 44, 47, 66 **, 67 **.

Τῆνος σ. 14, 25, 27, 41, 47.
Τραχὺ σ, 12.
Τρίκαλα σ. 75 *, 181, 187.
Τρίκερι σ. 63, 64, 66 *, 89, 98 *, 122.
Τρίπολις σ. 181.
Τσαγιάτες σ. 124 *.
Τσαρὰ Κουτοῦ, - Ψωμοῦ σ. 10.
Τσαρίτσαινα σ. 56, 86.
Τσανάκαλε σ. 104, 178.
Τύρναβος σ. 56, 86, 153, 154, 181.

Υδρα σ. 66 *.

Φθιώτιδα σ. 87.
Φρύγες σ. 65 *,

Χαλκίδα σ. 154, 177.
Χίος σ. 25, 57, 85, 86, 97, 181.

Ψαρὰ σ. 66 *.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ἀβδέλλα σ. 123.
ἀγαγιώταινας (τῆς, βελονιὰ) σ. 114.
ἀγγεῖα, —ων ὀνόματα σ. 174 ἀ. 183, —εἴδη σ. 174, 175, 177 ἀ. χάλκινα σ. 182, μετάλλινα σ. 183, —ων σχῆμα σ. 179, —χρωματιστὸς σ. 179, —ἐπιγραφαὶ σ. 179, 183, 185.
ἀγγειοπλαστικὴ σ. 59, 173*, —ῆς ἐργαστήρια σ. 177, —ἐργαλεῖα σ. 173 ἀ.
ἅγιοι ὡς θέματα σ. 182.
ἁγιορίτικο (τὸ) σ. 41, 156, 157.
ἁγιοταφίτικος σ. 154.
ἀγκίστρι (τὸ) σ. 188.
ἀγκλίτσα (ἡ) σ. 157.
ἀετὸς (—οἱ) σ. 91, 100, 121 167, —δικέφαλος σ. 127, 131, 142, 161, 167, 179, 182, 186. —διπλὸς σ. 132, 133 (εἰκ.).
ἀϊτάτσα σ. 93.
ἀΐτὸς βλ. ἀετός.
ἀλατζὰς (- άδες) σ. 56, 86.
ἄλικος σ. 117.
ἀλλαμένος σ. 64.
ἀλογάκι (- ια) σ. 100.
ἀλσὰ (ἡ) σ. 110.
ἀλώνη (ἡ) σ. 49.
ἀμπάρι (τὸ) σ. 32* (καὶ εἰκ.), 34, 38, 41, 50.
ἀμπαδόκαλτσες σ. 78.
ἀμπὰς (ὁ) σ. 78, 79 (εἰκ.).
ἀμυγδαλιὰ (ἡ) σ. 127.
ἀμύγδαλο σ. 161 (εἰκ.).
ἄμφια σ. 57.
ἀνάγλυφα σ. 26.
ἀναλεξένια (τὰ) σ. 86.
ἀνάστολα (τὰ) σ. 79.
ἀνατολῆς ἐπίδρασι σ. 122, 140, 142, 167.
ἀναχυτὸς σ. 77, —ἡ βελονιὰ σ. 113, —ὸ κέντημα σ. 124.
ἀνεβατὲς σ. 156.
ἀνέμη σ. 88.
ἀνεράδες σ. 121**.
ἀνθρωπάκια (τὰ) σ. 137.
ἄνοιγμα σκούτας σ. 66, 123.
ἀντὶ (τὸ) σ. 87, 89, 92.
ἀντρομίδα (ἡ) σ. 87.
ἀνυφαντὴς σ. 84.
ἀνυφαντόλακκος σ. 87.
ἀνώϊ (τὸ) σ. 24.
ἀνώφλι (τὸ) σ. 25.
ἀξόνι (τὸ) σ. 41.
ἀπαλαριὰ (ἡ) σ. 185*, 186 (εἰκ.).
ἀπαχιλιὰ (ἡ) σ. 39, 67.
ἀποθήκη σ. 10, 18, 21, 22, 34, 41.
ἀποκρέβατος - ες (ὁ) σ. 21*, 31, 38, 41*, 177.
ἀράδα (ἡ) σ. 73.
ἀρατζιδέλα (ἡ) σ. 77, 123, 124* (καὶ εἰκ.), 132.
ἀρατζιδελίσιος - ο ἄνοιγμα σ. 66, 123.
ἀράφι σ. 48, (βλ.) καὶ ράφι.
ἀργαλιὸς σ. 68*, 89, 91, —(στὴν ποίηση) σ. 83 ἀ., —(εἴδη) σ. 87, 92, —μέρη σ. 87.
ἄρεκλα (ἡ) π. 38, 41.
ἀρμάρι (τὸ) σ. 47. βλ. καὶ ἐρμάρι.
ἀρματωσιὰ (ἡ) σ. 66, 78.
ἀρνόμαλλο (τὸ) σ. 74.
ἀρόδι (τὸ) σ. 111.
ἀρτῶ σ. 108.
ἀρχιτεκτονικὴ ἑλληνικὴ σ. 15, — βυζαντινὴ σ. 18· —ῆς ἐξέλιξι σ. 18.
ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια ὡς κεντήματα σ. 121 ἀ. 167.
ἀσβεστόγλαστρες (οἱ) σ. 175.
ἀσκάλα (ἡ) σ. 22, 41.
ἀσκατζιὰ (ἡ) σ. 43, 185.
ἄσματα βλ. τραγούδια.
ἀσπίθες (οἱ) σ. 100, 120 (εἰκ.), 128.
ἀσπρόχωμα (τὸ) σ. σ. 174.
ἀσπρόχρυσες (ὁ ἡ τὸ) σ. 67.
ἀστάχι (τὸ) σ. 113.
ἀσταχωτός· —ἡ βελονιὰ σ. 113, 119, 120, 126.
ἀστέρια (τὰ) σ. 152.
ἄστες (οἱ) σ. 35.
ἀστρουλάτος (ὁ) σ. 73.
ἀτζέρι (τὸ) σ. 87, 89.
ἀτζὶ (τὸ) σ. 27.
αὐγά, πλουμιστὰ σ. 180* (εἰκ.).
αὐλὴ σ. 18, 20, 23, 24*.
ἀχινόματος (ὁ) σ. 123*.
ἀχταπόδια (τὰ) σ. 100.
ἀψὺς σ. 110.

βαβάθα (ἡ) σ. 46, 175, 177, 182.
βαγιόλι (τὸ) σ. 51, 90 (εἰκ.), 92*, 93 (εἰκ.), 93*, 94 (εἰκ.), 126.
βαλίθια (τὰ) σ. 86.
βάρκες (οἱ) σ. 100, 174, 177.
βαφικὴ σ. 56.
βάψιμο σ. 105, 106, 108* ἀ.
βελέντζες (οἱ) σ. 90, 91.
βελονιὰ (ἡ) σ. 65*, 113 ἀ., 119, 120, 124, 126, —ᾶς εἴδη σ. 113 ἀ.
βέργα (ἡ) σ. 72.
βετσέτες (οἱ) σ. 91*.
βυζιά, βζὰ σ. 43.
βολίκια (τὰ) σ. 41.
βόλτα βόλτα σ. 48.
βόλτο (τὸ) σ. 41.
βορδονάρα (ἡ) σ. 41.
βοῦκλες (οἱ) σ. 75.
βότες (οἱ) σ. 75.
βυτίνα (ἡ) σ. 175 (εἰκ.), 177.
βυτιναράκια (τὰ) σ. 50.
βυτινάρι (τὸ) σ. 41.
βρακὶ σ. 77*.

γαζωτὸς ἡ βελονιὰ σ. 114.
γαϊτάνια σ. 125.
γαλαζόχρυση (ἡ) σ. 67.
γαλαζὶ (τὸ) σ. 110.
γαλέρια (τὰ) σ. 67**.
γάμος σ. 51, 93, 138, 174, 184.
γανοτζὴς σ. 182.
γανωμένος σ. —α τσουκάλια σ. 177.
γάνωσι, ἀγγείων σ. 177, 178.
γαρτὸς—ἡ βελονιὰ σ. 114.
γελέκο (τὸ) σ. 70. βλ. γιανελί.
γερανὶ—πετσέτες σ. 92.
γερανιὸ (τὸ) σ. 110.
γερανιὸς—τὸ μαντίλι σ. 79.
γερτὸς—ὸ κλαδὶ σ. 118, 121.
γεώργαροι (οἱ) σ. 175.
γεωργικὰ προϊόντα σ. 12.
γεωργὸς σ. 184.
γιαλαμπὶ (τὸ) σ. 67.
γιανελὰς (ὁ) σ. 70, 80.
γιανελὶ (τὸ) σ. 70, 78, 79, (εἰκ.), 80, 125.
γιοβέντσες (οἱ) σ. 175.
γιοῦκος (ὁ) σ. 35.
γιολάντες σ. 174.
γκλαβανὴ (ἡ) σ. 24.
γκλίτσα σ. 157.
γλάστρα (ἡ) σ. 124*, —ες σ. 28, 100, 121, 127, 167, 174 (εἰκ.), 175.
γλαστράκια (τὰ) σ. 75.
γλαστρωτὸς σ. 92**.
γλυπτῶν χρονολογία σ. 171.
γνέθιμο (τὸ) σ. 90.
γοργόνες (οἱ) σ. 100, 127, 130, (εἰκ.).
γουδὶ (τὸ) σ. 183.
γουλέτα—ες σ. 100, 112, (εἰκ.), 113 (εἰκ.), 127, 131, 132.
γούνα σ. 64, 67 (καὶ εἰκ.).
γουναρικὰ σ. 56.
γουρνελάτος σ. 64*.
γουρνέλες (οἱ) σ. 66**.
γούφα (ἡ) σ. 87.
γραφτὸς—ὸ κέντημα σ. 111, —ἡ βελονιὰ σ. 113.
γρῖποι (οἱ) σ. 66.
γυαλικὰ σ. 20, 44, 49, 167.
γυναικῶν ἔργα σ. 173.
γῦρος σ. 82, —τῆς σκούτας σ. 65, —τοῦ φτᾶ σ. 75.
γύψοι (οἱ) σ. 187.
γωνιὰ σ. 44.

δαδὶ σ. 188.
δαμασκηνὸς σ. 66, 86.
δάση σ. 12.
δεκάδι (τὸ) 1. 89.
δεντράκια (τὰ) σ. 180.
δεντρουλάκια σ. 93.
διάκοσμος σπιτιοῦ σ. 20, 39, 51, 162, 175, 183.
διαλέκτων ἀναλογία πρὸς χαρακτῆρα κεντημάτων σ. 97.
διάσιμο σ. 89.
δίκαιον κληρονομικὸν σ. 24**.
δίλογος· - ο ὕφασμα σ. 67*.
δίμυτος· - ο πανὶ σ. 88 90.
διπλός· - ὸ χρέμι σ. 90.
διπρόσωπος· - ο ποκάμισο σ. 66, —φαντὸ σ. 92**, κλαδὶ σ. 119.
δισάκια (τὰ) σ. 87.

δίσκοι (οἱ) σ. 39.
δίχαλος (ὁ) σ. 89.
δοκάρια (τὰ) σ. 22, 38, 41.
δοντάκια (τὰ) σ. 48.
δρόμος σ. 89 – οι στὴ Σκῦρο σ. 8, 11 (εἰκ.), 13 (εἰκ.), 24.
δῶμα σ. 25.
δωμάτια σ. 31.

ἔθιμα νεκροῦ σ. 92,—γάμου, βλ. γάμος.
εἰκονοστάσιο (τὸ) σ. 31, 40 (εἰκ.), 47* (εἰκ.). 171.* (εἰκ.).
ἐκκλησιὲς στὴ Σκῦρο σ. 8, 10, – ῶν σχῆμα σ. 10*,—ὀνόματα αὐτ.
ἐλαφάκια (τὰ) σ. 100, 122.
ἐλιᾶς φύλλο σ. 110.
ἐμπόριο σ. 58.
ἐξάμιτο (τὸ) σ. 86.
ἐπιγραφές, ἀγγείων σ. 179, 183, 185, 187.
ἔπιπλα σ. 31, 155 ἀ., 156,—162 ἐκκλησιαστικὰ 171.
ἐργαλεῖα ξυλογλυπτικῆς σ. 160.
ἐργαστήρια σ. 59, 111*, 153, 177, 179, 181, 187, 189.
ἑρμάρι (τὸ) σ. 46 (εἰκ.), 47 *.
ἑστία σ. 18.
εὐλογιὰ σ. 92.
ἑφτάκορφος σ. 122, 128.

ζάκα σ. 67 **.
ζουπλούμιστος·—η στάμνα σ. 45, 174, 175.
ζῶα σ. 12,—στὰ κεντήματα σ. 121, 122, 123.
ζωγραφική, ἀβγῶν σ. 180.
ζωγράφοι σ. 59.
ζωνάρι (τὸ) σ. 92, 94.
ζώνη σ. 52 (εἰκ.), 63, 64, 67 ἀ., 68 (εἰκ.), 73 ἀ., 117, 132.

ἡλιακὸς (ὁ) σ. 25.
ἥλιος σ. 127, 128.

θέματα κεντημάτων σ. 99 ἀ., 163, 166 — γεωμετρικὰ σ. 135., — γραμμικὰ 185.—ἀνατολικὰ σ. 140 — θρησκευτικὰ σ. 180.
θέσι (ἡ) σ. 38, 49.
θουρίδες (οἱ) σ. 46, 47, 156.
θυῖρες (οἱ) σ. 47. βλ. καὶ Θουρίδες.
θύμια (τὰ) σ. 45.
θυμιατὸ (τὸ) σ. 175 (εἰκ.), 183, 187 *, 188 (εἰκ.).
Θύρες (οἱ) σ. 88 *

ἴσος·—η βελονιὰ σ. 114.

καβάδι (τὸ) σ. 64 **, 66 **.
καβαλάρηδες (οἱ) σ. 100, 127, 131, 135.
καβάτσια (τὰ) σ. 64 **.
καβούκι (τὸ) σ. 71 *.
κάβουρας σ. 100, 117 (εἰκ.), 120, 128.
κάγκελα σ. 21, 28, 32, 38.
καγκέλι (τὸ) σ. 43.
καγκελωτός.—ἡ στράτα σ. 75,—βελονιὰ σ. 114, 126,—ὸ σ. 124.
καδένα (ἡ) σ. 118 (εἰκ.).
καδενίτσα (ἡ) σ. 118.
καδὴς (—ῆδες) σ. 100, 120, 127, 130 (εἰκ.), 131, 135.
καζακὶ (τὸ) σ. 80.
καζαντζῆδες σ. 181.
καζαντζίδικα (τὰ) σ. 181.
κάθισμα (τὸ) σ. 34.
καθρέφτης (ὁ) σ. 48.—βενετσιάνικος σ. 167.
καλαθιάτικα (τὰ) σ. 51, 93.
καλαϊτζὴς σ. 182.
καλάμι (τὸ) σ. 87.
καλαμιὰ (ἡ) σ. 174.
καλαμιάζω σ. 88.
καλαμικάνι σ. 88.
καλίγια (τὰ) σ. 64. 70 (εἰκ.).
καλίκια (τὰ) σ. 70.
κάλτσες σ. 69, 74 ἀ., 78.
καλτσοδέτης σ. 78.
καλύμματα σ. 49, 50, 63, 75, 79, 124 *.
καμάρα (ἡ) σ. 34, 41.
καμάρια (τὰ) τῆς φουγοῦς σ. 43.
καματερὸ (τὸ) σ. 89.
καματεύω σ. 8 *.
καμινάδα (ἡ) σ. 44.
καμουχὰς (ὁ) 66 **, 67 *, 86 βλ. καὶ καμπουχὰς καὶ καπχάς.
καμπουράκια (τὰ) σ. 118, 121.
καμπουχὰς σ. 61. βλ. καὶ καμουχάς.
καναπὲς σ. 31.
καναβέτα (ἡ) σ. 167*, 169 (εἰκ.).
κανάτα (ἡ) σ. 175, βλ. καὶ καράφα.
κανατάκια (τὰ) σ. 175.
κανάτι (τὸ) σ. 174 (εἰκ.).
κανταράτος - ο πουκάμισο σ. 66.
καντιλέρι (τὸ) σ. 183, 189, (εἰκ.).
καντίνα (ἡ) σ. 28.
κάπα (ἡ) σ. 124.
καπάκι (τὸ) σ. 175.
καπάσι (τὸ) σ. 80.
καπέλος ὁ) σ. 79 *.
καπιὰ (τὰ) σ. 35.
καπίστρι (τὸ) σ. 71.
καπιτσάλι (τὸ) σ. 68, 82.
καπιτσαλοῦ (ἡ) σ. 68.
καπνοδόχος σ. 13, 29 *, 44.
καπόρι (τὸ) σ. 156.
καπτέλι (τὸ) σ. 44.
καπχὰς (ὁ) σ. 65, βλ. καὶ καμουχάς.
καραβάκι (- ια) (τὰ) σ. 93, 127, 137.
καράβι (- ια) (τὸ) σ. 100, 122, 125 (εἰκ.), 131, 138, 167.
καραβολάκια (τὰ) σ. 124 *.
καραβόπανο (τὸ) σ. 90.
καραβόσκαφο (τὸ) σ. 127.
καραμάντουλο (τὸ) σ. 73,
κοραμελωτός· - ἡ πατανία σ. 91. - ὸ φαντὸ σ. 92 **.
καράφα (ἡ) σ. 174 (εἰκ.), 175.
καρδιώνω σ. 89.
κορδούλα (ἡ) σ. 89.
καρέκλες (οἱ) σ. 155.
καρουλάκια (τὰ) σ. 93.
καρούλια (τὰ) σ 88, 89.
καρπὸς (ὁ) σ. 177.
καρτεροῦλες (οἱ) σ. 187.
καρυδάκια (τὰ) σ. 75.
καρύδια (τὰ) σ. 93.
κασέλες (οἱ) σ. 20, 49, 155, 165 *, 168 (εἰκ.), 170 (εἰκ.)—ῶν εἴδη σ. 167,—προέλευση σ. 167 ἀ.
κασπαστὴ (ἡ) σ. 79.
καστανιὰ σ. 44, 182, 185 *, 188 (εἰκ.).
καστριανός· - ὰ πιάτα σ. 48, 176 (εἰκ.), 177 * (εἰκ.), 178.
καταπίδι (τὸ) σ. 27 *, 28 (εἰκ.).
καταφὴ (ἡ) σ. 22.
κατεβατὸ (τὸ) σ. 35.
κατιφέδες (οἱ) σ. 86.
κάτοικοι Σκύρου σ. 12.
κατούνα (ἡ) σ. 90.
κατσόνα (- ες) (οἱ) σ. 89.
κατώϊ σ. 24.
καφάσι (τὸ) σ. 185, 187 (εἰκ.).
καφὲ σ. 110.
κδόρες (οἱ) σ. 70, 75.
κέντημα (- ατα) σ. 51, 54, 58, 68, 77, 78, 79, 83, 91, 95 κέ.,— άτων εἴδη σ. 97, 110, 140,— σκυριανὰ σ. 99,— σκυριανῶν διαίρεσι, — βυζαντινὰ σ. 113, — νέα σ. 105 ἀ. — ναξιώτικο σ. 141, — φαντὰ σ. 92,— ξομπλιαστὰ σ. 115 (εἰκ.), σ. 122,—φορεσιᾶς σ. 117,—φούστας σ. 121,—γιὰ τὸ σπίτι σ. 126,—σεντονιοῦ σ. 127, 128, 129, 130, 131 (εἰκ.)·—άτων θέματα : γεωμετρικὰ σ. 92, 99, ἐκ τοῦ φυτικοῦ καὶ ζωϊκοῦ κόσμου σ. 93, 99, ἀρχιτεκτονικὰ σ. 121 ἀ. — Πρλ. καὶ 121, 126 ἀ., 132, 137, 138:—ὀνόματα σ. 93 *, 120, 121 : —χρονολογία σ. 99 *.
κεντητικὴ σ. 57, 59, 97 ἀ.,— ῆς παρακμὴ καὶ ἀναβίωσι σ. 103 ἀ.,—διδασκαλία σ. 104.
κεραμικὴ σ. 173 ἀ.
κερμεσούτι (τὸ) σ. 67 **.
κερνίτσια (τὰ) σ. 100, 127.
κεφαλάρι (τὸ)—ια (τὸ) σ. 99, 105 (εἰκ.), 113 (εἰκ.), 111 (εἰκ.), 126, 132 *, 140 καὶ 143 (εἰκ.)· —ιοῦ κεντήματα σ. 133 (εἰκ.), 134 (εἰκ.), 135 (εἰκ.), 136 (εἰκ.).
κιλίμι (- ια) (τὸ) σ. 87, 91, 92 *.
κιονόκρανο σ. 3 *.
κιπόδι (τὸ) σ. 157.
κισσὸς (ὁ) σ. 41.
κλαδάτος καπχὰς σ. 67.
κλαδάκια τὰ) σ. 150 (εἰκ.).
κλαδὶ (- ια) (τὸ) σ. 100, 118 (εἰκ.), 148 (εἰκ.), 151 (εἰκ.)· — γερτὸ σ. 117, 118, 121, 128· — τοῦ ὅρκου σ. 128.
κλειδαριὰ (ἡ) σ. 27.
κλειδιὰ (τὰ) σ. 87.
κλειδωτήρι (- ια) (τὸ) σ. 51, 52, 57 (εἰκ.), 58 (εἰκ.), 59 (εἰκ.), 64, 68 (καὶ εἰκ.).
κληματαριὰ σ. 20.
κληλατσίδα σ. 24.
κλουβὶ (τὸ) σ. 89.
κλωναράκι (τὸ) σ. 187.
κλωνάρι (τὸ) σ. 127, 167, 174, 180, 181, 186.
κοβέρτα (ἡ) σ. 177.
κοκκινοκέντητος· — ο κέντημα σ. 140.

κοκκόνες (οἱ) σ. 124*.
κολαΐνα (ἡ) σ. 65**.
κολητός·—ὰ κανατάκια σ. 175.
κόλλυβα σ. 183, 184.
κολοβόλι (τὸ) σ. 64.
κολόνες (οἱ) σ. 39.
κολυπτὲς (ὁ) σ. 29.
κομὸ (τὸ) σ. 155.
κομὸς (ὁ) σ. 41.
κομποδένω σ. 89.
κόμποι τῆς βελόνας σ. 79, 123,—ψαριώτικοι σ. 124.
κονταριὰ (ἡ) σ. 39.
κοντέσι (τὸ) σ. 73.
κοντογέλεκο (τὸ) σ. 64**, 67**.
κοντογούνι (τὸ) σ. 66***, 73.
κοντοσαϊτιὰ (ἡ) σ. 93.
κοπέλες (οἱ) σ. 100, 127, 131, 135.
κόρδα (ἡ) σ. 39, 51, 93.
κορδόνια (τὰ) σ. 67**, 73, 125.
κορνίζα (ἡ) 39.
κορφάδια (τὰ) σ. 41.
κορφάρι (τὸ) σ. 22, 38, 41.
κορφοντούλαπο (τὸ) σ. 46.
κόσκινο (τὸ) σ. 124*.
κοσμήματα σ. 50, 54, 68, 72.—ξυλόγλυπτα σ.39, 160 (χαραγμένα μ' ἐγκοπές, ἐπιπεδόγλυφα, ἀνάγλυφα), — πλεκτὰ σ. 75, κεντητὰ σ. 99 ἀ. (γεωμετρικά, ἀπὸ τὸ ζωικὸ καὶ φυτικὸ κόσμο), — φυτικὰ σ. 117, ραφιοῦ σ. 48,—τζακιοῦ σ.4 ; ἀγγείων σ. 173, 178, 181, 183,—ων θέματα 173 ἀ, 181, γεωμετρικὰ σ. 161, 164, 181, γραμμικὰ σ. 161, 167 177, ἑλικοειδῆ σ. 167, ἀπὸ τὸ φυτικὸ καὶ ζωικὸ κόσμο σ. 164,—ἀνάγλυφα σ. 175,—μ' ἐγκοπὲς σ. 164, — ἐπιπεδόγλυφα σ. 163, 164,—στικτὰ σ. 163,—τρυπητὰ σ. 164, χαρακτὰ σ. 163, 164,—χυτὰ σ. 186.
κουβέρτες (οἱ) σ. 35. 91.
κούκλα (ἡ) σ. 152.
κουκλόνημα (τὸ) σ. 65, 126.
κουκουλάρικος·—ο νῆμα σ, 89.
κουκουλάρι (τὸ) σ. 72.
κουκουλήθρα (ἡ) σ. 108, 120.
κουκουναριὲς σ. 167.
κουμάρια (τὰ) σ. 175, 178.
κουμπὶ (τὸ) σ. 124*.
κουνουπιέρα σ. 34.
κουντοῦρες (οἱ σ. 64, 70 ἀ. (καὶ εἰκ.) 117.
κουντούρι σ. 80.
κουρὰ (κόμης) σ. 80*.
κουροῦνες (οἱ) 38, 68.
κουρτενέλια (τὰ) σ. 86.
κουτάλια (τὰ) σ. 161 (εἰκ.), 162.
κουτινὶ σ. 73.
κουφογάρι (τὸ) σ. 124.
κοχάκι (τὸ) σ. 73, 78, 125.
κόχη (ἡ) σ. 48.
κρεβαταριὰ (ἡ) σ. 87.
κρεβατίνα (ἡ) σ. 87.
κρεβατὶ σ. 87.
κράατος (ὁ) βλ. κρέβατος.
κρέβατος (ὁ) σ. 32*, 33 (εἰκ.), 34, 51.
κρεβατσούλα (ἡ) σ. 31, 49* (εἰκ.), 51, 91.
κρέμασες (ἡ) σ. 58 (εἰκ.), 69
κρεμασίδια (τὰ) σ. 69.
κρεμέζι σ. 117, κρεμίζι σ. 65.
κρεμιζόχρυσες (ὁ) σ. 67.
κρεμιζώσι (τὸ) σ. 67.
κροντήρια (τὰ) σ. 87.
κρυαντήρια (τὰ) σ. 48, 183, 186* (εἰκ).
κρυολόγος (ὁ) σ. 174 (εἰκ.), 175.
κτίρια, ὡς θέματα σ. 177, 178, 181.
κτίστες σ. 20.
κυπαρισσάκι (τὸ) σ. 75.
κυπαρίσσι (τὸ) —ια σ. 100, 127, 166, 174, 181.
λαζόνια (τὰ) σ. 92.
λαήνια (τὰ) σ. 20, 44, 48, 178 (εἰκ.), 179 (εἰκ.).
λαηνοστάτης (ὁ) σ. 46 (εἰκ.), 47, βλ. καὶ σταμνοστάτης.
λάκκος σ. 87, 92.
λαλαράκια (τὰ) σ. 23.
λαλαράτος (ὁ) σ. 67.
λαλεδάκια (τὰ) σ. 118.
λαλὲς (ὁ) (-έδες) σ. 66, 117 καὶ 118 (εἰκόνες), 120, 127, 131,—μεγάλος σ. 121,—έδες ἑφτάκορφοι σ. 128.
λαντζόλια (τὰ) σ. 67.
λατζόλια (τὰ) σ. 66.
λατομεῖα σ. 12.
λάτρα σ. 44.
λεγένι (τὸ) σ. 185.
λεγενόμπρικο (τὸ) σ. 182, 185.
λεοντάρι (τὸ) (-ια) σ. 100, 131, 132, 134 (εἰκ.).
λιάπηδες (οἱ) σ. 100.
λιβαδόχωμα (τὸ) σ. 25.
λιβανιστήρι σ. 187.
λιοντάρι βλ. λεοντάρι.
λινάρι (τὸ) σ. 89.
λιτσέρι (τὸ) σ. 73.
λουλουδάκια (τὰ) σ. 137.
λουλούδια (τὰ) σ. 100, 121, 127, 174, 177, 181, 187.
λυχνάρι (τὸ) σ. 182, 183, 187*, 189 (εἰκ.).
μαγαζὶ σ. 10.
μάγγανο (τὸ) σ. 88.
μαγειρειὸ (τὸ) σ. 18, 21, 41, 44.
μάης (κέντημα) σ. 105, 132.
μακρινάρι (τὸ) σ. 41.
μαλλὶ σ. 12.
μανίκι σ. 65 α., 117, 119 α (εἰκ.), 121 (εἰκ.).
μανουάλι σ. 183.
μαντάνι σ. 90.
μαντίλες σ. 71.
μαντίλι σ. 71, 79, 82.
μαντράδες σ. 86.
μαξιλάρι σ. 49, 89, 124, 128, 132.
μαρνέρα (ἡ) σ. 167*, 169 (εἰκ.) 189.
μασούρι σ. 87, 88.
μαστορόπουλα σ. 171.
μαῦρο γραμματάκι σ. 121.
μαυροδεμένος σ. 128.
μαχαμὰς (ὁ) —άδες σ. 51, 89, 99, 103, 126, 137*, 139 (εἰκ.), 154 (εἰκ.), 140 (εἰκ.), 147 (εἰκ.).
μελάγκη σ. 25, 41.
μελαγκόνια (τὰ) σ. 25.
μελαγκώνω σ. 25.
μεντενὲς (ὁ) σ. 64, 73, 75 (εἰκ.), 78, 80, 125.
μεντερλίκι (- ια) σ, 43, 155.
μεριὰ (τὰ) σ. 87,—τοῦ λάκκου σ. 92.
μεσάλι (τὸ) σ. 44, 93.
μεσάρι (τὸ) σ. 41.
μέστια (τὰ) σ. 64, 69, 70 (εἰκ.).
μεστιὲς (οἱ) σ. 41.
μεταλλουργία σ. 56, 181 ἀ.
μεταξιοῦ παρασκεβὴ σ. 105.
μεταξουργία σ. 103.
μῆλο σ. 123, 124.
μηλόπιτα (ἡ) σ. 51.
μιὰ μιὰ σ. 121.
μισοβύτινο (τὸ) σ. 175 (εἰκ.), 177.
μισοπλουμουδισμένος·—ες στάμνες σ. 174.
μισοπόρτι σ. 27.
μισόπορτο σ. 27.
μισότοξο σ. 8.
μισοφέγγαρο σ. 124*
μισοφόρι σ. 64.
μολυβδὰς (ὁ) (—άδες) σ. 38, 183, 186*.
μοναστηράκι (τὸ) (—ια) σ. 75, 122 (εἰκ.).
μοναστήρι (ια) 57,—κέντημα σ. 112 (εἰκ.), 127, 131, 167, 181.
μονὴ σ. 34.
μονόθυρος·—ο πανὶ σ. 88**.
μονοπρόσωπος.—ο φαντὸ σ. 92**.
μονὸς σ. 90, (βλ. καὶ) μονότριος.
μονόσπιτο σ. 24, 52.
μονότριος·—ο πανί σ. 88, 90.
μοσκοζώσι (τὸ) σ. 67.
μοσκοκάρφια (τὰ) σ. 93.
μουαρέδες (οἱ) σ. 86.
μουσάντρα (ἡ) σ. 38, 46, 47.
μουσεῖο (τὸ) σ. 34, 51.
μουστοπητός·—ὴ βελονιὰ σ. 75, 114.
μουστόπιτες (οἱ) σ. 184.
μουτάφια (τὰ) σ. 91*.
μουταφτσὴς (ὁ) σ. 91.
μπακάμι (τὸ) σ. 111.
μπαλκόνι σ. 8, 24, 28*, 29 (εἰκ.).
μπαμπάκι σ. 89*
μπαμπουκλὶ (τὸ) σ. 67**.
μπαντανὰς (ὁ) σ. 174.
μπαρμακλίκια (τὰ) σ. 93, 93*. (βλ. καὶ) παρμακλίκια.
μπαρμακλίτσια (τὰ) σ. 38, βλ. τὸ προηγούμενον.
μπαρὸκ σ. 171.
μπασματζίδικα (τὰ) σ. 153.
μπαστέλια (τὰ) σ. 93.
μπατανίες σ. 87.
μπατάρος σ. 38.
μπιζιρόλαδο (τὸ) σ. 171.
μπιμπίλα (ἡ) σ. 124, 124*.
μπογιατζὴς σ. 73, 77.
μπόλια (ἡ) σ. 64, 71* (καὶ εἰκ.), 132.
μπονὲς (ὁ) σ. 71*

μπουκαροπάνι (τὸ) σ. 44.
μπούκλα (ἡ) σ. 28 * (καὶ εἰκ.).
μπουλμὲς (ὁ) σ. 21, 31, 38, 44, 48.
μπουρνιὲς (οἱ) σ. 177 ἀ., 178 (εἰκ.)
μποῦστος (ὁ) σ. 62.
μπουφέδες σ. 155.
μπρατσέρα (ἡ) (—ες) σ. 100, 127.
μπρικάκια (τὰ) σ. 175.
μπρίκι (τὸ) (ια) σ. 100, 124, 126, 127, 150 (εἰκ.), 182, 185, 187 (εἰκ.).
μπρουντζάδες (οἱ) σ. 181.
μύγδαλο (τὸ) σ. 124*.
μυταρένιος·—ο φαντὸ σ. 92.
μυτάρια (τὰ) σ. 87, 88, 89.

ναξιώτικος· - ο κέντημα σ. 141.
νάπος (ὁ) σ. 41, 52, 156 * (εἰκ).
νατουραλίσιος. - ια βελονιὰ σ. 113. 114, 126.
νεκροπάπλωμα (τὸ) σ. 144, 145 (εἰκ.), 146 (εἰκ.).
νεκρὸς σ. 126, 132, 138, 144.
νεκροσέντονο σ. 126, 132.
νεραντζὶ (τὸ) σ. 110.
νεροτριβὴ σ. 90*.
νήματα (τὰ) σ. 57,—μεταξωτὰ σ. 89, - άτων παρασκευὴ σ. 88.
νηματουργία σ. 86.
νῆτες (οἱ) σ. 177.
νισεστὲς (ὁ) σ. 184.
νονταδάτσι (τὸ) σ. 31.
νταντέλα (ἡ) σ. 58.
ντουλάπι (τὸ) σ. 31, 35, 47 *, 156, (βλ.) καὶ ἐρμάρι.
ντονλιασμένος - η φούστα σ. 76.
ντράσα σ. 49.
ντριτσέλα (ἡ) σ. 90 *
νύφη σ. 44, 64.
νυχάκι (τὸ) σ. 118 (εἰκ.).

ξάτο βλ. τοξάτος.
ξεφκαριάζω (- ομαι) σ. 89.
ξέφκαστος - α κοσμήματα σ. 164.
ξόμπλι (τὸ) σ. 174.
ξομπλιάζω σ. 111.
ξόμπλιασμα σ. 111.
ξομπλιαστός - ἡ βελονιὰ σ. 113, 114 *,—ὸ κέντημα σ. 111.
ξόξυλλο (τὸ) σ. 110.
ξούνα (ἡ) - ες σ. 92, 100, 127, 131, 135 (εἰκ.), 138, 141 (εἰκ.), 152.
ξοφόρια (τὰ) σ. 86.
ξυλογλύπτες σ. 59, 162.
ξυλογλυπτικὴ σ. 20, 39, 54, 56, 156, 160 * ἀ., 163, 167, 170, 171 - ῆς κοσμήματα σ. 160,—ἐργαλεῖα σ. 160, 164, 171,—χρονολογία σ. 170.
ξυλοτεχνία σ. 156.
ξυλουργικὴ σ. 155 ἀ,.—ποιμενικὴ σ. 156,—οἰκιακὴ σ. 156 ἀ,.—ἀγοραία σ. 157.
ξυλόχτενο (τὸ) σ. 88, 89.
ξώπορτο (τὸ) σ. 8, 24 (εἰκ.), 26 (εἰκόνες), 27 *.

ὄργος (ὁ) σ. 93 *.
ὅρκος· - ου κλαδὶ σ. 122.
ὀροφὴ σ. 22.
ὀρτζέλι (τὸ) σ. 65, 117.
ὀτρὰ (ἡ) σ. 88.
οὐγίτικος—ο φαντὸ σ. 92 **.
ὄψι τοῦ φτᾶ σ. 71.

παγκέτα (ἡ) σ. 50.
πάγκος (ὁ) σ. 31, 32 *, 33 (εἰκ.), 34, 41, 49, 50 * (εἰκ.), 51, 92.
παιγνίδια σ. 152, 175.
παιδὶ σ. 152,—μωρὸ σ. 68,—οὖ φορεσιὰ σ. 68.
παγόνια (τὰ) σ. 100.
παγούρι (τὸ) (- ια) σ. 183, 186 *, 188 (εἰκ.),—ῶν εἴδη σ. 187.
παῖδα (ἡ) σ. 163, 166 (εἰκ).
παιδὶ σ. 175.
παλμέτες (οἱ) σ, 167, 177, 181.
παλούκια (τὰ) σ. 89, 93 *.
πανί· -ιοῦ εἴδη σ. 88, βλ. ὑφάσματα.
πανωβράκι (τὸ) σ. 77.
πανωκόρμι (τὸ) σ. 62, 66.
πανοσόφι (τὸ) σ. 34.
παξιμαδάτος· - ο κουτινὶ σ. 73.
πάπιες σ. 100, 121, 128, 149 (εἰκ.).
παπλώματα σ. 143 ἀ.
παράβζα (τὰ) σ. 43.
παράθυρα σ. 23, 25, 28 *, 38,
παρακούτι (τὸ) σ. 167.
παραπάγκι (τὸ) σ. 50.
παραπετάσματα σ, 34.
παρὰς (ὁ) σ. 124 *.
παράσπιτο σ. 22.
παραστατὸ (τὸ) σ. 25.
παραστιὰ (ἡ) σ. 44.
παράτης (ὁ) σ. 27 *, 28 (εἰκ.).
παρμακλίκια (τὰ) σ. 21, 51, βλ καὶ μπαρμακλίκια.
παστὸς (ὁ) σ. 32, 34, 35 (εἰκ.).
πάσχα σ. 180.
πατανίες σ. 91, βλ. μπατανίες.
πατάρι (τὸ) σ. 21, 31 *, 34, 38.
πατῆθρες (οἱ) σ. 88, 89.
πατηνιῶτες (οἱ) σ. 177.
πατητάδες (οἱ) σ. 10.
πατηνιωτάκια (τὰ) σ. 121 *.
πάτος (ὁ) σ. 79.
πάτωμα σ. 22, 24.
πεζούλα σ. 8, 20, 32.
πεζούλι σ. 23, 25. 50 *.
πελιχρός· - ὸ πουκάμισο σ. 64, 118.
πένθος σ. 80.
πεντάκορφος· - η σκούτα σ. 122.
περαματίζω σ. 89.
περαμίδα (ἡ) σ. 36 (εἰκ.), 39.
περατίζω σ. 89.
περαστός· - ἡ βελονιὰ σ. 113, 114, 126.
περβέρι (τὸ) σ. 24, βλ. καὶ σπερβέρι.
πέρδιτσες σ. 180, — ζερβόδεξες, ἀνεράδες σ. 121 ***.
πετεινοὶ (οἱ) σ. 93, 100, 116 (εἰκ.), 121, 122 (εἰκ.), 128.
πετραχήλι σ. 55 (εἰκ.).
πετσέτες (γερανὶ) σ. 92.
πιάτα (τὰ) 20, 102, 115,—Κιουτάχιας σ. 139 (εἰκ.) 140. — καστριανὰ σ. 176, 177, — ροδίτικα σ.177. λιάπικα σ. 48—λέχικα σ. 48.
πιθάρι (τὸ) σ. 175 (εἰκ.),—μεγάλο σ. 177*.
πίνακας (ὁ) σ. 91, 92, 156* (καὶ εἰκών),
πῖνος (ὁ) σ. 110.
πλαγγόνι (τὸ) σ. 41.
πλαστῆρες (αἱ) σ. 156.
πλεχτὰ (τὰ) σ. 156.
πλοῖα σὲ κεντήματα σ. 122, 127.
πλουμούδια (τὰ) σ. 48,—ἀβγῶν σ. 180,—σινιῶν σ. 184.
πλουμουδιασμένου· — α ἄγγεῖα σ. 174.
πλουμουδιστήρι (τὸ) σ. 174.
πλούμισμα (τὸ) σ. 173, 174.
πλουμιστός· —ὰ ἀβγὰ σ. 180.
ποκάμισο (—α) 63, 64, 65 (εἰκ.), 66, 77, 89, 99, 116 (εἰκ.), 117, 118, 122, 124*, 132, 147 (εἰκ.),
πολιτισμός, στὴ Σκῦρο σ. 14.
πολίτσα σ. 49. Βλ. τὸ παρακάτω.
πονίτσες (οἱ) σ. 47.
πόρτα (ἡ) (ες) σ. 22 ἀ. (εἰκ.), 24, 25*, 26 (εἰκ.), 29. 88.
πορτέλο (τὸ) σ. 27, 28 (εἰκ.).
πόστα (ἡ) σ. 67.
ποΐδερος (ὁ) σ. 67, 73.
πουλάκια (τὰ) σ. 118, 127.
πουλιὰ (τὰ) σὲ κεντήματα σ. 121, 131, 167, 174, 180, — τοῦ σκίνου σ. 121, 132, 134 (εἰκ.) 148 (εἰκ.).
πουχασὶ (τὸ) σ. 66.
πρασινόχρυση (ἡ) σ. 67.
πριόνι (τὸ) σ. 121.
προοπτικὴ σ. 122.
προσκεφαλάδα σ. 99, 109 (εἰκ.) 126, 137* (καὶ εἰκ.), 138 (εἰκ.). 139 (εἰκ.).
πρόστωο σ. 18, 19, 24*.
προύμουτα σ. 43.
προφύλλι (τὸ) σ. 67.
πρωτομάστορας σ. 56, 171.
πυρομάχοι (οἱ) σ. 43.

ῥάφι τὸ) σ. 20, 31, 38, 43, 47, 48* (εἰκ.), 51, 156, βλ. καὶ ἀράφι.
ριζάρι (τὸ) σ. 66, 107.
ριζαρότοπος (ὁ) σ. 108*.
ρίχτης σ. 25.
ρόδακες σ. 162, 181.
ροδιὲς (οἱ) σ. 122.
ροζέτες (οἱ) σ. 152, 174, 177, 178, 186.
ρόκα (ἡ) σ. 83, 160 (εἰκ.), 161*.
ροκοκὸ σ. 171.
ρουμπιέδες (οἱ) σ, 124*.
ρούντα (ἡ) σ. 80*.
ρουχισμὸς σπιτιοῦ σ. 167.

σαγάκι (τὸ) σ, 77.
σαγιάκια (τὰ) σ. 87.
σαΐσματα (τὰ) σ. 91*.
σαΐτα (ἡ) σ. 39, 92*
σάκινες (οἱ) σ. 91*.
σάκοι σ. 91*.
σακομαντίλα (ἡ) σ. 91, 92.
σακόραφος (ὁ) σ. 92.
σακουλίτσα σ. 140, 141 (εἰκ.).
σαμαροσκούτια (τὰ) σ. 87.
σαμτάνι (τὸ) σ. 173.

σαντάλια (τὰ) σ. 86.
σαργιὰ (ἡ) σ. 110.
σειρῆνες (οἱ) σ. 100, 131, 135.
σεντὲ (τὸ) σ 34.
σεντόνι (τὸ) σ. 89, 103, 126*, 132,—νιοῦ κέντημα σ. 96 (εἰκ.), 97 (εἰκ.), 98 (εἰκ.), 99 (εἰκ.), 112 (εἰκ.), 127 (εἰκ.), 132 (εἰκ.).
σεντούκια (τὰ) σ. 31, 47.
σεπέτια (τὰ) σ. 91*,
σερασκέρι (τὸ) σ. 67.
σιγούνι (τὸ) σ. 66***.
σιδεροβεργάθα (ἡ) σ. 43, 182 (εἰκ.), 183 (εἰκ.)*
σιμιδόκι (τὸ) σ. 41.
σινιὰ (τὰ) σ. 38, 51, ἀ., 102, 182, 184* (εἰκ.), 185) (εἰκ.).
σίτα (ἡ) σ. 124*.
σιτηρὰ σ. 12, 177.
σκάλα σ. 8, 22, 24, 41*.
σκαλάκι σ. 28.
σκαμνάκια (τὰ) σ. 31, 162 (εἰκ.), 163* (εἰκ.), 165(εἰκ.), 166 (εἰκ.).
σκαμνὶ (τὸ) σ. 34.
σκάμνος (ὁ) σ. 34.
σκατζίδι σ. 43, 188.
σκέπαση (ἡ) σ. 22, 41.
σκεπάσμα (τὸ) σ. 54, 183.
σκεπαστὸς - ὲς σιδεροβαβάθες σ. 183.
σκεύη σ. 20, 41, 51, 54,—διάφορα σ. 48, ἐκκλησιαστικὰ σ. 56, οἰκιακὰ σ. 56, ξύλινα 155, μετάλλινα σ. 181, 182 ἀ., — ὧν τοποθέτηση σ. 38, 43, 47, 48, 50,—ὡς κεντήματα σ. 100.
σκιάδι (τὸ) σ 80.
σκλήπετρες (οἱ) σ. 100, 121 (εἰκ.), 128.
σκούτα (ἡ) σ. 65, 66, 67, 77, 89, 111, 121, 122, 123, 120, 128.
σκουτέλες (οἱ) σ. 175, 177.
σκουτιὰ (τὰ) σ. 77, 87, 90*.
σκουφούνια (τὰ) σ. 74, 76 (εἰκ.).
σοκόφι (τὸ) ο. 77, 90.
σουτζούκια (τὰ) σ. 184.
σοφα(δ)όσπιτο (τὸ) σ. 34.
σοφὰς (ὁ) σ. 20, 21, 22, 31* ἀ., 33 (εἰκ.), 39, 41, 49, 51,
σοφρὰς (ὁ) σ. 155, 157* (καὶ εἰκ.), 184.
σπάθα (ἡ) σ. 92.
σπαθωτός· - ὁ φαντὸ σ, 92**.
σπερβέρι (τὸ) σ. 24, 51, βλ. καὶ περβέρι.
σπίθα (ἡ) σ. 94 (εἰκ.), 118.
σπίτι σ. 15 ἀ., 16 (εἰκ.), 17 (εἰκ.), 162 - ιῶν τύποι σ. 18 ἀ,- σκυριανὸ σ. 18·—σκυριανοῦ διαίρεσι σ. 21,—κάτοψι σ. 22 (εἰκ.), — ἐξωτερικὸ σ. 25 ἀ. — ἐσωτερικὸ σ. 19 (εἰκ.), 22 (εἰκ.), 30 (εἰκ.), 31* ἀ., 32 (εἰκ.), 35 (εἰκ.), 36 εἰκ.), 37 (εἰκ.),—μονόσπιτο σ. 21* ἀ., —διπλὸ σ. 24,—ιοῦ ἐξέλιξη σ. 52, 87,—στολὴ σ. 93.—στολισμὸς σ. 126,—συντηριτικότης σχεδίου σ. 20,—ὡς θέμα διακοσμητικὸν σ. 99, 167.
σταμνάδικο (τὸ) σ. 172 (εἰκ.).
στάμνες σ. 44, 46*, 174 (εἰκ.), 175, 176 ἀ.
σταμνιὰ (τά), τοῦ γάμου σ. 174.
σταμνοθήκη σ. 47.
σταμνοστάτης σ. 40 (εἰκ.) 44 ἀ.*, 45 (εἰκ.), 174, 175, 184, 185, 186.
σταμνουθάκη (ἡ) σ. 47.
σταμουστάτης σ. 20, 31, 44.
σταμπάτα (τὰ) σ. 56, 57. 86, 153 ἀ. (εἰκ.), 154 (εἰκ.).
στασίδι σ. 158* (εἰκ.).
σταυροβελονιὰ (ἡ) σ. 65*, 114, 147.
σταυρὸς σ. 26, 124*, 127, 150 (εἰκ.), 161, 180.
σταυρούδια (τὰ) σ. 93.
σταύρωση (ἡ) σ. 89.
σταυρωτός· - ἡ στράτα σ. 75.
στεγάδι σ. 90.
στέγη σ. 25*, 41, βλ. καὶ σκέπαση.
στένιο (τὸ) σ. 89.
στιὰ (ἡ) σ. 43.
στίβη (ἡ) σ. 35, 50.
στολὴ σπιτιοῦ σ. 31, 44,—κεφαλιοῦ σ. 71, 75*.
στολισμὸς (ὁ) βλ. διάκοσμος.
στραβοράβδι (τὸ) σ. 80, 157*.
στράτα (ἡ) σ. 74 ἀ.
στρατάκια (τὰ) σ. 75.
στριφτὸ (τὸ) σ. 75.
στρώματα σ. 35.
στρωματσόπανο σ. 92, 93.
στρωσματσένιο· - ια βελονιὰ σ. 113, 114, 120, 124.
στῦλος σ. 38, 39.
στυψιάζω σ. 107.
συρματερὸ (τὸ) σ. 124*.
σύρτης (ὁ) σ. 120*.
σφαδάκι (τὸ) σ. 34.
σφαδάτσι (τὸ) σ. 31.
σφαδέλι (τὸ) σ. 34.
σφὰς βλ. σοφάς.
σφίωμα σ. 65.
σφραγίδα σ. 160 (εἰκ.), 161*.
σφίχτρο (τὸ) σ. 87.
σχηματοποίηση σ. 101, 117, 121.

ταβάνι σ. 39, βλ. καὶ ὀροφή.
ταβανώνω σ. 39.
ταβὰς σ. 38, 182.
ταβλομάντιλο (τὸ) σ. 50, 51, 85 (εἰκ.), 86 (εἰκ.), 88 (εἰκ.), 90, 92*, 94, 126.
ταγάρια (τὰ) σ. 87.
ταλαρωτός· - ἡ καδένα σ. 118.
ταράτσα σ. 25.
τάσι (τὸ) σ. 161.
ταχύπλα (τὰ) σ. 100, 127.
τάψα (ἡ) σ. 182 (εἰκ.), 183.
ταψάκια (τὰ) σ. 182 (εἰκ.), 183.
ταψιὰ (τὰ) σ. 182, 183 (εἰκ.).
ταψολόος (ὁ) σ. 46.
τέμπλο (τὸ) σ. 35,—ἐκκλησίας σ. 171.
τερλίκια (τὰ) σ. 64, 69, 70 (εἰκ.), 125.
τέχνη, λαϊκὴ σ. 5 χωριάτικη σ. 54, ποιμενικὴ σ. 54, ἀ. 156, 160, 161 ἀστικὴ σ. 54 ἀ. οἰκιακὴ σ. 55 ἀ. 162* ἐργαστηριακὴ σ. 56. πρβ. καὶ χειροτεχνία· τέχναι βλ. βαφική, νηματουργία, ξυλογλυπτική, κεντητική, ὑφαντική, χρυσοχοϊκή. βλ. καὶ τεχνῖτες.
τεχνῖτες σ. 66* 70. 72, 73, 75, 77, 78, 91* 144, 160 173, 178*, 179, 181, 182. βλ. καὶ ἀγγειοπλάστες, γανοτζῆς, γιανελᾶς, ζωγράφοι, καζαντζῆς, καλαητζῆς, κτίστης μουταφτσής, καὶ τριχᾶς, μπογιατζῆς, μπρουντζᾶς, ξυλογλύπτες, φταδᾶς, χρυσοποικιλταί, χρυσοράπται, χρυσοχοί.
τεχνοτροπία, ἀνατολικὴ σ. 167, 177, 181, 186,—ἀβγοῦ σ. 170, —βυζαντινὴ σ. 167, 170, μπαρὸκ σ. 171, ροκοκὸ σ. 171.
τεχρίλια (τὰ) σ. 73, 78. 125, 171, 181, 187.
τζάκι (τὸ) σ. 20, 31, 49, 175 - ιοῦ τύποι σ. 41.
τινάτσες (οἱ) σ. 156.
τιτσάκια (τὰ) σ. 71*
τοιχιὸ (τὸ) σ. 48.
τοξάτος (ὁ) σ. 34.
τόξα (τὰ) σ. 24*. 25, 26, 39, 41.
τοπάκια (τὰ) σ. 152.
τοπεῖα, ὡς διακοσμητικὰ θέματα σ. 177, 178.
τορβὰς (ὁ) σ. 80, 91* (καὶ εἰκ.).
τουράκι (τὸ) σ. 46 (εἰκ.).
τράβα (ἡ) - ες) σ. 41.
τραβεζόνι (τὸ) σ. 41.
τραγομαλλίτικος· - ο ὕφασμα σ. 77, 87.
τραγούδια σ. 51. 64, 77, 79, 83, ἀ., 117, 132,—ὡς ἐπιγραφαὶ σ. 179.
τραπεζάνια (τὰ) σ. 38.
τραπεζανόξυλα (τὸ) σ. 38.
τραπέζι σ. 31, 155, - εἴδη σ. 157*, —ἁγιορίτικο σ. 41, 156, 157 (εἰκ.).
τραπουζάνι (τὸ) σ. 39.
τραχηλιὰ (ἡ) σ. 65, 66, 117, 118, 120, 124*.
τρεχαντήρια (τὰ) σ. 100, 120 (εἰκ.), 122, 127.
τρίκορφος - η σκούτα σ. 122.
τριπόδι (τὸ) σ. 31, 157*, 158 (εἰκ.), 159 (εἰκ.).
τρίποδο (τὸ) σ. 52.
τριχὰς (ὁ) σ. 91, βλ. καὶ μουταφτσής.
τροφὲς σ. 51 ἀ., - ων διατήρηση σ. 22,—εἴδη σ. 184.
τροχάδια (τὰ) σ. 78 ἀ., 79 (εἰκ.).
τροχαδόκαλτσες σ. 78.
τρυπητός· - ἡ βελονιὰ σ. 113, 114, 120,—ὁ ξύλο σ. 38, 164,— μέταλλο σ. 164 σχέδιο σ. 185, —κλωναράκι σ. 187.
τσαλαπετεινοὶ (οἱ) σ. 111 (εἰκ.), 132, 133 (εἰκ.).
τσεβρὲς (ὁ) σ. 82, 117.
τσεμπέρι (τὸ) σ. 81 (εἰκ.), 82, 153.
τσίγκλα (ἡ) σ. 88.
τσιμιομέσαλο βλ. φουγόπανο.
τσιμιόπανο βλ. φουγόπανο.
τσιμνιὰ σ. 44. πρβ. καὶ φουγού.
τσίπερι (τὸ) σ. 164.

τσίτσα (ἡ) σ. 156.
τσοπάνης σ. 79 ἀ., 80 (εἰκ.), 164, 175, 184.
τσουγκράνα (ἡ) σ. 89.
τσουκαλαριὸ (τὸ) σ. 173, βλ. καὶ σταμνάδικο.
τσουκάλι γανωμένο σ. 177.
τσουκαλοβαβάθες (οἱ) σ. 175.
τσουλίτσες (οἱ) σ. 92.
τσούρμα (τὸ) σ. 135.
τσυλολύταρο (τὸ) σ. 79 **.
τυρὶ σ. 12.

ὑδρορρόη (ἡ) σ. 25.
ὑποδήματα σ. 63, 69 ἀ., 70 (εἰκ.) 75, 78.
ὑφαντικὴ σ. 83 * ἀ., -ῆς ὄργανα σ. 87 κἑ.
ὑφαντουργία σ. 56, 57, 59.
ὑφάσματα σ. 54, 77, 78,—ων εἴδη σ. 86, 87, 90, ἐκκλησιαστικὰ σ. 58, μάλλινα σ, 90 ἀ. μεταξωτὰ σ. 89, 103, μπαμπακερὰ σ. 89 ἀ., σταμπάτα σ. 153* ἀ.,—εἰς τὸ κέντημα σ. 102, —ων ἀντικατάστασι σ. 81.

φάβα (ἡ) σ. 12.
φακαρόλες (οἱ) σ. 80, 125.
φακὸς (ὁ) σ. 111.
φανέλες (οἱ) σ. 87.
φανόχτης (ὁ) σ. 44.
φαφαδοτσούκαλα (τὰ) σ. 175.
φεγγάρι (τὸ) σ. 73.
φεγγίτης (ὁ) σ. 12 (εἰκ.), 25* ἀ., 27 (εἰκ.), 28, 38 (εἰκ.), 189.
φλοκάτες (οἱ) σ. 87.
φλομοῦσι (τὸ) σ. 111.
φλωρεντῖνες (οἱ) σ. 189.
φολάτσια (τὰ) σ. 152.
φορεσιὰ (ἡ) σ. 54, 59, 60 ἀ.*,—ᾶς εἴδη σ. 61, 63, 64 ἀ. καλὴ φ. σ. 64, καθημερινὴ φ. σ. 73* ἀ., 74 (εἰκ.), ἀνδρικὴ φ. σ. 60, 77 ἀ. τσοπάνικη σ. 77, 78 (εἰκ.), 81 (εἰκ.). γεωργῶν σ. 80, γυναικεία φ. σ. 60 ἀ. 61 (εἰκ.), 62 (εἰκ.), μωροῦ φ. 82 (εἰκ.),* νησιώτικη φ. σ. 62, — ιᾶς κεντήματα σ. 99, 117, —ἀντικατάστασι σ. 81.
φόρνες (ὁ) σ. 23.
φορούσι (τὸ) σ. 28.
φουγόπανο (τὸ) σ 44.
φουγοὺ (ἡ) σ. 31, 40 (εἰκ.), 41*, 42 (εἰκ.), 43 (εἰκ.), 51.
φουντάκια (τὰ) σ. 42.
φούρκα σ. 87, 91.
φοῦρνος σ. 23 (εἰκ.), 24.
φούστα σ, 66, - ας κεντήματα σ. 121*.
φουστάνι σ. 62, 73. Βλ. καὶ φτσάνι.
φραγκάκια (τὰ) σ. 92, 93, 124, 149 (εἰκ.).
φράγκοι (οἱ) 100, 131.
φρεγάδα (ἡ) (—ες) σ. 122, 117.
φροκαλάκια (τὰ) σ. 103.
φστάνι σ. 66**. Βλ. καὶ φουστάνι.
φταδὰς (ὁ), (—οῦ) (ἡ) σ. 71, 75.
φτὰς (ὁ) (—άδες) σ. 64, 71, 72, 75, 87.
φύλλα σ. 100, 163, 167, 177.
φωτισμὸς σ. 188.
φωτόσι (τὸ) σ. 71.

χαϊμαλιὰ (τὰ) σ. 52, 93, 184.
χαλκὰς (ὁ) σ. 77.
χαλκωματὰς (ὁ) σ. 181, 182.
χαμοκέλες (οἱ) σ. 10.
χαμῶϊ (τὸ) σ. 24.
χανικολόγος (ὁ) σ. 51.
χαρανὶ (τὸ) σ. 182.
χασκαρούδια (τὰ) σ. 78, 152.
χειροτεχνία σ. 53 ἀ.— βυζαντινή, λαϊκὴ σ. 54,— ας εἴδη σ. 54 ἀ., βλ. καὶ τέχνη.
χελιδονάκια (1ὰ) σ. 142 (εἰκ.).
χερούλι (τὸ) σ. 174, 183.
χί σ. 124 *.
χοντρός· - ὰ ὑφάσματα σ. 89.
χράμι (τὸ) σ. 92 *.
χρέμι (τὸ) σ. 35, 49, 90.
χρυσογάϊτανο (τὸ) σ. 70.
χρυσολούρι (τὸ) σ. 67, 68, 73.
χρυσόνημα (τὸ) σ. 66, 117.
χρυσόπαστα (τὰ) σ. 68.
χρυσοποίκιλτα (τὸ) σ. 58.
χρυσοποικιλταὶ σ. 59.
χρυσοράπται σ. 58.
χρυσοχοϊκὴ σ. 56.
χρυσοχοὶ σ. 56, 59.
χρώματα σ. 106 ἀ.,—ων ὀνόματα σ. 109 κἑ.
χρωματισμὸς σ. 106,—ἀγγείων σ. 178, 179.
χτένι (τὸ) σ. 87, 88, 89.

ψάθα (ἡ) σ. 164.
φαθωτός· - ἡ βελονιὰ σ. 126.
ψαραγκάθι (τὸ) σ. 114, 126.
ψαράκια (τὰ) σ. 137, 163.
ψάρια (τὰ) σ. 174, 180.
ψαριώτικος· - ος κόμπος σ. 124.
ψήθα (ἡ) σ. 124 *.
ψήφα (ἡ) σ. 78, 90, 114.
ψηφητός· - ἡ βελονιὰ σ. 113, 114.
ψίδι (τὸ) σ. 79.
ψωμὶ (τὸ) σ. 92 —γιορτιάτικο σ. 161.
ψωμομάντιλο σ. 92.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος ..... σελ. 5
Στὴ Σκῦρο ..... » 7

ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Τὸ ἑλληνικὸ σπίτι ..... σελ. 15— 20
Τὸ σκυριανὸ σπίτι ..... » 21— 52
Ἐξωτερικό ..... » 25— 30
Ἐσωτερικό, σοφὰς σελ. 31, φουγοὺ σελ. 41, σταμνοστάτης σελ. 44, ράφι σελ. 48, κρεβατσούλα σελ. 49, πάγκος σελ. 50, στολισμὸς γιορτιάτικος σελ. 51 ..... » 31— 52

ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ

Χειροτεχνία ..... σελ. 53—189
Φορεσιές ..... » 60— 83
Ἡ καλὴ φορεσιά ..... » 64
Ἡ καθημερινὴ φορεσιά ..... » 73
Ἡ ἀνδρικὴ φορεσιά ..... » 77
Ἡ φορεσιὰ τῶν μωρῶν ..... » 82
Ὑφαντική ..... » 73
Κέντημα ..... » 95—152
Κεντήματα φορεσιᾶς ..... » 117
Κεντήματα γιὰ τὸ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ ..... » 126
Παιδικὰ παιγνίδια ..... » 152
Σταμπάτα ..... » 153
Ξυλουργική, οἰκιακὴ 156, ἀγοραία 157, ξυλογλυπτικὴ 160 ..... » 155—171
Κεραμική ..... » 172
Πλουμιστὰ ἀβγά ..... » 180
Μεταλλουργία ..... » 181
Ἐπίλογος ..... » 191
Κατάλογος κυρίων ὀνομάτων ..... » 193
Κατάλογος λέξεων καὶ πραγμάτων ..... » 194
Περιεχόμενα ..... » 200

(Εἰκόνες καὶ σκίτσα Ἀγγ. Χατζημιχάλη)

Βιβλιοθήκη
ΤΕΛΛΟΓΛΕΙΟΥ
ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΤΕΧΝΩΝ
Α.Π.Θ.
Κωδ.....

ΤΥΠΟΙΣ: Α. Ε. Β. Ε. Π. Γ. ΜΑΚΡΗΣ & ΣΙΑ